

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

**ОДЕСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Н.М.Драгомирецька, С.С.Дружинін, С.В.Думинська, Р.П.Жилавська, Ю.В.Ковальова

**СУЧАСНИЙ СТАЛИЙ РОЗВИТОК В СФЕРІ КУЛЬТУРИ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Монографія

Одеса–2019–Odessa

Рецензенти:

- Лахижа М. І.** – доктор наук з державного управління, професор, перший заступник директора Регіонального центру надання безоплатної вторинної правової допомоги в Полтавській області.
- Липовська Н. А.** – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державного управління та місцевого самоврядування ДРІДУ НАДУ при Президентіві України.
- Лопушинський І. П.** – доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського регіонального інституту державного управління
НАДУ при Президентіві України.

Протокол № 234/3-5 від 19 березня 2019 року

- С 89** **Сучасний** сталий розвиток в сфері культури: зарубіжний досвід для України: монографія / Драгомирецька Н.М., Дружинін С.С., Думинська С.В., Жилавська Р.П., Ковальова Ю.В. / за заг.ред. д.держ.упр., професора Н. М. Драгомирецької. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. – 238 с.
ISBN 978-966-394-106-6

Монографію підготовлено в межах магістерської програми галузі знань «28. Публічне управління та адміністрування». У монографію увійшли результати наукових пошуків з актуальних питань сучасного публічного управління та адміністрування в сфері культури. Виокремлено саме ті складові сфери культури, які не потребують організаційних перетворень або модернізації діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування, а потребують тільки змін в нормативно-правовій базі України. У монографії висвітлено результати дослідження зарубіжних наукових поглядів та практики публічного управління та адміністрування щодо сталого розвитку в сфері культури, сформульовано пропозиції щодо вироблення нових шляхів розвитку культури в Україні. Акцентується увага на виокремленні нових напрямів наукових пошуків в процесі управління культурою, які потребують осмислення та подальших розвідок.

Матеріали монографії будуть цікаві науковцям, викладачам, аспірантам, студентам та слухачам вищих навчальних закладів таких галузей знань як: 28 Публічне управління та адміністрування (281 Публічне управління та адміністрування); 02 Культура та мистецтво (028 Менеджмент соціокультурної діяльності, 029 Інформування, бібліотечна та архівна справа).

Матеріали можуть використовуватись в навчальній діяльності, оскільки містять не тільки узагальнені та систематизовані наукові погляди, а й моделі практичної діяльності в сфері публічного управління та адміністрування.

Монографія буде цікавою для державних службовців, оскільки демонструє моделі управління сферою культури в зарубіжних державах та містить практичні рекомендації щодо можливостей запровадження даних моделей у вітчизняну практику публічного управління та адміністрування.

В оформленні обкладинки використан ескіз Знаменок А.К.

© ОРІДУ НАДУ
при Президентіві України, 2019.
© Драгомирецька Н.М., Дружинін С.С., Думинська С.В.,
Жилавська Р.П., Ковальова Ю.В., 2019
© обл Знаменок А.К., 2019.

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Зарубіжні науково-прикладні підходи щодо розуміння сучасного сталого розвитку в сфері культури (Драгомирецька Н.М.)	7
1.1. Концепції та теорії сталого розвитку: історичний аспект становлення сучасних поглядів	8
1.2. Прикладні аспекти розуміння сучасного сталого розвитку	14
1.3. Теоретико-прикладні аспекти сталого розвитку в сфері культури	26
Список використаних джерел до розділу 1	36
Розділ 2. Державно-громадянське партнерство у сфері культури: зарубіжний досвід для України (Дружинін С.С.)	38
2.1. Теретико-прикладні підходи щодо сучасного розуміння видів партнерства у сфері культури	39
2.2. Законодавство держав світу як підґрунтя державно-громадянського партнерства	45
2.3. Особливості державно-громадянського партнерства в сфері культури зарубіжних держав	48
2.4. Формування нової парадигми форм приватного інвестування в сферу культури	51
2.5. Роль громадських об'єднань в розвитку сучасного державно-громадянського партнерства у сфері культури	58
2.6. Підприємства громадських об'єднань як основа сучасного державно-громадянського у сфері культури	61
2.7. Сучасні вітчизняні науково-прикладні погляди на проблеми державно-громадянського партнерства в культурі	67
Список використаних джерел до розділу 2	78
Розділ 3. Зарубіжний досвід публічного управління і адміністрування з розвитку бібліотечної справи: досвід для України (Думинська С.В.)	82
3.1. Моделі публічного управління та адміністрування бібліотечною справою	83
3.2. Сучасні підходи щодо розвитку бібліотечної справи в публічному управлінні і адмініструванні зарубіжних держав	88
3.3. Практика фінансування проектів щодо розвитку бібліотечної справи	92
3.4. Можливості бібліотек у вирішенні соціально-гуманітарних проблем публічного управління і адміністрування	97
3.5. Бібліотеки як центри освітньої, інформаційної та культурної діяльності	102
3.6. Функція бібліотекарів як соціальних комунікаторів	104
3.7. Вітчизняні підходи щодо публічного управління та адміністрування розвитком бібліотечної справи в Україні	113
Список використаних джерел до розділу 3	122
Розділ 4. Зарубіжний досвід публічного управління музичними театрами: імплементація в Україні (Ковальова Ю.В.)	126
4.1. Зарубіжні дослідження щодо етапів становлення публічного управління музичними театрами	127
4.2. Залежність змісту і форми публічного управління музичними театрами від моделей культурної політики зарубіжних держав	133
4.3. Суб'єкти публічного управління музичними театрами в зарубіжних державах	139
4.4. Досвід державного фінансування музичних театрів	149
4.5. Державні гранти та лотереї для фінансування музичних театрів	157

4.6.	Побудова державно-приватного партнерства для музичних театрів	163
4.7.	Організаційно-правові основи публічного управління музичними театрами в Україні	174
	Список використаних джерел до розділу 4	179
Розділ 5. Зарубіжна практика публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини: досвід для України		
(Жилавська Р.П.)		186
5.1.	Визначення поняття «культурна спадщина» як основа формування моделей публічного управління збереження пам'яток культурної спадщини	187
5.2.	Міжнародні документи щодо визначення ролі суб'єктів публічного управління у збереженні пам'яток культурної спадщини	192
5.3.	Законодавство зарубіжних держав щодо регламентації діяльності суб'єктів публічного управління у збереженні пам'яток культурної спадщини	196
5.4.	Роль суб'єктів публічного адміністрування у збереженні пам'яток культурної спадщини	203
5.5.	Діяльність неурядових організацій як суб'єкти публічного управління у збереженні пам'яток культурної спадщини	212
5.6.	Форми і методи діяльності суб'єктів публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини	217
5.7.	Вітчизняна практика публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини	227
	Список використаних джерел до розділу 5	235

ПЕРЕДМОВА

Зміни поглядів на роль і місце культури, які відбуваються у сучасному світі, демонструють з одного боку констатації її значення для наступних поколінь, з іншого боку відбуваються перетворення в розумінні ролі публічного управління, адміністрування та громадськості в процесах розвитку культури та збереження культурної спадщини. Зарубіжний досвід свідчить, що проблеми стосовно розвитку культури, її фінансування, ролі в суспільстві, управлінні нею тощо є спільними для всіх держав світу, незалежно від рівня розвиненості держави (розвинена демократична чи розвивається). Проблеми фінансування є актуальними для всіх держав світу, зокрема і для розвинених держав. Такий стан справ спонукає до наукових та практичних пошуків щодо вироблення нових політик, партнерств, взаємовідносин для розвитку культури, її фінансування та визначення соціальної ролі в суспільстві.

Відбуваються зміни в розумінні культури як в її широкому сенсі, так і в узькому. Зарубіжні науковці і практики констатують, що попри роботу, яку проводять суб'єкти публічного управління та адміністрування різних держав, залишаються питання й проблеми щодо включення культури, як окремої сфери, у завдання сталого розвитку Порядку денного ООН. Вважається, що це допомогло б вирішити багато проблем щодо розвитку культури у всіх її проявах та сприяло б впливу культури на соціально-економічні процеси в регіонах.

За останні роки склалась ситуація, що не розробляються практичні моделі сталого розвитку культури і її ролі в економічному зростанні держав попри констатацію важливості культури в процесах сталого розвитку держав і регіонів (глобальних у тому числі). У багатьох зарубіжних дослідженнях йдеться про те, що здебільшого сталий розвиток культури розробляється в теоретичному аспекті. Втім, не принижується значення таких наукових досліджень, оскільки вони є підґрунтям вироблення різних можливих варіантів вирішення проблем розвитку, фінансування, самофінансування, створення робочих місць в сфері культури та збереження культурної спадщини та мистецтва як цінності для людства.

Сучасна зарубіжна наукова думка сконцентрована на дослідженнях щодо: ролі культури в формуванні суспільств майбутнього; встановлення взаємозв'язків між концепціями культури, стійкого розвитку та штучного середовища проживання; розуміння культури як ключового елементу концепції сталого розвитку; формування уявлень в сфері сталого розвитку; можливостей культури для досягнення цілей в сфері сталого розвитку; доцільності включення культури, мистецтва та творчості в нову стратегію Європейської комісії по реалізації Порядку денного в області сталого розвитку на період до 2030 р.; визнання культурного компоненту інтеграції переміщених осіб і підкреслювати здатність культури сприяти демократії та вирішувати конфліктні ситуації; соціального конструювання реальності; розуміння взаємозв'язків між культурою та соціальними системами; взаємозв'язків сталого розвитку та культурної політики та багатьох інших напрямків, які висвітлено в монографії.

З'являються нові поняття та категорії, які вимагають осмислення в науці публічного управління та адміністрування, зокрема: «культура сталого розвитку»; «культурні стратегії сталого розвитку»; «нова послідовна культурна система»; «сталий культурний розвиток»; «соціальні агенти» (ЗМІ, управлінці, активні громадяни, неурядові організації); «культурна сталість» та «культура в області сталості» та інші. Характеристика цих понять ґрунтується на розумінні процесів самоуправління, партнерства, ініціативності, самовідповідальності. Особливе

значення відводиться особистості, з її властивостями та психологічним факторам впливу культури на суспільство.

Не останнє місце займають дослідження, які концентрують увагу на розвитку нових видів партнерств та залучення неурядових організацій до вирішення проблем культури, роль якої розглядається з позиції того, що культура дає для економіки і розвитку держави. Особлива роль відводиться в цих процесах суб'єктам публічного управління та адміністрування, роль яких вбачається в першу чергу у створенні нормативно-правових основ для розвитку культури у новому форматі.

З'являються нові професії, такі як «менеджер культури», «публічний менеджер культури», «культурний менеджер» тощо. Зарубіжний досвід демонструє зміни парадигми публічного управління та адміністрування щодо сфери культури.

У монографії висвітлено результати дослідження зарубіжних наукових поглядів щодо сталого розвитку в сфері культури, а також практичних дій суб'єктів публічного управління та адміністрування щодо вироблення нових шляхів розвитку культури. Це дало змогу сформулювати конкретні пропозиції щодо доцільності запровадження досвіду окремих зарубіжних держав в практику публічного управління та адміністрування України. Окрім того, наукові напрями, які розвиваються у зарубіжній науці, цікаві для вітчизняної наукової думки і носять міждисциплінарний характер. Потребують осмислення не тільки організаційно-правові аспекти публічного управління та адміністрування, а й філософські, психологічні, мистецтвознавські та культурологічні аспекти. У монографії висвітлено тільки деякі складові сфери культури, зокрема державно-громадянське партнерство, бібліотечна справа, музичні театри («високе мистецтво»), збереження культурної спадщини. Виокремлено саме ті складові сфери культури, які не потребують організаційних перетворень або модернізації діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування, а потребують тільки змін в нормативно-правовій базі України. Дослідження проведено в рамках магістерської програми галузі публічного управління та адміністрування і висвітлено в магістерських роботах С.С.Дружиніна, С.В.Думинської, Р.П.Жилавської, Ю.В.Ковальової.

Матеріали монографії викладено в такому форматі, що вони будуть цікаві не тільки науковцям, викладачам, аспірантам, студентам та слухачам вищих навчальних закладів таких галузей знань як: «28 Публічне управління та адміністрування» (спеціальність: «281 Публічне управління та адміністрування»), а й галузі знань «02 Культура та мистецтво» (спеціальності: «028 Менеджмент соціокультурної діяльності», «029 Інформування, бібліотечна та архівна справа»).

Матеріали можуть використовуватись в навчальній діяльності, оскільки містять не тільки узагальнені та систематизовані наукові погляди, а й моделі практичної діяльності в сфері публічного управління та адміністрування.

Монографія буде цікавою для державних службовців, оскільки демонструє моделі управління сферою культури в зарубіжних державах та містить практичні рекомендації щодо можливостей запровадження даних моделей у вітчизняну практику публічного управління та адміністрування.

РОЗДІЛ 1

ЗАРУБІЖНІ НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ СУЧАСНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Останнім часом проблематика сталого розвитку у всіх сферах життєдіяльності населення набула великої популярності не тільки в наукових дослідженнях, а й в практичній діяльності. Відбуваються зміни поглядів, підходів, позицій. З'являються нові документи. Проводяться дискусії. Наводяться статистичні дані та багато чого іншого. Безсумнівно, що дана проблематика дискусійна.

Проблема сталого розвитку залишається популярною вже багато десятиріч поспіль. Існують теоретичні тлумачення цього поняття, є концептуальні підходи, а є практичне і політичне використання цієї категорії як якоїсь субстанції, яка надасть можливість населенню жити заможного, а бізнесу постійно розвиватись. Особливу актуальність дана проблема набуває в сучасних умовах, після прийняття ООН у 2015 р. Цілей сталого розвитку до 2030 р. та прийняття низки документів.

Втім, варто зрозуміти, що ми маємо на увазі, коли говоримо про сталий розвиток взагалі та про сталий розвиток в сфері культури. Проблема розглядається у двох площинах: теоретичній та практичній.

В теоретичній площині це стосується історії виникнення та становлення категорії «сталий розвиток»; концепції сталого розвитку (періодизація, історичний аспект), теорії сталого розвитку.

В практичній площині це стосується сучасних світових підходів, які підтримані державами в ООН; позиції ПРООН; 17 напрямів ООН в напрямку сталого розвитку; практичних прикладів держава світу.

Розділ висвітлює не тільки переліку проблем, які існують в розумінні сталого розвитку науковцями, політиками та громадянами, а й на концептуальних підходах, які стосуються вивчення сталого розвитку культури. Останнє є актуальною проблемою не тільки для вітчизняної науки і практики, а для зарубіжної.

Ситуація щодо розуміння ролі культури в процесах сталого розвитку склалась у світі практично однакова: про культуру як в широкому сенсі, так і в вузькому – не йдеться. Ініціатива щодо врахування сучасних можливостей культури залишається за вченими та дослідниками. Для політиків ця проблематика цікава тільки в площині збереження культурної спадщини, яка може бути капіталізована.

У науковому середовищі проблеми культури розглядаються дуже широко і активно, починаючи з 2015 р., втім, в основі багатьох тверджень та думок є погляди на сталий розвиток як поняття.

Стосовно ролі культури в сталому розвитку, то в зарубіжній практиці акценти робляться на визначенні низки категорій, формулювання певних понять, вироблені організаційних аспектів побудови взаємовідносин держави і суспільства за допомогою культури тощо. Фактично йдеться про низку нових напрямів теоретико-прикладних досліджень.

Перш, аніж говорити про проблеми сталого розвитку в сфері культури, варто зрозуміти, що мається на увазі, коли йдеться про сучасний сталий розвиток, оскільки саме на цих підходах ґрунтуються сучасні дослідження ролі культури в сталому розвитку.

1.1. Концепції та теорії сталого розвитку: історичний аспект становлення сучасних поглядів

Вже багато десятиріч поспіль популярною залишається проблема сталого розвитку. Перш за все, варто зрозуміти, що ми маємо на увазі, коли говоримо про сталий розвиток. Варто відзначити, що саме розуміння сталого розвитку з позицій різних галузей наук, концептуальне та теоретичне обґрунтування тлумачення поняття сталого розвитку є центральним питанням для зарубіжної науки. Вважається, що *концепція* сталого розвитку виникла у 18 сторіччі, в контексті галузевої економіки і стосувалась питань управління відновлюваним ресурсом (Figuières, Guymard, & Rottilon, 2010) [20].

Зазначається, що наприкінці 18-го та початку 19-го сторіччя Мальтус і Рікардо роблять перший економічний огляд, сформульований для вивчення та розуміння того, як дефіцит природного ресурсу, сільськогосподарських земель може обмежити економічне зростання, а також підвищити рівень життя населення [20].

Констатується, що *концепція сталого розвитку* отримала перше крупне міжнародне визнання у 1972 р. на Конференції ООН по оточуючому середовищу (Стокгольм). Наголошується на тому, що термін «сталий розвиток» не використовувався явно, втім міжнародна спільнота погодилась з поняттям, яке в теперішній час має основоположне значення для сталого розвитку. Розвиток і оточуюче середовище розглядались як окремі проблеми, а з 1972 йдеться про можливість управління цими складовими найбільш корисним чином [52].

Звіт Брундтланд, 1987 р., названий «Наше майбутнє» Всесвітньої комісії по оточуючому середовищу та розвитку (Pezzey, 1992; Всесвітня комісія по оточуючому середовищу та розвитку, 1987). У цей період надається загальноприйняте визначення сталого розвитку: *задоволення потреб сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби*.

Наголошується, що це визначення містить дві важливі концепції: *концепція потреб* (щоб приділити пріоритетну увагу потребам бідних); *концепція обмежень* (існують обмеження стосовно оточуючого середовища та організації суспільств для задоволення потреб сьогодення та майбутніх потреб) (Pearce, 2002) [20].

У цей період *сталий розвиток* визначався таким чином – це охорона оточуючого середовища, економічне зростання і соціальна справедливість, де особлива увага приділена проблемам рівності між поколіннями (Figuières, Guymard, & Rotillon, 2010).

Зарубіжні науковці констатують, що з моменту виникнення поняття «*сталий розвиток*» у 1980-х роках з'явилась велика кількість наукових робіт, які стали основою сучасного розуміння поновлюваних джерел енергії, органічних продуктів, утилізації тощо, які розглядаються як основа сталого розвитку певних територіальних рівнів [16].

1992 р., 2002 р. Як і в минулому сторіччі, так і сучасні науковці наголошують, що *концепція сталого розвитку* має різні значення для різних людей в залежності від контексту (Гиддингс, Хопвуд, О'Брайен, 2002; Pezzey, 1992). Втім, ідентифікують три загальні функції у визначеннях: *довгостроковий аспект; ідея рівності між поколіннями; обмеження в математичних моделях, а не пошук оптимальних рішень* [20].

Концепція сталого розвитку лягла в основу Конференції ООН по оточуючому середовищу і розвитку, яка відбулась в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Саміт ознаменував собою першу міжнародну спробу розробити плани дій і стратегій для переходу до більш сталої структури розвитку [52].

У 1992 р. з'являються тлумачення *сталого суспільства*, яке має в своєму розпорядженні інформаційні, соціальні, інституційні механізми, які постійно перевіряє зворотній зв'язок (Луґа и Рандерс, 1992) [16].

1994 р. Науковці (Воусе, 1994) стверджують, що більш справедливе розподілення влади буде сприяти поліпшенню якості оточуючого середовища. Визначаються функції сталості, яка заснована на поєднанні індексу нерівності доходів, перемінній грамотності, політичних правах і громадянських свободах та ін. факторах [16].

1996 р. Широко використовується визначення ПРООН *сталого розвитку людського потенціалу*, яке охоплює такі цінності як справедливість і свобода (Qizilbash, 1996, UNDP, 2002) [16].

1997 р. Деякі науковці стверджують, що у цей період *сталий розвиток* мав символічну риторику, с конкуруючими інтересами, де кожен визначає *сталий розвиток у відповідності зі своїми політичними уподобаннями, а не служить впливовою основою для розробки політики сталого розвитку держави* [16].

1998 р. Науковці говорять про необхідність чіткого розуміння категорії «*сталий розвиток*», щоб уникнути його політизації. Необхідно ще дати визначення і розробити це поняття (Битли и Мэннинг, 1998) [16].

2001 р. Науковці зазначають, що *концепція сталого розвитку* стала домінуючою концепцією у вивченні взаємодії між економікою і біофізичним середовищем, а також як загальноприйнята ціль екологічної політики.

Сталий розвиток інтерпретується як економічний розвиток, який узгоджується з довгостроковою якістю оточуючого середовища та доступність ресурсів. Для розуміння сталого розвитку важливими вважаються як *теоретичне так і практичне моделювання* [17].

2002 р. Науковці стверджують, що *концепція сталого розвитку* зазвичай включає в себе три області: *економіка, оточуюче середовище, суспільство*, - які пов'язані між собою (Giddings, Hopwood, & O'Brien, 2002) [20]. Враховуючи це робиться висновок, що *сталий розвиток* – це спосіб досягти рівноваги у трьох галузях, дозволяючи вирішувати будь-які конфлікти, які можуть з'явитись між ними.

У 2002 р. Всесвітній саміт щодо сталого розвитку (Йоханнесбург) акцентував увагу на зобов'язаннях, які стосуються сталого споживання і виробництва, водопостачання і санітарії та енергетики [52]. У цьому контексті *стале суспільство* науковцями тлумачиться як таке суспільство, в якому більш широкі питання соціальних потреб, справедливості, добробуту та економічних можливостей невід'ємно пов'язані з екологічними обмеженнями [16].

2006 р. Науковці активно говорять про те, що *сталий розвиток* має міждисциплінарну основу [16]. Вважається, що є декілька концепцій, які лягли в основу концепції «*сталого розвитку*». Виділяють 7 концепцій, які лягли в основу теоретичної моделі сталого розвитку:

- *Концепція етичного парадоксу* в рамках «сталого розвитку». З одного боку, «сталість» розглядається як характеристика процесу або стану, який може підтримуватись на невизначений термін. З іншого боку, це практична робота, яка вимагає глибокого втручання в природу і ресурси. Сталість розглядається як екологічний «логотип» і як економічний розвиток.

- *Концепція SD* (сталого розвитку) спрямована на пом'якшення парадоксу між ними. Ця концепція сформульована як дискурс етики, в якому вказується поведінка по відношенню до добра і зла (Acselrad, 1999) [16]. Йдеться про те, що (2001 р.) потрібно негайно сформулювати спільне бачення основних цінностей, щоб забезпечити етичну основу для розвитку світової спільності. Саме тому мають бути визначені основні взаємозалежні принципи сталого образу життя, такі як загальний

стандарт, за допомогою якого поведінка всіх осіб, організацій, підприємств, урядів і транснаціональних інститутів має керуватись та оцінюватись.

- *Концепція природного капіталу* представляє собою природні матеріальні активи розвитку (Пирс и Тернер (1990)). Капітал не може зменшуватись, щоб не піддавати небезпеці майбутні покоління для створення багатства і добробуту [16]. При цьому сталість розглядається в контексті принципу життя. Сталість потрібна для підтримки особливого пружного стану і регулювання змін внутрішніх та зовнішніх умов. Констатується, що немає універсально сталого стану [16].

- *Концепція справедливості* (Р. Хотон, 1999) розкриває певні соціальні аспекти. Стверджується, що соціальний вимір має вирішальне значення, оскільки несправедливе суспільство навряд чи буде стійким в умовах оточуючого середовища або економіки у довгостроковій перспективі [16].

За основу беруться думки (Агимен, Буллард, Еванс, 2002), що всюди, де є деполяція і відбувається деградація, практично завжди є питання соціальної справедливості, прав і якості життя людей в самому широкому сенсі. Сучасні зарубіжні вчені, екологи, уряди вважають, що сталість може досягатись за рахунок ефективного балансу соціальних, екологічних і економічних цілей [16].

- *Концепція інтегративного управління* представляє собою інтегративний погляд на аспекти соціального розвитку, економічного росту та охорони оточуючого середовища. Інтеграція соціальних, економічних та екологічних проблем при плануванні і управлінні для сталого розвитку стала основою нових наукових та практичних підходів [16].

- *Утопічна концепція* стосується місцеперебування людини (спільнота, місто, регіон, світ) та заснована на концепції сталого розвитку. Утопізм концепції сталого розвитку в тому, що вона ґрунтується на розумінні ідеального суспільства, де справедливість домінує, люди прекрасно живуть і процвітають в гармонії з природою, а життєдіяльність протікає плавно, без зловживань або недоліків [16].

- *Концепція політичного глобального порядку денного* являє собою новий глобальний дискурс, який був реконструйований і ґрунтувався на ідеях «сталого розвитку». З початку 1990-х років ідея сталого розвитку стала центральною в політиці у всьому світі. Сталий розвиток виник як політична заява з політичними та теоретичними наслідками (Доддс, 2000) [16].

2006 р. Фахівці розглядають сталий розвиток регіону через планування і пошук нових інструментів для планування. Науковці дійшли висновку, що у минулому планування використовувалось як інструмент деполітизації рішень за допомогою більш наукових методів. Сучасне планування сталого розвитку передбачає з'ясування точок напруження, оцінки сталості, а не надання низки рішень [33].

2011 р. Зарубіжні дослідники наголошують на тому, що зі *сталим розвитком* тісно пов'язані соціальні проблеми. Мова йде про альтернативний розвиток, який стосується соціального прогресу та розподілення багатства по всьому світу. Якщо сталий розвиток представляється загальним питанням по всіх державах, то вони мають відрізнятись в залежності від місця та обставин [40].

Констатується, що на сталий розвиток має вплив культурна різноманітність: всі соціальні групи мають право продовжувати розвиватись в межах їх конкретної культури та їх відношення до природи [40].

Важливо щоб кожна спільнота визначала для себе соціальний глобальний проект, втім, який має свої особливості та з'являється як власний шлях розвитку суспільства кожної держави в контексті суспільного розвитку [40].

2013 р. *Сталий розвиток* розглядається в контексті зміни фокуса з ресурсів на людей, розширення їх свобод (Sen, 2013). Відповідно *сталий розвиток* – це не тільки виконання потреб, а також досягнення цілей людей, завдань і зобов'язань. Це

перетворює людей в істот з можливістю вибору, а не істот, які мають просто свої власні потреби [20].

2014 р. У багатьох зарубіжних публікаціях йдеться про те, що необхідно розробляти *теорію сталого розвитку* і що їй приділялось набагато менше уваги ніж концептуальним підходам. Наголошується на тому, що теорія має життєво важливе значення, оскільки розуміння появи та розвитку концепції є ключем до досягнення успішної реалізації сталості [39]. Констатується, що *теорії сталого розвитку* включають в себе широке коло питань, у тому числі, включаючи *історію, політику, управління, складні системи, економіку, філософію* [39]. *Сталий розвиток* розглядається не тільки як стабільний розвиток, не тільки як створення постійного глобального практичного і перспективного образу життя і економіки, а й як *складний комплекс проблем, які пов'язані з широким спектром соціально-наукових і гуманітарних дисциплін* [39]. *Сталий розвиток*, як вважається, вимагає інтеграції екологічних і соціальних питань при прийнятті рішень, які визначають економічний і соціальний розвиток, незалежно від того, чи здійснюється вони державним або приватним секторами. Особливе місце в сталому розвитку відводять фінансовим системам [39].

2015 р. Була досягнута угода по Повістці ООН для 2030 року по стійкому розвитку (ООН, 2015). Визначено 17 цілей сталого розвитку, які мають бути досягнені до 2030 р., зокрема:

- 1 – ліквідація злиднів у всіх її формах повсюди;
- 2 – покласти кінець голоду, добитися продовольчої безпеки і поліпшити харчування та сприяти стійкому сільському господарству;
- 3 – забезпечити здоровий образ життя і підвищити рівень добробуту для всіх вікових категорій;
- 4 – забезпечити всебічну і справедливу якість освіти і сприяти створенню можливості для всіх щодо навчання протягом всього життя;
- 5 – досягнення гендерної рівності і розширення прав і можливостей всіх жінок і дівчат;
- 6 – забезпечити доступність і стійке управління водою і санітарією для всіх;
- 7 – забезпечення доступу до надійної, доступної, стійкої і сучасної енергії для всіх;
- 8 – сприяти стійкому, всеосяжному та сталому економічному зростанню, повна зайнятість і роботі для всіх;
- 9 – створення стійкої інфраструктури, сприянні стійкій індустріалізації і стимулювання інновацій;
- 10 – зменшення нерівності в середині і серед держав;
- 11 – зробити міста і населенні пункти включно, безпечними та сталими і сталими;
- 12 – забезпечити стійкі моделі споживання і виробництва;
- 13 – приймати термінові заходи по боротьбі зі змінами клімату та його наслідками;
- 14 – зберігати і дбайливо використовувати океани, моря і морські ресурси для сталого розвитку;
- 15 – захищати, відновлювати і сприяти стійкому використанню наземних екосистем ...;
- 16 – заохочувати мирний і всеосяжний розвиток, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних установ на всіх рівнях;
- 17 – укріплювати засоби здійснення і активізувати Глобальне партнерство в інтересах сталого розвитку [20].

Як зазначають зарубіжні дослідники, то на теперішній час весь світ працює над цілями, які було визначено світовими лідерами. Ці цілі є загальними і ґрунтуються на певних поглядах, зокрема:

- яким має бути людство;
- яким має бути соціальний договір між лідерами по всьому світу [20].

У 2015 р. термін «*сталий розвиток*» став популярним у багатьох сферах: в наукових дискурсах, повсякденному житті, на міжнародних перемовинах, у місцевих політиків, в маркетингу, в бізнесі [39].

Фахівцями стверджується, що використання терміну «*сталість*» стало практично інфляційним як в науці, так і в суспільстві (Ендерс и Ремиг, 2015 г.) [39]. [39].

Сталий розвиток обіцяє багатьом багато чого [39]. У 2015 р. науковці наголошують на тому, що загальна мета *сталого розвитку* – це довгострокова стабільність економіки та оточуючого середовища, яку можна досягти тільки через інтеграцію і визнання економічних, екологічних і соціальних проблем протягом всього процесу прийняття рішень [12].

Наголошується на тому, що система державного управління працює достатньо добре і чітко доти, доки система не стикається з такими високоінтегрованими поняттями як «*сталий розвиток*» [12].

На практиці сталий розвиток вимагає інтеграції економічних, екологічних і соціальних цілей по секторам, територіям і поколінням [12].

Саме тому, як вважається, *сталий розвиток* вимагає усунення фрагментації, тобто екологічні, соціальні і економічні проблеми мають бути інтегровані в процесі прийняття рішень з метою розвитку [12].

2017 р. Одна з сучасних позицій науковців стосується зв'язків економіки зі стійкістю та сталими розвитком. Акцент робиться можливостях економіки для сталого розвитку, а також стратегій для його досягнення.

Академічний інтерес у цьому плані стосується питань *відношення між різними економічними теоріями та їх вплив на сталий розвиток через виокремлення найбільш доцільних стратегій для його досягнення*. Мова йде про поєднання двох основних **концепцій**: *економіки і сталого розвитку* [20].

Іншими фахівцями зазначається, що в зарубіжній науці *концепцію сталого розвитку* інтерпретують по-різному, але в її основі лежить підхід до розвитку, який спрямований на збалансування різних і частково конкуруючих потреб суспільства [52].

В цьому контексті *сталий розвиток* передбачає *забезпечення сильного, здорового і справедливого суспільства де створено рівні можливості для всіх*. Відповідно *сталий розвиток* – це *пошук найкращих способів робити правильні дії як для майбутнього, так і для сучасного*. Все це вимагає переосмислення того, як зараз працює і живе суспільство [52].

Зазначається, що сталий розвиток зачіпає усіх і на нього впливають, в першу чергу суспільні рішення, які мають реальні наслідки для життя людей, зокрема: погане планування спільнот, знижує якість життя людей, які в них проживають; включення планів охорони здоров'я в планування нових спільнот забезпечує населенню легкий доступ до послуг охорони здоров'я та дозвілля [52].

Узагальнення процесу становлення поняття «сталий розвиток» демонструє динаміку його розвитку від застосування в економіці та екології до сучасного запровадження у всі сфери життєдіяльності людини (рис. 1.1).

У 2018 р. відбувся Регіональний форум зі сталого розвитку для регіону ЄЕК ООН (1-2 березня, 2018 р.). До його проведення було залучено представників більше ніж 50 країн. 600 учасників форуму представляли представників уряду, громадянського суспільства, академічних кіл та приватного сектора [23].

Обговорювалась низка ключових пріоритетів стосовно сталого розвитку. Головна мета – обмін досвідом в контексті глобальної теми 2018 р. «Трансформація в напрямку сталого і сталого суспільства». Головний акцент робиться на залучення громадянського суспільства до цього процесу [23].

18 ст.	кінець 18 ст. початок 19 ст.	70-ті роки 20-го ст.	80-ті роки 20-го ст.	90-ті роки 20-го ст.	2000-ні роки 21-го ст.
<ul style="list-style-type: none"> • проблеми управління відновлюваним ресурсом 	<ul style="list-style-type: none"> • використання природного ресурсу і його впливу на економічне зростання та підвищення рівня життя 	<ul style="list-style-type: none"> • можливості управління розвитком і оточуючим середовищем найбільш корисним чином 	<ul style="list-style-type: none"> • такий устрій споживання та задоволення потреб, заснований на концепції потреб і концепції обмежень, щоб не шкодити майбутнім поколінням 	<ul style="list-style-type: none"> • характеризують широкую популярністю досліджень та міжнародних обговорень проблем сталого розвитку • усвідомлення залежності сталого розвитку від соціокультурних особливостей держав, їх регіонів • політизація поняття сталий розвиток • необхідність надати узагальнене визначення сталого розвитку та узагальнити його функції • справедливе розподілення влади, яке буде сприяти поліпшенню якості оточуючого середовища • громадянські свободи як аспекти сталого розвитку • сталий розвиток людського потенціалу, який охоплює такі цінності як справедливість і свобода • уникнення політизації поняття «сталий розвиток» • доцільність наукових розробок щодо надання визначення та розробки цього поняття • соціокультурні аспекти сталого розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> • розробляються теорії та концепції сталого розвитку • поняття сталого розвитку охоплює: всі сфери життєдіяльності людини; всі рівні управління держав світу; економічну, екологічну, соціальну і гуманітарну політики • спільне бачення основних цінностей • загальний стандарт, за допомогою якого поведінка всіх осіб, організацій, підприємств, урядів і транснаціональних інститутів має керуватись та оцінюватись • Сталість - це принцип життя • соціальний вимір має вирішальне значення • відповідальності людей за сталий розвиток суспільства

Рис. 1.1. Історичний аспект становлення поняття «сталий розвиток»

1.2. Прикладні аспекти розуміння сучасного сталого розвитку

У 2018 р. (22 березня, 2018) відбувся також регіональний форум зі сталого розвитку (RFSD). Форум було організовано Європейською економічною комісією ООН. Мова йшла, зокрема і про сталі міста та громади, про роль громадянського суспільства в процесі сталого розвитку регіону, про сприяння сталому розвитку міст та регіонів, про роль підлітків та молоді у сталому розвитку, про механізми залучення громадян та про гендерну рівність [23]. Більша частина держав учасників Форуму представили свої добровільні звіти щодо реалізації Порядку денного 2030 та 17 цілей, зокрема: Албанія, Андорра, Австралія, Вірменія, Багамські острови, Бахрейн, Бенін, Бутан, Кабо-Верде, Канада, Колумбія, Домініканська республіка, Еквадор, Єгипет, Греція, Гвінея, Угорщина, Ірландія, Ямайка, Кірібаті, Лаоська Народно-Демократична Республіка, Латвія, Ліван, Литва, Малі, Мальта, Мексика, Намібія, Нігер, Парагвай, Польща, Катар, Румунія, Саудівська Аравія, Сенегал, Сінгапур, Словаччина, Іспанія, Шрі-Ланка, Держава Палестини, Судан, Швейцарія, Об'єднані Арабські Емірати, Уругвай, В'єтнам.

У *Великобританії* вважається (2017 р.), що у сталому розвитку ініціатива має бути за урядом. Для цього потрібно створити організаційний потенціал для сталого розвитку [52].

Дослідники сталого розвитку *Китаю* (2017 р.) зазначають, що регіональний розвиток часто незбалансований, не координований та безперервний і саме ці проблеми мають визначені принципово для розвитку сталого розвитку *Китаю* [24].

Наголошується, що основна вимога до впровадження перспективи сталого розвитку з наукових позицій вимагає врахування всіх аспектів економічного будівництва, політичного будівництва, культурного будівництва, соціального будівництва та будівництва екологічної цивілізації, а також необхідно враховувати регіональний розвиток, економічний та соціальний розвиток та гармонійний розвиток суспільства і природи [24]. Зазначається, що на сучасному етапі популярними стали дослідження сталого розвитку регіонів. Значна кількість досліджень зосереджена на визначенні шляхів сталого розвитку та удосконалення потенціалу з метою зміни традиційних регіональних шляхів розвитку для розробки нових шляхів для регіонального сталого розвитку [24].

Дослідження проведені в *США* (2017 р.), де вивчили 50 великих міст, використовуючи дві оригінальні бази даних та вивчили реальну поведінку міст щодо політики сталого та економічного розвитку показали, що велика кількість програм, спрямованих на досягнення сталого розвитку, пов'язана з включенням груп захисту навколишнього середовища [24].

При визначенні сталого розвитку регіону в *Литві* науковці за основу беруть концепції щодо конкуренції та співробітництва. Головна умова, що саме ці концепції мають зберігатись в плануванні, зокрема в стратегічному [34]. Регіональний розвиток розглядається крізь призму політики на конкретній території, соціально-економічних процесів, які протікають в специфічному політичному та культурному контекстах. Зазначається, що поняття «сталість» використовується для пояснення різних проблем, процесів розвитку, стратегічного планування (2014 р.).

Національна стратегія сталого розвитку Литви (2003 р.) має в основі такі принципи як управління, гнучкість, екологічна ефективність, наука, знання і технологічний прогрес, обережність, участь (партнерство) [34]. Сталий розвиток тлумачиться крізь призму принципів співробітництва та конкуренції, які мають допомагати державному сектору зберегти сталість між інтересами регіонів та державними інтересами. Мається на увазі чітка модель, в якій відображаються складові: хто, де, з ким і коли співробітнічає, а хто, де, з ким і коли конкурує.

Литва (2018 р.) визначила такі пріоритетні сфери вирішення 17 цілей ООН щодо сталого розвитку:

- зменшення бідності, соціальне відчуження та нерівність доходів, сприяння зайнятості; посилення громадського здоров'я;
- підвищення якості медичної допомоги та доступності медичних послуг;
- розвиток інноваційної економіки та інтелектуальної енергетики;
- якісна освіта;
- співробітництво в галузі розвитку.

Австралія за основу бере регіональні інновації (2009 р.). Акцент робиться на питаннях державної інноваційної політики, яка спрямована на подолання розриву між інкубацією винаходу та комерціалізацію інновацій [6]. Мова йде про визначення видів і форм державно-приватного партнерства для сталого розвитку. Увага акцентується в першу чергу на наукових досягненнях та розробках і придбаннях знань. Все це стосується подолання інноваційного розриву між науковими досягненнями та практикою їх запровадження у приватному секторі. Держава надає підтримку.

Албанія (2018 р.) Сталий розвиток в Албанії співвідноситься з подоланням крайньої бідності та зменшення ризику соціальної ізоляції, забезпеченням високоякісної базової універсальної освіти та заохочення гендерної рівності та розширення можливостей жінок [48]. Все це відбувається в рамках пріоритетів Албанії щодо інтеграції до ЄС. Успіх сталого розвитку співвідноситься з низкою необхідних реформ:

- реформа державного управління, стабільні інститути та сучасна, професійна та деполітизована державна служба;
- посилення незалежності, ефективності та підзвітності судових установ;
- посилення боротьби з корупцією;
- посилення боротьби з організованою злочинністю;
- забезпечення захисту прав людини, включаючи права власності.

Республіка Вірменія (2018 р.) акцентує увагу на ролі сталого розвитку для повсякденного життя населення, про політичні, правові, практичні та поведінкові переваги сталого розвитку [51]. Вірменія продемонструвала еволюцію процесу сталого розвитку, починаючи з 2015 р., зокрема: здійснення внутрішніх всеосяжних реформ, створенням необхідної інфраструктури для впровадження сталого розвитку та системного підходу до його впровадження через створення Національної ради сталого розвитку при Прем'єр-міністрі Республіки Вірменія, Міжурядової національної Робочої групи – Вірменська національна інноваційна лабораторія SDG. Зазначається, що це перша у своєму роді інноваційна модель у світі, де національний уряд та ООН об'єднують зусилля для створення спільної платформи для підтримки прискорення та впровадження механізмів сталого розвитку в країні.

Латвія (2018 р.) включила цілі сталого розвитку 2030 в систему планування. Процес планування є всеохоплюючим, з обраними представниками, орієнтованим на докази, щоб забезпечити прозорість, узгодженість політики та політичну відповідальність [42]. Це, як зазначається, слугуватиме як корисним довідково-вимірним інструментом для всіх зацікавлених сторін, оскільки вони далі поєднують економічні, екологічні та соціальні аспекти сталого розвитку як в Латвії, так і в усьому світі.

Було проведено картографування 169 цільових показників SDG щодо цілей та цільових показників у *Стратегії сталого розвитку Латвії до 2030 року (Латвія 2030)*, *Національного плану розвитку 2020 (NDP2020)* та галузевої політики. В 2017 році була проведена середньострокова оцінка впливу на досягнення цілей, встановлених в *NDP2020 та Латвії 2030 р.*, що включало дані про хід роботи, опитування думки експертів та інвестиційний аналіз.

Завдання у сфері сталого розвитку Латвії зосереджені у двох напрямках:

- забезпечення інноваційної та екологічно ефективної економіки;
- зниження нерівності доходів та можливостей.

Поліпшення здоров'я, освіти та гідної праці є основою для вирішення завдань, що виникають у обох векторах. Основні виклики в економіці визначено такими:

- підвищення продуктивності економіки, в тому числі за рахунок ефективного та продуктивного використання ресурсів; запровадження системи зменшення та запобігання невідповідності майстерності на ринку праці;
- підвищення робочої сили шляхом забезпечення високоякісної освіти для дорослих, сприяння поверненню міграції та доступу до досвіду з-за кордону, забезпечення доступу до житла тощо;
- збільшення частки учнів з вищою компетентністю;
- збільшення частки суспільства, що є здоровим і придатним для роботи;
- залучення інвестицій у продуктивну економіку;
- збільшення приватних та державних інвестицій у дослідження та інновації;
- впровадження концепції Латвії з інформацією про стан народонаселення;
- адаптація до зміни клімату, скорочення викидів парникових газів;
- сприяння більш широкому використанню відновлюваної енергії; повторне використання та переробка відходів.

Основні виклики у зменшенні нерівностей визначено такі:

- забезпечення людей похилого віку пристойним життям у суспільстві старіння; зменшення еміграції та заохочення повернення міграції;
- балансування роботи та сімейного життя; зміцнення регіональних центрів, що забезпечують «інтелектуальне скорочення», у тому числі щодо дорожньої інфраструктури та житлового та громадського транспорту за вимогою в районах з низькою щільністю населення;
- заохочення накопичення активів фізичними особами (житло, заощадження тощо);
- залучення більшої кількості людей до освіти та перепідготовки дорослих для більш продуктивної роботи;
- зменшення частки учнів з низькою компетентністю; посилення доступу до охорони здоров'я, зокрема до охорони здоров'я матері та дитини, доступ до спеціалістів та діагностичні послуги для людей з низьким рівнем доходу та осіб, які перебувають під ризиком травми чи хвороби;
- розробка індивідуальних планів для осіб, які потребують послуг, спрямованих на ліквідацію нерівності;
- створення системи мінімального доходу, адекватне фінансування соціальної підтримки.

На 2019 р. заплановані перетворення, які збільшать прибуток, наприклад, широке оцифрування та підвищення компетенції школярів компенсують витрати і є необхідними для досягнення всіх норм цілі.

Канада (2018 р.). Реалізація цілей сталого розвитку для Канади - це можливість побудувати більш процвітаюче та стійке майбутнє, де збалансоване та інтегроване досягнення економічних, соціальних та екологічних аспектів сталого розвитку "не залишає нікого".

Визначено конкретні дії, спрямовані на зменшення бідності, посилення рівності між чоловіками й жінками та розширення можливостей жінок та дівчат, зменшення соціально-економічних прогалів, що існують між різними групами, сприяння залученню та відзначенню різноманітності, та покращення рівності можливостей для всіх [41]. Пріоритети Канади на глобальному рівні відповідають її пріоритетам на національному рівні.

Канадський федеральний бюджет на 2018 рік виділив нові кошти для створення Групи з питань сталого розвитку, яка забезпечить ефективну координацію між федеральними відомствами і установами та зацікавленими сторонами, а також відстежуватиме прогрес у Канаді щодо реалізації цілей сталого розвитку 2030 р. Федеральним департаментам та установам було доручено детальніше вивчити, як їх політика та програми сприяють досягненню цілей та завдань Порядку денного 2030 року в рамках співпраці з усіма рівнями уряду, корінними народами, громадянським суспільством і приватним сектором. Таким чином Канада формує новий вид партнерства.

У *Колумбії* основна ідея сталого розвитку стосується подолання розриву на шляху до сталого розвитку міст та регіонів. Відзначається, що є великі відмінності в рівнях розвитку регіонів. Сталий розвиток регіонів розглядається крізь призму стратегій створення та зміцнення можливостей місцевих інституцій, щоб сформулювати довгострокові бачення для розвитку департаментів та регіонів, а також визначити, класифікувати та відтворити регіональні ініціативи та виконувати проекти з великим впливом на регіон [2].

У *Польщі* (2018 р.) нова стратегія національного розвитку була представлена в Стратегії відповідального розвитку (SRD) [45]. Пріоритети соціально-економічного розвитку Польщі були визначені у всіх трьох вимірах сталого розвитку.

Соціальний вимір. Перш за все, головним завданням є зменшення соціальної ізоляції, бідності, всіх видів соціальної нерівності. Кінцевою метою є підвищення якості життя громадян. Увагу зосереджують на розвитку людського і соціального капіталу через доступ до знань та освіти, навичок та охорони здоров'я (цілі: 1, 3, 4);

Економічний вимір. Пріоритетним є:

- побудова потужної, сучасної індустрії та підтримки підприємництва;
- важливе значення мають інвестиції в інновації, розвиток сучасних технологій та продуктів з високою доданою вартістю, інформаційних технологій та повне використання цифрової революції (цілі: 2, 8, 9);

Екологічний вимір:

- покращення стану навколишнього середовища та сталого управління ресурсами;

- збільшення наявних водних ресурсів та досягнення високої якості води, раціонального управління природними та геологічними ресурсами, а також ефективного управління відходами;

- поліпшення якості повітря, а також захист ґрунтів від деградації та зменшення впливу шуму та електромагнітних полів, що позитивно вплине на здоров'я мешканців (цілі: 6, 11, 12, 15);

- високий рівень зайнятості, якісні робочі місця та розвиток підприємництва (цілі 10).

Досягнення всього перелічено планується здобути завдяки якісному законодавству, ефективному управлінню, потужній системі стратегічного управління процесами розвитку.

Акцент робиться на ініціативах громадських об'єднань для сталого розвитку. Започатковується новий вид партнерства: *партнерство для реалізації цілей сталого розвитку*, - оскільки воно побудовано за принципом співучасті.

Румунія (2018 р.). Перша національна Стратегія сталого розвитку Румунії (NSDS) була розроблена у 1999 році, розглянута в 2008 році (через рік після вступу в ЄС), і на теперішній час вона переглядається задля локалізації Порядку денного для сталого розвитку 2030 року та її 17 SDG (цілей) [46].

Інституційна структура для сталого розвитку в Румунії включає Міжвідомчий комітет, який відповідає за координацію політики щодо сталого розвитку, яку очолює віце-прем'єр-міністр, міністр навколишнього середовища, підкомітет для сталого

розвитку парламенту Румунії та Департаменту зі сталого розвитку при Управлінні прем'єр-міністра.

Зазначається, що для Румунії сталий розвиток не є одним з декількох можливих варіантів, а є єдиною раціональною перспективою для просування як нації.

Також зазначається, що Румунія має давні традиції та стійке суспільство, будучи однією з найдавніших стійких сільських цивілізацій в Європі, що визначає розуміння сталого розвитку, яке було надано румунським науковцем у 1971 р.

Саудівська Аравія (2018 р.) проводить огляд сталого розвитку з позицій вжитих заходів урядовим сектором, приватним сектором та неурядовими організаціями [47]. Основні показники сталого розвитку розуміються так:

- різке підвищення рівня життя своїх людей, покращення харчової та водно-безпечної продукції в умовах, де не вистачає обох ресурсів;
- посилення медичних послуг та орієнтація на підвищення рейтингу навчальних закладів;
- розробка широкої енергетичної інфраструктури та планування важливих інвестицій у відновлювані джерела енергії;
- поліпшення ділового клімату та інвестування в новітні технології;
- розробка дорожніх карт для кращої інфраструктури доріг, залізниць, аеропортів, портів;
- водопостачання та водовідведення;
- електричних мереж та інших областей.

Головним є створення життєздатного суспільства та процвітаючої економіки.

Для *Сінгапуру* (2018 р.) сталий розвиток – це чистий, зелений та сталий Сінгапур, в якому люди та майбутні покоління можуть вести здорове та повноцінне життя [49].

Процес досягнення сталого розвитку співвідноситься з певними партнерствами, зокрема для контролю створено Міжвідомчий комітет зі сталого розвитку, спільно очолюваний Міністерством закордонних справ та Міністерством навколишнього середовища і водних ресурсів, який співпрацює з усіма відповідними урядовими установами та зацікавленими сторонами, включаючи підприємства, молодіжні організації та громадянське суспільство.

У Сінгапурі визначено, що не всі показники Порядку денного 2030 застосовні для держави і її сталого розвитку. Результативними визначаються дії, які стосуються забезпечення доступу до прийнятної та якісної питної води для всіх сінгапурців та забезпечення доступної та якісної освіти для дітей, а також вирішення демографічних проблем старіння.

Сталий розвиток співвідноситься з запровадженням нових технологій, зокрема SkillsFuture та Smart Nation для підготовки нації до цих викликів. Зазначається, що єдиного підходу до досягнення 17 цілей Порядку денного 2030 р. Наголошується, що країни повинні мати можливість вільно реалізовувати ці цілі у спосіб, який вони обирають, з урахуванням національних пріоритетів та обставин.

Словаччина (2018 р.) виокремлює три принципи сталого розвитку: сталий розвиток повинен лежати в основі всієї державної політики; індивідуальне залучення та взаємодія між поколіннями є життєво важливими; партнерства є важливими для пошуку стабільних рішень [43].

Виокремлюється 6 пріоритетних напрямків сталого розвитку, які, як зазначається, демонструють індивідуальну дорогу до сталого суспільства, зокрема:

- освіта (SDGs 4, 8 і 10) і містить аспекти гідної зайнятості, підкреслює, що освіта - це процес життя, який повинен забезпечити життя гідно під час швидких зміни та вимог;

- екологічна сталість та економіка, основані на знаннях, в контексті демографічних змін (SDG 7, 8, 9, 10 і 12), але також додає значний місцевий чинник - старіння населення;

- сталість населених пунктів (SDG 6, 7, 11, 13 і 15), регіонів та сільської місцевості в контексті зміни клімату та зменшення регіональних диспропорцій;
- соціальна інтеграція (1, 2 і 10 SDG); викорінення бідності (5 та 16 SDG);
- подолання диспропорцій у сфері здоров'я (SDG 3,10).

У всіх напрямках наголошується на словацькому контексті.

Для реалізації амбіцій щодо сталого розвитку було сформовано певні інституційні зв'язки, зокрема: координацію Порядку денного до 2030 року поділяють Управління інвестицій та інформатизації віце-прем'єр-міністра та Міністерство закордонних справ та європейських справ.

Також було створено Урядову раду із залученням ключових міністрів, а також представників неурядових організацій, академічних кіл, приватного сектору та міських та регіональних асоціацій.

Передбачається більш активне залучення національного парламенту на найближчий період, а партнерські відносини з неурядовим сектором будуть посилені.

У *Швейцарії* (2018 р.) з 1997 року Федеральна Рада визначила свої пріоритети для здійснення сталого розвитку на національному рівні в чотирирічній стратегії; діюча стратегія діє до 2019 року. У 2003 році була запроваджена комплексна система моніторингу сталого розвитку на національному рівні, в даний час 73 показники, які регулярно оновлюються. Негайно після прийняття Порядку денного 2030 р. у 2015 році Федеральна рада зажадала провести комплексну оцінку базової лінії та розбити аналіз статусу реалізації на федеральному рівні.

Аналіз стосується всіх 169 цілей та охоплює як внутрішні, так і міжнародні внески Швейцарії [50]. Зазначається, що Швейцарія вже виконала багато пунктів Порядку денного 2030 р., зокрема:

- Швейцарія вільна від крайньої бідності (ціль 1.1);
- немає голоду (ціль 2.1);
- освіта (ціль 4.1) є безкоштовною, обов'язковою та якісною.

Зусилля будуть спрямовані на ті цілі, де є певні прогалини, зокрема: споживання природних ресурсів (ціль 12). Наголошується, що Програма 2030 виконується на федеральному, кантональному та комунальному рівнях, з урахуванням поточних обов'язків, компетенцій та встановленого поділу завдань.

Багато кантонів та комун визначили власні стратегії сталого розвитку. Федеральний уряд активізує діалог з кантонами та комунами та підтримує їх у впровадженні Порядку денного 2030 року, наприклад, через платформи для обміну та мереж.

Акцентується увага на тому, що приватний сектор Швейцарії, неурядові організації та наукове співтовариство також довго займаються стабільним розвитком. Дорадча група у складі зацікавлених неурядових організацій визначила, що вона вважає пріоритетними завданнями Швейцарії.

Ця група є платформою для подальшого діалогу з федеральним урядом та партнерствами для здійснення порядку денного 2030 року. Парламент має бути більш активним у майбутньому.

Об'єднані Арабські Емірати (2018 р.). Ідеї сталого розвитку пронизують національний план розвитку ОАЕ - Vision 2021 - і плани семи еміратів [47]. Розроблена Національна програма реалізації Порядку денного 2030.

До розробки було залучено багатьох зацікавлених сторін: понад 300 посадовців з 90 суб'єктів федерального та місцевого самоврядування, представники організацій громадянського суспільства та приватного сектору й експерти з наукових кіл.

У порядку денному визначається широкомасштабна програма роботи з акцентом на сталий розвиток, що зосереджується навколо 4-х цілей, 6 національних пріоритетів та 52 основних показників ефективності на федеральному рівні. Для реалізації програм сталого розвитку було утворено

Національний комітет сталого розвитку ОАЕ (2017 рік), який очолюється міністром міжнародного співробітництва. Федеральна служба з питань конкуренції та статистики (FCSA) виконує обов'язки заступника голови та секретаріату Комітету.

Комітет складається з 17 федеральних урядових організацій. Він слугує платформою для участі багатьох зацікавлених сторін та забезпечує загальнодержавні системи та процедури для обміну інформацією, узгодженості політики на період до 2030 року.

Наголошується, що ОАЕ має один з найбільш ефективних державних секторів у світі, який працює відкрито та прозоро, заснований на систематичній роботі, висококваліфікованій державній службі та ефективних та інноваційних механізмах надання суспільних послуг.

Для реалізації національної програми ОАЕ політичні ініціативи включені в структуру управління діяльністю уряду та пов'язані з п'ятирічними стратегічними та операційними планами федеральних міністерств. Ця структура є достатньо гнучкою для включення у Порядок денний 2030.

Акцент, як зазначається, буде зроблено на тому, щоб Уряд використовував всі можливості архітектури, щоб забезпечити локалізацію та узгодженість процесів формування сталого розвитку між федеральними органами влади та місцевими органами влади.

Узгодженість політики, як стверджується, досягається за допомогою механізмів, що узгоджують національну та субнаціональну політику, а також що дозволяють застосовувати технології та відносини між зацікавленими сторонами.

До зацікавлених сторін відносять молодіжні групи, приватний сектор, інститути знань та громадянське суспільство. Особливе значення надається взаємодії з зацікавленими сторонами для чого застосовується низка механізмів. Для цього Національний комітет розробив комплексну комунікаційну стратегію для залучення суспільних зацікавлених сторін до реалізації цілей сталого розвитку.

Молодіжна рада Еміратів та сім загальноміських громадських рад беруть участь у офіційних обговореннях щодо впровадження Порядку денного 2030 року.

Створено Консультативну раду з питань приватного сектора, яка звітує заступнику Голови Національного комітету з результатів досягнення цілей сталого розвитку.

Рада залучить ділову спільноту до підвищення обізнаності про СЗГ за допомогою різноманітних заходів та медіа-платформ. Зазначається, що проблеми сталого розвитку будуть головною темою Expo 2020 Dubai.

Різні підходи щодо сталого розвитку демонструють вибір кожною державою свого розуміння в практичному аспекті (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Практика запровадження сталого розвитку в окремих державах

Держава	Концепції	Сталий розвиток	Регіональний розвиток	Що потрібно зробити
Австралія		державна інноваційна політика, яка спрямована на подолання розриву між інкубацією винаходу та комерціалізацію інновацій	регіональні інновацій	подолання інноваційного розриву між науковими досягненнями та практикою їх запровадження у приватному секторі; держава надає підтримку

Продовження таблиці 1.1

Албанія		подолання крайньої бідності та зменшення ризику соціальної ізоляції, забезпеченням	ініціатива за урядом	політика на конкретній території, соціально-економічні процесів, які протікають в
		високоякісної базової універсальної освіти та заохочення гендерної рівності та розширення можливостей жінок		специфічному політичному та культурному контекстах
Великобританія	потреб		ініціатива за урядом	організаційний потенціал для сталого розвитку
Вірменія		повсякденне життя населення, політичні, правові, практичні та поведінкові переваги сталого розвитку	створення Національної ради сталого розвитку при Прем'єр-міністрі Республіки Вірменія, Міжурядовчої національної Робочої групи – Вірменська національна інноваційна лабораторія SDG. (перша у своєму роді інноваційна модель у світі, де національний уряд та ООН об'єднують зусилля для створення спільної платформи для підтримки прискорення та впровадження механізмів сталого розвитку в країні)	здійснення внутрішніх всеосяжних реформ, створенням необхідної інфраструктури для впровадження сталого розвитку та системного підходу до його впровадження
Канада		зменшення бідності, посилення рівності між чоловіками й жінками та розширення можливостей жінок та дівчат, зменшення соціально-економічних прогалів, що існують між різними групами	Уряд, бізнес, громадянське суспільство; Група з питань сталого розвитку, яка забезпечить ефективну координацію між федеральними відомствами і установами та зацікавленими сторонами; Федеральні департаменти. Співпраця з усіма рівнями уряду, корінними народами, громадянським суспільством і приватним сектором. Канада формує новий вид партнерства	Рівні можливості для всіх

Продовження таблиці 1.1

Китай	державне будівництво	економічне, політичне, культурне, соціальне будівництво та екологічної цивілізації, регіональний, економічний, соціальний розвиток та гармонійний розвиток суспільства і природи	розвиток та удосконалення потенціалу з метою зміни традиційних регіональних шляхів розвитку	інтеграція всіх сфер
Колумбія		подолання розриву на шляху до сталого розвитку міст та регіонів	Уряд	стратегії створення та зміцнення можливостей місцевих інституцій для розвитку департаментів та регіонів; відтворити регіональні ініціативи та виконувати проекти з великим впливом на регіон
Латвія		забезпечення інноваційної та екологічно ефективної економіки; зниження нерівності доходів та можливостей; поліпшення здоров'я, освіти та гідної праці	Всі зацікавлені сторони	цілі сталого розвитку 2030 включено в систему планування; на 2019 р. заплановані перетворення, які збільшать прибуток
Литва	конкуренції та співробітництво; принципи: управління, гнучкість, екологічна) ефективність, наука, знання і технологічний прогрес, обережність, участь (партнерство)	зменшення бідності, соціальне відчуження та нерівність доходів, сприяння зайнятості; посилення громадського здоров'я; підвищення якості медичної допомоги та доступності медичних послуг; розвиток інноваційної економіки та інтелектуальної енергетики; якісна освіта; співробітництво в галузі розвитку	державний сектор має зберегти сталість між інтересами регіонів та державними інтересами	політика на конкретній території, соціально-економічні процесів, які протікають в специфічному політичному та культурному контекстах
Колумбія		подолання розриву на шляху до сталого розвитку міст та регіонів		стратегій створення та зміцнення можливостей місцевих інституцій, щоб сформулювати довгострокові бачення для розвитку департаментів та регіонів; відтворити регіональні ініціативи та виконувати проекти з великим впливом на регіон

Продовження таблиці 1.1

<p>Об'єднані Арабські Емірати</p>	<p>Національна програма реалізації Порядку денного 2030. До розробки було залучено багатьох зацікавлених сторін: понад 300 посадовців з 90 суб'єктів федерального та місцевого самоврядування, представники організацій громадянського суспільства та приватного сектору й експерти з наукових кіл</p>		<p>Утворено Національний комітет сталого розвитку ОАЕ (2017 рік), який очолюється міністром міжнародного співробітництва. Федеральна служба з питань конкуренції та статистики (FCSA) виконує обов'язки заступника голови та секретаріату Комітету. Комітет складається з 17 федеральних урядових організацій. Молодіжна рада Еміратів та сім загальноміських громадських рад. Створено Консультативну раду з питань приватного сектора.</p>	<p>проблеми сталого розвитку будуть головною темою Expo 2020 Dubai</p> <p>Уряд має використовувати всі можливості архітектури.</p>
<p>Польща</p>		<p>Акцент робиться на ініціативах громадських об'єднань для сталого розвитку. Започатковується новий вид партнерства: <i>Партнерство для реалізації цілей сталого розвитку</i>, - оскільки воно побудовано за принципом співучасті</p>		<p>якісне законодавство, ефективне управління, потужна система стратегічного управління процесами розвитку</p>
<p>Румунія</p>	<p>Концепція сталого розвитку, яку визначив румунський науковець у 1971 р.</p>	<p>для Румунії сталий розвиток не є одним з декількох можливих варіантів, а є єдиною раціональною перспективою для просування як нації</p>	<p>Міжвідомчий комітет, який відповідає за координацію політики щодо сталого розвитку, яку очолює віцепрем'єр-міністр, міністр навколишнього середовища, підкомітет для сталого розвитку парламенту Румунії та Департаменту зі сталого розвитку при Управлінні прем'єр-міністра</p>	<p>Розвиток нації, оскільки Румунія має давні традиції та стійке суспільство, будучи однією з найдавніших стійких сільських цивілізацій в Європі</p>

Продовження таблиці 1.1

Саудівська Аравія	міжсекторальне співробітництво	різке підвищення рівня життя своїх людей, покращення харчової та водно-безпечної продукції; посилення медичних послуг; орієнтація на підвищення рейтингу навчальних закладів, розробка широкої енергетичної інфраструктури... та планування важливих інвестицій у відновлювані джерела енергії, поліпшення ділового клімату та інвестування в новітні технології	Уряд, приватний сектор та неурядові організації	створення життєздатного суспільства та процвітаючої економіки
Сінгапур		сталий розвиток – це чистий, зелений та сталий Сінгапур, в якому люди та майбутні покоління можуть вести здорове та повноцінне життя	Міжвідомчий комітет зі сталого розвитку, спільно очолюваний Міністерством закордонних справ та Міністерством навколишнього середовища і водних ресурсів, який співпрацює з усіма відповідними урядовими установами та зацікавленими сторонами, включаючи підприємства, молодіжні організації та громадянське суспільство	Результативними визначаються: доступ до прийнятної та якісної питної води для всіх сінгапурців; доступна та якісна освіта для дітей; вирішення демографічних проблем старіння; запровадження нових технологій, зокрема Skills Future та Smart Nation для підготовки нації до цих викликів.
Словаччина	три принципи сталого розвитку: сталий розвиток повинен лежати в основі всієї державної політики; індивідуальне залучення та взаємодія між поколіннями є життєво важливими; партнерства є важливими для пошуку стабільних рішень	в основі знання і всі завдання вирішуються на підставі освіти.	Управління інвестицій та інформатизації віце-прем'єр-міністра та Міністерство закордонних справ та європейських справ. Також було створено Урядову раду із залученням ключових міністрів, а також представників неурядових організацій, академічних кіл, приватного сектору та міських та регіональних асоціацій	Передбачається більш активне залучення національного парламенту на найближчий період, а партнерські відносини з неурядовим сектором будуть посилені.

Продовження таблиці 1.1

США	потреб	велика кількість програм, спрямованих на досягнення сталого розвитку, пов'язана з включенням груп захисту навколишнього середовища	Міста та ін. виробляють та фінансують програми	
Швейцарія		Зусилля будуть спрямовані на ті цілі, де є певні прогалини, зокрема: споживання природних ресурсів (ціль 12).	Федеральний уряд активізує діалог з кантонами та комунами та підтримує їх, через платформи для обміну та мереж. Приватний сектор Швейцарії, неурядові організації та наукове співтовариство займаються стабільним розвитком. Дорадча група у складі зацікавлених неурядових організацій визначила пріоритетні завдання Швейцарії.	Парламент має бути більш активним у майбутньому.

Соціально-гуманітарний аспект сталого розвитку на сучасному етапі тлумачиться у різних вимірах. Один з вимірів стосується розуміння ООН соціально-гуманітарних аспектів в контексті прав людини щодо розвитку [11]. Мова йде про взаємовідповідальність людського потенціалу та розвитку шляхом аналізу взаємозв'язку між економічними, соціальними та культурними правами та глобальними цілями сталого розвитку.

З 2015 р. на період до 2030 р. Програма ООН щодо сталого розвитку передбачає світ загальної поваги до прав людини та людської гідності, право, справедливість, рівність і відсутність дискримінації. Одним з основних контекстів такого підходу є гарантування рівного доступу до соціального захисту, харчування, охорони здоров'я, освіти, житла, водопостачання тощо. З 2016 р. саме на підтримку соціально-гуманітарного виміру сталого розвитку спрямовується увага ООН.

Інший вимір – це сучасний погляд на соціальні ЗМІ та ЗМК, які впливають на процеси людського розвитку та гуманітарної діяльності [27]. Соціальні ЗМІ впливають на громадську думку й зміну поведінки користувачів в питаннях щодо розуміння економічного добробуту, міської сталості, громадського здоров'я, гуманітарної діяльності. З'являється нова категорія «соціальний слухач».

Наступний вимір – це взаємозалежність гуманітарних технологій та соціального розвитку [31]. Прибічники таких поглядів стверджують, що сучасні гуманітарні технології впливають на розвиток людства. Зокрема, це стосується інформаційних технологій, які впливають на людство в таких сферах як спостереження, втрата приватності, кібер-злочинність.

З одного боку, як зазначається, при використанні інформаційних технологій деякі громади впливають асиметрично на ці події. З іншого боку, одна технологія

полегшує спілкування, поінформованість громадськості, отримання послуг в сфері охорони здоров'я, дає можливість не ігнорувати думки громад.

Дослідження в цьому контексті спрямовані на визначення можливостей використання технологій для підтримки сталого розвитку людини, як в повсякденному житті, так і в інших ситуаціях. Наголошується, що це вимагає врахування різноманітних соціально-культурних і галузевих передумов та перспектив, зокрема державних, приватних, освітніх та дослідницьких, соціальних, фінансових та міжнародних сфер розвитку.

Важливим питанням постають проблеми оцінки соціальних наслідків: впливу технологій на окремих людей та суспільства.

Виокремлюється ще один вимір, який стосується соціально-гуманітарних аспектів сталого розвитку є проблеми насильства та конфліктів. У цьому аспекті велике значення має соціальна політика та її роль для трансформаційних змін [28]. Важливими вважаються питання ролі соціальної політики в постконфліктному світі та в процесах примирення після конфліктів.

Також є вимір, який стосується гуманітарної інженерії зі сталого розвитку [15]. Де гуманітарна інженерія тлумачиться в контексті використання науки та техніки для розробки, створення та вдосконалення технологій, що сприяють добробуту громад, які стикаються з величезними гуманітарними проблемами, зокрема до яких відносять недостатньо якісне обслуговування громади. Визначається навіть спеціальність, за якою відбувається магістерська підготовка: «магістр гуманітарної інженерії».

В інших випадках йдеться про інженерів в галузі гуманітарного та сталого розвитку суспільства [13]. Вони стають (у зарубіжних державах) учасниками гуманітарного сталого розвитку співпрацюючи з державними установами, організаціями розвитку, міжнародними корпораціями, неурядовими організаціями. Основні їх знання стосуються методології проектування, гуманітарних наук, комунікацій. Гуманітарні інженери виступають одним з партнерів громадянського суспільства.

Вимір, який пропонується ООН стосується розуміння сталого розвитку, який вимагає задоволення основних потреб усіх і поширюється на всі можливості для задоволення своїх прагнень до кращого життя [21]. Самі потреби визначаються соціально та культурно. Відповідно сталий розвиток вимагає заохочення цінностей, які заохочують стандарти споживання. Сталий розвиток вимагає, що суспільства відповідали потребам людини як за рахунок збільшення продуктивного потенціалу, так і шляхом забезпечення рівних можливостей для всіх.

До соціально-гуманітарних аспектів сталого розвитку відносять також проблеми «розриву у комунікаціях», що перешкоджає розумінню спільної потужності [21]. Переконаність в цьому може досягнута шляхом освіти та інституційним розвитком.

1.3. Теоретико-прикладні аспекти сталого розвитку в сфері культури

Теоретичні аспекти сталого розвитку сфери культури стосуються сучасних зарубіжних наукових досліджень. Цікавість науковців до проблематики впливу культури на сучасні процеси сталого розвитку (2017) стосується ролі культури в формуванні суспільств майбутнього, які зможуть розв'язувати проблеми екології, зміни клімату, зростання міського населення та реагувати на ці проблеми. Це є проблемою для наукових досліджень, спрямованих на встановлення взаємозв'язків між концепціями культури, сталого розвитку та штучного середовища проживання. Наголошується, що є популярною сферою дослідження, яка висвітлюється у науковій літературі. Визнається зростаюча роль культури як міцного і важливого аспекту сприяння економічним, соціальним і екологічним аспектам розвитку [37].

Культуру розглядають як ключовий елемент концепції сталого розвитку, оскільки вона формує відношення людей до мистецтва та природного середовища. А сам сталий розвиток розглядається як частина суспільства і культури та впливає на всі процеси у штучному середовищі [32].

Інші публікації (K.R.Wilson, 2017) стосуються формування уявлень в області сталого розвитку. Культура визнається в якості важливого аспекту досягнень в області сталого розвитку. Констатується, що культурні підходи можуть стимулювати позитивні зміни та критично їх оцінювати. Основою таких висновків є думка, що завдання сталого розвитку взаємопов'язані, а для досягнення прогресу у сталому розвитку потрібні скоординовані зусилля у всіх секторах. Культурні практики, як стверджується, впливають на повсякденне життя людей і мають обговорюватись, щоб укріплювати можливості досягнення цілей сталого розвитку (прийняті в ООН). Окрім того, зв'язок між культурою та стійким розвитком вбачають в стійкості самого культурного сектора [7].

Вважається, що погляд на проблеми ролі культури в сталому розвитку з двох точок зору стимулює саморефлексію в творчих галузях, з одного боку, а з іншого, йдеться про визнання ролі культури в загальному контексті розвитку людства [7].

Фахівці задаються питаннями о можливостях культури для досягнення цілей в галузі сталого розвитку. Ці можливості розглядаються з позицій можливостей культури у тому, щоб змінити спосіб мислення і дій людей щодо розуміння сталого розвитку. Це, як вважається, має змінити ситуацію в багатьох суспільствах. Основою таких позицій є твердження про те, що культурні практики здатні кинути виклик давнім переконанням, цінностям і поведінці. Іншими словами – вплинути на стереотипи та змінити їх [7].

Йдеться про те, що заважає людям змінити свою поведінку. Також акцентується увага на психологічних проблемах щодо впливу на активність населення для вирішення проблем, коли заохочуються творче мислення та пошук рішення. Певне місце у цьому аспекті відводиться розумінню того, що прогрес відбувається повільно і саме тому результати сталого розвитку можуть бути занижені як у сприйнятті населення, так і управлінців [7].

Є дослідження щодо культурної економіки та сталого розвитку (2018). Розглядаються взаємозв'язки між виробництвом і споживанням культури і новими програмами сталого економічного і соціального розвитку, які розроблені ЮНЕСКО, Всесвітнім банком і низкою міжнародних установ [1].

До культурної економіки відносять широкий спектр культурних та творчих індустрій, мистецтва та традиційних культурних звичаїв, продуктів, ремесел і форм виробництва. Йдеться про міждисциплінарний та практичні підходи стосовно можливостей культурної економіки для забезпечення зайнятості, укріплення самобутності та стійкості держав, які розвиваються [1].

Європейські підходи щодо ролі культури у сталому розвитку розглядаються з позицій доцільності включення культури, мистецтва та творчості в нову стратегію Європейської комісії по реалізації Порядку денного в області сталого розвитку на період до 2030 р. Фактично мова йде про роль культури в процесі викорінення злиднів у всьому світі. У європейських підходах до даної проблеми визнається доцільність більш ефективного співробітництва на всіх рівнях і нового наскрізного підходу до розгляду різних аспектів сталості. Підкреслюється необхідність трансформації існуючих підходів до розвитку, що передбачає значний культурний зсув в інститутах та суспільства в цілому [18].

При цьому, попри такі погляди, у документі Європейського альянсу по культурі та мистецтву зазначається, що Європейська комісія не включила культуру у новий план розвитку. Вони акцентують увагу на тому, що уявлення про інше майбутнє

суспільства (подолання злиднів у світі) – це настільки ж складне управлінське завдання, як і творче [18].

Наголошується, що культура, мистецтво і творчість можуть стимулювати критичне мислення щодо виявлення недоліків сучасних підходів до сталого розвитку і сприяти створенню кращого майбутнього. Мають бути введені не тільки нові правові рамки, а й існуюча трансформація індивідуальних уявлень, цінностей і моделей поведінки [18].

Важливість таких підходів обґрунтовується доцільністю чіткого відображення ролі мистецтва і культурної спадщини у розвитку суспільства, у сприянні міжкультурному діалогу та соціальній згуртованості, визнання культурного компоненту інтеграції переміщених осіб і підкреслювати здатність культури сприяти демократії та вирішувати конфліктні ситуації [18].

Цікавими є погляди, в яких дослідники (Davide Brocchi, 2013) доводять, що релігія, етика, наукові парадигми, колективна пам'ять і образ життя, мова є важливими аспектами культури, а сама культура – це більше нормативна система, яка потрібна для управління в складних ситуаціях. Важливе місце відводиться кодам, цінностям та нормам, які впливають на рішення. Фактично йдеться про психологічні аспекти щодо прийняття ідеї сталого розвитку як боротьби з бідністю та зубожінням у всьому світі. Культура розглядається з позицій соціально-психологічного явища, яке впливає на соціальну поведінку та соціальні відхилення [3].

Певна увага приділяється соціальному конструюванню реальності, яке вважається спочатку культурним, заснованим на домінуванні культури, субкультури або альтернативної культури. Сам сталий розвиток в цьому контексті означає зміни щодо запровадження домінуючої глобальної монокультури в розмаїття культур сталого розвитку і навпаки [3].

Чітка роль відводиться так званим «соціальним агентам» (засобам масової інформації), які розповсюджують її розуміння, думки про неї та впровадження певної культури в повсякденне життя. Засоби масової інформації розглядаються з позиції їх ролі у передачі знань та цінностей щодо сталого розвитку, у тому числі [3].

Увага акцентується на тому, що для соціальних змін, які орієнтовані на сталий розвиток не потрібна тільки освіта для сталого розвитку, телебачення для сталого розвитку, мистецтво для сталого розвитку, як і комунікаційні структури і різні медіа. Для сталого розвитку потрібна певна система та зміст культури і її форми (відкрита, закрита, еволюційна, самопроголошена тощо) [3].

Сталість розглядається у культурному вимірі, ґрунтуючись на різних вимірах поняття «культура»:

- семіотичному;
- нормативному;
- функціональному (культура є сектором суспільства);
- еко-антропологічному (культурно-екологічному) [3].

Особливе місце посідає розуміння взаємозв'язків між культурою та соціальними системами. Йдеться про зміни парадигми в теорії систем. В останній, як зазначається, системи «соціальна система» і «оточуюче середовище» мають відносні посилання, а не абсолютні. Як живе суспільство: як система чи як «оточуюче середовище», - залежить від культурного та когнітивного погляду на реальність. Наголошується, що у системно-теоретичному визначенні соціальне середовище – це те, що люди інтерпретують і те, що піддається управлінню. Втім, оточуюче середовище – це також те, що люди інтерпретують але воно не піддається управлінню. Відповідно, не можна інтерпретувати окремо екологічне середовище і емоційне середовище (розуміється підсвідомість тощо), соціальне середовище і мультикультурне середовище. Як зазначається, оточуюче середовище – це єдність середовищ соціальної системи, культури та суб'єктивних точок зору [3].

Сам сталий розвиток трактується як ідеал, який підтримали міжнародні організації, уряди, муніципалітети, компанії. У науково-практичному плані, як йдеться, дискусії про несталий розвиток переходять в дискусії про сталий розвиток. Ці дискусії стосуються, на думку дослідників, двох площин: між політикою, наукою і громадянським суспільством та між двома частинами світу [3].

При цьому визначаються проблеми місця дискусій про сталий розвиток, зокрема:

- збільшення розриву між сталими цілями і реальним розвитком; революційність цілей сталого розвитку;
- бажання компаній та певних прошарків населення досягти сталого розвитку без радикальних змін;
- відсутність конкретних заходів, які сприятимуть стійкому розвитку; зосередженість на технологічних рішеннях [3].

Йдеться також про недосконалість деяких рішень щодо сталого розвитку, оскільки:

- ця ідея з'явилась не в громадянському суспільстві, а на вершині світової спільноти;
- питання «соціально-економічної нерівності» проєцируються на бідність у державах «третього світу» і не враховуються такі самі проблеми у «розвинених державах»;
- не звертається увага на структури, які сприяють розвитку бідності, споживанню та неосвіченості;
- не збалансовано розподілення багатства, впливів, освіти та фінансування;
- не можуть бути сумісними неоліберальна економічна політика та сталий розвиток;
- розуміння «стійкості» з'явилося в центрах глобального суспільства і потребує сприйняття широкими верствами населення [3].

З іншого боку, сталий розвиток подається як нова модель розвитку, яка вимагає великих модернізаційних процесів та вторгається в політичну сферу суспільних відносин. Наголошується на тому, що сама сталість не завжди є стійкістю, про яку говорять. Точаться дискусії щодо коректності такої категорії. Виходячи з цього, пропонується говорити про культури, які стоять за намаганням запровадити нові моделі та чи буде це розвитком для них, або яку роль вони відіграють у процесі розвитку [3].

У результаті мова може йти про «культуру сталого розвитку» як окреме поняття і процес. З'являється таке поняття як «культурні стратегії сталого розвитку», яка є основою для визначення цілей розвитку і орієнтації на поведінку установ, груп, окремих осіб, а також основою для створення «нової послідовної культурної системи». Культурна стратегія сталого розвитку, як зазначається, вказує на важливість соціальної комунікації (організації, участь тощо) і форм спілкування (масові ЗМІ, освіта, мистецтво). Визначаються аспекти, які є підґрунтям для визначення культурної стратегії сталого розвитку, зокрема:

- культура може існувати тільки в розумі;
- не має людей без культури або цінностей;
- ніхто не народжується з певною культурою;
- на соціалізацію впливають референтні групи. В основу культурної стратегії покладено позицію, що вона має уникати подвійних моральних стандартів і працювати близько до сутності людини [3].

Виходячи з цього пропонується розуміти сталий розвиток як внутрішні зміни культури і системи. У цьому процесі виокремлюють певні амбівалентності:

- легітимація домінуючих структур (існування установ, які підтримують сталий розвиток);

- домінування та альтернативи культур (у тому числі і боротьба за владу);
- наявність у домінуючих установах людей, які борються за покращення;

конфлікт між інтеграцією та виключенням при зміні систем (культурних у тому числі). [3].

Сталий розвиток, у тому числі у сфері культури, як наголошується, потребує визнання та розв'язання нових завдань, зокрема:

- соціальні зміни, орієнтовані на культуру сталого розвитку, вимагають нових форм союзів;
- потрібні структури і форми комунікацій, які здатні політизувати людство, замість того, щоб приватизувати їх соціальні проблеми;
- альтернативи не мають означати соціальні виключення та ізоляцію;
- подолання бідності означає соціальне забезпечення людей;
- кожна референтна або соціальна група можуть стати самокерованою лабораторією для різного шляху розвитку і життя;
- ЗМІ і навчальні заклади відіграють важливу роль в модернізації та в глобалізації, які можуть створити «глобальну свідомість» [3].

Також йдеться про виокремлення та дослідження системних відмінностей між несталими та сталими суспільствами, які розрізняються:

- за формами їх взаємодії з оточуючим середовищем;
- за відкритістю або закритістю;
- за наявністю підсистем [3].

Робиться висновок, що межі нестійких суспільств закриті і не гнучкі, а межі сталого суспільства – більш відкриті та більш гнучкі. Останні більш орієнтовані на оточуюче середовище. Відповідно і поняття «сталий культурний розвиток» дуже близьке до поняття «культурна еволюція», що дозволить більш глибоко зрозуміти взаємозалежність і взаємодію між макро-, мезо- і мікрорівнями суспільства, а також надасть нові важелі в таких аспектах як: управління змінами клімату; попередження війн; авторитарність розвитку тощо. Основою сталого суспільства вважається міжкультурне спілкування, оскільки дає можливість вчитись у кожного і пропонувати альтернативи розвитку [3].

Є наукові дослідження (G Dallaire, 2012) щодо взаємозв'язків сталого розвитку та культурної політики. Такі дослідження ґрунтуються на думці, що культура є четвертою опорою сталого розвитку. Саме тому, як вважається, має бути інший спосіб обґрунтувань для різних урядів щодо збільшення фінансування культури та мистецтва задля сталого розвитку. Мова йде про ринкові відносини та економічні проблеми, в яких задіяні культурні організації і з якими стикаються зацікавлені сторони в сфері культури, а також державні діячі [9].

Наголос робиться на тому, що на сучасному етапі представники культури у всіх розвинених державах борються з недостатнім фінансуванням, оскільки державні бюджети обмежили фінансування сфери культури [9].

Констатується, що культурний сектор саме тому не розвивається. Це все стало підставою для певних наукових досліджень, спрямованих або на подолання такої кризи, або на пошук шляхів фінансування задля подолання бідності серед представників сфери культури і мистецтва. Актуальність таких позицій вбачається в тому, що фінансова криза впливає на моделі управління в сфері культури. Йдеться про доцільність глибокої експертизи процесів фінансування і управління як діячами культури, так і урядами [9].

З іншого боку припускається, що ринок культури вже досяг своєї точки насичення, яка пояснює труднощі культурного сектора, а також кризу державного управління, при якому не можна вирішити проблеми сфери культури.

Існують також думки і дослідження щодо пошуку альтернативних рішень недофінансування культури. У цьому контексті саме і розуміють сферу культури як четвертий стовп сталого розвитку [9].

Починаючи з 2001 р., як акцентують увагу фахівці, науковці намагаються поєднати культурні і соціальні аспекти розвитку суспільства, стверджуючи, що культура може внести важливий вклад в соціальний порядок і розвиток людства. Втім, у таких дослідженнях не має визначення культури і опису того, що відноситься до культури або такого поняття як «захист культури держав, що розвиваються в контексті економічного розвитку багатих держав». Мова йде про культурну демократизацію для підтримки високих культур через культурну політику [9].

Втім, стверджується, що культурна політика, заснована на культурній демократії, мало змінило профіль аудиторії «високої культури», але відбулись зміни у сприйнятті та розвитку культурних індустрій. «Висока культура», в основному залучає до себе більш освічених людей та ігнорується повністю людьми з невисокою освітою та обізнаністю [9].

Популярне ж мистецтво спрямовано на всі рівня суспільства, не зважаючи на освіту. Констатується, що коли стратегія демократизації висока, культура не дає очікуваних результатів, і зацікавлені сторони в сфері культури були спрямовані на пошук інших шляхів розвитку фінансування. Це призвело до появи різних цілей для мистецтва, які обґрунтовували доцільність його фінансування з державних бюджетів, зокрема це стосувалось таких тлумачень цілей:

- культура є фактором, який сприяє економічному зростанню завдяки економічним побічним ефектам, створенню робочих місць в сфері культури, а також культурного туризму;

- культура – це будівник соціальних зв'язків у бідних спільнотах шляхом залучення громадян до участі в культурному розвитку;

- культура є засобом боротьби з соціальною і культурною ізоляцією та сприяє соціальному та професійному розвитку громадян;

- використання виробів мистецтва у міських умовах впливає на перебудову певних територій;

- культура сприяє привабливості та престижу міста [9].

У таких поглядах, як зазначається, спостерігається заперечення здатності мистецтва сприяти благополуччю населення в сфері охорони здоров'я, освіти або соціальних дій. Стверджується, що перелічене вище, - це вторинні цілі, які можуть бути доповнені всіма іншими секторами життєдіяльності людей та спільнот [9].

Все це викликає певну плутанину у розумінні самого поняття «культура» і, відповідно того, що впливає на сталий розвиток і може піддаватись сталому розвитку. Фактично, на сучасному етапі культура розуміється як культурна політика. Це сприяє не тільки глобалізму в розумінні розвитку культури, а й збереження культурної спадщини, що створює умови для капіталізації через розвиток туризму та іншого [9].

Є науковці (F Носса, 2017), які відзначають, що концепція сталого розвитку була головною темою багатьох міжнародних конференцій. Наголошується, що багато дискусій щодо ролі культурної спадщини в сталому розвитку стосується теоретичних аспектів і розвиваються на теоретичному рівні. Фактично не має відповідей і досліджень (2017 р.), які б могли чітко продемонструвати вплив культурного середовища на сталий розвиток та про вклад культури в підвищення економічної, соціальної і екологічної продуктивності міста. Потрібно отримати емпіричні дані, які б свідчили про те, що збереження або підвищення цінності культурної спадщини – це інвестиція, а не вартість. Мало досліджень, які б могли показати взаємозв'язок між збереженням і регенерацією культурної спадщини та стійким розвитком [19].

Зазначається, що культура має враховуватись для заохочення та запровадження стійких моделей споживання і виробництва. Вона розглядається як ключовий момент гуманізації міст і населених пунктів, які відіграють важливу роль «в реабілітації і відродженні міських районів, а також в розширенні участі громадськості й реалізації громадянського суспільства». Культура визнається в якості пріоритетного компоненту міських планів і стратегій при прийнятті інструментів планування, включаючи генеральні плани, керівні принципи зонування, будівельні норми, політику управління прибережних районів і стратегії розвитку, які захищають широкий спектр матеріальної і нематеріальної культурної спадщини [19].

За основу беруться думки, що економічні, соціальні, культурні та екологічні системи не є ізольованими, вони взаємопов'язані. Виокремлюється соціальний ландшафт, який складається з соціальних або громадських мереж, щільності асоціацій третього сектору та добровільного сектору, а також інших акторів. Людський ландшафт, на думку дослідника, відображає знання, місцеві знання, місцеве підприємництво та креативність людей, що допомагає визначити «людський масштаб» поселення. Фінансово-економічний ландшафт, як вважається, складається з місцевих кредитних установ, фондів, кооперативних банків, організацій третього сектору, закладів, здатних фінансувати проекти, які пропонуються жителями певних територій. Виходячи з цього робляться висновки, що всі цінності, цілі, інтереси суспільства відображаються в ландшафті, які можна вважати синтетичним показником стійкості [19].

Існують також позиції науковців, які обговорюються на наукових конференціях (2014) , щодо розуміння культури як незалежної від суспільства субстанції. Вважається, що це органічна частина суспільства, яка взаємодіє з нею. Відповідно з цими позиціями зауважується, що кожна пропозиція про сталий розвиток на користь майбутнього людства має включати не тільки соціальні, економічні та екологічні аспекти, але й також культурні аспекти, тобто бачення утопії та людської творчості. Йдеться про інший спосіб мислення та інший альтернативних підхід до культури, а також інший спосіб дій. Існують вже успішні та стійкі моделі управління культурою, які дають гарні результати [30].

Для науковців (K. Soini & J. Dessein, 2016) є актуальними проблеми осмислення поняття «культура» в її різних значеннях сталості. Втім, як наголошується, не існує загальної думки. Використовуються різні підходи, які відображують різні дисципліни і політичні цілі. Культура вважається достатньо складною сферою для управління та розвитку. Більш складним поняттям вважається «культурна сталість», яка розглядається в організаційному аспекті [29].

Самі поняття «сталість» та «сталий розвиток» багатьма сучасними фахівцями піддаються критиці, втім, вони залишаються актуальними як для наукового світу, так і для політичних кіл держав. Зазначається, що в цьому контексті сталий розвиток культури розглядається як окремий аспект сталого розвитку. При цьому у наукових дослідженнях поняття «культура» та «сталість» мало досліджуються аналітичним і систематичним способом. Культура аналізується здебільшого з позиції соціальної сталості, а сама сталість культури залежить від людських поглядів, дій і поведінки, які, у свою чергу закладені у культурі [29].

Наголошується на тому, що культурну сталість доцільно аналізувати за допомогою соціально-екологічного системного підходу, а також теорій мереж суб'єктів або еко-мистецтва, які враховують людські та екологічні аспекти з врахуванням культурних особливостей. В контексті таких досліджень виокремлюється структура культури, заснована на трьох ролях культури [29].

По відношенню до культури пропонується обґрунтовано використовувати поняття «сталість» замість загальноприйнятого терміну «сталий розвиток», який,

як констатується, використовується в якості синоніма сталості. Наголошується на тому, що існує дві концепції: сталості та сталого розвитку», - і ці концепції мають різне значення. Це демонструє складність процесу інтеграції сталості та культури, тому що:

- культура створює додаткові проблеми для неоднозначного та дискусивного поняття «сталість»;

- концепція культури достатньо широка і складна, щоб її можна було б включити в сталість, оскільки культура може означати будь-що, від мереж смислів, образу життя, високої культури і мистецтва;

- у порівнянні з екологічними аспектами сталості, культурний аналіз часто потребує спеціальних методів, що призводить до виключення культури з аналізу;

- поняття культура і сталість також взаємопов'язані, оскільки культуру можна розглядати як підґрунтя і результат будь-якого розвитку, що ускладнює вивчення та виявлення їх взаємозв'язків;

- виключення культури з визнання її ролі в сталому розвитку може бути результатом політичного супротиву, оскільки занурення культури в сферу сталості в якості «четвертого стовпа» або в будь-яку іншу конкретну роль, змінить погляди на сталість та політику в цьому напрямку;

- сталість розглядається як інтеграція або безпрограшна ситуація між екологічними, економічними і соціальними аспектами, а типовими об'єктами досліджень є стани оточуючого середовища, соціальні структури, економічна життєздатність, інституціональність та механізми управління; включення культури в дискусії про сталий розвиток призведе до того, що мають бути включені нові критерії оцінки сталості, зокрема цінності, поведінка та образ життя людей, що передбачає зміну методології та нормативних підходів [29].

Виокремлюються два поняття, які розрізняються і мають різні концептуальні основи: «культурна сталість» та «культура в області сталості». Це демонструє різні значення культури в процесі розуміння сталого розвитку та побудови нової концептуальної основи та вироблення теорії сталого розвитку [29].

Науковці виокремлюють сім основних напрямів розуміння «культурної сталості» і пропонують три ролі культури в сталому розвитку, зокрема:

- по-перше, пропонується розглядати культуру так, начебто вона відіграє самостійну роль в сталому розвитку і тоді вона стає четвертою опорою сталості та сталого розвитку і сприяє збереженню культурного капіталу у різних формах, таких як мистецтво, спадщина, знання і культурне різноманіття, а також як незалежне підґрунтя соціальної сталості; це – культура в сфері сталості;

- по-друге, існує розуміння культури, яка відіграє посередницьку роль в досягненні економічної, соціальної та екологічної сталості; це уявлення – культура для сталості, в якому матеріальні і нематеріальна культура розглядаються як важливий ресурс для місцевого і регіонального економічного розвитку, що передбачає врахування культурних цінностей і сприйняття при досягненні екологічної або соціальної сталості;

- по-третє, певні погляди стосуються розуміння культури як необхідної основи для досягнення загальних цілей сталості; це – культура як сталий розвиток, яка охоплює інші стовпи сталого розвитку і стає всеохоплюючим аспектом сталого розвитку; сталість стає невід'ємною частиною культури і призводить до екокультурної цивілізації [29].

На підставі таких умовиводів пропонується нова концептуальна основа, яка побудована на комбінації визначених трьох ролей культури і яка передбачає аналіз складних відносин між культурою та сталістю на метарівні. За основу береться широкий спектр розвитку, де останній розуміється не як концепція, яка об'єктивно визначається, а як концепція, яка має цінності, культуру, контекст і час для

розвитку. Зауважується, що в сфері культури існує багато дискусій про внутрішні та інструментальні цінності культури. У тих випадках, коли культура сприяє процесам розвитку, вона стає інструментальною, а внутрішні цінності і інструментальні цінності культури взаємопов'язані [29].

Важливе місце посідають відносини між суспільством та культурою, які розглядаються з двох позицій: відмінність культури і суспільства; об'єднуючі складові культури і суспільства. У широкому сенсі культура охоплює всі сфери суспільства, а у вузькому – її розглядають поза суспільством [29].

Особливе місце посідають проблеми управління культурою та її роллю в сталому розвитку. Таке управління розглядається як сукупність взаємодій, в яких приймають участь як державні, так і приватні суб'єкти з метою вирішення соціальних проблем або створення суспільних можливостей, створення нормативної бази для такої діяльності [29].

Зазначається, що зазвичай поняття управління передбачає процес взаємодії між різними соціальними і політичними суб'єктами, а також взаємозв'язок між ними, оскільки сучасні суспільства стають все більш складними, динамічними і різномірними. У ієрархічному управлінні упор робиться на керуючу роль держави у відношенні управління. Держава змінили свою модель ухвалу від прямого законодавчого втручання і контролю до більш тонких форм регулювання і нагляду. Спільне управління – це то, як групи взаємодіють по горизонтальній осі. Воно включає в себе різні форми співробітництва і пролягає від мережевої інформації до практичного встановлення державно-приватних партнерств і режимів. Самоуправління, як констатується, означає здатність людей управляти собою, коли учасники об'єднуються для вироблення власних колективних рішень [29].

Виокремлюються різні рівні управління на сучасному етапі, який характеризується множиною різних структур: перший, другий і мета-порядки. Під управлінням першого порядку розуміється повсякденна діяльність органів управління, в той час як при управлінні другого порядку – інститути, в яких управління першого порядку стає об'єктом управління. Коли об'єктом управління стають норми і принципи управління в цілому, то йдеться про метауправління. Перший рівень, як наголошується, стосується державної культурної політики в області збереження культурної спадщини або мистецтва і не обов'язково включає інші форми управління та залучення різних зацікавлених сторін, включаючи інші сектори політики і громадян. Другий рівень розглядається як ідеальний варіант для управління, коли структури управління стимулюють роль культури у процесі сталого розвитку. Третє уявлення про управління співвідноситься з самоуправлінням, а також з зовсім новим управлінням, яке ґрунтується на метауправлінні [29].

Прикладні аспекти сталого розвитку ґрунтуються на документах та діяльності ПРООН в сфері культури. Сучасне ставлення до культури та сталого розвитку культури стосується розуміння того, що без культури не може бути сталого розвитку. Про це йдеться в документах ЮНЕСКО. Культура має перетворювати світ на краще та сприяти економічному розвитку. Вважається, що культура має впливати на якість освіти, сталий розвиток міст та оточуючого середовища, а також на економічне зростання, стійки моделі споживання та виробництва подолання бідності тощо. Наголошується на тому, що має відбуватись розвиток від культурної спадщини до культурних та творчих індустрій. Культура розглядається одночасно як рушійна сила економічних, соціальних та екологічних аспектів сталого розвитку [8].

На 2019 р. ЮНЕСКО заплановано приймати пропозиції про інноваційні проекти, які спрямовані на зміцнення культурного і творчого секторів у державах, які розвиваються. Мова йде про фонд культурного розвитку, який є багатостороннім

фондом, який заохочує різнопланові форми культурного самовираження. Всі ці проекти ведуть до структурних змін шляхом:

- впровадження або розробки політики і стратегій, які справляють безпосередній вплив на створення, виробництво, розповсюдження і доступ до різнопланових виявлень культури,

- включаючи культурні товари, послуги та види діяльності; укріплення людського та інституціонального потенціалу організацій державного сектора і громадянського суспільства, які вважаються необхідними для підтримки життєздатних культурних індустрій і ринків у державах, які розвиваються [8].

Підкреслюється здатність культури перетворювати суспільства через збереження історичних пам'яток, музеїв, а також збереження як традиційних практик і форм сучасного мистецтва, так і сучасного мистецтва, які збагачують повсякдення життя населення різними способами. Історичну спадщину вважають джерелом ідентичності та згуртованості суспільства. Творчість розглядають крізь призму побудови відкритих, інклюзивних і плюралістичних спільнот. Наголошується, що культурна спадщина і творчість закладають основи для ярих, інноваційних та процвітаючих суспільств знань [22].

Сучасні підходи ЮНЕСКО ґрунтуються на *систематичній інтеграції культурних особливостей в концепцію*, основою якої є *залучення місцевого населення до отримання бажаного результату щодо сталого розвитку*. Акценти робляться на розвитку сталого туризму, культурної та творчої індустрії, а також відродження міст за рахунок використання культурної спадщини, яка збереглась і яка є потужним економічним підсектором. Це стимулює місцевий розвиток і сприяє творчості, а також створює умови для зайнятості населення.

Акцент робиться на місцеві системи знань та практики управління, які, як вважається, є цінною інформацією та інструментом для вирішення низки проблем від екологічних до культурних. Останні розуміються в аспекті збереження культурної спадщини через створення систем «зеленого туризму», що надасть можливість створити сталий розвиток не тільки туризму, який впливає на економічний стан міст та регіонів, а й надасть можливість вирішити екологічні проблеми, попередити втрати біоресурсів, зменшити деградацію земель і пом'якшити наслідки змін клімату. У більш широкому контексті вважається, що діалог та терпимість при переході до зелених суспільств стануть ключовими для взаєморозуміння і діалогу між націями і державами, що призведе до культури світу, яка є передумовою сталого розвитку. Для цього, як акцентується увага, має бути максимально використано культурне розмаїття світу, що створить розвиток і соціальну згуртованість.

Багато фахівців опікуються проблемами ролі і місця регіональних та місцевих органів влади в процесі сталого розвитку культури. До цього залучаються представники громадянського суспільства задля з'ясування можливостей всіх сторін в інтеграції культури у свої власні політики та повсякденну роботу. Для цього ведеться робота по створенню альянсів між місцевими органами влади та громадянським суспільством. Йдеться про необхідність вироблення надійних індикаторів для змін культурних цінностей, щоб подолати подальше «розмивання культури» в містах. Самі ж об'єднані зусилля органів влади та громадянського суспільства, як вважається, мають свої досягнення розповсюджувати й на інші сфери, які представляють загальний політичний інтерес [35].

Запропоновано керівництво «Культура 21: діяльність» по найбільш передовим практикам місцевого самоуправління по використанню культуру для сталого розвитку. У цьому контексті вважається, що саме партнерство між громадянським суспільством і місцевими органами влади є важливим інструментом забезпечення ефективного сталого розвитку на місцевому рівні. Рушійною силою такого розвитку вважається культура, яка несе, окрім інших функцій, ще й пропагандистську функцію [35].

Список використаних джерел до розділу 1

1. APG5067 - Cultural economy and sustainable development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.monash.edu/pubs/handbooks/units/APG5067.html>
2. Bridging the Gap: Towards a Sustainable Development of Cities and Regions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/europeaid/blending/bridging-gap-towards-sustainable-development-cities-and-regions_en
3. Brocchi D. The Cultural Dimension of Sustainability / D.Brocchi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://davidebrocchi.eu/wp-content/uploads/2013/08/2008_newfrontier.pdf
4. Building Social Europe 4/4 – Investing in people is not a cost! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.socialplatform.org/blog/building-social-europe-4-4-investing-in-people-is-not-a-cost/>
5. Can collaboration between the public, voluntary and private sectors ensure better spending for children's well-being? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.socialplatform.org/news/unlocking-the-potential-of-the-social-economy/>
6. Courvisfnos J. Regional Innovation for Sustainable Development: An Australian Perspective / J. Courvisfnos [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cairn.info/revue-journal-of-innovation-economics-2009-1-page-119.htm>
7. Culture and the Sustainable Development Goals: Shaping perceptions and inspiring change [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://culture360.asef.org/magazine/culture-and-sustainable-development-goals-shaping-perceptions-and-inspiring-change/>
8. Culture for Sustainable Development – Unesco [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.unesco.org/themes/culture-sustainable-development>
9. Dallaire G. Sustainable Development and Cultural Policy / G.Dallaire [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.encatc.org/media/2701-journal_vol_2_issue_1_2012712.pdf
10. Decent work and the 2030 Agenda for sustainable development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/global/topics/sdg-2030/lang--en/index.htm>
11. DEVELOPMENT AND ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS : Started in January 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.geneva-academy.ch/our-projects/our-projects/economic-social-and-cultural-rights/detail/51-development-and-economic-social-and-cultural-rights>
12. Emas R. The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles [Florida International University] / R. Emas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5839GSDR_2015_SD_concept_definiton_rev.pdf
13. Engineers in Humanitarian and Sustainable Community Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nae.edu/File.aspx?id=14757>
14. European Social Platform [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.socialplatform.org/>; <http://www.socialplatform.org/news/poverty-causes-political-absenteeism/>
15. Humanitarian Engineering (with Sustainability) - MSc (Full-Time/Part-Time, 2018 Entry) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://warwick.ac.uk/study/postgraduate/courses-2018/humengsust/>
16. Jabareen Y. A new conceptual framework for sustainable development / Y. Jabareen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://web.mit.edu/cron/Backup/project/urban-sustainability/USA_Overview_Summer2010/Literature_Search/Jabareen_Conceptual
17. Mulder P. Evolutionary Economic Theories of Sustainable Development / P. Mulder, J.C. Van Den Bergh // Growth and Change, - Vol. 32 (Winter 2001), pp. 110-134. – Режим доступу : <https://core.ac.uk/download/pdf/15469644.pdf>
18. No Sustainable Development without Culture - Alliance For Culture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://allianceforculture.com/no-sustainable-development-without-culture/>
19. Nocca F. The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development / F.Nocca [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.mdpi.com/2071-1050/9/10/1882/htm>
20. Nuno M. The Influence of Economic Theories on Sustainable Development // Trabalho Final na modalidade de Dissertação apresentado à Universidade Católica Portuguesa para obtenção do grau de mestre em Economia Social por sob orientação de Católica Porto Business School; Janeiro de 2017 / N. Miguel, O. Martins [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/23613/1/Tese .pdf>
21. Our Common Future, Chapter 2: Towards Sustainable Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>
22. Protecting Our Heritage and Fostering Creativity [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.unesco.org/themes/protecting-our-heritage-and-fostering-creativity>
23. Regional Forum on Sustainable Development: a “Springboard for future action” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unecsc.org/info/media/presscurrent-press-h/sdgs/2018/regional-forum-on-sustainable-development-a-springboard-for-future-action/doc.html>
24. Regional Sustainable Development Analysis Based on Information Entropy—Sichuan Province as an Example / [Xuedong Liang, Dongyang Si, Xinli Zhang, Kevin W. Li]; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5664720/>
25. Seven County Infrastructure Coalition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scic-utah.org/>
26. Social Impact Investing: dialogue is key to developing its role in financing services [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.socialplatform.org/news/social-impact-investing-dialogue-is-key-to-developing-its-role-in-financing-services/>

27. Social media insights for sustainable development and humanitarian action in Indonesia / [Imaduddin Amin, Zakiya Pramestri, George Hodge and Jong Gun Lee] // Journal of Physics: Conference Series, Volume 971, conference 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/971/1/012040>
28. Social Policy Responses to Humanitarian Crises [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.unrisd.org/80256B3C005BF3C2/\(httpPages\)/32A332CFB33B6906C12581770037105A?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005BF3C2/(httpPages)/32A332CFB33B6906C12581770037105A?OpenDocument)
29. Soini K. Culture-Sustainability Relation: Towards a Conceptual Framework / K.Soini, J.Dessein [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.mdpi.com/2071-1050/8/2/167/htm>
30. Sustainability & Culture - Sustainable Cultural Management [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://gr.boell.org/en/2014/07/15/sustainability-culture-sustainable-cultural-management>
31. Sustainable Development : Sustainable Development and Humanitarian Technology [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://technologyandsociety.org/sustainable-development/>
32. Sustainable Development Goals for Culture on the 2030 Agenda [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://en.unesco.org/sdgs/clt>
33. Sustainable development in regional planning: The search for new tools and renewed legitimacy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2006.02.001> ; <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016718506000315>
34. Tamošiūnas T. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS / T. Tamošiūnas [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12316404>
35. The essential role of culture in the sustainable development agenda [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.global-taskforce.org/essential-role-culture-sustainable-development-agenda>
36. THE REGIONAL FORUMS ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT (RFSO) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.edf-feph.org/regional-forums-sustainable-development-rfsd>
37. The Role of Culture in a Sustainable Built Environment [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.researchgate.net/publication/270821127>
38. The role of non-governmental organizations in the social and the health system [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23745379>
39. Theories of Sustainable Development [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/269669746_Theories_of_Sustainable_Development
40. Urteaga E. The Alternative Theories of Sustainable Development / E. Urteaga [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/36067012.pdf>
41. Voluntary National Review 2018: Canada's Voluntary National Review – Report Synopsis [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=1049&menu=3170>
42. Voluntary National Review 2018: Latvia's Main Messages [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=595&menu=3170>
43. Voluntary National Review 2018: Main messages – Slovakia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=925&menu=3170>
44. Voluntary National Review 2018: Main Messages of Voluntary National Review HLPF 2018 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=1125&menu=3170>
45. Voluntary National Review 2018: *Poland's Strategy and Priorities* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=804&menu=3170>
46. Voluntary National Review 2018: Romania [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=953&menu=3170>
47. Voluntary National Review 2018: Saudi Arabia's Voluntary National Review [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=937&menu=3170>
48. Voluntary National Review 2018: SDG era in Albania [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=961&menu=3170>
49. Voluntary National Review 2018: Singapore's Main Messages [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=526&menu=3170>
50. Voluntary National Review 2018: Sustainable development in Switzerland and the 2030 Agenda [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=770&menu=3170>
51. Voluntary National Review 2018: The Republic of Armenia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=831&menu=3170>
52. What is sustainable development [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.sd-commission.org.uk/pages/what-is-sustainable-development.html>
53. Zero-hunger [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www1.wfp.org/zero-hunger>

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНО-ГРОМАДЯНСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ КУЛЬТУРИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасні тенденції розвитку в культурі держав світу характеризуються кардинальними змінами поглядів на роль і значення культури в житті суспільства, публічному управлінні і можливостях публічного адміністрування в цій сфері. Перехід від розуміння культури як складової життя суспільства задля збереження національної ідентичності, історичної пам'яті, розвитку туристичної галузі до визначення її ролі в сучасному соціально-економічному розвитку держав та окремих регіонів. Концептуальні підходи до даної проблематики достатньо різнопланові і не оформлені у стрункі концепції або теорії. Аналіз зарубіжних джерел свідчить про те, що не тільки у вітчизняній науці, а й у зарубіжній науці немає одностайної думки з приводу партнерства держави і громадянського сектора. Існує велика кількість публікацій, в яких наголошується на тому, що на даний момент проводяться наукові дослідження багатьма науковими колективами світу щодо визначення сутності сучасного державно-громадянського партнерства.

Зазвичай прийнято розглядати державно-громадянське партнерство в контексті участі громадськості в управлінні державною, зокрема прийнятті державно-управлінських рішень. Втім, для зарубіжних держав це вже не є проблемою або нагальною потребою для розвитку демократії участі. Вона сформована і розвивається, вдосконалюються методи і форми такої взаємодії громадськості з суб'єктами публічного управління та адміністрування. Вважається, що кожний громадянин або громадське об'єднання може прийняти участь в управлінні державою за допомогою розвинутої системи електронної взаємодії (е-демократія).

Інший, більш високий рівень, як зазначають зарубіжні фахівці, - це побудова партнерства з громадськістю в площині соціально-економічних відносин. Саме тому на теперішній час є такі поняття як 3P (PPP), 4P (PPPP), 5P (PPPPP). У цих партнерствах з'являються такі актори як окремі громадяни, громадські об'єднання, різні форми підприємництва, бізнес, публічні установи і релігійні громади тощо. Популярними на даному етапі є розробки щодо моделей партнерств на основі мотивів та цінностей, що спонукає громадськість до інноваційної участі в побудові державно-громадянського партнерства. Є також складнощі з перекладом визначень видів партнерств на українську мову та розуміння цих партнерств вітчизняними вченими. Здебільшого державно-громадянське партнерство розуміють як державно-приватне, до останнього відносять всіх приватних осіб і бізнес, і громадян. Інший підхід, коли державно-громадянське партнерство трактують як міжсекторальне партнерство, де одним з партнерів виступають громадяни та їх об'єднання. Втім, на сьогодні всі ці підходи більш деталізовані у зарубіжній науці і практиці.

Враховуючи такий широкий спектр наукових поглядів і практик зарубіжних держав, в даному розділі акцент зроблено на характеристиці зарубіжних найновіших концептуальних поглядів, які беруть початок з 2011р., як підґрунтя для розвитку сучасних моделей державно-громадянського партнерства у сфері культури, яке ґрунтується на участі в соціально-економічному розвитку держави. Приділено увагу формам приватних інвестицій в культуру, ролі громадських об'єднань в розвитку державно-громадянського партнерства в сфері культури. В цьому контексті в роботі зроблено акценти на документах ЄС, ЮНЕСКО, ПРООН щодо розвитку нових форм державно-громадянського партнерства в державах світу. Особливе місце відведено практиці державно-громадянського партнерства в цьому аспекті, яка формується в Україні. Втім, у вітчизняній науці і практиці практично відсутні дослідження в цьому

напряму в контексті європейських та світових документів. Існує велика кількість тлумачень державно-громадянського партнерства і точаться дискусії щодо його змісту та ролі в публічному управлінні. Здебільшого йдеться про участь громадськості аніж про партнерські відносини з нею.

У розділі висвітлено досвід таких держав як: *Австралія, Великобританія, В'єтнам, Гондурас, Греція, Еквадор, Ефіопія, Індія, Індонезія, Італія, Камбоджа, КНР, Мозамбік, Нідерланди, Нікарагуа, Німеччина, Палестина, Польща, Румунія, Сінгапур, Словенія, США, Уганда, Уругвай, Японія.*

У даному розділі узагальнено досвід організаційно-правових основ формування та розвитку новітніх форм державно-громадянського партнерства в сфері культури зарубіжних держав.

Одержані результати можуть бути використані органами публічного управління та адміністрування як інструмент формування громадянського суспільства та налагодження державно-громадянського партнерства. Описані в розділі механізми сприятимуть альтернативним формам фінансування культурної сфери, що допомагатиме розвитку та консолідації суспільства. Матеріали розділу є обґрунтуванням для створення нових моделей та нових правових актів в Україні.

Перелік умовних позначень, які використовуються в розділі: ГО - громадська організація; ДГП - державно-громадське партнерство; ДПП - державно-приватне партнерство; НУО/NGO - неурядова організація; ОГС - організація громадянського суспільства.

2.1. Теоретико-прикладні тлумачення видів партнерства у сфері культури

Сучасні наукові та практичні погляди на проблематику партнерства у державах світу характеризуються широким спектром думок. Аналіз літератури продемонстрував, що не можна виділити будь-яке одне тлумачення чи одну наукову школу, яка була б основною для розвитку видів партнерств в публічному управлінні та адмініструванні держав світу. Також є проблема з перекладом категорій та понять, які прийняті в англійській науковій літературі та в українській науковій літературі. В англійській літературі всі, хто є не державними службовцями і не відносяться до державних підприємств вважаються приватними партнерами. Тому першим з'явилося PPP, яке в науці державного управління витлумачили як «державно-приватне партнерство». Насправді, в коректному перекладі – це «публічно-приватне партнерство». Пізніше, в зарубіжній науці, йшлося про більшу деталізацію учасників такого партнерства та визначення ролі кожного з них. Саме тому на теперішній час є такі поняття як 3P (PPP), 4P (PPPP), 5P (PPPPP). У цих партнерствах з'являються такі актори як окремі громадяни, громадські об'єднання, різні форми підприємництва, бізнес, публічні установи і релігійні громади тощо. Саме тому в цьому підрозділі дається огляд підходів, класифікацій та визначень видів партнерств, які на сучасному етапі лягли в основу державно-громадянського партнерства.

Популярною на сучасному етапі є класифікація моделей партнерств на основі мотивів [53]. Важливою є думка, що кожне партнерство керується певними мотивами і базується на цінностях. Для створення успішних та взаємовигідних партнерств в культурі всім партнерам необхідно відповідати своїм мотивам і цінностям для того, щоб рухатися в одному напрямку [53].

Моделі партнерств поділяють на 3 класи (три типи партнерства): державно-приватні підприємства; філантропія; соціальна та екологічна корпоративна відповідальність. Ця класифікація виокремлена в Програмі EU – Східне партнерство: «Культура і креативність. Вплив культури на соціальний розвиток через публічне і приватне партнерство». Коли дивитися з точки зору залучення приватних акторів, ДПП можна поділяють на: *Private Collaboration* - короткострокова договірна угода,

коли приватний партнер сприяє громадській культурній діяльності; *державно-приватне партнерство* - довгостроковий контракт, де завдання та ризики державних органів передаються приватному партнеру; *державно-приватне спільне підприємство* - це спеціальний заклад, де ризики та завдання розподіляються між приватним та державним акціонером [53].

У ЄС за основу береться визначення, де *державно-приватні партнерства* (ДПП) зазвичай позначають як угоду між представниками державного та приватного секторів щодо надання державних послуг або інфраструктури [47]. На цій підставі констатується, що соціальні пріоритети злиті з управлінськими навичками приватного сектору таким чином, що звільняють уряд від тягаря управління великими капітальними видатками та переносять ризики перевитрат на приватний сектор [47].

Було чітко продемонстровано у роботі «Культура і креативність. Вплив культури на соціальний розвиток через публічне і приватне партнерство», що підтримка громад, які живуть в історичних районах, збереження та пожвавлення їхньої культурної спадщини, і пропаганда творчих міст через культурне відродження може забезпечити трампліни соціально-економічного розвитку. Такі проекти можуть сприяти почуттю ідентичності, належному врядуванню, зміцненню громадянського суспільства, зростанню доходів і економічних можливостей, більшої поваги до прав людини і кращому управлінню навколишнім середовищем. Будапештська обсерваторія повідомляє, що податкові пільги рідко входять до числа кращих стимулів, які призводять до приватної участі в культурі. Розрахунок податкової декларації призводить до благодійного рішення на користь культури. Однак, політичні та економічні заходи, спрямовані на розвиток сприятливого клімату ДПП та захист підприємств культури від ринкових сил можуть бути вирішальними [53].

Фахівці зазначають, що з такою співпрацею між урядами та країнами може бути отримано багато. Уряди можуть допомогти забезпечити міцне сприятливе середовище в яких можливості державного сектора спільно з підприємництвом приватного сектору можуть призвести до значних переваг для даної громади, збереженню та належному використанню культурних цінностей. Потенціал ДПП для державних посадових осіб полягає у досягненні їхніх цілей у сфері культури (наприклад, збереження та просування) і сприянні місцевому розвитку. Для благодійників і приватних інвесторів – це додана вартість і можливості, які культура, як сектор діяльності, пропонує їм для успішного партнерства на фінансовому, соціальному та екологічному рівнях корпоративної відповідальності.

ДПП можуть оптимізувати переваги кожного партнера та пулу ресурсів, зберігаючи баланс між державними та приватними інтересами, забезпечуючи прозорість та зменшуючи високі трансакційні витрати [53]. Виокремлюються переваги ДПП, які включають наступне: розширення визнання партнерів, що надають допомогу; зменшення фінансового навантаження на уряди та донорів у середовищі жорстких бюджетних обмежень; оптимізація знань і навичок, що призводить до швидкого впровадження, гнучкості, поліпшення якості послуг, ефективним операціям, доступності сучасних технологій, доступу на ринок або мережі, знання ринку, оптимального ризику, комерційних стимулів тощо [53].

Також зазначається, що проблемами ДПП є: відсутність прецедентів, досвіду та / або необхідного законодавства для встановлення та введення ДПП у сферу культури (включаючи передачу в управління культурні об'єкти або створення нових установ, наприклад, фондів); труднощі у розумінні та прийнятті того, що відповідне використання культурних цінностей може включати виробництво доходу; необхідність збереження постійних відносин з державним партнером, який в більшості випадків буде часто змінюватись через зміну ключових гравців та через зміни в політичному контексті [53].

Окрім того існують рекомендації щодо розвитку ДПП. У «Культура і креативність. Вплив культури на соціальний розвиток через публічне і приватне партнерство» наголошується, що політика та стратегії повинні бути свідомо розроблені на кожному рівні: національному, регіональному та муніципальному. Доцільним є встановлення для потенційних інвесторів та донорів інформації, що партнерство для культури може надати їм. Це, як констатується, золоте правило фондів: замість того, щоб концентруватися на потребах культури, доцільно вказати, що може культура запропонувати спонсорам, донорам, інвесторам тощо. Потреба приватного сектора має вирішальне значення для їхньої участі в ДПП у сфері культури. Це можуть бути фінансові інтереси (орієнтація на доходи від проекту, податок і т.п.), а може бути символічним та пов'язаним з іміджем компанії [53].

Головна ідея ДПП у сфері культури відрізняється від ідеї такого виду партнерства в інших сферах публічного управління та адміністрування. Як зазначається в Програмі ЕУ – Східне партнерство: «Культура і креативність. Вплив культури на соціальний розвиток через публічне і приватне партнерство» - культура є однією з чутливих до суспільства областей. Потреба у створенні ДПП, визначення ролі та обов'язків всіх сторін, а також їх діяльності, яка приносить дохід чітко повідомляються громадськості. Громадська участь (через культурні НУО) може бути важливою частиною успіху проекту [53].

У посібнику «Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку» (Драгомирецька, 2017), зазначається, що державно-громадянське партнерство зарубіжними фахівцями визначається по-різному [4, с.9]. Надається декілька визначень цього поняття: «одне з визначень стосується характеристики партнерства між державним органом або органом державної влади чи іншого такого органу, або некомерційної організації для надання послуг чи об'єктів (іноді з метою передачі технічних споруд), а також передачі досвіду в межах міжнародних проектів в сфері розвитку. Партнерами можуть бути й інші місцеві, регіональні, державні, обласні органи влади, а також будь-які уряди держав. Окрім того, партнерами вважають шкільні ради, вчені ради, неурядові організації, профспілки, пенсійні фонди, професійні організації. Також до партнерів відносять уряди, неурядові організації і суспільні групи в державах, що розвиваються. Цей вид партнерства відрізняється від державно-приватного партнерства. Останнє сприяє корпорації між урядом та приватними структурами задля проектування, будівництва, фінансування, обслуговування та експлуатації державних проектів, таких як школи, лікарні, мости тощо. Ці проекти вимагають партнерства з великими глобальними корпораціями і контрактами з органами влади на десятиріччя» [4, с. 9].

Також наголошується, що в стратегії «Horizon 2020» (ЄС) партнерство розуміється в контексті оптимального транснаціонального співробітництва і конкуренції. Мета такого співробітництва – визначення та здійснення спільних досліджень для виконання грандіозних завдань, побудови і ефективної праці загальноєвропейських дослідницьких інфраструктур [4, с. 9]. Виокремлюється багато альтернативних підходів до визначення поняття державно-громадянського партнерства. Одні стосуються альтернативної моделі вирішення загальнодержавних проблем. Зазначається, що громадсько-державне партнерство об'єднує державних службовців, працівників і населення для більш ефективного забезпечення кращого обслуговування всіх споживачів (користувачів) [4, с. 10].

Державно-громадянське партнерство вважають альтернативною моделлю партнерства. Користь від такого партнерства вбачається у тому, що знижуються витрати на вирішення соціальних проблем (наприклад, проблеми водопостачання, ЖКГ, дороги тощо), а також забезпечується більш висока суспільна ефективність [4, с. 10]. Нарешті, державно-громадянське партнерство розуміють як крупне партнерство з громадськими та неурядовими об'єднаннями. Наголошується, що

останні повинні бути спроможними гарантувати забезпечення виконання специфічних вимог такого партнерства. Таке партнерство вимагає підписання меморандуму про взаємодопомогу, де обидві сторони готові не тільки виконувати угоду, а й відшкодувати збитки однієї з сторін угоди [4, с.10].

Фахівці наголошують, що державно-громадянське партнерство може бути використано для наступних цілей: поліпшення якості послуг, оскільки вони є одним зі способів реструктуризації громадського сектору, який допомагає подолати деякі з існуючих обмежень державного сектору; підвищення ефективності доступу до послуг; створення потенціалу в області державних установ і навичок робочої сили; реструктуризація державного сектору і підвищення якості державних послуг; захист від приватизації в середньостроковій і довгостроковій перспективі, оскільки державно-громадянське партнерство є частиною політичних процесів тієї чи іншої країни, що робить його уразливими до інших змін, зокрема змін в політичному контролі муніципалітетів або глобальних ініціатив; побудова більш сильної підтримки спільноти і відповідальності за послуги; збільшення рівня суспільної участі у вирішенні суспільних проблем; налагодження міцних партнерських відносин за участю громад, ступінь участі яких залежить від місцевих політичних умов [4, с. 11].

Досвід ЮНЕСКО у сприянні розвитку ДГП для культурних та творчих галузей показує, що їх слід розглядати як інвестиції у людський розвиток, а не як субсидії. Розвиток цього сектору також вимагає безпосередньої участі як приватних підприємств, так і професійних асоціацій у пошуку балансу між державними та приватними інтересами. Таке партнерство – шлях до кращого майбутнього – не тільки тому, що вони дають додаткові фінансові ресурси, але й тому, що робота здійснюється безпосередньо з приватним сектором у структуруванні та розвитку ринків культурних товарів та послуг. Як зазначається в «International Trade forum magazine»: «культурні та творчі індустрії створюють, виробляють і розповсюджують товари та послуги на основі людської уяви й творчості. Вони включають друк та видавництво, візуальне та виконавське мистецтво, культурний туризм та пов'язані з ними галузі спадщини, кіно, музику, радіо, телебачення, мистецтво, дизайн та ремесла» [63].

Загалом, сучасні позиції ЮНЕСКО щодо формування державно-громадянського партнерства ґрунтуються на узагальнених поглядах на культуру. Зазначається, що культура повинна бути в центрі стратегій розвитку, оскільки культури визначають відносини людей до інших людей у суспільстві та навколишньому світі, включаючи природне середовище, і визначають їхню поведінку [45]. Констатується, що сучасні підходи до ДГП ґрунтуються на підставі існуючих традицій, норм, практик тощо. «Сучасна епоха глобалізації, з її безпрецедентним прискоренням і інтенсифікацією глобальних потоків капіталу, праці та інформації, має гомогенізуючий вплив на місцеву культуру. Хоча це явище сприяє інтеграції суспільств і надає мільйонам людей нові можливості, воно може також призвести до втрати унікальності місцевої культури, що в свою чергу може призвести до втрати ідентичності, і навіть до конфлікту. Це особливо стосується традиційних суспільств і громад, які піддаються швидкій «модернізації», заснованій на моделях, імпортованих ззовні і не пристосованих до їхнього контексту. Балансування переваг інтеграції в глобалізований світ проти захисту унікальності місцевої культури вимагає ретельного підходу. Розміщення культури в центрі політики розвитку не означає обмежувати і закріплювати її консервативним шляхом, а навпаки, сприяє процесам інвестування в потенціал місцевих ресурсів, знань, навичок і матеріалів для сприяння творчості і сталого розвитку. Визнання та повага до різноманітності культур створює умови для взаєморозуміння, діалогу та миру» [49].

Основна ідея сучасного державно-громадянського партнерства заснована на сталій у світі думці, що культурні ресурси громади можуть бути перетворені в

економічне багатство шляхом просування унікальної ідентичності (ЮНЕСКО), традицій, культурних продуктів і послуг регіону, спрямованих на створення робочих місць і доходів. Інвестування у збереження культурних цінностей, сприяння культурним заходам, розвиток традиційних знань та навичок, що розвиваються людиною протягом дуже тривалого періоду адаптації до навколишнього середовища, а також є дуже ефективним засобом зміцнення екологічної стійкості та соціального капіталу громад [44].

ПРООН у цьому контексті наголошує, що «багато хто вважає, що визнані прогалини і невдачі в реалізації багатьох благодійних програм розвитку, насправді пов'язані з відсутністю уваги до місцевих особливостей, культурних ідентичностей і цінностей, «м'якших» вимірів розвитку, які мають вирішальне значення для стійкості» [61]. Також стверджується, що культура як сектор діяльності, включаючи матеріальну і нематеріальну спадщину, творчі індустрії, сама по собі є потужним рушієм розвитку з соціальними, економічними та екологічними наслідками, що впливають на суспільство [61]. Таким чином йдеться про перенесення розуміння культури з духовної сфери в сферу практичної економічної діяльності.

Як зазначено в звіті Світового Економічного Форуму по прогнозам світового сценарію *The future role of civil society* (2013), тлумачення змінюються, оскільки громадянське суспільство визнається більш широким, ніж просто «сектор» в якому домінує спільнота громадських організацій. Констатується, що громадянське суспільство сьогодні включає все ширший і більший живий спектр організованих і неорганізованих груп, оскільки нові учасники громадянського суспільства не мають межі між секторами та експериментують з новими організаційними формами [76, с. 5].

Науковці також показують зміну ролей громадянського суспільства та приватного сектору (бізнес, підприємництво): представники громадянського суспільства демонструють свою цінність як фасилітатори, організатори та новатори, а також постачальники послуг та адвокати, а приватний сектор відіграє все більш помітну та ефективну роль у вирішенні суспільних проблем. Оновлений інтерес до ролі віри виявляє потужні джерела соціального капіталу. Крім того, як наголошується, змінюється контекст для громадянського суспільства: економічна та геополітична влада віддаляється від Європи та Північної Америки; технологія порушує традиційні моделі фінансування і різко змінює соціальну активність; політичний тиск обмежує простір для діяльності громадянського суспільства у багатьох країнах. Всі зміни створюють проблеми, створюють можливості та вимагають швидкої адаптації з боку традиційних акторів [76, с. 5].

На думку фахівців, орієнтуючись на 2030 рік, лідери громадянського суспільства повинні розуміти, як зміна зовнішніх контекстів формуватиме їхні можливості для досягнення впливу, і, зокрема, що ця еволюція означає для їхніх відносин з бізнесом, урядами та міжнародними організаціями. У бурхливому і невизначеному середовищі учасники не можуть працювати добре в ізоляції - нові, більш ефективні способи вирішення соціальних проблем неминуче перевищать традиційні межі сектору. Це означає, що суб'єкти громадянського суспільства повинні шукати незвичайні джерела для натхнення та актуальності для успішної адаптації [76, с. 5].

Як зазначають експерти, загалом громадянське суспільство зазвичай визначається як «область поза сім'єю, ринком та державою», що охоплює спектр суб'єктів громадянського суспільства та організацій. Хоча описи відрізняються в різних установах і країнах, «екосистема громадянського суспільства» зазвичай включає: НУО, неурядові організації та організації громадянського суспільства (ОГС), які мають організовану структуру або діяльність, і, як правило, є зареєстрованими організаціями та групами; інтернет-групи та заходи, включаючи спільноти соціальних

медіа, які можуть бути «організовані», але не обов'язково мають фізичні, юридичні або фінансові структури; соціальні рухи колективної дії та / або ідентичності, які можуть бути он-лайн або фізичними; релігійні лідери, релігійні громади та віросповідання; профспілки та трудові організації, що представляють працівників; соціальні підприємці, які використовують інноваційні та / або ринкові орієнтовані підходи до соціальних та екологічних результатів; громадські асоціації та діяльність на місцевому рівні; кооперативи, які належать та демократично контролюються їх членам [76, с. 8].

Світовий Банк подає наступне визначення, розроблене провідними дослідницькими центрами: «громадянське суспільство - широкий спектр неурядових і непрофесійних організацій, які мають присутність у суспільному житті, висловлюючи інтереси та цінності їхніх членів або інших осіб, засновані на етичних, культурних, політичних, наукових, релігійних чи філантропічних міркуваннях» [76, с. 8]. На думку експертів Світового Банку говорять, що громадянське суспільство додає значну цінність до інших секторів, як у якості офіційного партнера, через неформальне співробітництво, так і через «побічний» вплив. Зокрема, було зазначено, яку роль відіграє або може відігравати громадянське суспільство для уряду. Як частина «соціальної демократії» громадянське суспільство є фундаментальною частиною демократичної системи і висвітлює важливі питання. Воно має здатність виражати суперечливі погляди; представляти тих, хто не має голосу; мобілізувати громадян у рухи; розвивати підтримку серед зацікавлених сторін; довести довіру до політичної системи, сприяючи прозорості та підзвітності.

З точки зору формування політики, громадянське суспільство є цінним партнером у забезпеченні глибокої експертизи, яка базується на досвіді «перших рук», випробуванні та розширенні інновацій у сфері соціальних послуг та сприянні залученню громадян [76, с. 11]. Науковці визначили шість основних рушійних сил, які могли б істотно змінити майбутній контекст громадянського суспільства до 2030 року. Зокрема: рівень та джерела фінансування зацікавлених сторін громадянського суспільства; соціальний і політичний вплив на розширення доступу до технологій; ступінь и тип залучення громадян до суспільних викликів; стан глобальної та регіональної геополітичної стабільності та глобальної інтеграції ринків; вплив екологічної деградації та зміни клімату на популяцію; рівень довіри до урядів, бізнесу та міжнародних організацій [76, с.19].

Узагальнюючи, автор розділу провів співвідношення між розуміннями понять державно-приватне партнерство та державно-громадянське партнерство (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Сутність державно-приватного та державно-громадянського партнерства

Державно-приватне партнерство	Державно-громадянське партнерство
держава + бізнес	держава + громадянське суспільство
угода між представниками державного та приватного секторів щодо надання послуг чи розвитку інфраструктури	партнерство між державою та громадянським суспільством <i>Розуміння 1:</i> дорадча функція громадського сектору <i>Розуміння 2:</i> участь громадського сектору у соціально-економічному розвитку
<i>Переваги:</i> розширення визнання партнерів, що надають допомогу; зменшення фінансового навантаження на уряди та донорів; оптимізація знань і навичок	<i>Переваги:</i> інвестиції у людський розвиток, а не субсидії (ЮНЕСКО); здійснення роботи безпосередньо з громадським сектором; вирішення проблем із зайнятістю населення
<i>Недоліки:</i> відсутність досвіду, прецедентів та необхідного законодавства для встановлення та ведення ДПП у сфері культури; відсутність стимулів для розвитку	<i>Недоліки:</i> відсутність розуміння сутності явища в суспільстві та державі; відсутність нормативної бази для функціонування ДПП в Україні

2.2. Законодавство держав світу як підґрунтя державно-громадянського партнерства

Сучасний стан законодавчих ініціатив щодо розвитку культури в аспекті державно-громадянського партнерства ґрунтується на розумінні ролі культури у сталому розвитку держав та її внеску в економічний розвиток. Існує низка правових актів ЄС щодо регламентації та процедур приватних інвестицій у сферу культури, зокрема: Resolution of the Ministers with responsibility for Cultural Affairs [65], Information Note on Cultural Sponsorship [54]. Наголошується, що потенціал культурного спонсорства та заходів стимулювання його найбільш ефективного впровадження обговорювалися на європейському рівні в 1986 р. *Постанова міністрів, відповідальних за культурні справи*, про спонсорство бізнесу у сфері культури (86/C 320/02) визнає, що європейська культурна спадщина та культурні заходи мають вигоду від поєднання державної та приватної підтримки. На їхню думку, ця вигода може підтримуватися і розвиватися через посилену підтримку з боку багатьох джерел, включаючи різні форми як приватного, так і корпоративного спонсорства [65]. *Резолюція* включає угоду про майбутні дії, які повинні бути вжиті міністрами для сприяння культурному спонсорству, включаючи просування такої форми приватної підтримки в державах-членах, розгляд здійснення заходів в окремих країнах-членах, створення організацій допомога в культурних спонсорських проектах та інформації, розвиток зв'язків між ними спонсорських організацій, обмін інформацією та кращий моніторинг спонсорської діяльності.

Інформаційна записка Європейського парламенту про культурне спонсорство (IV/WIP/2003/06/0087 PW/AK/hk) описує як мотивацію, так і форми приватного сектору культури, а також конкретні дії, які мають бути вжиті урядами щоб стимулювати культурне спонсорство, включаючи створення платформ для співпраці та обміну інформацією, більш точний моніторинг підтримки приватного сектору та створення сприятливих податкових структур для спонсорства [54].

У *резольції Ради ЄС щодо Європейського порядку денного для культури (2007)* стратегічні цілі тлумачаться як «сприяння наявності управлінської, ділової та підприємницької діяльності спеціальних навчальних можливостей, спеціально розроблених для професіоналів у сфері культури та творчості», а також «сприяння створенню сприятливого середовища для розвитку культури та творчості індустрій, краще використовувати існуючі програми та ініціативи, стимулюючи творче партнерство між сектором культури та іншими секторами, у тому числі в контексті місцевого та регіонального розвитку» [64].

У *Декларації Ханчжоу «Placing Culture at the Heart of Sustainable. Development Policies»* від 17.05.2013, чітко визначають потенціал культури як рушійної сили сталого розвитку через конкретні внески, які вона може зробити - як капітал знань і сектор діяльності - до інклюзивного соціального, культурного та економічного розвитку, гармонії, екологічної стійкості, миру та безпеки. Це було підтверджено великою кількістю досліджень і продемонстровано численними конкретними ініціативами [74].

Є низка документів ЄС для галузей культури, які стосуються партнерства між сектором мистецтва та бізнесу. *Резолюція Європейського Парламенту щодо культурних індустрій в Європі* (2007/2153 (INI) закликає що Рада, Комісія та держави-члени повинні вжити необхідних заходів, рекомендуючи змішані методи фінансування та фінансової безпеки, а також сприяти регуляторній та фіскальній структурі, що сприяє розвитку культурних галузей, а також творчих спільнот, зокрема, застосування податкових кредитів та знижених ставок ПДВ до всіх культурних продуктів. У тому числі співпраця у галузі мистецтва розглядається також у Європейській Зеленій книзі про розкриття потенціалу культурно-творчих галузей

(Green Paper, Unlocking the potential of cultural and creative industries), COM (2010) 183 [47, 50].

У Румунії суспільно-громадська діяльність регулюється LEGE nr. 60 din 23 septembrie 1991 (*republicată*). Відповідно до Закону 60/1991, громадяни також можуть вільно висловлювати свої соціальні або політичні погляди шляхом публічних зборів і демонстрацій, але повинні надати попереднє повідомлення місцевим радам про ті зібрання, які відбуваються на публічних площах, на дорогах загального користування або в інших місцях на відкритому повітрі [57]. Серед іншого Закон надає вказівки щодо структури об'єднань, фондів, і федерацій. Асоціації та федерації повинні мати три окремі органи; загальні збори, раду директорів і аудиторський комітет для об'єднань понад 100 членів. Однак фонди мають тільки два такі органи: рада директорів та аудитора (аудиторський комітет). Організації можуть вільно спілкуватися через різні засоби масової інформації та співпрацювати з вітчизняними і міжнародними організаціями. ОГС також можуть брати участь у деяких видах економічної діяльності за умови, що діяльність пов'язана з цілями організації. Аналогічно, комерційні компанії також можуть бути створені ОГС за умови реінвестування прибутку цих компаній у компанії або, якщо вони розподілені як дивіденди, використовуються для підтримки цілей організації [77]. Румунські організації мають право на отримання значних податкових знижок. Згідно зі Статтею 15(2) Фіскального кодексу, вони звільняються від зобов'язань виплати податку на прибуток на велику різноманітність джерел доходів, у тому числі членські внески, пожертвування та спонсорство, а також доходи від заходів зі збору коштів. Їм також дозволяється займатися комерційною діяльністю за умови, що вони ведуть окремий фінансовий облік. Відповідно до урядового рішення 26/2000, організації мають право на отримання звільнення від податку, однак, організація повинна бути зареєстрована в Румунії як асоціація, фонд або федерація. Процес отримання *статусу звільнення від податків* є чітким і послідовним, що вимагає розумного обсягу ресурсів і часу. Організації можуть залучити певні кошти з приватних джерел і можуть отримувати внески як від вітчизняних, так і від міжнародних донорів [62, 77].

В Індії закон дозволяє окремим особам діяти спільно в рамках зареєстрованих або незареєстрованих груп, і спеціально не забороняє формування та функціонування незареєстрованих груп. Хоча багато організацій починають як незареєстровані групи, вони зазвичай реєструються після того, як досягли стадії, коли зростання стає складним у відсутності реєстрації [77, с. 34]. Будучи зареєстрованими, групам також надається ступінь *трасту*, який може допомогти збору коштів, які фонди та компанії, як правило, не хочуть надавати незареєстрованим групам. Крім того, реєстрація також дозволяє отримувати організаціям і донорам податкові пільги. Нарешті, ОГС також може бути трастом з символічною грошовою сумою - зазвичай близько 10 доларів США - як трастове майно, або як товариство, або некомерційна компанія без акціонерного капіталу [75]. Констатується, що на жаль, індійський закон не містить адекватних гарантій під час реєстрації і, зокрема, бракує фіксованого періоду часу, протягом якого відповідальна за реєстрацію влада повинна переглянути та прийняти рішення про реєстрацію. Проте, закон передбачає декілька письмових підстав, на основі яких може бути відмовлено в реєстрації, а органи влади, як правило, діють в політично нейтральний спосіб і надають письмове роз'яснення, що обґрунтовує рішення. У такому випадку ОГС також зберігають за собою право вимагати відшкодування у вищому органі, наприклад, суді [77].

Індійське законодавство дає достатню свободу дій при встановленні структури та управління ОГС. Роль уряду постає регулятором і не виступає в ролі контролера внутрішньої політики і управління ОГС. Відповідно до «Tax Law and the country's Public Trust laws», «благодійні цілі» не включають політичних цілей, а отже ті

організації, які бажають переслідувати політичні цілі повинні зареєструватися як політична партія. Аналогічно, будь-яка мета, яка може бути потенційною загрозою суверенітету країни вважається незаконною. ОГС можуть брати участь лише в благодійній діяльності та будь-якій економічній чи ділової діяльності, якщо це не стосується об'єктів які можуть призвести до втрати податкових пільг. Індійським ОГС також заборонено інвестування свої кошти у акції, і вони можуть інвестувати тільки в державні облигації або депозити в місцевих банках [77].

ОГС можуть контактувати та співпрацювати з колегами з громадянського суспільства, бізнесу і урядових секторів, як усередині країни, так і за її межами. ОГС також дозволено брати участь у мережах та використовувати Інтернет і всі форми соціальних медіа, які вони вважають за потрібне. Уряд, однак, встановлює умовні обмеження на певні види контенту, і згідно з Правилами 2011 р. про інформаційні технології може обмежувати мовлення, яке підриває єдність у країні [60]. Пожертви, надані певним визнаним науковим установам, можуть претендувати на надзвичайно щедрі податкові пільги на 175% за умови, що такі установи затверджено відповідно до розділу 35(1)(ii) Кодексу [77]. Хоча дохід ОГС, як правило, звільняється від оподаткування, індійське податкове законодавство не надає НУО жодного звільнення від податків на майно або від ПДВ. Крім того, певні категорії ОГС, що пропонують послуги, як правило, не звільняються від податків на послуги. Для досягнення статусу звільнення від сплати податків індійські ОГС повинні подати заявку на дохід в податкову інспекцію, щоб отримати сертифікат про звільнення від сплати податків, відомий як u/s 12AA [77, с. 36].

У США, як правило, громадяни мають значну свободу в формування ОГС, включаючи конституційний захист («свободи асоціацій»). Люди, які бажають діяти колективно, не повинні отримувати легальні права визнання заздалегідь. Однак, якщо вони хочуть отримати юридичне визнання з метою, наприклад, для власного майна або визначення меж особистої відповідальності, ОГС повинні проходити процес інкорпорації, як правило, на державному рівні, іноді на федеральному рівні, що передбачає виконання мінімального набору вимог, таких як наявність підзаконних актів, набору директорів і юридичної мети. Якщо вони хочуть отримати спеціальний податковий режим, такий як звільнення від податків на доходи або майно, ОГС повинні подавати заявки на схвалення до федеральних та державних податкових органів. Незважаючи на те, що процес є добре організованим, зазвичай виникає рутину, вона вимагає подачі документів, оплати зборів, а також юридичної допомоги. Найбільша група звільнених від оподаткування організацій - «Громадські благодійні організації» (р. 501, с3) [69].

Правління ОГС, як правило, мають широкі повноваження щодо своїх внутрішніх справ. Федеральні та державні закони також містять положення, які можуть обмежувати свободу дій директорів у певних сферах. У загальноприйнятих законах, таких як кримінальне законодавство, і конкретні законні обмеження, ОГС мають відносно невеликі обмеження на роботу з іншими групами (або урядами, або у бізнесі), або у використанні засобів масової інформації, як у Сполучених Штатах, так і за їх межами [77]. У Сполучених Штатах, керівні органи мають повноваження розпускати ОГС у порядку, встановленому підзаконними актами або державними законами про реєстрацію. При ліквідації чисті активи які належать компанії чи організації (наприклад, власність або інвестиції) повинні бути доступними для використання іншою ОГС, а не для розподілу серед директорів, акціонерів, або членів. Крім того, державні закони можуть також встановлювати правила розпуску, включаючи процедури оцінки активів. Оскільки громадські організації, як правило, не зобов'язані звітувати коли вони виходять з бізнесу, точні дані про масштаби добровільних ліквідацій невідомі [77].

Державні чиновники та Генеральний прокурор, як правило, зазвичай мають право недобровільно розпустити ОГС у своїх державах за невиконання вимог законів про реєстрацію. Вони також можуть вжити заходів для виправлення, наприклад, замінити керівний орган організації, хоча ці дії зазвичай вимагають схвалення державного суду. На федеральному рівні Податкова служба (IRS) має повноваження відкликати звільнення від сплати податків. Донори, включаючи як окремих осіб, так і підприємства ОГС, цілі яких визнані податковими органами як благодійні та мають широку громадську підтримку, тобто тих, кого звільняє розділ 501, с(3) [69], або «громадські благодійні організації», і які складають більшість звільнених від оподаткування груп - можуть вираховувати суму своїх грошових або натуральних подарунків з податку на прибуток.

Узагальнення автором розділу досліджених законодавчих актів внесено в таблицю як перелік (табл. 2.2).

Таблиця 2.1

**Правові акти зарубіжних держав,
що забезпечують державно-громадянське партнерство**

Країна	Назва правового акту
ЄС	Resolution of the Ministers with responsibility for Cultural Affairs
	Резолюція Ради ЄС щодо Європейського порядку денного для культури
	Резолюція Європейського Парламенту щодо культурних індустрій в Європі
Індія	Tax Law and the country's Public Trust laws
	Income-tax Act
Румунія	LEGE nr. 60 din 23 septembrie 1991 (*republicată*)
США	Tax law 501с(3)

**2.3. Особливості державно-громадянського партнерства
в сфері культури зарубіжних держав**

Є особливості державно-приватного і державно-громадянського партнерства в сфері культури у *Німеччині*, де держава компенсує фінансові прогалини у сфері культури. Зокрема, у статті «The German Cultural Governance System - Dreams and realities» (Wiesand, 2010) зазначається, що державні повноваження розподілені у 16 провінціях, в яких «Державні повноваження лежать переважно на Землях, за винятком випадків, коли це конкретно передбачено або такий розподіл влади особливо важливий (стосується мистецтва, спадщини, ЗМІ та суміжних областей). Це робиться не тільки тому, що це конституційний принцип, але також тому, що це поважає розбіжності країни яка протягом століть була розбита на різні незалежні держави» [83, с. 3]. Йдеться про те, що здебільшого вібрація великих міст або «міських регіонів» та їх специфічних профілів характеризують децентралізовану або, скоріше, «багатоканальну» структуру культурного життя Німеччини. Це дещо схоже на ситуацію в таких країнах, як *Італія*, *Іспанія* чи *Польща*, що яскраво відрізняється від *Франції*, *Великобританії* або навіть *Австрії*, з їх домінуючою столицею [83, с. 3].

Більшість федеральних *Земель* до сих пір підтримують і фінансують свої власні культурні об'єкти, такі як театри і оркестри, музеї, бібліотеки, пам'ятники та пам'ятки, академії в галузі музики, образотворчого мистецтва та кіно, а також формулюють або впроваджують політику для просування мистецтва, літератури, охорони навколишнього середовища тощо [83]. У деяких районах *Бунд* і *Землі* співпрацюють у сфері культури, головним чином у формі фінансової підтримки великих фондів і певних національних інституцій (наприклад, *Фонду Preussischer Kulturbesitz* або *Bauhaus* в Дессау). У Федеральному

Фонді Мистецтв (*Kulturstiftung des Bundes*), де не тільки представники *Бунду* мають своє місце, але й представники *Земель*, а також незалежні експерти. З іншого боку, зусилля проведені в період реформ 1970-х років для встановлення рад і органів співпраці *Бунду*, *Землі* та місцевої влади (*Gemeinsamer Ausschuss für Kulturarbeit*) тривали лише короткий термін. Цей орган незабаром було розформовано через побоювання *Земель*, що вони втратять частину своїх компетенцій (які вони фактично втратили). Відповідно до конституційних положень, *національні органи влади* мають певні обов'язки у культурних справах, що стосуються, зокрема: представництва Німеччини в країні та за кордоном; права видавців; просування фільмів та регулювання; захист культурного майна у випадку збройних конфліктів.

Крім того, регулярні компетенції *Бунду* можуть також мати прямий або непрямий вплив на мистецтво: на прикладі податків та спонсорства, нормативно-правового акту або федерального закону, який встановив спеціальне соціальне страхування для незалежних художників (*Künstler-Sozialversicherungsgesetz*) на початку 1980-х років. Широкий діапазон цих письмових та неписаних компетенцій стали помітними, коли в 2003 році була створена тимчасова Слідча комісія Федерального парламенту (*Enquete-Kommission «Kultur in Deutschland»*), яка складається з 22 депутатів і незалежних експертів, для вивчення стану мистецтва в Німеччині, культурної політики і фінансування, правових проблем, культурного розвитку галузей, міжнародного культурного співробітництва та інших важливих питань у галузі [83].

Місцеві громади, як і *Землі*, мають власні координаційні органи на національному рівні. Вони визнаються органами самоврядування в ст. 28 Конституції, що дає їм повну автономію для вирішення місцевих культурних питань. Велика кількість місцевих культурних закладів, регіонального або навіть національного значення, підтримуються або субсидуються містами і, в меншій мірі, окружними радами та радами міста [83]. Конкретна особливість в управлінні об'єктами мистецтва, якими керують муніципалітети або *Землі* є їх високий ступінь автономії: у більшості театрів, оркестрів і частково у виставкових залах – це директор (або *Intendant*), який несе загальну художню і фінансову відповідальність за установу [83]. Зазначається, що щодо потенційного розширення партнерства у фінансуванні закладів культури то справи стали більш складними після змін до Конституції, які спрямовані на більш чіткий поділ між федеральною владою і *Землями*. Поки останні продовжують підтримувати на національному рівні всевітньо відомі музеї, пам'ятки спадщини та фестивалі - через так зване «маячне» співфінансування - їх кількість залишається невеликою і має тенденцію до подальшого скорочення. З іншого боку, особливо у випадку Берліну, як зазначає Andreas Wiesand, федеральний уряд має взяти на себе повну відповідальність за фінансування деяких оперних театрів, оркестрів і ін. [83, с. 4].

На міжнародному конгресі «Culture: key to sustainable development» (Ханчжоу, КНР) було заявлено, що великий і невивчений потенціал державно-приватного партнерства може забезпечити альтернативу і стійкі моделі співпраці на підтримку культури. Це вимагатиме розвитку національного рівня, відповідного правового, фінансового, інституційного, політичного та адміністративного сприяння, стимулювати глобальні та інноваційні механізми фінансування і співпраці на обох (національному та міжнародному) рівнях, включаючи низові ініціативи та громадянське суспільство [74].

У виданні Європейського парламенту «Encouraging private investment in the cultural sector» констатується, що відповідно до європейської культурної політики, етос та положення, які встановлюють культуру в сфері суспільного блага з більш широкою доступністю для громадськості, забезпечують сталий розвиток. Моделі та заохочення приватних інвестицій в Європі підпадають під *національні повноваження*

уряду. Участь уряду в культурі може мати різні форми діяльності, від прямого просування до використання безперервних, квазі-незалежних недержавних стимулів (наприклад, податкові пільги, які все частіше стають частиною європейського розвитку культури) [47].

Звіт організації «Arts and Economic Prosperity 5» (AEP5) по штату Оклахома США (AEP5, 2017) демонструє нове мислення і нове значення культури в розвитку та стабільності держави. Зазначається, що мистецтво та економічне процвітання є важливим для п'ятого економічного дослідження впливу мистецтва, національних неприбуткових організацій та культурних організацій, їх аудиторії. За кожним критерієм результати вражаючі. На національному рівні - некомерційна індустрія мистецтв генерувала \$ 166,3 млрд. економічної діяльності, в 2015 - \$ 63,8 млрд. Цю діяльність підтримало 4,6 мільйона робочих місць та отримали \$ 27,5 мільярдів доходів до місцевих, державних і федеральних бюджетів. AEP5 є найбільш всебічним дослідженням серед тих, які коли-небудь проводились. Звіт надає детальні економічні результати дослідження впливу на 341 досліджуваний регіон, що представляють усі 50 штатів і округ Колумбія. Дані були зібрано з 14 439 організацій та 212 691 учасників мистецьких заходів [39]. Дослідження показало, що типовий учасник витрачає \$ 31,47 на людину, за кожну подію. AEP5 також показує, що третина учасників (34 відсотки) виїжджали до округу в якому проводилась мистецька подія. Їхні витрати, пов'язані з подіями, були більш ніж удвічі збільшені, ніж у місцевих жителів (\$ 47,57 проти \$ 23,44). На запитання: «Що привело відвідувачів до міста?» дві третини (69 відсотків) вказали, що основна мета для їхнього візиту була присутність на цьому мистецькому заході. Дослідники зрозуміли: енергійне мистецьке співтовариство приваблює відвідувачів, які витрачають гроші і допомагають місцевим підприємствам процвітати. AEP5 демонструє, що мистецтво забезпечує культурі економічні вигоди [39]. *«Музеї та мистецтво відіграють ключову роль у спільноті. Вони є джерелом гордості для місцевого населення і служать центром для багатьох різних комерційних підприємств. Як змінюється навколишній світ, люди з більших відстаней звертаються до спільнот, які мають пам'ятки динамічного характеру, такі як музеї.»* - Губернатор Білл Аноатуббі Нація Чикасо [39].

Досвід Китаю свідчить про законодавчі основи побудови співпраці в контексті державно-громадянського партнерства, що визначається на рівні конкретного міста. Так, Legislative council house committee зазначає, що завдяки розвитку West Kowloon Cultural District (WKCD), адміністрація прагне сприяти довготривалим відносинам між урядом і приватним сектором у розвитку світового мистецтва та культурних об'єктів, надання високоякісних культурно-мистецьких програм та програм збереження і популяризації місцевої культурної спадщини шляхом залучення фінансового потенціалу приватного сектора. Поєднуючи мистецтво та культуру з передовим дизайном, популярними розвагами та роздрібними торговими точками, WKCD приваблює людей з усіх секторів громади, а також залучає міжнародних відвідувачів. Творчі галузі та комерційний сектор доповнюватимуть один одного і забезпечать стійкі доходи. З гнучкістю комерційного сектору інновацій та можливостей для маневру, WKCD може запровадити творчі стратегії управління та залучення досвіду управління. Під цією новою керівною концепцією, мистецтво та культура будуть співіснувати з комерцією та розвагами на взаємовигідній основі [81].

Більш важливим, окрім партнерства між урядом і приватним сектором, є розвиток WKCD, як наголошується у наукових джерелах. Це сприятиме розвитку партнерства між бізнесом та мистецтвом і культурою у просуванні мистецтва. В доповіді Комітету з питань політики та культурної спадщини (CHC Report), опублікованому на початку 2003 року, комісія «Культура і спадщина» (ХГС) висловила свою підтримку перетворенню земельної ділянки площею 40 га на

південній околиці Західного Коулуна в культурно-розважальний район. СНС рекомендував, що акцент повинен бути приділений принципу «партнерства» у плануванні і розвитку WKCD. СНС Report також підкреслив, що Уряд повинен сприяти партнерству між розробниками і культурним сектором, що дозволяє останнім брати участь у плануванні і експлуатації культурних об'єктів [81].

Отже, основною з класифікацій моделей партнерств прийнятих у світі, є класифікація на основі мотивів. Потенціал партнерства для державних посадових осіб полягає у досягненні їхніх цілей у сфері культури і сприяння місцевому розвитку. Партнерство слід розглядати як інвестиції у людський розвиток, а не як субсидії. Розвиток цього сектора також вимагає безпосередньої участі як приватних підприємств, так і професійних асоціацій у пошуку балансу між державними та приватними інтересами. Основна ідея сучасного державно-громадянського партнерства заснована на сталій у світі думці, що культурні ресурси громади можуть бути перетворені в економічне багатство шляхом просування унікальної ідентичності, традицій, культурних продуктів і послуг регіону, спрямованих на створення робочих місць і доходів.

Узагальнені висновки автор розділу демонструє у таблиці (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Плюси державно-приватного партнерства
і переваги державно-громадянського партнерства у сфері культури**

Держано-приватне партнерство	Державно-громадянське партнерство
Private collaboration короткострокова договірною угодою, коли приватний партнер сприяє громадській культурній діяльності	Перетворення культурних ресурсів громади в економічне багатство шляхом просування унікальної ідентичності
Державно-приватне партнерство - довгостроковий контракт, де завдання та ризики державних органів передаються приватному партнеру	Перехід від спонсорів і меценатів до філантропів і соціальних підприємств
Державно-приватне спільне підприємство - це спеціальний заклад, де ризики та завдання розподіляються між приватним та державним акціонером	Робота безпосередньо з громадським сектором у структуруванні та розвитку ринків культурних товарів та послуг
	Унеможливлення втрати ідентичності традиційних суспільств і громад з огляду на глобалізаційні процеси
	Створення робочих місць, інвестування в регіони (соціальні підприємства)
	Культура стає потужним рушієм розвитку з соціальними, економічними та екологічними наслідками, що впливають на суспільство

**2.4. Формування нової парадигми
форм приватного інвестування в сферу культури**

Directorate general for internal policies (European Parliament) у Encouraging private investment in the cultural sector ілюструє п'ять прикладів (*Італія, Нідерланди, Польща, Словенія та Великобританія*) тенденцій та практики заохочення приватних інвестицій в культуру в різноманітних політичних, економічних та культурних середовищах. Тематичні дослідження дають уявлення про різні системи, які існують, і які визначають практичні заходи та приклади кращих національних практик стимулювання приватних інвестицій у культурний сектор. Висновки показують, що

Великобританія та Нідерланди (країни англосаксонської традиції культурної політики) мають найсучасніші механізми та заходи для стимулювання приватного сектора пожертвування в культуру. *Словенія та Польща*, як нові члени ЄС з постсоціалістичними передумовами, мають ще недостатньо розвинені системи підтримки приватних інвестицій структурам сектору культури [47].

У *італійському випадку* це свідчить про те, що держава виконує головну роль і відповідальність підтримуючи культуру, існує широкий спектр ініціатив, стимулів і систем заохочення приватної підтримки культури. Найбільш істотне місце серед них посідають банківські фонди.

Приватне фінансування культури в *Нідерландах* зросло за останнє десятиліття, як питома вага в загальній дохідності та в абсолютній сумі. Багато чого було досягнуто урядом в умовах податкового законодавства та програм, що стимулюють приватну підтримку. Сучасна модель голландської культурної політики поєднує обидві характеристики та підприємницькі моделі. Оголошено зміни в культурній політиці на наступні чотирирічний період підкреслює важливість підприємницьких моделей.

В *Польщі* заохочення приватних інвестицій в культуру все ще знаходиться на початковій стадії, і це потребує добре розробленого стратегічного підходу для його подальшого розвитку. Така закономірність пов'язана з необхідністю загальної реструктуризації культурного сектору Польщі.

У *Великобританії* розроблено так званий «золотий стандарт» для фінансування культури, за яким кожне джерело доходу (державне, приватне, зароблене) складає третину від загального доходу. Насправді, лише зароблений дохід становить третину від загальної суми доходу (32%), державне фінансування становить у середньому 53% від доходів мистецьких організацій, тоді як приватні інвестиції становлять решту 15%. Через недавнє скорочення фінансування у національному та місцевому бюджетах сектору мистецтв і культури, британці стикаються з необхідністю пошуку альтернативних джерел доходу, а саме приватних інвестицій, для заміни публічних субсидій. Уряд шукає нові способи заохочення приватного сектора до залучення коштів шляхом розробки спеціального фонду для стимулювання донорів та створення проекту збору коштів для мистецьких організацій [47].

Аналіз літератури демонструє формування нової парадигми соціальної відповідальності у сфері культури. Зокрема це стосується *філантропії* як виду приватних інвестицій. Так, за даними Forbes [55] у 2017 році визначено рейтинг філантропів світу, які зробили найбільш вагомі внески в розвиток, зокрема культури:

Len Ainsworth, 94 роки засновник та виконавчий директор, Ainsworth Game Technology (Австралія). У березні підписав «Застави доручення», обіцяючи пожертвувати щонайменше половину від свого статку (\$1,3 млрд.) на благодійність. Останніми роками активізував свої філантропічні зусилля, приділяючи особливу увагу медичним дослідженням, університетам та інженерії.

Ендрю Форрест, 55 років, засновник і голова, групи Fortescue Metals (Австралія). Пожертвував понад 300 мільйонів доларів на дослідження раку, освіти та на «збільшення можливостей для корінних народів». Це найбільша благодійна жертва, яку одноразово зробила людина в Австралії.

Субхаш Чандра, 66 років, голова групи «Ессел» (Індія). Медіа-магнат та його три брати відзначили 90-річчя компанії Essel, передавши 777 мільйонів доларів DSC Foundation. Його діяльність включає фінансування соціальних підприємств. Одночасно він створив Sarthi, некомерційну організацію, яка створює партнерські стосунки громадян з урядом. Крім того, магнат віддав мільйони через 28-річну благодійну організацію «Екал Глобал», що надала безкоштовну освіту 1,4 мільйонам дітей у 55 000 селах.

Sanjay Lalbhai, 62 років, голова і директор Arvind (Індія) - текстильний магнат і його дружина, Джейшрі, перетворили свою більш ніж вікову садибу у місті Ахмедабад на музей мистецтв, який є вільним для громадськості. Тут розміщується колекція 130 витворів класичного індійського мистецтва та старовини, яку придбав дідусь Санджа Кастурбах Лалбай; музей названий його ім'ям. Вона включає такі скарби, як Могольські мініатюри і перський рукопис 16-го століття з бібліотеки імператора Великих Моголів Аурангзеб.

Anand Mahindra, 62 роки, голова Mahindra Group (Індія) - за ці роки пожертвував мільйони доларів на виховання дівчат, надання чистої питної води та підтримку фермерів. Головує у Фонді Naandi, який заснував три комерційні соціальні підприємства. Перше - це спільне підприємство з danone.communities для створення недорогих заводів з питною водою по всій країні, які обслуговують більше 700 000 клієнтів. Друге, у партнерстві з Фондом Майкла та Сьюзан Делл, пропонує технічну платформу для підтримки студентів. Третє - Араку працює з фермерами, підключаючи їх до світових ринків. Це допомогло фермерам перетворити пустир на плантації, що виробляють преміум каву. У 2010 році він пожертвував \$ 10 млн. Гарварду для створення гуманітарного центру Mahindra.

Рікрік Різкіяна, 46 років, старший партнер юридичної фірми Assegaf Hamzah & Partners (Індонезія) - Створив школу-інтернат для обдарованих дітей з бідних сімей. Пожертвував 1,2 мільйона доларів і залучив ще \$ 600,000. Школа Cugenang створена в місті Cianjur, Західна Ява, відкрита в 2010 році і наразі нараховує 23 студенти. Кандидати повинні мати IQ не менше 130 і бути молодше 9. Студенти отримують безкоштовну освіту та житло; батьки можуть їх відвідувати будь-коли. Школа приймає студентів усіх релігійних переконань. Це допомагає заповнити прогалину в національній системі, яка не забезпечує спеціальну освіту для надзвичайно яскравих дітей. «Ми даємо все можливе, щоб кожен обдарований малюк належним чином розумів світ, людей, а також доброту і смирення», говорить він.

Гаррі Сусіло, 77, засновник і голова, група Sekar (Індонезія) - запустив Інститут етики в глобальній економіці в Бостонському університеті і створив постійний багатомільйонний фонд фінансування класів для студентів у Бостоні та дослідницької роботи по всьому світу. Обидві його дочки закінчили Бостонський Університет. Інститут розробляє глобальну мережу дослідників, які вивчають бізнес-філософію та практики різних культур і обговорюють свої висновки на щорічному симпозиумі; Перший був проведений в Сурабаї, другий в Бостоні.

Шигенобу Нагаморі, 72 роки, засновник і генеральний директор Nides (Японія) - виконуючи давню мрію, він оголосив подарунок у розмірі 90 мільйонів доларів, щоб створити інженерну програму та об'єкт у Кіотському університеті Гакуен. Планується, що програма розпочнеться у 2020 році з 200 студентами (половиною з-за кордону) і 100 аспірантами.

Юкійосі Ватанабе, 53 роки, засновник і виконавчий директор Isfnet (Японія) - підприємець з інформаційно-технологічної діяльності, запустив у 2010 році неприбуткову організацію Future Dream Achievement, і це допомогло більш ніж 4000 молодим людям без роботи та людям з обмеженими можливостями зайняти повний робочий день.

Lim Wee Chai, 59 років, Виконавчий голова та засновник Top Glove Corp (Малайзія) - він і його дружина, Тонг Сів Бі, заснували фонд в 2009 році з початковим капіталом \$ 300,000. Відтоді фундація пожертвувала близько 5 мільйонів доларів.

Альберт Хонг, 82 роки, новаторський архітектор і бізнесмен (Сінгапур) - у 2013 році Хун вилікувався від пневмонії, що загрожувала життю, і вирішив, що він хоче зробити більше для спільноти. Пізніше того ж року він видав Сінгапурському університету технологій та дизайну майже 25 мільйонів доларів, допомагаючи фінансувати стипендії та стипендії, а також дослідницькі проекти університету.

Pham Nhat Vuong, 48 років, голова, Vingroup (В'єтнам) - найбагатша людина у В'єтнамі також є одним з найбільших благодійників країни. Його Фонд «Добре серце», який він заснував у 2006 році, витратив близько 180 мільйонів доларів на освіту у В'єтнамі, програми охорони здоров'я та допомогу бідним. В рамках одного проекту фонд дав 24 тисячі телиць або племінних корів тисячам бідних сімей у сільській місцевості. Одержувачі піднімають і утримують корів, після надають перше теля іншій сім'ї, яка потребує допомоги. Минулого року було віддано 3000 корів. Цього року він пожертвував 70 мільйонів доларів на програму, яка надає безкоштовні операції та трансплантації бідним людям в одній зі своїх лікарні Vinmec [55].

Дана інформація автором розділу коротко наведена у таблиці (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рейтинг філантропів за рейтингами журналу «Форбс» (2017 р.)

Ім'я	Вік	Країна	Вид діяльності
Len Ainswort	94	Австралія	Пожертвував половину від свого статку (\$1,3 млрд) на медичні дослідження, університетам, інженерії
Ендрю Форест	55	Австралія	Пожертвував \$ 300 млн на дослідження раку, освіту та на «збільшення можливостей для корінних народів»
Субхаш Чандра	66	Індія	\$777 млн на соціальне підприємництво. Безкоштовна освіта для 1,4 млн дітей у 55 000 селах
Sanjay Labhai	62	Індія	Створив музей мистецтв із 130 витворів
Anand Mahindra	62	Індія	Пожертвував на виховання дівчат, надання чистої води та на підтримку фермерів
Рікрік Різкіяна	46	Індонезія	Створив школу-інтернат для дітей з бідних сімей
Гаррі Сусіло	77	Індонезія	Запустив Інститут етики в глобальній економіці, створив постійний багатомільйонний фонд для фінансування класів для студентів у Бостоні, дослідницька робота по всьому світі
Шигенобу Нагаморі	72	Японія	\$90 млн на інженерну програму у Кіотському університеті
Юкійосі Ватанабе	53	Японія	Створив неприбуткову організацію із 4000 робочих місць
Lim Wee Chai	59	Малайзія	Пожертвував \$5 млн
Альберт Хонг	82	Сінгапур	\$25 млн на стипендії та дослідницькі роботи
Pham Nhat Vuong	48	В'єтнам	Програма з надання корів бідним сім'ям (\$70 млн)

Проблема форм приватних інвестицій в культуру актуальна на сучасному етапі розвитку культури у багатьох розвинених державах. Розробці цих форм приділяється увага науковцями, політиками, державними управлінцями, громадськими об'єднаннями і головне – бізнесом. Мова йде про вироблення нових концептуальних підходів до розвитку культури. Основне – це приватна участь в культурі. Як наголошують зарубіжні науковці, такі політики та стратегії повинні бути свідомо розроблені та на кожному рівні: національному, регіональному та муніципальному, а також культурними операціями та установами, великими та малими [47]. Наголошується, що доцільним є встановлення того, що потенційні інвестори та донори потребують (або можуть знадобитися), що партнерство для культури може надати їм. Це золоте правило фондів: замість того, щоб зосередитися на потребах культури, вкажіть, що культура може запропонувати спонсорам (донорам, інвесторам тощо) [52]. Заохочення приватних інвестицій в культуру в країнах ЄС були ідентифіковані через анкету, надіслану до міністерств культури в країнах ЄС, через дані доступні в Збірнику культурних політик і тенденцій в Європі та інших вторинних

джерелах, що використовуються в даному дослідженні, а також через знання, отримані в результаті справи дослідження [47].

Сучасні зарубіжні дослідження, огляди та публікації виокремлюють *різні класифікації форм приватних інвестицій в культуру*. Важливим для наукових досліджень вважається аналіз механізмів, які підтримують такі інвестиції [46]. Наголошується, що інвестиції можуть бути у формі прямих інвестицій (включаючи державно-приватні партнерства), спонсорство або меценатство / пожертвування. *Прямі інвестиції в культуру* - інвестиції в культуру - це капіталовкладення в культуру з метою отримання прибутку. Однією з початкових форм інвестування було придбання творів мистецтва. Нині ще однією важливою формою культурних інвестицій є державно-приватні партнерства (ДПП), які ініціюються урядом або приватним бізнесом та фінансуються й управляються через партнерство між урядом і однією або декількома компаніями приватного сектора [47]. *Спонсорство* - у своїй найбільш загальній формі стосується підтримки з прибутком, коли спонсор отримує щось у відповідь на свою підтримку, або безпосередньо, або побічно. При описі спонсорства корисно розділити дві форми: *асоційоване спонсорство*, яке є стандартною формою спонсорства, особливо в мистецтві, в якому спонсор не впливає на зміст і програмування, а також на *глибоке спонсорство*, в якому спонсор фактично визначає форму і зміст культурної продукції (McGuigan, 2004) [47].

Крім того, в літературі пропонується інший розділ спонсорства: *комерційне спонсорство*, в якому метою компанії є отримання прямої вигоди з точки зору посилення продажів або іміджу (Klamer, Petrova і Mignosa, 2006), а також *спонсорство як щедрість*, яке характерна для багатьох країн Східної Європи (Inkei, 2001) [47]. *Меценатство та жертвування* - жертвування вважаються односторонніми діловими операціями, від яких донор не очікує прямої вигоди. Тому причини для жертвування є моральними і неекономічними (Gruban, Verčič, Zavrl, 1996). Виділяють дві форми жертвувань: «чисті» жертвування, в яких донор залишається анонімним, і «публічні» жертвування, в яких донор публічно оголошується і отримує непрямі вигоди від просування свого імені публічно (Kovač, 2005). У деяких середовищах передбачена підкатегорія «меценатська підтримка» з деяким поверненням (Klamer, Petrova and Mignosa, 2006). Надана допомога через меценатство не має безпосередньої користі для діяльності мецената, але доповнює репутацію та честь отриману популярність (Європейський Парламент, 2003, Klamer, Petrova and Mignosa, 2006). Жертвування можуть бути індивідуальними, корпоративними або спрямованими через органи надання грантів [47].

Наріжним каменем заохочення приватних інвестицій в культурний сектор вважається *податкова політика*. Зазначається, що перехрестя між податковою політикою та культурною політикою очевидне. Податкове регулювання має позитивні або негативні наслідки для культури. Культурна політика і фіскальна політика стають все більш і більш переплетеними. Часто не враховується, що культура відображає спосіб, у якому державне забезпечення заохочує перерозподіл приватних коштів на культурні сектори в певних країнах. Якщо податки високі і державні витрати значні, платники податків вважають, що вони вже виконали свою соціальну відповідальність. Тому результати існуючих стимулів мають різні ефекти в різних країнах [47]. Податкові пільги рідко розробляються спеціально для культури та мистецтва, але розраховані на більш широку філантропічну категорію (О'Хаган, 1998). Сфера культури лише одна з них багато благодійних областей, серед таких як соціальні справи, охорона здоров'я, спорт, релігія тощо. Статистичні дані в більшості випадків не розрізняють культурну частку у доходах спонсорства, благодійних жертвувань і капітальних вкладень. Це ускладнює моніторинг приватних інвестицій в культуру через ці механізми [47, с. 12].

Виокремлюють дві основні форми податкових пільг: одна заснована на відрахуванні з доходу до розрахунку податкового зобов'язання (*звільнення від податку*), а інша - на відрахування з податків (тобто *податкового кредиту* або *податкової пільги*) [47]. Наголошується, що вартість пожертви приватного донора, який дає 100 одиниць для культурного бенефіціара становить 100 мінус податкові зобов'язання на цю суму. В разі від 100% податкового кредиту вартість пожертви дорівнює нулю (сума пожертвувань дорівнює тому, що платнику податку доведеться сплатити у будь-якому випадку). Різницею податкового кредиту є «відсоток законодавства» (так званий податковий збір). Стимули у формі 100% податкового кредиту або призначеного податку не залучають приватні кошти. Наголошується, що скоріше, такі стимули надати платнику податку право перепризначити частину податку призначеним бенефіціарам. Як такі, вони непривабливі для держави, оскільки вони відволікають гроші від держави і інших бенефіціарів і тому супроводжується обмеженням їх використання. З фіскальної точки зору, звільнення від податків як стимул залучати додаткові приватні кошти – є більш обґрунтованою мірою [47].

Виокремлюються й інші, більш загальні класифікації, зокрема це притаманна загалом політиці ЄС і визначено в «Encouraging private investment in the cultural sector» за 2011 р. [47]. Особливе місце приділяється податковим пільгам на споживання культури - це ті заходи, в яких суб'єкт оподаткування - будь-яка форма культурного споживання (наприклад, придбання музики, картин, скульптура). Найбільш загальними формами таких заходів є *скорочення ПДВ* для купівлі товарів культури, податкові відрахування на придбання культурних об'єктів та інші заходи, такі як передача виробів мистецтва замість сплати податку. Зниження ПДВ для купівлі культурних товари та послуги є основними неявними субсидіями для галузей культури, особливо у випадках ринкових невдач (тобто коли має бути культурна продукція субсидована, оскільки ринок занадто малий для ефективного функціонування) [47].

Відсоткове законодавство або *відсоток філантропії* - це податковий захід. Платники податків можуть відрахувати певний відсоток свого податку на прибуток, який виділяється конкретній некомерційній, неурядовій організації, а в деяких випадках іншим організаціям, таким як церкви. Цей захід характеризується двома особливостями: 1) платники податків самостійно вирішують, яка частина їх податку виплачується; 2) використання призначених коштів обмежується підтримкою певних бенефіціарів (Bullain, 2004). Серед країн-членів ЄС така практика поширена у східноєвропейських країнах, таких як *Угорщина, Литва, Польща, Словаччина, Румунія та Словенія* є найбільш широко визнаними, хоча Система існує в деяких інших країнах, наприклад в *Італії* [47].

Індивідуальні пожертвування для культурних цілей визначаються як односторонній бізнес транзакцій, від яких донор не очікує прямої вигоди. Пожертви можуть бути в грошовій або натуральній формі. Пожертвування зазвичай, які слідує за вищими культурними цінностями, і прибуток не є головними мотиваціями. Однак у ситуаціях, коли донор отримує деякі стимули для пожертвування в культуру, зазвичай досягаються кращі результати. Ряд країн-членів ЄС вжили заходів щодо стимулювання індивідуальних пожертвувань. Декілька країн пропонують відрахування для окремих донорів, на прикладі *США та країн англо-саксонської традиції культурної політики*. Деякі з цих країн (наприклад, *Німеччина, Італія та Греція*) мають спеціальні стимули для сплати податків на спадщину (*Німеччина*) [47].

Корпоративні пожертви - це подарунки в грошовій або натуральній формі, зроблені компаніями та іншими юридичними суб'єктами до культурних організацій або окремим митцям. Заходи підтримки корпоративних пожертвувань найчастіше приймають форму податкових пільг для донорів. Це добре відома міра в країнах

англосаксонської традиції культурної політики. Заходи підтримки корпоративних пожертвувань зустрічаються рідше ніж заходи, що підтримують індивідуальні пожертвування [46]. Кілька країн дозволяють платникам податків *передавати* свою власність, включаючи твори *мистецтва*, *замість сплати різних податків*, таких як податок на нерухомість. Така система діє як система податкового кредиту в порівнянні з системою податкових пільг (Freudenberg, 2008) і таким чином є більш вигідним для платників податків, ніж для скарбниці [47].

Зустрічне фінансування (відповідні фонди, зустрічні фонди, капітал співфінансування) – цей термін, який використовується для опису вимог або умов, які передбачають, що приватне пожертвування в грошах або в натуральній формі, яке має збігатися з певною кількістю, пропорційною вартістю пожертвування від держави або місцевої громади. Існує позитивний зв'язок між публічною субсидією та приватними інвестиціями. Тобто приватні інвестори, ймовірно, дадуть більше культурі, коли вони вбачають цінність цієї інвестиції, спостерігаючи державну підтримку [58].

У багатьох країнах *лотерейні фонди для культури* є важливим джерелом приватних інвестицій в культуру. Використання лотерейних коштів для культури є досить новим способом фінансування, але набирає значення з пошуком додаткових субсидій у сфері культури. Методи збору та перерозподілу лотерейних фондів варіюються від країни до країни. Ці кошти часто пов'язані з цільовими податками. Таким чином, вони призначені для конкретних культурних цілей [47]. Іншою формою стимулювання приватних інвестицій в культуру є використання *ваучерів*. Загалом, ваучер - це кредит певної грошової вартості, який може бути використаний тільки для зазначеної мети. У секторі культури ваучери використовуються як спосіб стимулювання попиту на культурну продукцію. У Європі найвідоміший ваучерна система в *Словаччині*. Подібні схеми були випробувані в *Німеччині* та в *Сполучених Штатах* [47]. *Цільовий податок* - це податок, доходи якого (за законом) зарезервовані виключно для певної групи або використання. Існують випадки, коли цільові податкові одержувачі також будуть отримувати додаткові кошти з державних бюджетів. Цільові податки зазвичай зустрічаються в галузях освіти, будівництва автомобільних доріг, екологічних питань та питань соціальної безпеки [47].

Банківські схеми зазвичай є схемами, що реалізуються банками або пов'язаними з ними організаціями щодо направлення банківської підтримки на культурний сектор. Банківські схеми можуть включати схеми кредитування, які надають бажану процентну ставку для культурних заходів, або будь-які інші інструменти, що сприяють культурній діяльності. Один хороший приклад банківської справи існує в *Нідерландах*, де *Triodos Bank* вирішив зосередити свої заходи з комунікацій та корпоративної відповідальності для підтримки сектору культури. Фонд культури «Тріодос» видає кредити установам культури та фінансує їх будівництво і оновлення таких закладів культури, як музеї та театри [71].

Системи стимулювання приватної підтримки культури підтримуються різними органами надання *грантів*. *Фонди* посилаються на правову категоризацію некомерційних організацій, які, зазвичай, або надають кошти та підтримку іншим організаціям, або забезпечують джерело фінансування для своїх благодійних цілей [47]. Для неурядових організацій, соціальних підприємств та організацій з надання допомоги, які шукають альтернативи для багатосторонніх і двосторонніх донорів, *гранти приватних фондів для соціальних підприємств* в сфері культури стають все більш і більш важливими і часто сприяють підтримці Порядку денного сталого розвитку (ООН), часом авангардними та інноваційними підходами, які часто орієнтовані на результати і мають сильний видимий вплив [48].

Іншою формою приватних інвестицій у культуру є *венчурна філантропія (VP)*, яка застосовує принципи венчурного інвестування, такі як довгострокову підтримку

інвестицій та зміцнення потенціалу, використовуючи різноманітні фінансові інструменти, включаючи гранти, боргові зобов'язання, допоміжні послуги з доданою вартістю [48]. Існуючі організації *мистецтва та бізнесу* надають важливі послуги та навчальну діяльність, просвітницьку діяльність та зв'язок між мистецтвом в бізнес-секторах. Створення таких спеціалізованих установ, які заохочують взаємодію між бізнес-компаніями та сектором мистецтва, посилюють приватну участь у культурному секторі. Особливо важливий аспект їх діяльності - це моніторинг та звітність про корпоративні досягнення, як дані про приватні інвестиції в культуру які не систематично збираються на національному чи європейському рівнях [47]. Важливість нових механізмів, що розвиваються на цифровій арені, наприклад *краундфандинг* та *онлайн-фандрейзинг*, виділені як важливі нові інструменти стимулювання приватних інвестицій в культуру [47].

Автором розділу систематизовано отриманий матеріал в процесі дослідження і висвітлено у таблиці (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Зарубіжні практики заохочення фінансування у сфері культури

Країна	Практики заохочення фінансування у сферу культури
Італія	Банківські фонди, індивідуальні пожертвування, системи заохочення приватних коштів
Нідерланди	Стимулювання пожертвування; підприємницькі моделі; податкові програми
Великобританія	Стимулювання пожертвування; зароблений дохід становить третину від загальної суми доходу (32%), державне фінансування становить у середньому 53% від доходів мистецьких організацій, тоді як приватні інвестиції становлять решту 15%
Угорщина	Відсоткове законодавство або відсоток філантропії
Литва	Відсоткове законодавство або відсоток філантропії
США	Індивідуальні пожертвування, лотерейні фонди для культури, ваучерна система
Греція	Індивідуальні пожертвування
Польща	Недостатньо розвинені системи підтримки приватних інвестицій в культурний сектор
Словенія	Недостатньо розвинені системи підтримки приватних інвестицій в культурний сектор
Німеччина	Ваучерна система

Проведене автором розділу порівняння між формами інвестицій при державно-приватному партнерстві та державно-громадянському партнерстві показав суттєву відмінність, яка ґрунтується на різних мотивах і цілях інвесторів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Форми інвестицій

Державно-приватне партнерство	Державно-громадянське партнерство
Прямі інвестиції	Створення робочих місць
Спонсорство	Меценатство
Комерційне спонсорство	Пожертвування
Фонди, гранти	Індивідуальні пожертвування

2.5. Роль громадських об'єднань в розвитку сучасного державно-громадянського партнерства у сфері культури

В зарубіжній науці і практиці по різному даються визначення поняття «громадське об'єднання». Найчастіше використовується поняття «неурядові організації» (NGO). Втім і цьому плані є різні тлумачення. Зокрема, *Світовий банк* визначає NGO «[ОГС] можуть бути визначені як такі, що включають усі неринкові та

державні організації за межами сім'ї, в яких люди організовувати себе для досягнення спільних інтересів у суспільстві домену. Приклади включають громадські організації і сільські об'єднання, екологічні групи, правозахисні групи, асоціації фермерів, релігійні організації, профспілки, кооперативи, професіональні асоціації, торгові палати, незалежні дослідні інститути та неприбуткових ЗМІ» [42, с. 3].

Зазначається, що NGO є добровільними організаціями з керівництвом від громадян або членів виборчих округів, без істотної участі або представництва під контролем уряду. «*Busan Global Partnership for Effective Development Cooperation*» визнала NGO як «акторів з незалежним розвитком»: «Громадські організації (NGO) відіграють життєво важливу роль у наданні можливості людям претендувати на свої права, приймати участь у формуванні політики розвитку партнерства, а також здійснювати нагляд за їх виконанням» [73]. Виокремлюють багато типів NGO, які беруть участь у наданні допомоги, зокрема: релігійні групи, профспілки, професійні асоціації, міжнародні організації з філіями. В багатьох країнах NGO іноді використовуються як взаємозамінні з суспільними об'єднаннями громадян (за інтересами), але NGO слід правильно розуміти як підгрупу ОГС, які беруть участь у співпраці у сфері розвитку, хоча і часто без чітких меж. Організації, що базуються на округах, наприклад, профспілки або професійні асоціації, наприклад, найчастіше не визначають себе як НУО, а позиціонують себе як ОГС [54]. У США термін NGO, як правило, використовується для позначення учасників ОГС. США у сфері міжнародного розвитку та гуманітарної допомоги виокремлюють *Приватні добровільні організації (PVO)*. За даними USAID, PVO - це «некомерційна організація, яка звільняється від оподаткування та яка вимагає та отримує внески від громадськості та веде справи або передбачає проведення міжнародної програмної діяльності відповідно до цілей зовнішньої політики США» [80].

У США Категорія ОГС іноді включає некомерційні організації. Міжнародні NGO (MNGO) розглядають як окрему категорію серед недержавних суб'єктів. Вони є підгрупою громадських організацій, в яких коаліції або сім'ї NGO, що базуються в різних країнах-донорах і країнах, що розвиваються, мають формально пов'язані з міжнародним або глобальним управлінням структуру. Координують ці міжнародні структури на глобальному рівні. Ця характеристика змінює відносини MNGO з даним донором або громадськістю в окремій країні-донорі, коли ці організації розвиваються, фінансують та сприяють програмам у країнах-донорах. Деякі відомі приклади – це *World Vision International*, *CARE International* та *Міжнародна спілка дітей* [41, 84].

Також відзначається, що NGO включають різноманітні організації, починаючи від невеликих, неформальних, громадських організацій, високопоставлених, міжнародних NGO, які працюють через місцевих партнерів по всьому світу. Їхні структури управління однаково різноманітні, залежно від їх мандату та виборчого округу. Однак, всі мають спільну характеристику: ОГС, за своєю природою, є незалежними від прямого державного контролю та управління [59]. Багато суб'єктів допомоги, особливо серед урядів, що розвиваються посилаються на NGO та їхню роль у міжнародній допомозі співпраці у сфері розвитку. Але скорочення «НУО» вважається дискусивним в контексті термінологічного апарату і для багатьма дослідниками вона була включена в більш широку категорію «організацій громадянського суспільства» або «ОГС» [59, с.1].

Яскравим прикладом використання можливостей NGO в сфері культури для формування державно-громадянського партнерства є досягнення Ріо-де-Жанейро. Це відзначено на рівні ООН, зокрема в документах ЮНЕСКО. Зазначається, їх високі досягнення останнім часом в контексті «спадщини та творчої індустрії, які роблять значний внесок у досягнення цілей, визначених зацікавленими сторонами після «Ріо+20»: від зелених робочих місць та більш стійких моделей споживання та виробництва, до стійких громад, які здатні краще справлятися зі стихійними лихами і

мати безпечний доступ до води і продовольства, тим самим зменшуючи дисбаланси і бідність у регіонах і посилюючи стійкість» [45].

Фонд ЦРТ використовує культуру для досягнення мети викорінення бідності та голоду. Наприклад, проект в *Нікарагуа* розбудовує можливості корінних і афро-нащадків народів карибського узбережжя використовувати свої культурні та природні надбання для підтримки свого розвитку. Він надає навички для підтримки розвитку сталого туризму, що сприятиме соціальному та економічному розвитку на місцевому рівні та збереженню культури та її характеристик [46].

На теперішній час ЮНЕСКО виділяє низку успішних проектів по створенню соціальних підприємств в сфері культури у низки держав, які розвиваються, зокрема:

- *Мозамбик*. Культурний туризм на базі громад сприяв створенню робочих місць, посиленню туристичного сектору та утвердженню культурної ідентичності: створено 4 пілотні туристичні маршрути, якими користуються 72 культурні організації що надають послуги культурного туризму. Диверсифіковані можливості працевлаштування, створені для 72 постачальників культурних послуг, через створення нових культурних туристичних турів на острові Мозамбик та в місті Іньхамбане [78].

- *Ефіопія*. Створення потенціалу та створення нових ринкових можливостей. Наприклад, учасники ланцюга вироблення вартості культурних галузей через тренінги з розробки продукту, контролю якості, маркетингу, бухгалтерського обліку та бізнес-планування, створюють ринкові зв'язки для 568 ремісників (головним чином у кераміці, ткацтві та шкіряному виробництві), 60 постачальників туристичних послуг, 59 професіоналів культури та 15 художників [78].

- *Палестина*. Підтримка, яка надається жіночим підприємствам у сфері культури: відкрито 7 жіночих підприємств, які працюють на дому; програми розміщення, організовані для слухачів, щоб передати свої знання про виробництво побутової техніки та світильників жіночим асоціаціям у віддалених районах; нові мережі, створені між жіночими асоціаціями та національними галереями для продажу своєї продукції [78].

- *Еквадор*. Розвиток населення отримав поштовх шляхом надання допомоги 27 культурним підприємствам у сфері ремесел, літератури, музики та культурного туризму, досягнення економічного впливу [78].

- *Гондурас*. 400 підприємств отримали вигоду від початкового капіталу або пільгових кредитів, включаючи місцеві та афро-гондураські підприємства. Створення 50 центрів Info Cultura у сільській місцевості з метою поширення та пропагування мистецької та культурної діяльності.

- *Уругвай*. Бізнес-інкубація 25 компаній у сфері культури, що здійснює економічний вплив. Розбудова потенціалу в секторі, шляхом проведення 44 навчальних курсів з менеджменту культури для підприємців та навчання дизайну для 80 ремісників. Проект посилив управлінський потенціал 627 працівників у галузях культури та 341 ремісників. Крім того, вона надала технічну та економічну підтримку 36 підприємствам [78].

- *Камбоджа*. Збільшення доходів від культурної діяльності; нові культурні заходи, що пропагуються за допомогою програм наставництва, підтримки розробки дизайну, підтримки виконавських мистецтв у всіх чотирьох провінціях, а також створення культурних центрів, орієнтованих на культуру корінних народів та підтримку майбутнього музею Преах Віхеар. Потенціал та навички ремісників, зокрема виробників ремісників, були посилені навчанням, новими можливостями комерціалізації та більш якісними послугами з розвитку бізнесу. Комерційні мережі для торгівлі культурними товарами були посилені з метою сприяння доступу до місцевих, національних та міжнародних ринків. Більше 900 ремісників, в основному митців, творців і виробників, що живуть в цільових провінціях, були безпосередніми бенефіціарами проекту. 67% з них - жінки, і більше 87% - з корінних груп [78].

Автором розділу узагальнено попередню інформацію і викладено в таблиці (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Успішні проекти створення соціальних підприємств державами, що розвиваються (за даними ЮНЕСКО)

Держава	Соціальні підприємства в сфері культури
Мозамбик	Культурний туризм - створення робочих місць, посилення туристичного сектору та утвердження культурної ідентичності. Диверсифіковані можливості працевлаштування
Ефіопія	Тренінги з розробки продукту, контролю якості, маркетингу, бухгалтерського обліку та бізнес-планування створюють ринкові зв'язки для 568 ремісників (головним чином у кераміці, ткацтві та шкіряному виробництві), 60 постачальників туристичних послуг, 59 професіоналів культури та 15 художників
Палестина	Надання допомоги 27 культурним підприємствам у сфері ремесел, літератури, музики та культурного туризму, досягнення економічного впливу
Гондурас	400 підприємств отримали вигоду від початкового капіталу або пільгових кредитів, включаючи місцеві та афро-гондураські підприємства. Створення 50 центрів Info Cultura у сільській місцевості з метою поширення та пропагування мистецької та культурної діяльності
Уругвай	Проведення 44 навчальних курсів з менеджменту культури для підприємців та навчання дизайну для 80 ремісників. Проект посилив управлінський потенціал 627 працівників у галузях культури та 341 ремісника.
Камбоджа	Потенціал та навички ремісників, були посилені навчанням, новими можливостями комерціалізації та більш якісними послугами з розвитку бізнесу. Комерційні мережі для торгівлі культурними товарами були посилені з метою сприяння доступу до місцевих, національних та міжнародних ринків. Більше 900 ремісників, в основному митців, творців і виробників, що живуть в цільових провінціях, були безпосередніми бенефіціарами проекту. 67% з них – жінки, і більше 87% – з корінних груп

2.6. Підприємства громадських об'єднань як основа сучасного державно-громадянського у сфері культури

Компанія розвитку мистецтв (*The Art Development Company*) - знаходиться в місті Дорчестер, розробляє проекти та ініціативи в галузі культури, спрямовані на вирішення соціальних проблем, підтримку навколишнього середовища та покращення місцевих громад [72]. У своєму звіті компанія *The Art Development Company* розповідає про реалізацію проекту «Культура +» у якому вона спільно з *Dorset Growth Hub* інвестувала кошти у розмірі понад 1 млн. фунтів стерлінгів протягом трьох років у творчі індустрії в окрузі. Виконавчий директор компанії Сара Джеймс зазначає: «Ми є спільною службою (*public service mutual*), створеною Радою графства Дорсет у липні 2015 року за підтримки урядової програми взаємної підтримки». Ця програма базується в управлінні і надає фінансову і практичну допомогу [72].

У критиці економічних умов художників, Анжела Макроббі активно закликає мистецьку спільноту розглядати «радикальне соціальне підприємство» як альтернативу існуючій креативній економіці, незалежність від інституційних та комерційних вимог у художній практиці, одночасно сприяючи більшій прозорості умов праці та розподілу прибутку у виробництві і продажі мистецтва. Поряд з цими економічними факторами модель має потенціал для створення інших естетичних та соціальних переваг, включаючи більший простір для художньої та соціальної критики, а також потенціал для колективних дій та залучення до громадянського життя. Це не тільки у контексті соціальної справедливості, бідності та невідності в широкому сенсі, але також у виправленні системних нерівностей самої системи

мистецтва, ненадійності що приносить багато соціальних проблем з точки зору умов зайнятості художників, виробників» [58, с. 8]

Інноваційний характер моделі соціального підприємства можна побачити в його відмінності від традиційного соціального забезпечення, яке, посилює категорії неоліків за допомогою моделі, за якою ті, хто на пріоритетних посадах надають допомогу тим, хто бідніші. Ця модель закріплює відсутність потенціалу серед тих, хто відчуває нестачу [58, с. 3]. У той же час гібридність соціальних підприємств може встановлювати кордони між бізнесом і соціальними цілями. Залишаючи місце для комерційної експлуатації, соціальне підприємство відрізняється від основного бізнесу розгортанням спільноти стратегії, залученням зацікавлених сторін і висвітлення неекономічних цінностей і діяльності. Варто зазначити, що в опитуванні Global Entrepreneurship Monitor було задокументовано, що переважна більшість підприємств були або неприбутковими, або гібридними моделями, лише меншість визначена як прибуткова. Соціальне підприємство активізувало комерційну діяльність ринку як підставу для отримання доходу для соціальних цілей, зокрема зайнятості і отримання доходів для тих, хто відчуває несприятливий стан. Це здатність забезпечити зайнятість та економічний прогрес, звернення до кореня бідності, а не зосередження чисто на допомозі. Будь-який розгляд моделі соціального підприємства в мистецтві, повинен враховувати важливість художньої свободи, критичної думки та інституційної незалежності [58, с. 11].

Соціальні інвестиції - це форма позики (або погашеного фінансування), доступна для організацій (як правило, благодійних організацій або соціальних підприємств), які надають соціальні вигоди або працюють для суспільного блага. Інвестори шукають соціальну, а також фінансову прибутковість - грубо кажучи, чим більший розмір соціальної допомоги ви можете продемонструвати, тим нижча ставка відсотка, яку ви, швидше за все, сплатите за кредитом. Ці ставки, як правило, менші, ніж ринкова ставка, що робить це привабливим варіантом для організацій, які прагнуть заповнити дефіцит фінансування або фінансувати діяльність, яка, ймовірно, принесе прибуток у майбутньому [40]. Соціальні інвестиції використовувалися в інших частинах британського благодійного сектору протягом декількох років. У 2012 році «Інвестиції в добро» працювали з Score, щоб забезпечити інвестицію у розмірі 2 млн. фунтів стерлінгів задля допомоги благодійній організації з інвалідності в розвику та розширенні мережі благодійних магазинів. Раніше повідомлялося, що та ж компанія працює з Шекспірівським Глобусом, щоб мати зв'язок для залучення капіталу для захоплюючої нової бібліотеки, архіву та дослідницького комплексу на Саутбанку. Вважається, що перший раз цей вид фінансів був використаний для британської організації мистецтв [40].

Соціальне підприємство - це організація, що діє як комерційна організація, але в якій загальна мета полягає у досягненні соціальних, громадських або екологічних цілей. У деяких випадках соціальне підприємство може активно працювати для досягнення цієї мети. В інших країнах він може генерувати прибуток, який передається на благодійність. Зелена кімната в Національному театрі Лондону є прикладом цього – кожна пинта смачного пива, підтримує мистецтво [40]. Соціальні підприємства не є новими. Дійсно, багато мистецьких організацій вже давно мають торгові дочірні та комерційні компанії. Безсумнівно, першопрохідцем галузі мистецтв і культури є Джим Бейрн, виконавчий директор Live Theatre в Ньюкаслі. Десять років тому Джим та команда Live Theater склали плани чотирьох соціальних підприємств, які мали потенціал для отримання доходу для підтримки роботи театру. Три з них зараз працюють і працює - гастро-паб (нещодавно нагороджений керівництвом Michelin Bib Gourmand), веб-сайт, що надає платне навчання та консультації драматургам та інкубаторному простору для малого та середнього бізнесу. Гастро-паб тільки генерує достатній дохід, щоб спонсорувати одну постановку Live Theatre щороку, а штатні посади та освітня робота

також підтримуються поточною програмою соціального підприємництва [40]. Четверта (і найсміливіша) схема, Live Works, має бути відкрита цього літа - розвиток 10 мільйонів фунтів стерлінгів на набережній, що включає комерційний офісний простір, громадський парк і центр письма для молодих людей. План полягає в тому, що нове підприємство, разом з трьома існуючими схемами, щорічно генерують понад 500 тис. Фунтів стерлінгів для театру [40].

Таким чином, існує очевидний потенціал для мистецьких організацій, які використовують підхід до соціального підприємства. Однак все покладається на те, що організація має ряд навичок та ресурсів. Більшість власників фінансових активів та менеджерів, які інвестують у соціальний вплив, не розглядають креативні галузі як цільовий сектор для цих типів інвестицій (Harji and Jackson 2012; Lyons and Kickul 2013). Вплив інвесторів говорить, що вони хочуть інвестувати в соціальні інноваційні можливості, які призводять до стійких соціальних змін. Проте багато творчих соціальних підприємців залишаються непоміченими щороку. Сталість у своїй місії використовувати творчість як інструмент для соціальних змін, творчих підприємців можна знайти, звертаючись до деяких з найбільш важких соціальних проблем сьогодення, включаючи викорінення бідності, розширення прав і можливостей жінок, охорону навколишнього середовища та підліткову розбещеність [70].

«Земляна симфонія» - студія декоративного мистецтва та дизайну в Бангалорі, Індія, надає непідготовленим жінкам можливості для працевлаштування дизайнерами та ремісниками, а також сприяє здоровій культурі праці в місцевій громаді. Indego Africa - це бренд-компанія в Уганді, яка працює з жінками-ремісниками через місцеві кооперативи для отримання прибутку для підтримки жінок та їхніх сімей, надання їм підготовки для створення прибуткових і стабільних підприємств для майбутнього, а також отримання експорту на міжнародні ринки. Проект аватарської терапії, під керівництвом Томаса Крейга з коледжу Лондона, є комп'ютерною системою, яка спрямована на лікування людей з шизофренією, які страждають галюцинаціями, незважаючи на лікування. Є навіть цифрові художники та постачальники медичних послуг, які збираються разом для вирішення сміливих проектів *PR: EPARe*, відеогра, розроблена Інститутом серйозних ігор для того, щоб допомогти підліткам впоратися з сексуальним примусом у дитячому віці. Це лише деякі з прикладів багатьох підприємницьких підприємств, що керуються соціальною діяльністю, які впливають на зміни в усьому світі і практично в кожному секторі творчих індустрій [70].

У *Сполучених Штатах* також багато творчих соціальних підприємців. Грег Макгілліврей з MacGillivray Freeman Films в Лагуна Біч, Каліфорнія, вірить в силу гігантського екрану, експериментального IMAX кінотеатру, щоб перетворити те, як люди бачать, відчувають і цінують океан. Джанет Родрігес заснувала чудовий butik SoHarlem в Нью-Йорку. SoHarlem - це соціальне підприємство, засноване у Західному Гарлемі для того, щоб ремісники та місцева громада отримали вигоду від економічного розвитку в районі заводу Manhattanville. Народний кухар на чолі з драматургом та трансмедійним гумористом Робертом Карімі з Міннеаполіса, штат Міннесота, об'єднує крос-культурну кулінарію та міждисциплінарне мистецтво для сприяння добробуту [70]. Фахівці зазначають, що на жаль, відсутність доступу до фінансування для таких підприємств є ендемічним у всьому світі, незважаючи на зростаючі докази того, що сектор потенційно може запропонувати більш стійкі, інклюзивні та екологічно чисті шляхи до економічного відновлення та зростання валового внутрішнього продукту. У цьому полягає парадокс. Виявляється, що коли мова йде про соціальний вплив, творчі підприємці відсутні в розмові про інвестиції. Отже, це ставить питання, як творчі підприємства отримують запрошення на переговори. Щоб відповісти на це питання, вважається за доцільне спочатку трохи зрозуміти цю практику впливу інвестування [70].

Зазначається, що розглядаючи творчі індустрії з точки зору впливу інвестицій, потрібно розуміти різницю між терміном «творчий підприємець» і «соціальний підприємець». Творче підприємництво - це практика створення бізнесу в одній з креативних галузей. Творчий підприємець стосується, перш за все, створення та експлуатації творчого та інтелектуального капіталу, тоді як соціальний підприємець перш за все зацікавлений у пошуку інноваційних рішень соціальних проблем. Деякі навіть припускають, що створення багатства та культурні цінності повинні бути специфічними віддачами від творчих підприємців (Aageson 2008; Mangematin, Sapsed і Schüßler 2014) [70].

Соціальний підприємець створює підприємство, орієнтоване як на місію, так і на ринок, причому місія так само важлива, як і віддача. Місія та бачення установи допомагають схарактеризувати віддачу та визначити, як вирішуватимуться проблеми та як зможуть скористатися можливостями через підприємство. Творчі підприємства повинні залишатися зосередженими на ринку, аби залишатися фінансово життєздатними. Здебільшого інвестиційна спільнота зацікавлена в альтруїстичній формі підприємництва, яке фокусується на вигодах, які може отримати суспільство. Підприємництво в цьому випадку стає соціально важливим, коли воно трансформує соціальний капітал таким чином, що позитивно впливає на суспільство. Художники служать соціальними новаторами в розвинених країнах, а також відіграють важливу роль у збереженні життєво важливої системи підтримки мільйонів людей на дні соціальної піраміди в країнах, що розвиваються [70].

Проте сектор креативних галузей страждає від наступного: неправильне сприйняття того, що є ризикованим, перехідним сектором; відсутність обізнаності з боку фінансової спільноти, а також небажання інвестувати в сектор, який вони не розуміють і не знають; відсутність ясності щодо того, що складають творчі індустрії; дослідження прогалин у тому, як художні та культурні заходи сприяють економічним інноваціям та якості життя; неадекватні статистичні інструменти або показники для вимірювання внеску сектору культурних галузей в економіку та її вплив на місцеві громади. Найбільшими проблемами, з якими стикаються творчі підприємства, є: відсутність підприємницьких знань або ноу-хау щодо розробки бізнес-планів, моделювання прогнозів, розподільних мереж та захисту інтелектуальної власності; відсутність належного наставництва фахівцями галузі та досвідченими підприємцями; проблеми отримання доступу до зростання капіталу для управління грошовими потоками, створення засобів виробництва та покриття дефіциту, який фірма несе на шляху до стабільності; відсутність належної інфраструктури [70].

Отримання доступу до капіталу є величезною проблемою для творчих підприємств. Банки не бажають ризикувати творчими підприємцями зі слабкими кредитними історіями. Венчурні капіталісти не зацікавлені у фінансуванні стартапів, орієнтованих на громади, які мають намір залишитися малими та місцевими. Філантропи направляють свій капітал до соціальних служб та інших неприбуткових організацій, не бажаючи допомагати капіталізувати соціальні підприємства, пов'язані з мистецтвом, або, скоріше, згубно не інформувати про широту відповідних інвестиційних можливостей, які існують у секторі творчих індустрій [70]. Незважаючи на відсутність доступу до капіталу, деякі творчі соціальні підприємства мають шанси. Візьмемо, наприклад, *Chairigami в Нью-Хейвен, штат Коннектикут*, який створює меблі з поновлюваних ресурсів. *Elvis & Kresse*, британське соціальне підприємство, робить аксесуари способу життя з використанням промислових відходів, які відводяться з полігонів, і забезпечує 50 відсотків свого прибутку від лінії пожежних шлангів до благодійної організації *Fire Fighters*. У *Elvis & Kresse* також працюють працівники фабрики, що допомагає людям з інвалідністю знайти роботу [70].

Соціальний бізнес може бути ідентифікований на основі того, що відрізняє його від інших підприємств. Ці елементи, які складають основу «тесту соціальної економіки» розрізняють суб'єктів соціальної економіки від тих, хто діє в таких секторах, як спільна економіка або економіка спільного використання, включають наступне: першість особи - соціальна економіка ґрунтується на першості індивідуальних та соціальних цілей над капіталом; стійке зростання - загальна мета діяльності соціальної економіки не має підкреслювати прагнення до прибутку і його розподілу власникам як кінцевої мети; соціально-економічний баланс - у проведенні своєї діяльності, в соціальній економіці актори зосереджуються на соціальних цілях; демократичне управління та право власності: суб'єкти соціальної економіки функціонують в процесі демократичного, прозорого та спільного прийняття рішень. Основу соціальної економіки складають особи, які приймають рішення співпрацювати на добровільній, кооперативній і взаємній основі [38]. Соціальне підприємство повинно виконувати такі умови: займатися економічною діяльністю; мати обмеження щодо розподілу прибутку та / або активів; переслідувати чітку та основну соціальну мету; бути незалежним; мати інклюзивне управління [38].

Є приклади орієнтованих на мистецтво соціальних підприємств, які сприяють позитивним соціальним змінам без шкоди для художньої цілісності. Проектом BRANDAID залучається до зайнятості художники на *Gaïti*, які створюють мальовничі маски та інші ремесла та продаються в розвинених країнах. Artscape в Торонто об'єднує художників в об'єкти доступної нерухомості покликані генерувати позитивний економічний, соціальний, екологічний та культурний вплив. Девід Бакленд, засновник мису Прощання, допоміг світу зрозуміти, що глобальне потепління є не лише екологічною проблемою, але й культурною [38].

Корпорація *Better World Book's* є дивовижним прикладом дійсно успішного венчур - соціального підприємництва. Місія *Better World Book's* полягає в тому, щоб максимізувати цінність кожної книги і допомогти просувати грамотність у всьому світі. Компанія працює шляхом повторного використання або переробки книг через продаж на своєму сайті, а також пожертвування в школи Використовується 84 мільйона томів для залучення 12,1 мільйона доларів на фінансування грамотності. Компанія пояснює свій успіх використанням моделі, що дбає не тільки про свої прибутки, а також про соціальний та екологічний вплив всього, що вони роблять [38].

Richard Hugo House - центр літературних мистецтв у *Сіетлі* після народження в Сіетлі поета і творчого вчителя Річарда Уго, який писав прямо і гостро про людей, і місця, які часто забуваються. *Hugo House* пропонує заняття, семінари, заходи, виступи, зустрічі, а також просто простір для читання і запису. Програми включають заняття для дорослих, позашкільні та літні творчі майстерні для молоді, ресурсні бібліотеки та кімнати письменників, щорічну нова-гру - конкурс, щомісячну програму, яка посиляє письменників на роботу з ув'язненими в сусідню в'язницю, бібліотеку незалежних журналів, різноманітні читальні серії. *Hugo House* також спонсорує щорічні мистецький та культурний симпозиуми [38].

Як зазначається на порталі компанії *Social Enterprise UK*, яка є провідним світовим авторитетом у соціальному підприємстві, *Великобританія* розглядається як піонер соціального підприємництва та пов'язаними з ним практиками соціальних інвестицій. Зазначається, що у Великобританії близько 70 000 соціальних підприємств, які роблять внесок в економіку та у яких зайнято майже мільйон людей. З 2005 року було засновано понад 11 000 компаній, що представляють інтереси громад, і за останні п'ять років спостерігається значний розвиток соціальних інвестицій для підтримки зростання цього руху [56, с. 4].

Найбільш широке, на думку авторів, визначення поняття *соціального підприємства* подається у наступному вигляді: «соціальні підприємства є прибутковими підприємствами з оборотом. Керуються неприбутковою організацією

або комерційною компанією. Соціальне підприємство має дві мети: досягнення соціальних, культурних, економічних та/або екологічних результатів та отримання доходу. На перший погляд, багато соціальних підприємств виглядають, відчувають і навіть діють як традиційні підприємства. Але, придивившись глибше, виявляються визначальні характеристики соціального підприємства: місія знаходиться в центрі бізнесу, причому генерування доходу відіграє важливу допоміжну роль [82].

Портал Investopedia дає наступне визначення поняттю соціального підприємства: «Соціальне підприємство - це комерційна організація, яка має специфічні соціальні цілі, які виконують свою основну мету. Соціальні підприємства прагнуть максимізувати прибуток, максимізуючи переваги для суспільства та навколишнього середовища. Їх прибуток використовується переважно для фінансування соціальних програм» [68].

Також зазначається, що концепція соціального підприємства була розроблена у Великобританії наприкінці 1970-х років для протидії традиційному комерційному підприємству. На перетині приватного та волонтерського секторів існують соціальні підприємства. Вони прагнуть збалансувати діяльність, що забезпечує фінансові вигоди з соціальними цілями, наприклад, надання житла сім'ям з низьким рівнем доходу або навчанням на робочому місці. Фінансування здійснюється в першу чергу шляхом продажу товарів і послуг споживачам, хоча певне фінансування отримується за допомогою грантів. Оскільки максимізація прибутку не є основною метою, соціальне підприємство діє інакше, ніж стандартне підприємство [68].

Автор наполягає, що соціальне підприємство не слід плутати з соціальним підприємництвом, яке має тенденцію концентруватися на особах, які розробляють рішення соціальних та екологічних проблем, використовуючи існуючі бізнес-технології та стратегії [68]. Автором розділу дана інформація узагальнена і наведена в таблиці (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Зарубіжна практика створення соціальних підприємств в зарубіжних державах

Країна	Назва підприємства	Сфера діяльності
Великобританія	The Art Development Company	широкий спектр неурядових і непрофесійних організацій, які мають присутність у суспільному житті, висловлюючи інтереси та цінності їхніх членів або інших осіб, засновані на етичних, культурних, політичних, наукових, релігійних чи філантропічних міркуваннях
	«Інвестиції в добро»	працювали з Scope, щоб забезпечити інвестицію у розмірі 2 млн. фунтів стерлінгів, щоб допомогти благодійній організації з інвалідності розвивати та розширювати мережу благодійних магазинів. Раніше повідомлялося, що та ж компанія працює з Шекспірівським Глобусом, щоб мати зв'язок для залучення капіталу для захоплюючої нової бібліотеки, архіву та дослідницького комплексу на Саутбанку
	Live Theatre	Гастро-паб; веб-сайт, що надає платне навчання та консультації драматургам та інкубаторному простору для малого та середнього бізнесу; витрачено 10 млн. на розвиток набережної (комерційний офісний простір, громадський парк, центр письма для молодих людей)
США	SoHarlem	це соціальне підприємство, засноване у Західному Гарлемі, засноване для того, щоб ремісники та місцева громада отримали вигоду від економічного розвитку в районі заводу Manhattanville
	Elvis & Kresse	Створення меблів з поновлюваних ресурсів
	Richard Hugo House	Заняття, семінари, заходи, виступи, зустрічі, простір для читання. Програми включають: заняття для дорослих, позашкільні та літні творчі майстерні для молоді, ресурсні бібліотеки та кімнати письменників
Канада	Artscape	об'єднує художників в об'єкти доступної нерухомості покликані генерувати позитивний економічний, соціальний, екологічний та культурний вплив

Індія	«Земляна симфонія»	студія декоративного мистецтва та дизайну надає непідготовленим жінкам можливості для працевлаштування дизайнерами та ремісниками, а також сприяє здоровій культурі праці в місцевій громаді
Гаїті	BRANDAID	залучається до зайнятості художники на Гаїті створюють мальовничі маски та інші ремесла продаються в розвинених країнах
Уганда	Indego Africa	бренд-компанія, яка працює з жінками-ремісниками через місцеві кооперативи для отримання прибутку для підтримки жінок та їхніх сімей, надання їм підготовки для створення прибуткових і стабільних підприємств для майбутнього

2.7. Сучасні вітчизняні науково-прикладні погляди на проблеми державно-громадянського партнерства в культурі

В українській науковій думці поняття державно-громадянського партнерства не має чітко оформленої концепції або системи. Існує багато наукових категорій, якими характеризуються партнерські відносини держави і громадськості, зокрема: державно-громадянське управління, державно-громадське управління, громадсько-державне управління, громадське представництво, громадський моніторинг. Це стосується таких сфер, як: освіта, культура та ін. На думку науковців державно-громадське управління освітою – це процес поєднання діяльності державних та суспільних суб'єктів управління в інтересах людини, соціуму, влади (Балихін, 2003). При цьому державно-громадське управління освітою визначається як інтеграція трьох напрямів роботи: демократизація діяльності органів державної влади й управління освітою; розвиток самоврядних асоціацій учасників освітньої діяльності (професійних асоціацій педагогів, органів учнівського й батьківського самоврядування всіх рівнів); організація громадських органів управління освітою, де представлено всі верстви населення [14].

Констатується, що для взаємодії органів влади та громадянського суспільства використовуються такі механізми як консультації з громадськістю, участь у громадських радах, робочих групах, громадські експертизи і моніторинги, громадські слухання, інформаційні запити до органів державної влади тощо. Однак на сьогодні недостатньо реалізованим лишається потенціал аналітично-експертного середовища, профспілкових організацій, організацій роботодавців у формуванні змісту державної політики [11, с. 7]. Зазначається, що: «Правове поле України не дає визначення терміну організації громадянського суспільства (далі – ОГС), натомість оперує поняттям інституту громадянського суспільства. Так, відповідно до роз'яснення Міністерства юстиції, до інститутів громадянського суспільства віднесено: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства. Експертним середовищем, після аналізу наявних різних підходів до визначення ОГС в Україні, рекомендовано відносити до такої категорії всі види організацій, які українське законодавство, в тому числі і податкове, відносить до ОГС, та основними функціями яких є надання послуг та громадське представництво/громадський моніторинг та контроль. До складу ОГС експерти не включають політичні партії» [11, с. 13].

Як стверджують фахівці програми Cultural leadership academy при Гете інституті: «децентралізація рішень та бюджетів у культурному секторі – це виклик для України та інших країн перехідного періоду. Територія взаємодії культури і громадянського суспільства, а також культури і економіки залишається неясною. Відтак політики, інституції та окремі діячі комунального рівня перебувають у складному становищі: центральний уряд хоче перекласти відповідальність на них,

але у них відсутні моделі для переорієнтації наявної культурної інфраструктури, які обіцяють успіх; візії для партисипативної культурної практики; ідеї інноваційних пропозицій, зокрема для молодих людей. Таким чином під тиском теперішньої економічної скрути в країні бюджети на культуру часто поспіхом скорочуються та перерозподіляються в інші сфери» [3].

Главою 17 розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію передбачена співпраця України з ЄС у сфері культури. Співпраця між Сторонами Угоди у галузі культури охоплює такі сфери та завдання: сприяння розширенню та покращенню культурних обмінів, мобільності об'єктів мистецтва та митців; заохочення міжкультурного діалогу громадянського суспільства України та ЄС; співпраця у рамках міжнародних форумів/організацій, таких як ЮНЕСКО та Рада Європи. Розвиток культурного розмаїття, збереження й оцінка культурної, історичної спадщини; розвиток культурної індустрії в Україні та ЄС (впровадження положень Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 року) [15].

У Документі «Концепція нової національної культурної політики України», який розроблено в рамках проекту «Культурний код Східного партнерства», надаються рекомендації щодо розподілу ролей та повноважень в розробці нової культурної політики України. Зокрема, на громадянське суспільство покладаються наступні настанови: «Створювати культурні середовища з високим інноваційним та креативним потенціалом. Через середовища поведінка лідерів громадянського суспільства та їх активна життєва позиція буде наслідуватися і копіюватися іншими. Поступово середовища розширюватимуться, розбруньковуватимуться, ділитимуться. З'являтимуться нові середовища. Приходячи в такі середовища, люди підсвідомо перебиратимуть на себе культуру цих середовищ і ставатимуть носіями такої культури. - Підсумовувати та повідомляти про історії свого успіху та досвід реалізації проектів, покликаних зберегти українську ідентичність через культуру, щоб показати розмаїття культур різних народів, що мешкають в Україні, консолідувати українську політичну націю на основі спільних цінностей, просувати Україну у світі та представити ці напрацювання владним структурам з метою переведення цих практик на загальнодержавний рівень» [13].

К.О. Ващенко визначає громадянське суспільство як сферу недержавних суспільних інститутів і відносин, сферу непримусової людської солідарності [1]. Також зазначається, що поняття громадянського суспільства застосовується для пізнання усієї сукупності існуючих у суспільстві відносин, які не є державно-політичними, перебувають поза сферою державного директивного регулювання. У такому суспільстві самовияв вільних індивідів і добровільно сформованих організацій громадян захищені законом від прямого втручання і довільної регламентації з боку органів державної влади. Це справа розвитку вільного ринку, безперешкодного поширення духовних, моральних, національних цінностей тощо [1].

О. Михайловська (2005) відзначила дуже важливу тенденцію, яка зберігається і до сьогодні: «На відміну від західних демократичних держав, де взаємодія між державою та інститутами громадянського суспільства віддзеркалює баланс сил та груп інтересів, який склався в результаті еволюції демократії, в сучасній Україні характер взаємин держави й інститутів громадянського суспільства (що практично тільки зароджуються) окреслюється тенденція до визнання: простежується зацікавленість держави до діяльності цих інститутів. Але ця зацікавленість доволі квола, бо держава ще не відчуває реальної користі від діяльності цих інститутів, а інститути, у свою чергу, не докладають достатніх зусиль, аби змінити ставлення до себе (курсив - Д.С.). Взаємини між ними частіше будуються на необхідності спонсорувати діяльність громадських інститутів (курсив- Д.С.). Хоча інститути уже могли б активніше лобювати інтереси окремих верств населення» [18, с.110].

Наприклад, у «Міській програмі розвитку громадянського суспільства на період до 2020 року» Канівської міської ради зазначається, що: «загалом недостатньою є правова обізнаність державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування стосовно забезпечення прозорості й відкритості управлінської діяльності, налагодження взаємодії з об'єднаннями громадян тощо» [19].

З Наказу Управління комунікацій та інформаційної політики Одеської ОДА № 23-ОД від 22.10.2018 ми можемо дізнатись про критерії оцінювання громадських рад які проходять відбір за конкурсом «Краща громадська рада - надійний партнер». Переможці конкурсу визначаються за такими критеріями: сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; здійснення громадського контролю за діяльністю районної державної адміністрації (виконкому ради міста обласного значення); сприяння врахуванню районною державною адміністрацією (виконкому ради міста обласного значення) громадської думки під час формувань та реалізації державної, регіональної політики, у відповідній сфері, вирішення питань місцевого значення; інформування громадськості про діяльність Учасника Конкурсу, прийняті ним рішення та хід їх виконання на офіційному веб-сайті відповідної районної державної адміністрації; організація публічних заходів для обговорення питань, що мають важливе суспільне значення; надання пропозицій з питань, щодо яких відповідна державна адміністрація (виконком ради міста обласного значення) проводить консультації з громадськістю; надання пропозицій щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної, регіональної політики у відповідних сферах, а також щодо удосконалення роботи відповідної районної державної адміністрації (виконкому ради міста обласного значення) [20].

У звіті експертів Ради Європи «Огляд культурної політики України» зазначено, що Україна знаходиться в ідеальній позиції для запровадження Міністерства культури XXI століття – Міністерства, здатного задавати тон збалансованій політиці національного масштабу; приділяти особливу увагу культурі та креативності в численних напрямках політики, що призведе до розвитку економічних та соціальних інновацій; створити умови для появи сильного культурного сектору, який максимально скористається можливостями цифрових технологій; розширити соціальну участь у культурних практиках та процесах [12].

У аналітичній записці Інституту стратегічних досліджень «Пріоритетні завдання державної культурної політики в умовах подолання соціально-економічної кризи» зазначається про те, що у теперішній час, у зв'язку з викликами які постали перед країною, необхідна консолідація суспільства. Ефективність роботи у цьому напрямку напряму пов'язана з громадянським суспільством. «Однак до цих пір управлінська практика переважно обмежувалася патронажним адмініструванням закладів культури. Активність громадських структур в більшості випадків не цікава органам управління. Це звужує результативність культурної політики і робить її фрагментарною. Необхідно більш широко застосовувати різноманітні інструменти (налагодження діалогу, проведення консультацій) з метою залучення інституцій громадянського суспільства, які професійно працюють в сфері культури. Це дозволить врахувати різноманітні соціально-культурні інтереси» [21].

Як зазначено у розділі 5 Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», головною передумовою реалізації стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством. Також зазначені зони відповідальності кожної із сторін. Відповідальність влади - провести реформи, забезпечити баланс інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом, просто прозора та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотримання прав людини. Відповідальність бізнесу - підтримувати та розвивати державу, бізнес-середовище та громадянське суспільство, сумлінно сплачувати податки, здійснювати ефективні

інвестування в економіку держави, дотримуватися принципів чесної праці та конкуренції. Відповідальність громадянського суспільства - контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно додержуватися Конституції України та законів України [36].

Закон України «Громадські об'єднання» надає визначення поняття Громадського об'єднання як «добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [5, п. 1. ст. 1]. ГО може діяти як для захисту інтересів своїх членів, так і для захисту інтересів осіб, які не є його членами (Соколенко, 2013). Такий підхід відповідає міжнародним стандартам правового регулювання статусу ГО. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо статусу неприбуткових організацій в Європі, зокрема частина 12 Рекомендацій, вказують, що неурядові організації повинні мати можливість вільно здійснювати представництво громадських інтересів з питань, що мають суспільне значення [33].

Відповідно до п.2., ч.2., ст. 21 Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань [6].

Юристи зазначають (Самоходський, 2012), що «законодавець змінює саму суть відносин, що регулюються. Раніше відповідним законом регламентувалися права на свободу об'єднання громадян, тепер же регулюється саме право на свободу об'єднання та порядок існування громадських об'єднань, і бізнес тепер теж може бути виразником думки громадськості» [7].

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначається, що благодійна діяльність це добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [5, п.2, ч.1, ст.1].

Варто також зазначити про окреслення поняття меценатської діяльності. Так, згідно п.6, ч.1, ст. 1 меценатська діяльність, це благодійна діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень. Також, п.1, ст.10 визначає, що меценатською діяльністю визнається підготовка чи підтримка благодійних заходів, пов'язаних із створенням, відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів [5].

Також для даної роботи важливим буде висвітлити поняття організаційно-правових форм об'єднань підприємств які надані в українському законодавстві. Так, у статті 120 Господарського кодексу України надається визначення понять *асоціації, корпорації та консорціуму* [2].

У Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013 - 2018 роки зазначено, що основними причинами уповільнення розвитку державно-приватного партнерства є: недостатній рівень уваги держави до реалізації політики у сфері державно-приватного партнерства і недосконалість системи управління розвитком такого партнерства [30].

Згідно Указу Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» № 68/2016 від 26 лютого 2016 року була затверджена

«Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016- 2020 роки» (далі - *Стратегія*) [35]. У ній зазначається, що затвердження «зумовлено необхідністю створення державою сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, різноманітних форм демократії участі, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади та органами місцевого самоврядування». Констатується недосконалість чинного законодавства, яке створює штучні бар'єри для реалізації громадських ініціатив. Також зазначається, що недостатніми є стимули щодо здійснення організаціями громадянського суспільства підприємницької діяльності, спрямованої на вирішення соціальних проблем (соціальне підприємництво), долучення таких організацій до надання соціальних послуг зі сприяння у працевлаштуванні та професійної підготовки соціально вразливих верств населення. І саме головне, відсутня єдина державна інформаційно-просвітницька політика у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства [35].

Розпорядженням КМУ № 802-р від 2 листопада 2016 року затверджено план заходів на 2016 рік з реалізації *Стратегії*. Згідно якого забезпечення супроводження проекту ЗУ «Про органи самоорганізації населення» (реєстраційний номер 2466); розробка та подання до КМУ проекту закону про внесення змін до законодавчих актів щодо спрощення процедури реєстрації релігійних організацій; створення та розміщення міжрегіональних ресурсно-комунікаційних платформ правової допомоги у м.м. Дніпрі, Львові, Києві, Одесі, Харкові для підвищення рівня громадянської освіти населення з питань захисту своїх прав; підготовка за участю інститутів громадянського суспільства та подання Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та до Бюджетного Кодексу України з метою передбачення можливості для участі благодійних організацій у конкурсах з визначення програм (проектів, заходів) інститутів громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка; забезпечення супроводження у Верховній Раді України проектів Законів України: «Про місцевий референдум» (реєстраційний номер 2145а-2, «Про гарантії свободи мирних зібрань» (реєстраційний номер 3587), «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання» (реєстраційний номер 2467) [31].

Згідно звіту про виконання плану заходів на 2016 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки у 2016 році у м.м. Дніпрі, Львові, Києві, Одесі, Харкові вирішене питання щодо розміщення міжрегіональних ресурсно-комунікаційних платформ правової допомоги для підвищення рівня громадянської освіти населення (запуск платформ заплановано на першу половину 2017 року) [9].

У Розпорядженні КМУ № 296-р від 11.05.2017 затверджено План заходів на 2017 рік щодо реалізації *Стратегії*, у якому зазначені наступні кроки: розробка за участю представників інститутів громадянського суспільства та подання Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка; розробка із залученням інститутів громадянського суспільства та подання Кабінетові Міністрів України модельний статут громадської організації із статусом юридичної особи; забезпечення супроводження у ВРУ проектів ЗУ «Про місцевий референдум» (реєстраційний номер 2145а-2), «Про гарантії свободи мирних зібрань» (реєстраційний номер 3587), «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання» (реєстраційний номер 2467); розробка за участю представників інститутів громадянського суспільства та подання

Кабінетові Міністрів України: проект закону про внесення змін до Податкового Кодексу України з метою сприяння розвитку благодійної діяльності [28].

Аналізуючи Звіт про виконання плану заходів на 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки, можна відзначити результати реалізації Стратегії. За 2017 рік було реалізовано: Мінекономрозвитку у співпраці з інститутами громадянського суспільства розроблений проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [9].

Також варто проаналізувати план заходів щодо реалізації *Стратегії* на 2018 рік. Згідно якого надано розпорядження: розробити із залученням інститутів громадянського суспільства та подати КМ України пропозиції щодо спрощення механізму ліквідації громадської організації із статусом юридичної особи; розробити проект постанови Кабінету Міністрів України з питань удосконалення механізму формування та організації діяльності громадських рад при органах виконавчої влади; розробити пропозиції щодо запровадження електронних процедур проведення конкурсів з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка [29].

Розпорядження КМУ № 119-р від 1.02.2016 схвалює «Довгострокову стратегію розвитку української культури - стратегію реформ». Зазначається, що стратегія реформ покликана сприяти проведенню глибоких й конструктивних реформ у сфері культури збереженню самобутніх традицій та культурно-історичних цінностей українського народу, збереженню його культурно-духовної спадщини, створенню умов для творчої активності громадянина формуванню в Україні громадянського суспільства європейського рівня [27].

Для аналізу проектів партнерства в Україні автором розділу були взяті проекти-переможці, які приймали участь у фінансуванні Українським культурним фондом (*далі - Фонд*). Вивчалися проекти які були представлені у двох конкурсах: «*Мистецький конкурс. Проекти національної співпраці*» та «*Мистецький конкурс. Проекти міжнародної співпраці*». Згідно правил конкурсу «Проектів національної співпраці» однією з вимог, яка важлива для нашої роботи, є наступне: «*Проект національної співпраці – це мистецький або культурний проект, що передбачає партнерську реалізацію проекту у двох або більше регіонах України. Мінімальне партнерство для таких проектів має включати одного заявника і мінімум одного партнера*» [17]. Партнером визначена юридична чи фізична особа-підприємець, що є частиною партнерства, яке подає проектну заявку в межах оголошеного конкурсу проектів, має визначену роль в проекті, проте не є заявником і не може управляти ресурсами проекту (у разі прийняття рішення про фінансування) без згоди заявника. Заявниками і партнерами в проектах національної співпраці мають виступати: юридичні особи всіх форм власності зареєстровані на території України не менше, ніж два роки до початку конкурсу і мають досвід реалізації проектів; об'єднані територіальні громади, в тому числі новостворені; фізичні особи-підприємці; органи місцевого самоврядування.

Щодо правил конкурсу *Проектів міжнародної співпраці*, то Фонд визначає, що: «Проект міжнародної співпраці – це мистецький або культурний проект, що передбачає партнерську реалізацію проекту в Україні та/ або закордоном. Мінімальне партнерство для таких проектів має включати заявника з України та мінімум одного партнера з іншої країни (перелік країн не обмежується)» [16]. Розглянемо проект ОТР3009 під назвою «*Пауль Целан 100. Меридіан великого майстра німецької мови: Чернівці-Париж-Вічність*». Згідно інформації наданої

Фондом та заявником це проект міжнародної співпраці та «сприяє презентації української культури і мистецтва за кордоном», представлений у секторі літератури та видавничої справи. Проект покликаний презентувати українську культуру і літературу в Україні та за кордоном, в тому числі на Міжнародних культурних подіях та виставках. Проект є першою з трьох частин масштабного святкування 100-річчя Пауля Целана, яке пройде у Чернівцях у 2020. Проект передбачає реалізацію подій в Україні (Чернівці, в рамках Міжнародного поетичного фестивалю Meridian Czernowitz), Німеччині (Франкфуртський книжковий ярмарок), Франції, Австрії (Віденський книжковий ярмарок). Проектом керуватимуть, з української сторони - культурний діяч, менеджер та голова Літературного целанівського центру - Святослав Померанцев, з німецької сторони - менеджер культури, громадський активіст Марина Гальовська. До проекту планується залучити Ірену Карпу, Сергія Жадана, Андрія Любку та інших. Автор проекту ГО *«Літературний целанівський центр»* [37].

Наступний проект від ДП *«НКМК «Мистецький Арсенал»* під номером ОТР3011 *«Підготовка проекту «Революційумо»* теж бере участь у конкурсі проектів міжнародної співпраці. Проект має на меті підтримку культурних проектів на етапі концептуалізації, у секторі візуального мистецтва. У проекті зазначено, що виставка *«Революційумо»* приурочена до п'ятої річниці Революції Гідності - це міжнародний проект дослідження і створення виставки нового типу, що об'єднає мистецькі й музейні інституції з України й Нідерландів, представить проекти 40 сучасних митців та мистецьких груп із 19 країн. Також у рамках проекту будуть розроблені сценарії освітньої програми, заснованої на взаємодії з майбутніми відвідувачами виставки. Підготовка виставкового проекту відбуватиметься у партнерстві з мистецькою організацією з Нідерландів *«A Tale of a Tub»* і *Національним меморіальним комплексом Героїв Небесної Сотні - Музей Революції Гідності* [37].

Міжнародний проект ОТР3020 *«Концептуалізація та розробка проекту дитячого художнього фільму «Коло життя»* має пріоритетом підтримку культурних проектів на етапі концептуалізації у галузі аудіовізуального мистецтва. Заявник ТОВ *«Пронто Фільм»* говорить, що метою проекту є створення сценарної основи для подальшої реалізації повнометражного художнього фільму в Україні та за кордоном, що у фантазійно-пригодницькій формі підніматиме актуальні проблеми родинних цінностей та соціалізації підлітків у сучасному світі. В рамках проекту планується переклад кіносценарію англійською мовою, створенню візуальної презентації майбутнього фільму та представлення її на міжнародних професійних майданчиках (Варшавський форум дитячого кіно 26-28 вересня 2018р., ринок копродукції дитячого кіно Cinekid в Амстердамі 23-26 жовтня 2018р, конкурс кінопроектів Державного агенства з питань кіно). Український заявник та партнер з-за кордону вже успішно реалізували два повнометражних фільми, наразі спільно завершують виробництво дитячого фільму *«Фокстер і Макс»*. Партнер допомагає заявнику виходити на міжнародні ринки, вибудовувати комунікацію з міжнародними партнерами та залучати міжнародне фінансування на проекти [37].

Проект під назвою *«Документальний фільм «Вигодські вузькоколійки - Колія життя»* ОТР3014 ставить пріоритетом сприяння та збереження культурного розмаїття. Як зазначає заявник ФОП *Недбаєв Олександр Миколайович* *«Вигодські вузькоколійки»* - документальний фільм, розкриваючи історію галицьких вузькоколієвих залізничних шляхів як культурної перлини України 10 століття, набуває більшої значущості сьогодні у контексті євроінтеграції. Розповідь буде вестися про вигодську вузькоколієвку та про швейцарські вузькоколійки, тому зйомки відбуватимуться на території України та Швейцарії. Інформаційний супровід проекту буде забезпечено швейцарським медіа-партнером, громадським мовником RTS у

формі анонсів фільму у сітці мовлення. Планується, що фільм буде показано на українському каналі, після чого - на профільних міжнародних фестивалях документального кіно. Після закінчення прокату фільм буде надано до Центру Спадщини Вигодської Вузькоколійки для публічних показів [37].

Заявник проекту *«Міжнародний форум бандуристів з нагоди 100-річчя Київської капели бандуристів»* ГО *«Нова країна»* вважає пріоритетом залучення міжнародних партнерів до реалізації спільних ініціатив. Міжнародний форум бандуристів - україно-американський проект, створений з метою спільного розвитку і промоції українського національного мистецтва у світі. Форум має на меті побудову ефективної платформи обміну досвідом між репрезентантами бандурного та хорового мистецтва з України та США в освітній, науково-дослідницькій та мистецькій галузях. Програма форуму включає проведення панельних дискусій, науково-теоретичної конференції, презентації актуальних історичних мистецьких розвідок, сучасних музичних, видавничих, документальних та візуальних проектів, проектів, присвячених відновленню втрачених традицій музикування та інструментарію, майстер-класів та воркшопів від провідних світових виконавців та майстрів з виготовлення інструментів, спільних виступів українських та американських бандуристів [37].

Проаналізувавши фінальний реєстр проектів ми констатуємо, що тільки в зазначених вище проектах було чітко заявлено про наявність партнерів у реалізації. Для окреслення існуючих неприбуткових підприємств в Україні слід зазначити, що правовий статус підприємств, заснованих на власності об'єднання громадян, залежить від конкретної організаційно-правової форми таких підприємств, а також від виду об'єднання - засновника. Згідно з ч. 1 ст. 112 ГК України підприємством об'єднання громадян є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань [34]. Принципово важливим аспектом створення подібних підприємств є і те, що вони, як правило, провадять просвітницьку діяльність, виконують дослідження соціологічного та загальнодержавного значення, які, наприклад, висвітлюють нагальні проблеми регіонального характеру. Крім того, вони можуть займатися і суто комерційною діяльністю із виконання робіт та надання послуг стороннім фізичним та юридичним особам.

Прикладами таких підприємств можуть слугувати:

- *Підприємство об'єднання громадян Криворізьке учбово-виробниче підприємство Українське товариство сліпих*. Засновником якого є ГО *«Українське Товариство Сліпих»*. Основним видом діяльності організації є виробництво електричного освітлювального устаткування. На момент проведення аналізу діяльності організації, вона приймала участь у 136 закупівлях, перемогла у 25 закупівлях на загальну суму 14017,528 тис. грн [25].

- *Підприємство об'єднання громадян «Ініціативи столичні»*. Засновник - ГО *«Столичні ініціативи»*. Основним видом діяльності є організація інших видів відпочинку та розваг. Приймав участь у 6 закупівлях, переміг у 6 на загальну суму 3100 тис. грн [23].

- *Підприємство об'єднання громадян «Перспектива»*. Засновник - Всеукраїнська ГО *«Асоціація інвалідів-спинальників України»*. Надає освітні послуги. Рік заснування 2015 [26].

- *Підприємство об'єднання громадян «Журавушка»*. Засновник Всеукраїнська ГО онкоінвалідів *«Спілка онкоінвалідів»*. Основні види економічної діяльності: розведення птиці; змішане сільське господарство; посередництво в торгівлі сировиною, живими тваринами, текстильною сировиною та напівфабрикатами; оптова торгівля зерном, насінням та кормами для тварин; оптова торгівля м'ясом та

м'ясопродуктами; оптова торгівля молочними продуктами, яйцями, олією, тваринним маслом та жирами. Компанія імпортує товари з Чехії та Угорщини. Підприємство засноване у 2008 році, задля вирощування ремонтного молодняка курей яйценосних порід і виробництва доброякісних столових яєць. Для вирощування завозиться добовий молодняк з найкращих племінних господарств Угорщини [22].

- Підприємство «Діброва», яке засноване на власності об'єднання громадян. Основна діяльність полягає у дослідженні кон'юнктури ринку та виявленні суспільної думки.

- Підприємство об'єднання громадян «Інститут культурної спадщини». Засновник - Всеукраїнська Рада з охорони культурної спадщини. Діяльністю є збереження, охорона та популяризація культурної спадщини України [24].

Автором розділу узагальнено всі громадські підприємницькі ініціативи в сфері культури і продемонстровані в таблиці (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Соціальні підприємства у сфері культури в Україні (дані на 2018 р.)

Назва підприємства	Сфера діяльності
Криворізьке учбово-виробниче підприємство	Виробництво електричного устаткування
«Ініціативи столичні»	Організація інших видів відпочинку та розваг
«Перспектива»	Освітні послуги
«Журавушка»	Сільське господарство
«Діброва»	Дослідження кон'юнктури ринку та дослідження суспільної думки
«Інститут культурної спадщини»	Збереження, охорона та популяризація культурної спадщини

Отже, в українській науковій думці поняття державно-громадянського партнерства не має чітко оформленої концепції або системи. Існує багато наукових категорій, якими характеризуються партнерські відносини держави і громадськості. Процес становлення громадянського суспільства в Україні об'єктивно пов'язаний із певними складнощами, тому важливого значення у процесі переходу взаємовідносин держави та громадянського суспільства на рівень партнерства набуває здійснення ефективного правового регулювання діяльності організацій громадянського суспільства. Виявлено, що адміністрування бюджетних ресурсів на підтримку культурних проектів зазвичай забюрократизовано із залишається закритим. Відсутні зміни в інституційному розвитку управлінських структур.

У зарубіжній науці і практиці, на відміну від вітчизняної, відбувається розділення видів партнерств, зокрема виділяються державно-приватне і державно-громадянське. Визначається, що кожне партнерство керується певними мотивами і базується на цінностях, а створення успішних та взаємовигідних партнерств в культурі вимагає від всіх партнерів відповідати визначеним мотивам і цінностям задля просування в одному напрямку. Державно-приватне партнерство розуміється в контексті взаємовідповідальних відносин між державною та бізнесом, де останній має пільги задля фінансування сфери культури через спонсорство і меценатство та характеризується взаємною відповідальністю партнерів, розподілом ризиків та вигід. Державно-громадянське партнерство розглядається у двох площинах. Першу називають «партнерство участі». Тут партнерство розглядають як можливість громадського сектору приймати участь в управлінні державою. У другій площині державно-громадянське партнерство розглядається в контексті соціально-економічних відносин. В такому партнерстві приймають участь окремі громадяни, громадські об'єднання, різні форми підприємництва, бізнес, публічні установи і релігійні громади тощо. Воно сприяє почуттю ідентичності, належному врядуванню, зміцненню громадянського суспільства, зростанню доходів і економічних можливостей.

У сучасній вітчизняній науці поняття державно-громадянське партнерство співвідноситься з різними категоріями, зокрема: державно-громадянське управління, державно-громадське управління, громадсько-державне управління, громадське представництво, громадський моніторинг. Спостерігаються також труднощі з перекладом визначень видів партнерств на українську мову та сенсу розуміння цих партнерств зарубіжними вченими. У вітчизняній науці здебільшого державно-громадянське партнерство розуміють як державно-приватне, де останнього відносять всіх приватних осіб і бізнес, і громадян. Інший підхід, коли державно-громадянське партнерство трактують як міжсекторальне партнерство, де одним з партнерів виступають громадяни та їх об'єднання. Втім, на сьогодні всі ці підходи більш деталізовані у зарубіжній науці і практиці.

У зарубіжній науці і практиці державно-громадянське партнерство розглядається з позицій його корисності для держави і суспільства у вирішенні таких проблем як зайнятість, активність громадянського суспільства тощо. Таке розуміння державно-громадянського партнерства повною мірою використовується в сфері культури. Аналіз сучасних міжнародних документів показує тенденцію до зміни розуміння можливостей громади і громадян. Зазначається, що культурні ресурси громади можуть бути перетворені в економічне багатство шляхом просування унікальної ідентичності, традицій, культурних продуктів і послуг регіону, спрямованих на створення робочих місць і доходів. Фактично йдеться про перенесення розуміння культури з духовної сфери в сферу практичної економічної діяльності.

Науковці також зазначають, що в такому виді партнерства проявляється цінність представників громадянського суспільства як фасилітатори, організаторів та новаторів, а також постачальників та відіграють все більш помітну та ефективну роль у вирішенні суспільних проблем. На думку багатьох авторів до 2030 року лідери громадянського суспільства повинні зрозуміти, як зміна зовнішніх контекстів формуватиме їхні відносини з бізнесом, урядами та міжнародними організаціями. Експерти Світового Банку вбачають роль громадянського суспільства у створенні цінності до інших секторів. Головним критерієм у заохоченні приватних інвестицій в сектор культури є податкова політика. Рівень та структура податків є показником того як держава заохочує перерозподіл приватних коштів на потреби культури. Моделі заохочення приватних інвестицій в багатьох країнах підпадають під національні повноваження уряду. Участь уряду в культурі може мати різні форми, від прямого просування до використання безперервних стимулів (податкові пільги).

У ході дослідження виявлено, що у законодавстві зарубіжних країн виокремлюється дві основні форми податкових пільг: податкове зобов'язання (звільнення від податку) та відрахування з податків (податковий кредит або податкова пільга). У деяких країнах особливе місце приділяється податковим пільгам на «споживання культури» (придбання музики, живопису, скульптури). У таких випадках доцільним вважають зниження ставки ПДВ для купівлі культурних товарів та послуг. Роль держави це вибір інструментів для залучення та заохочення приватних інвестицій у сферу культури. Аналізуючи матеріали автор розділу дійшов висновку, що основною тенденцією у країнах світу є приватна участь в культурі. У дослідженні було виявлено нові форми та концептуальні підходи до приватних інвестицій в сферу культури. Форми приватних інвестицій в культуру актуальні на сучасному етапі розвитку культури у багатьох країнах.

У державах світу поширені такі форми фінансування культури: «відсоткове законодавство» або відсоток філантропії (*Угорщина, Литва, Польща, Словаччина, Румунія, Словенія, Італія*); індивідуальні пожертвування (*США, Німеччина, Італія, Греція*); корпоративні пожертви; зустрічне фінансування; лотерейні фонди для культури; використання ваучерів (*Словаччина, Німеччина, США*); цільовий податок; банківські схеми (*Нідерланди*); гранти та фонди; венчурна філантропія,

краундфандинг; фандрейзинг. Виділено дві форми пожертвувань: «чисті» пожертвування та публічні пожертвування. Аналіз літератури демонструє формування нової парадигми соціальної відповідальності у сфері культури. Зокрема це стосується філантропії як виду приватних інвестицій.

Громадські об'єднання відіграють важливу роль у наданні можливості людям претендувати на свої права, формувати політику, а також здійснювати нагляд за її виконанням. Однією з головних ролей громадських об'єднань є створення соціальних підприємств. Для створення підприємства головним є орієнтація на місію, а вже потім на прибуток, хоча прибуток є теж важливим фактором. Здебільшого інвестиційна спільнота зацікавлена в альтруїстичній формі підприємництва, яке фокусується на вигодах яке може отримувати суспільство. Однією з таких вигід є створення додаткових робочих місць. Підприємництво у цьому випадку стає соціально важливим, коли воно трансформує соціальний капітал таким чином, що позитивно впливає на суспільство. Головним для створення соціального підприємства є розуміння того, що художні та культурні заходи сприяють економічним новаціям та підвищенню якості життя.

Автором розділу були розроблені пропозиції щодо виокремлення основних напрямів змін задля розуміння та запровадження сучасних світових підходів до державно-громадянського партнерства в сфері культури в Україні. Для розвитку в Україні державно - громадянського партнерства у сфері культури, використовуючи досвід інших країн світу необхідно закріпити на законодавчому рівні можливість створення нових моделей партнерства та альтернативних джерел фінансування галузі культури (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Зарубіжний досвід побудови державно-громадянського партнерства, доцільний для запровадження в Україні

Країна	Досвід
ЄС, США	Податкові преференції приватним донорам та соціальним підприємствам у галузі культури такі як податкове зобов'язання (звільнення від податку) та відрахування з податків (податковий кредит або податкова пільга)
Великобританія	Моделі партнерства соціальних підприємств із закладами культури
Нідерланди	Банківські схеми
Словаччина, Німеччина	Використання ваучерів
Всі досліджені країни	Знижка ПДВ на придбання продуктів культурної діяльності; відсоток філантропії; індивідуальні пожертвування; лотерейні фонди для культури, венчурна філантропія, краундфандинг

Зокрема з досвіду: ЄС, США - законодавчо закріпити податкові преференції приватним донорам та соціальним підприємствам у галузі культури: податкове зобов'язання (звільнення від податку) та відрахування з податків (податковий кредит або податкова пільга). Розробити знижку ПДВ на придбання продуктів культурної діяльності. Великобританія - розробити моделі партнерства соціальних підприємств із закладами культури. Законодавчо закріпити термінологічні визначення та моделі функціонування, з огляду на податкову політику, форм фінансування галузі культури: *відсоток філантропії (Угорщина, Литва, Польща, Словаччина, Румунія, Словенія, Італія); індивідуальні пожертвування (США, Німеччина, Італія, Греція); корпоративні пожертви; зустрічне фінансування; лотерейні фонди для культури; використання ваучерів (Словаччина, Німеччина, США); цільовий податок на культуру; банківські схеми (Нідерланди); гранти та фонди; венчурна філантропія; краундфандинг; фандрейзинг.* Розробка нормативних документів, які будуть регулювати державно-громадянське партнерство в Україні. З досвіду всіх держав:

розглядати державно-громадянське партнерство у сфері культури України як соціально-економічні відносини, модель заохочення приватних інвестицій, залучення приватної участі у культурі, інструмент трансформації соціального капіталу та як позитивний чинник впливу на суспільство.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Ващенко К.О., Корнієнко В.О., Держава і громадянське суспільство [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/83.htm. — Політологія для вчителя.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Децентралізація в культурній сфері. Cultural leadership academy. Goethe institut Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/sup/cva.html>. — Goethe institut Ukraine.
4. Драгомирецька Н. М. Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку : навч. пос. / Н. М. Драгомирецька, Н. В. Піроженко, І. В. Матвєєнко. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017 – 290 с.
5. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
6. Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
7. Закон України «Про громадські об'єднання»: основні зміни. Спеціально для URB.UA [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://pravdop.com.ua/publications/publikacii-v-smi/zakon-ukraini-ob-obshchestvennih-obedineniyah-osnovnie-izmeneniya-specialno-dlya-ubr/ua/>. — Правова допомога.
8. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
9. Звіт про виконання плану заходів на 2016 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki/zviti-pro-vikonannya-planiv-zahodiv-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki>. — Кабінет Міністрів України.
10. Звіт про виконання плану заходів на 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki/zviti-pro-vikonannya-planiv-zahodiv-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki>. — Кабінет Міністрів України.
11. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. – К.: – Ваїте, 2016. – 280 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.osce.org/uk/ukraine/303331?download=true>.
12. Керн Філіп Звіт експертів Ради Європи «Огляд культурної політики України», 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://195.78.68.75/mcu/control/publish/article?art_id=245250866. — Міністерство культури України.
13. Концепція нової національної культурної політики України. «Культурний код Східного партнерства» Савчак І., Левкова О., Білецька Т. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/FINALConcept_Road-Map_UA_Culture-Coding-EaP.pdf.
14. Королюк С.В. Особливості громадсько-державного управління в діяльності сучасної школи. Теорія та методика управління освітою № 3, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tme.uuo.edu.ua/docs/3/10kormsa.pdf>.
15. Культура. Євроінтеграційний портал. Україна - Європа [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://eu-ua.org/evrointehratsiia/kultura>.
16. Мистецький конкурс. Проекти міжнародної співпраці. Інструкції для заявників. Український культурний фонд. 2018 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ucf.in.ua/storage/docs/18062018/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97.%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.pdf>.
17. Мистецький конкурс. Проекти національної співпраці. Інструкції для заявників Український культурний фонд. 2018 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ucf.in.ua/storage/docs/18062018/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97.%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.pdf>.
18. Михайловська О. Держава і розвиток інститутів громадянського суспільства. Політичний менеджмент №3, 2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8774/10-mihaylovska.pdf?sequence=1>.

19. Міська програма розвитку громадянського суспільства на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://kaniv-rada.gov.ua/pages.php?p=632>. — Канівська міська рада.
20. Наказ Управління комунікацій та інформаційної політики Одеської ОДА №23-ОД від 22.10.2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://oda.odessa.gov.ua/statics/categories/files/5be040720153e.pdf>.
21. Пріоритетні завдання державної культурної політики в умовах подолання соціально-економічної кризи: [аналитична записка/ О.Л. Валевський]. — Інститут стратегічних досліджень Серія «Гуманітарний розвиток» №29 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2225/>. — Інститут стратегічних досліджень.
22. Підприємство об'єднання громадян «Журавушка» Всеукраїнської громадської організації онкоінвалідів «Спілка онкоінвалідів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zhuravushka-pog.business-guide.com.ua/>.
23. Підприємство об'єднання громадян «Ініціативи столичні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://clarity-proiect.info/tenderer/39984367>.
24. Підприємство об'єднання громадян «Інститут культурної спадщини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.facebook.com/pg/heritage.institute/posts/?ref=page_internal.
25. Підприємство об'єднання громадян Криворізьке учбово-виробниче підприємство Українське товариство сліпих [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://clarity-proiect.info/tenderer/05477592>.
26. Підприємство об'єднання громадян «Перспектива» всеукраїнської громадської організації «Асоціація інвалідів-спинальників України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://registry.edbo.gov.ua/university/3254/>.
27. Розпорядження КМУ № 119-р від 1.02.2016 «Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури - стратегії реформ» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248862610>.
28. Розпорядження КМУ № 296-р від 11.05.2017 Про затвердження плану заходів на 2017 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2017-%D1%80>.
29. Розпорядження КМУ № 297-р від 10.05.2018 Про затвердження плану заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 -2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2018-%D1%80>.
30. Розпорядження КМУ №739-р від 14.08.2013 Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013 - 2018 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/246726526>.
31. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 802-р від 2.11.2016 «Про затвердження плану заходів на 2016 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2016-%D1%80>.
32. Скокова Л. Стиль життя та культурно-дозвілєві практики //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2006. — № 1. — С. 198-200.
33. Соколенко Н. 3 1 січня 2013р. Вступає в дію новий Закон «Про громадські об'єднання». Заява авторів закону [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://blogs.pravda.com.ua/authors/sokolenko/50e1508b5c67e/>.
34. Старцев О. Підприємницьке право [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kul-lib.narod.ru/bibl.files/PL/15.html>.
35. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/68/2016>.
36. Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» від 12 січня 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.
37. Фінальний реєстр проектів з сумами грантів. Український культурний фонд. 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://ucf.in.ua/storage/docs/19102018/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%20%D0%A0%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D0%B7%20%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B2,%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%2019.10.2018.pdf.
38. Art - mental health an social entrepreneurship [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2017/03/01/Arts__Mental_Health_and_Social_Entrepreneurship.pdf. — Art - mental health an social entrepreneurship.
39. Arts and Economic Prosperity 5, in the State of Oklahoma, Full report, 2017 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : https://www.arts.ok.gov/pdf/about_us/OK_StateOfOklahoma_AEP5_FullReport.pdf.
40. Burgess D. Social Investment and Social Enterprises in the arts [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.managementcentre.co.uk/%E2%80%8Bsocial-investment-social-enterprises-arts/>. — Management centre.
41. CARE International [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.care-international.org/>.
42. Civil society an AID effectiveness, Synthesis of findings an recommendations, Advisory Group on Civil Society and Aid Effectiveness.— World-bank, 2008 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL :

- <http://siteresources.worldbank.org/ACCRAEXT/Resources/4700790-1208545462880/AG-CS-Synthesis-of-Findings-and-Recommendations.pdf>.
43. Contributions and Gifts. 26 CFR 1.170-1: Charitable, etc., contributions and gifts; allowance of deduction [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.irs.gov/pub/irs-drop/rr-03-28.pdf>. — Part 1, Section 170.
44. Culture enables and drives development. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/the-future-we-want-the-role-of-culture/culture-enables-and-drives-development/>.
45. Culture and Sustainable Development: the Key Ideas UNESCO [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/the-future-we-want-the-role-of-culture/the-key-ideas/>. — Culture for Sustainable Development.
46. Culture as a driver UNESCO In practice: Culture as a driver <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/the-future-we-want-the-role-of-culture/culture-enables-and-drives-development/in-practice-culture-as-a-driver/>.
47. Encouraging private investment in the cultural sector. Institute for International Relations. Directorate general for internal policies. European Parliament. — Brussels, 2011 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460057/IPOL-CULT_ET%282011%29460057_EN.pdf — Encouraging private investment in the cultural sector.
48. European venture philanthropy association.— VP/SI Glossary.— December 2018 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://evpa.eu.com/uploads/documents/Glossary-2017.pdf>.
49. Globalization and culture. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/the-future-we-want-the-role-of-culture/globalization-and-culture/> — Culture for sustainable development.
50. Green Paper European Commission. Unlocking the potential of cultural and creative industries.— Brussels, 27.4.2010. COM(2010) 183 final [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52010DC0183>.
51. Income-tax Act, 1961 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.incometaxindia.gov.in/Pages/acts/income-tax-act.aspx> — Income tax department. Government of India.
52. Inkei P. Funding culture in Europe: Public and private partnerships. La rencontre de Séville. — 8-11 March 2007. The contribution of foundations and enterprises [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://www.budobs.org/other-projects/sponsorship-and-taxes/231-funding-culture-in-europe-pub-%20lic-and-private-partnerships.html>.
53. Influence of culture on social development through public and private partnership, Culture & Creativity [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Factsheets/pdf-12/12_Influence%20of%20culture%20on%20social%20development.%20Public%20and%20private%20partnership_ENG.pdf
54. Information Note on Cultural Sponsorship.— European Parliament.— 30 September 2003 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : http://www.europarl.europa.eu/hearings/20030930/cult/note_en.pdf.
55. Koppisch J. Asia's 2017 Heroes Of Philanthropy [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.forbes.com/sites/johnkoppisch/2017/06/28/asia-2017-heroes-of-philanthropy/#89323a36bb2b>. — Forbes.
56. Leading the world in social enterprise, Social enterprise UK. — 2015. — 64 c. [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.socialenterprise.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=828443a9-2f80-4c2a-ab2b-81befed6ed05>. — Leading the world in social enterprise.
57. LEGE nr. 60 din 23 septembrie 1991 (*republicată*). Publicat în Monitorul oficial nr. 186 din 14 martie 2014 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/1532> — Portal legislativ.
58. McQuilten G. Impact and Sustainability in Art Based Social Enterprises: Research Unit in Public Cultures, School of Culture and Communication, The University of Melbourne / McQuilten G., White A. — 2015.— 26 c. [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : https://arts.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0010/1867843/rupt-working-paper-mcquilten-white.pdf. — Impact and Sustainability in Art Based Social Enterprises.
59. Matching funds [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Matching_funds.
60. NGOs and CSOs: a note of terminology. — UNDP China [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://www.cn.undp.org/content/dam/china/docs/Publications/UNDP-CH03%20Annexes.pdf>.
61. Notification Ministry of communications and information technology (Department of Information Technology) [notification]. — New Delhi, 11.04.2011 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : http://www.prsindia.org/sites/default/files/bill_files/IT_Rules_2011.pdf — The Gazette of India extraordinary.
62. One size does not fit all. — United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/the-future-we-want-the-role-of-culture/one-size-does-not-fit-all/>.
63. Ordonanta nr. 26 din 2000, cu privire la asociatii si fundatii [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/OG-26-2000.php> — Asociatia pro democratie.
64. Public-Private Partnerships and the Creative Sector. — International Trade Centre [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://www.tradeforum.org/Public-Private-Partnerships-and-the-Creative-Sector/>.

65. Resolution of the Council of 16 November 2007 on a European Agenda for Culture. OJ C 287. — 29.11.2007. (2007/C 287/01) [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007G1129%2801%29>.
66. Resolution of the Ministers with responsibility for Cultural Affairs, meeting within the Council of 13 November 1986 on business sponsorship of cultural activities.— Official Journal C 320. — 13/12/1986 P. 0002 - 0002 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.1986.320.01.0002.01.ENG&toc=OJ:C:1986:320:TOC.
67. Romanian tax laws [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://www.buzescu.com/wp-content/uploads/2012/02/Romanian-Tax-Law-updated-January-12-2018.pdf> — Romanian tax laws.
68. Restaura: Revitalising historic buildings through public-private partnership schemes (CE339). Country report on the legal framework on Public-Private Partnership (PPP). — Poland, 2016 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/RESTAURA/D.T1.2.1-Country-report-Poland-V1.pdf> — Restaura: Revitalising historic buildings through public-private partnership schemes (CE339).
69. Social Enterprise [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.investopedia.com/terms/s/social-enterprise.asp>. — Investopedia.
70. Tax-Exempt Status for Your Organization. Department of the Treasury. Publication 557 (Rev. January 2018) Cat. No. 46573C [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p557.pdf> — Tax-Exempt Status for Your Organization.
71. Trapp R. The Creative Social Enterprise: An Impact Investment [Electronic Resource]. — Mode of access: URL: <https://www.giarts.org/article/creative-social-enterprise-impact-investment>. — Grantmakers in the Arts& Supporting.
72. Triodos Sustainable Bond Found. — Factsheet 15.05.2015 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://novafi.fr/wp-content/uploads/2015/10/reporting28.pdf>.
73. The arts development company. Annual review 2018 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://theartsdevelopmentcompany.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/ADC-Annual-Review-2018-online-spreads.pdf>. — The arts development company.
74. The Busan Partnership for Effective Development Cooperation. — The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). — 2012 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.oecd.org/dac/effectiveness/Busan%20partnership.pdf>.
75. The Hangzhou Declaration. Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies. Adopted in Hangzhou, People's Republic of China, on 17 May, 2013 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/7_Hangzhou_Declaration.pdf —The Hangzhou Declaration.
76. The foreign contribution (regulation) act, 2010. — New Delhi, September 27, 2010 [Electronic Resource]. — Mode of access: URL: https://fcraonline.nic.in/home/PDF_Doc/FC-RegulationAct-2010-C.pdf — The Gazette of India extraordinary.
77. The future role of civil society: Scenario series. — World Economic Forum 207. — 64 c. [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf. — The future role of civil society.
78. The Index of Philanthropic Freedom: Selected Country Reports. — Worldwide Initiatives for Grantmaker Support International Meeting on the Enabling Environment for Philanthropy. — Lisbon, Portugal, 2016 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <http://wings.issuelab.org/resources/27065/27065.pdf> — The Index of Philanthropic Freedom: Selected Country Reports.
79. The MDG-F in action, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [Electronic Resource]. — Mode of access: URL: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/the-future-we-want-the-role-of-culture/it-works-the-mdg-fund/the-mdg-f-in-action/>.
80. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Sustainable development GOALS, Knowledge platform [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>. — Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.
81. USAID - U.S. PVO Partnership. — U.S. Agency for international development [policy guidance]. — 2002 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1870/200mau.pdf>.
82. West Kowloon Cultural District and Public Private Partnerships. —LEGISLATIVE COUNCIL HOUSE COMMITTEE Subcommittee on West Kowloon Cultural District Development. — Paper No. WKCD-103 [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : https://www.legco.gov.hk/yr04-05/english/hc/sub_com/hs02/papers/hs020316cb1-wkcd103-e.pdf.
83. What is social enterprise? [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.centreforsocialenterprise.com/what-is-social-enterprise/>. — Bc centre for social enterprise.
84. Wiesand A. The German Cultural Governance System - Dreams and realities [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : https://www.researchgate.net/publication/279172690_The_German_Cultural_Governance_System_-_Dreams_and_realities.
85. World Vision international [Electronic Resource]. — Mode of access : URL : <https://www.wvi.org/>.

Розділ 3

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ І АДМІНІСТРУВАННЯ З РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Останні роки у світі відбуваються революційні перетворення в сфері бібліотечної справи. По-перше, змінились підходи до розуміння самої бібліотечної справи як поняття. Якщо традиційно бібліотечна справа розуміється в контексті інформаційної, культурної, освітньої діяльності суспільства, що включає створення і розвиток мережі бібліотек, формування та обробку бібліотечних фондів, організацію бібліотечного, інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів бібліотек, підготовку бібліотечних кадрів, наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотек [38, 6], то у практиці розвинених держав існують два поняття: librarianship (бібліотекознавство) та library services (бібліотечні послуги).

У зарубіжних державах акценти перенесено на бібліотеки, як основну ланку бібліотечної справи. Саме бібліотекам відведено головна роль в розвитку інформаційної, культурної та освітньої діяльності суспільства. Саме вони займають провідну роль в виконанні завдань просвітництва та виховання суспільства, збереження традицій, формування міцної держави тощо. Важливим є перенесення функцій публічного управління та адміністрування на бібліотеки, а при децентралізаційних процесах у державах світу зростає саме кількість бібліотек на місцевому рівні. Вони стають не просто місцем для читання, а культурними центрами, котрі поєднують в собі велику кількість послуг: від читання до спортивних заходів, проживання та надання соціально-психологічної підтримки.

У правових документах зарубіжних держав йдеться про великі можливості розвитку бібліотек не тільки за рахунок бюджетних фінансів, а й з використанням державно-приватного партнерства. Склався досвід, який вже демонструє певні результати, зокрема: зниження фінансового навантаження щодо утримання бібліотек за бюджетний кошт; підвищення ролі бібліотек як соціальних та культурних центрів; зміна позиції бібліотекаря, який стає соціальним комунікатором; виконання бібліотеками соціокультурних функцій. У науковому та управлінському контекстах з'являється поняття «нова бібліотека», яка розвивається в межах «гарного менеджменту».

У розділі висвітлено досвід таких держав як: *США, Великобританія, Бельгія, Австралія, Кенія, Литва, Польща, Німеччина, Данія, Японія, Естонія, Нідерланди, Франція, Іспанія, Фінляндія, Китай, Канада, Словенія.*

Стан справ, який склався у вітчизняній бібліотечній справі, яскраво відображується в статистичній інформації щодо її значення для населення і для держави. За даними 2011 р. інтерес до літератури проявляють 73,5% британців, 66% німців, 61% французів 27% українців. Постійно скорочується число українських дітей, які регулярно беруть в руки книги. За даними компанії TNS Ukraine, якщо ще в 2003 році їх було 57%, то в 2008-му вже 52% [55]. За даними Інституту Горшеніна, 79,9% молоді дозвілля проводять, спілкуючись з друзями, 51% - грають в комп'ютерні ігри в інтернеті і слухать музику, 45,5% займаються домашніми справами, 43,8% читають [59]. За результатами соціологічних досліджень, які проводила Research & Branding Group у 2013, 2014р.р 57,9 % стверджували, що за останній рік прочитали бодай одну книжку. А у 2017 р. лише 43% українців за рік прочитали хоча б одну книгу, 51% зазначив, що не прочитав жодної книжки, а 6% не змогли ствердно відповісти, чи читали вони що-небудь. Найбільша кількість читачів припадає на

жителів обласних центрів (53%), а найнижчий – серед мешканців сільської місцевості (37%). Із 2010 року на 7,2 % стало менше тих, хто не уявляє своє життя без читання, у віці 45-65 років і на 6,8 % серед тих, кому 25-45 років [16]. Компанія TNS в Україні виявила, що відсоток українців, які читають друковані книги незначно впав з 64,5 % в 2011 році до 62 % в 2014. Водночас частка людей, які читають електронні книги зросла у понад два рази – з 6,5% в 2011 до 13,7 % в 2014 році [59]. Найбільш популярними електронні книги є серед громадян у віці 12-24 років – 24,6 % з них читають саме е-книги. Так само зросла частка тих, хто слухає аудіокниги. Якщо у 2011 році таких респондентів було 2 %, то у 2014-му стало 5 % [59].

У дослідженні pro.mova (2014 р.) 60,8 % респондентів вважають, що читання є запорукою успішності людини у суспільстві загалом, і в українському зокрема (53,4 %) Понад 80 % опитаних розглядають читання як важливий компонент саморозвитку, водночас для більшості (майже 70 %) саморозвиток сьогодні не є пріоритетом (дод. А) [16]. А дослідження 2017-2018 рр. показали, що українці занепокоєні війною на Сході України (67%), рівнем життя (54%), економічною ситуацією (42%) та безпекою (23%) [62].

За останні роки проблеми читання, освіти, ролі бібліотек в розвитку суспільства неактуальні для соціологічних загальнодержавних досліджень. Можна говорити про те, що в цій сфері сприйняття суспільства та суб'єктів публічного управління й адміністрування відстали від світових тенденцій і пошуку нових шляхів розвитку бібліотечної справи, її фінансування та залучення до процесів публічного управління. Виходячи з цих позицій, розділ звучить таким чином, що вивчає досвід зарубіжних держав як досвід для України. У даному розділі не розглядаються процеси побудови нової бібліотечної справи. Акцент зроблено на виокремлення різнопланового досвіду зарубіжних держав, визначення відмінностей між зарубіжним досвідом та вітчизняним задля окреслення того досвіду, який доцільний для запровадження в Україні. В розділі узагальнено досвід організаційно-правових основ розвитку бібліотечної справи в зарубіжних державах, яка ґрунтується на моделях публічного управління і адміністрування та фінансування бібліотечної справи. Матеріали дослідження, висвітлені у даному розділі можуть бути використані для вироблення нових підходів до розвитку бібліотечної справи в Україні та є основою для пояснювальної записки щодо внесення змін до законодавства в сфері культури, а також у навчальній діяльності вищих навчальних закладів.

3.1. Моделі публічного управління та адміністрування бібліотечною справою

Аналіз літературних джерел продемонстрував, що моделі публічного управління та адміністрування бібліотечною справою держав світу ґрунтуються на розумінні поняття «бібліотечна справа». Найпопулярніше визначення стосується розуміння бібліотечної справи як складової частини інформаційної, виховної, культурно-освітньої діяльності, що включає комплекс державних, громадських, наукових та практичних заходів, які забезпечують організацію діяльності бібліотек, їх науково-дослідну і методичну роботу, а також підготовку бібліотечних фахівців [6].

На відміну від такого сталого поняття, яке використовується у вітчизняній практиці, за кордоном є два визначення: librarianship (бібліотекознавство) та library services (бібліотечні послуги). Librarianship (бібліотекознавство) розуміється як професія і обслуговування читачів, а також як професійні обов'язки бібліотекаря. Інше визначення стосується розуміння людини, яка є спеціалістом в бібліотечній роботі та є відповідальною за збір та колекціонування спеціалізованої або технічної інформації чи матеріалів [73].

У США, наприклад, все, що стосується діяльності бібліотек має в основі певні закріплені цінності. Так, Асоціація бібліотекарів США (ALA) зазначає, що їх цінності вже є в заяві про свободу читання, Біллі про права бібліотек, Заяві про місію ALA [75].

Важливим є те, що ця асоціація має керівництво з політики ALA. Широкі соціальні зобов'язання Американської бібліотечної асоціації визначаються з точки зору внеску, який бібліотечна справа може зробити в поліпшення чи вирішення критичних проблем суспільства та в підтримку зусиль щодо інформування і просвітництва населення Сполучених Штатів по цим проблемам та заохочувати їх вивчати різноманітні погляди і факти, які стосуються кожної проблеми, а також готовність ALA зайняти позицію з поточних критичних питань щодо відносин з бібліотеками та бібліотечним обслуговуванням, викладених в заяві про позицію [79].

Сучасні зарубіжні фахівці говорять про зовсім новий підхід до бібліотечної справи. Девід Ланкс відображає нову бібліотечну справу, яка базується не на книжках і артефактах, а на знаннях та навчанні. Він пропонує нову місію для бібліотекарів: *покращити суспільство, сприяючи створенню знань у своїх громадах*. Бачення *нової бібліотечної справи* повинно виходити за рамки пошуку пов'язаних з бібліотекою застосувань для інформаційних технологій та Інтернету і має забезпечити міцну основу для цієї сфери. Р. Девід Ланкс переглядає бібліотечну практику, використовуючи фундаментальну концепцію, згідно з якою знання створюються за допомогою спілкування. *Нові бібліотекарі* підходять до своєї роботи як посередники в спілкуванні, вони прагнуть збагатити, захопити, зберігати і поширювати спілкування в своїх громадах [85].

Можемо зазначити, що ми маємо зовсім відмінні підходи щодо розуміння поняття «бібліотечна справа». У вітчизняному розумінні це дуже широка сфера, а у зарубіжному – це робота бібліотек, бібліотекарів, надання послуг і соціальна роль самих бібліотек в розвитку і становленні суспільства. Відповідно з цими позиціями *формується моделі публічного управління та адміністрування бібліотечною справою, а більш чітко - бібліотеками*.

У багатьох країнах до сфери повноважень традиційних міністерств культури чи мистецтв тепер включають і суміжні сектори: спорт, медіа, туризм, творчі індустрії. У *Британському уряді*, приміром, є позиція міністра культури, комунікацій і творчих індустрій. У *Франції* Міністерство культури визначає політику у мас-медіа та книговидавстві з кінця 1970 х рр. [63].

У *США* розвинена форма роботи через професійні асоціації та консорціуми. Бостік С.Л. зазначає, що консорціуми, як і кооперація, - звичне явище у бібліотечній практиці різних країн. Командна робота кількох бібліотек робить реальними цілі, що є недосяжними для однієї окремої бібліотеки. Існують різні визначення поняття «*консорціум*» - як ширші, так і вужчі. Але загальну суть терміну можна сформулювати так: консорціум - це група незалежних бібліотек (двох і більше), що погодилися співпрацювати разом для забезпечення своїх певних потреб [68].

І. Баньковська пише, що в цілому, консорціуми є прикладом бібліотечної кооперації і слугують стратегічним рішенням для зменшення бюджетних витрат та максимізації сервісів, що пропонуються для користувачів. Своєю участю у консорціумах бібліотеки-учасники погоджуються на спільне використання ресурсів, а точніше — всіх видів інформації у будь-яких форматах, персоналу, обладнання, досвіду та послуг [2, с.51].

Авторка говорить про те, що консорціуми умовно можна згрупувати за основними видами:

1. Діяльність, що стосується пошуку та доставки інформації. Прикладом такої діяльності є: спільне використання ресурсів, МБА, фізична та електронна доставка документів; організація віддалених сховищ та кооперативний розвиток фондів,

координація обміну серіальними виданнями, об'єднані колекції електронних книг; спільні АБІС, Інтернет-провайдер, технологічна підтримка та обслуговування мережі або обладнання; проекти з оцифрування, організація цифрових та інституційних репозитаріїв.

2. Групова діяльність із придбання ресурсів та матеріалів, наприклад, придбання баз даних чи обладнання.

3. Діяльність із розширення можливостей персоналу бібліотек, що включає тренінги, безперервну освіту, професійний розвиток, обмін досвідом [93].

1. Баньковська пише, що «типологія консорціумів є надзвичайно різноманітною. Окремим країнам можуть бути властиві конкретні типи консорціумів, наприклад, для Європи є характерними бібліотечні об'єднання, що займаються електронними ресурсами, тоді як у США існує тенденція до більш комплексної діяльності таких організацій. Консорціумом керує Рада, що складається із директорів бібліотек-учасниць. Рада затверджує бюджет та всі стратегічні ініціативи. Кожна бібліотека направляє свого директора до Ради, кожен учасник Ради має один голос. Рада вибирає Правління директорів. Консорціум об'єднує як повних учасників, так і учасників окремих програм. Створення консорціумів має велике значення для бібліотек; для розвитку бібліотечних об'єднань дуже важлива підтримка на державному рівні; фінансова підтримка для таких організацій також дуже важлива і не має значення хто буде спонсором - держава, грантодавець і т. д.; консорціуми потребують спільних зусиль учасників та бажання працювати разом» [2, с.57-58].

Інші дослідники відзначають, що бібліотека Конгресу США займає особливе місце в бібліотечній системі країни, виконуючи одночасно функції національної та парламентської бібліотек. Об'єднаний комітет у справах бібліотеки є головною єдиною ланкою між Конгресом США та БК. [34]

Система управління публічними бібліотеками США включає оперативне та стратегічне управління. *Оперативне* управління виконують працівники бібліотеки згідно штатного розкладу [91]. Воно працює з Опікунською радою, Благодійним фондом бібліотеки та Громадською організацією друзів бібліотеки. Головним органом *стратегічного* управління бібліотеки є Опікунська рада. Рада складається з 5 представників громади, що обираються терміном на 3 роки та затверджуються міською радою за поданням міського голови. Опікунська рада виконує наступні функції: визначає правила та регуляції щодо послуг, годин роботи та розміщення матеріалів бібліотеки; розглядає та затверджує бюджет бібліотеки для подання в міську раду; здійснює моніторинг витрат та затверджує виплати з Фонду підтримки бібліотеки; представляє інтереси громади в бібліотеці та інтереси бібліотеки в громаді тощо.

Опікунська рада є своєрідним містком між бібліотекою та громадою. З одного боку, вона контролює, щоб бібліотека відповідала вимогам та потребам громади. З іншого, вона адвокує та просуває інтереси бібліотеки, зокрема щодо забезпечення необхідного фінансування від міста. Важливим є те, що членами таких Опікунських рад, як правило, є впливові та добре відомі представники громади: підприємці, громадські діячі, вчені, журналісти тощо. Саме їх досвід та знання допомагають бібліотеці надавати громаді ті послуги, яких вона потребує. Опікунська рада сприяє залученню необхідних ресурсів для бібліотеки, але безпосередньо сама не бере участі у цьому процесі (за виключенням адвокатування бюджетних коштів від міської ради) [91].

Спеціаліст з адвокації програми «Глобальні бібліотеки» в Україні (Бібліоміст) В. Кучереносов зазначає, що для залучення ресурсів з інших джерел (приватні та корпоративні пожертви, гранти від донорів тощо) бібліотека використовує інші механізми, зокрема, благодійний фонд. Кошти збираються для зміцнення матеріальної бази бібліотечних фондів та покращення послуг бібліотеки, проте ці

кошти доповнюють, але не знімають відповідальності влади за фінансування бібліотеки. Іншими словами, усі залучені за рахунок фандрайзингової діяльності ресурси є додатковими до фінансування з міського бюджету [24, с.61].

Автор виокремлює інший елемент структури стратегічного управління бібліотекою та одночасно механізм залучення додаткових ресурсів. Це Громадська організація друзів бібліотеки, яка створена для підтримки та промоції послуг і ресурсів публічної бібліотеки шляхом залучення громади, волонтерської діяльності та фандрайзингу (процес залучення грошових коштів та інших ресурсів). Організація є членською та об'єднує осіб, котрі зацікавлені у розвитку бібліотеки. Основним джерелом фінансових надходжень організації є членські внески, за рахунок яких фінансуються спеціальні програми та культурні заходи для дітей та дорослих, покращуються матеріальна база та матеріальні фонди. Організація має чітку політику щодо членських внесків, яка дозволяє працювати з різними прошарками населення.

Усі «друзі бібліотеки» розподіляються на декілька категорій в залежності від розміру членських внесків, що вони можуть сплачувати. Така система управління, наголошує В.Кучереносов, в цілому є типовою не лише для американських бібліотек, але й для інших муніципальних неприбуткових організацій (музеїв, лікарень, тощо). Протягом декількох століть ця система довела власну життєздатність та ефективність. Зокрема, вона забезпечує: тісну взаємодію бібліотеки з громадою; делегування повноважень щодо управління бібліотекою представникам громади (Опікунська рада); адвокатування громадою виділення бюджетних коштів (Опікунська рада); наявність ефективних механізмів залучення фінансових ресурсів з альтернативних джерел (бізнес, донори, благодійний фонд); активне використання людських ресурсів громади на регулярній основі, залучення громади до розробки та реалізації програм бібліотеки (громадська організація); залучення фінансових ресурсів від приватних осіб у вигляді членських внесків (громадська організація) [24, с.42-43].

В цьому вбачаються можливості бібліотек стати інтегрованою частиною громади, а також залучати до розвитку бібліотек фінансові ресурси, в першу чергу, самої громади, а не суб'єктів публічного адміністрування.

Великобританія має досвід наукового підходу до визначення нових шляхів розвитку бібліотечної справи. З 1997 р. досліджує Д. Квасневська, коли у Великобританії почався активний розвиток технологій, держава запросила організацію «The Peoples Network» (Народна мережа) для аналізу стану бібліотек та розробки нової стратегії. Тоді ж організація оприлюднила нове бачення розвитку в звіті «Народна бібліотека». У 2011 році держава прийняла закон про локалізм, завдяки якому місцеві громади змогли надавати бібліотечні послуги та створювати громадські бібліотеки. Однак, коли почалась криза, фінансування зменшилось подекуди до 60 %. Це сприяло збільшенню кількості волонтерів. Тоді держава дозволила створити кілька пілотних проектів громадської бібліотеки. Після їх успішного розвитку дослідники навіть сформуваали рекомендовані шляхи для отримання додаткових прибутків: контракти з державними та приватними організаціями (консультації, прийом заявок, допомога людям); торгівля непотрібними книгами та сувенірами; платні послуги (дослідницькі роботи, оренда приміщень, використання принтерів та сканерів). Зараз така модель взаємодії чітко розмежовує права і можливості обох сторін. Так, громада орендує і використовує приміщення, сплачує рахунки, організовує роботу бібліотеки, замовляє книги та підтримує національну кампанію підвищення грамотності. Натомість держава зберігає у своїй власності книжковий фонд; купує книжки, матеріали, диски; навчає волонтерів та підтримує розвиток бібліотек. Окрім того, проект громадської бібліотеки сприяє культурному збагаченню населення, покращується рівень грамотності. Це створює

сильніші та стійкіші громади, що сприяє економічному процвітання. І в результаті є надія на здоровіше і щасливіше життя [19].

У Чехії, як зазначає Мирослава Куцин, до 1989 р. усі бібліотеки в рамках адміністративно-господарської системи підлягали централізованому керуванню. Після змін у 1990-х роках, у підпорядкуванні Міністерства культури ЧР залишилися тільки три бібліотеки: Національна бібліотека Чехії (Прага), Бібліотека та друкарня для незрячих імені К. Е. Мацана (Прага) й Моравська земська бібліотека (Брно). Всі інші – сільські, селищні, міські, районні, обласні – перейшли в підпорядкування свого засновника, тобто сільська та селищна бібліотека фінансувалася сільською, селищною радами, районна і обласна – відповідно районною та обласною адміністраціями. Тут варто доповнити, що з грудня 2002 року було скасовано всі районні адміністрації, включно з усіма відділеннями, тобто і районні бібліотеки, які були їх частиною. Всі ці дії було здійснено суто з економічних причин. Тоді в Бібліотечний закон було внесено зміни, згідно з якими на обласні бібліотеки було покладено регіональну функцію, тобто вони змушені надавати методичну допомогу сільським і міським бібліотекам, забезпечувати матеріально-технічну базу, обіг та обмін фондами між бібліотеками, організовувати курси для бібліотекарів, вести статистику бібліотек, допомагати при ревізіях, закуповувати книги для непрофесійних бібліотек, обслуговувати автоматизовану бібліотечну систему (АБІС). Цю функцію вони можуть делегувати деяким окремим бібліотекам. Так, обласні бібліотеки стали головним гарантом доступності публічних бібліотечних і інформаційних послуг у своєму краї (області) [25].

А. Мальована висвітлює досвід *Польщі*, де заклади культури, відповідно до Закону «Про організацію та реалізацію культурної діяльності» (1991), є юридичними особами, що дає їм право брати участь у проектах Європейського Союзу (ЄС), їх внесено до Реєстру закладів культури. Органи місцевого самоврядування (міські, сільські ради) ухвалюють рішення про створення закладів культури, приймають їх статuti, затверджують бюджети, виділяють дотації. Керівники закладів культури призначаються міськими чи сільськими головам (війтами) та підпорядковуються їм. Лише в окремих випадках очільників цих установ обирають на конкурсній основі. Кандидат на п'ятирічну каденцію представляє програму діяльності закладу, куди входять якісні показники роботи та необхідні кошти. Якщо цю програму не буде реалізовано, директору загрожує розірвання контракту. В разі недостатнього фінансування програми керівник має право подати заяву до трудового суду. Бібліотеки Польщі у своїй діяльності керуються Законами «Про бібліотеки», «Про захист персональних даних» (обидва — 1997) та іншими державними нормативно-правовими актами, що стосуються бібліотечної діяльності. Публічні бібліотеки є закладом культури місцевого самоврядування та входять до складу загальнодержавної бібліотечної мережі. Працюють для розвитку і задоволення освітніх, інформаційних і культурних потреб громади міста. Мають статус юридичної особи і фінансуються з бюджету міста, власних доходів та інших джерел, здійснює фінансову діяльність на принципах, що стосуються закладів культури. Організаційна структура публічної бібліотеки визначена у Статуті, розробленому директором установи та погодженому з профспілковими організаціями, Товариством польських бібліотекарів [29, с.27-28].

С. Кравченко висвітлює досвід *Нідерландів*, де Бібліотеки відкриваються за рішеннями муніципалітетів і фінансуються з місцевих бюджетів та із залученням пожертв. Робота бібліотек оцінюється в контексті ситуації, що склалась у книговидавничій справі, де останніми роками спостерігається тенденція до зниження показників видання традиційних книжок і збільшення випуску електронних. Розвитку культури в Нідерландах сприяє розробленню та прийняттю відповідних нормативно-правових актів. Наприклад, для установ культури знижено ставку ПДВ, здійснюється

їх пряме субсидування. В країні працює незалежна рада з питань культури, з якою уряд постійно консультується. [22, с.17].

Міністерство культури *Литви* розробило програму модернізації бібліотек, яка включає три основних пункти: модернізація будівель, модернізація фондів та комп'ютерна модернізація [17].

У *Великій Британії* за якість бібліотечних послуг відповідають місцеві ради, які підпорядковуються Департаменту культури, медіа та спорту. Він наглядає за рівнем роботи бібліотек по всій країні та сприяє їх розвитку. Вищеназваний департамент сам нічого не фінансує, а розподіляє бюджетні кошти через агентства, що існують у формі некомерційних організацій та перебувають під управлінням незалежних директорів. Головне із таких агентств в Англії - Рада з питань культури (Arts Council England), а в *Шотландії* – Креативна Шотландія (Creative Scotland) - державний орган уряду Шотландії. Ці агентства розподіляють не тільки бюджетні кошти, а й кошти, що надходять від Національної лотереї. Шотландська бібліотечно-інформаційна рада (PLIF) підтримує понад 540 бібліотек (публічні, спеціалізовані, навчальних закладів) та інформаційні служби по всій країні. PLIF відіграє ключову роль у наданні допомоги бібліотечним службам у досягненні цілей, викладених у стратегічній програмі «Амбіції і можливості: стратегія для публічних бібліотек у Шотландії, 2015-2020». Задля реалізації стратегії було створено Фонд поліпшення публічних бібліотек (PILF), яким управляє Шотландська бібліотечно-інформаційна рада від імені уряду Шотландії [26, с.26].

3.2. Сучасні підходи щодо розвитку бібліотечної справи в публічному управлінні та адмініструванні зарубіжних держав

Сучасні підходи до розвитку бібліотечної справи у зарубіжних державах спрямовані на перенесення функцій публічного управління та адміністрування на бібліотеки. З'являються нові функції і нове значення самої бібліотечної діяльності, формуються нові підходи до підготовки та навчання бібліотекарів, їх функцій та участі у вихованні населення, спілкування з різними прошарками населення та навіть проведення профорієнтаційної роботи.

Аналіз літературних джерел показує різноплановість різних підходів у державах в залежності від тієї культурної політики, яку приймають держави. Спікери Міжнародної наукової конференції «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» зазначають, що в багатьох країнах місцева влада виступає гарантом якості бібліотечних послуг для членів громад. В *Японії* з 2001 р. існує Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки, яке проводить міждисциплінарні дослідження, що являють собою вивчення основних національних політичних проблем, які потребують тривалого міжпредметного підходу. Ці дослідження мають два напрями: перший відбувається за узгодженою з парламентарями тематикою, другий - прогностичний, за власною ініціативою співробітників. Матеріали проведених досліджень, що пройшли два рівня рецензування, викладаються в серії монографій та гарантують якість інформаційної продукції бюро.

Також варто відзначити відведену вагому роль Національній бібліотеці *Китаю* в інформаційно-аналітичному супроводі процесу модернізації економіки країни. Довідковий відділ Національної бібліотеки Китаю в 1975 р. був реорганізований у Довідково-дослідний, одним із завдань якого стало інформаційне обслуговування центральних державних органів влади. Серед наукових досліджень відділу були, зокрема, такі важливі теми, як наукові тенденції в розвинутих країнах, аграрні досягнення в США, питання електрифікації, механізації тощо [13, с.110].

Як зазначає Тетяна Миськевич у своїй статті «Сучасна бібліотека як мультисервісний заклад», показовою є нині діюча в *США, Австралії та Канаді* програма SWITL (Social workers in the library), яка з 2009 р. втілює в життя досвід партнерських проектів між бібліотеками, професійними соціальними працівниками та спеціалістами інших галузей (медиками, юристами, психологами тощо).

Її головною метою став пошук шляхів розширення доступу до інформації про місцеві послуги соціального обслуговування для населення з можливістю отримання різного роду консультативної допомоги безпосередньо в приміщенні бібліотеки. При цьому бібліотечний персонал, як правило, виконує суто інформативну функцію, виступає в ролі промоутерів, доносячи інформацію про доступні соціальні сервіси в бібліотечному обслуговуванні, координує відповідну роботу, а також систематично проводить дослідження на предмет необхідності впровадження тієї чи іншої послуги, займається збором і обробкою відгуків користувачів. Консультаційні сервіси цієї програми спрямовано на надання допомоги в першу чергу емігрантам (за потреби, відвідувачі отримують послугу перекладу), безробітним, інвалідам, безпритульним, а також на розв'язання локальних проблем місцевої громади. Координація соціальної роботи SWITL охоплює такі питання: надання інформації про допомогу у розв'язанні проблем відсутності одягу, житла чи їжі; професійна психологічна допомога (консультації, групи підтримки та ін.); спеціалізована медична допомога (експрес-аналізи, обстеження, направлення до спеціалістів та ін.); правова допомога (значною популярністю користується проект «Адвокати в бібліотеці»); подолання наслідків стихійного лиха та втрат; навчання та працевлаштування. Наведений перелік послуг не є вичерпним. Робота програми постійно вдосконалюється відповідно до конкретних запитів та вимог, що визначаються на основі систематичного вивчення діяльності програми, актуальності її проблематики. Наведемо кілька прикладів успішного втілення проекту SWITL:

- The Denver Public Library надає денний притулок безхатькам та жінкам з низьким заробітком, проводить інструктаж із працевлаштування та на предмет оволодіння необхідними навичками;
- New York's Queens Library поширює інформацію про притулки для безпритульних, регулярно проводить програмні родинні заходи, а також надає спеціальні послуги для допомоги безробітним;
- San Jose Public Library двічі на місяць запрошує до співпраці 2–3 професійних соціальних працівників, якими також можуть виступати волонтери та студенти;
- San Francisco Public Library, Pima County Public Library та Washington Public Library концентрують свою увагу на програмах з охорони здоров'я, тісно співпрацюючи з державними структурами;
- Dallas Public Library започаткувала ініціативу «Кава та бесіда», яка спрямована на пошуки шляхів контакту та порозуміння з безпритульними людьми; всім бажаючим надається можливість пройти тест на виявлення ВІЧ-інфекції;
- Oakland Public Library при партнерстві Alameda County Law Library організували програму надання безкоштовної юридичної допомоги та правової інформації.

Аналіз зарубіжного досвіду втілення проекту SWITL показує дієвість описаної моделі співпраці між спеціалістами-практиками та бібліотекарями. Зазначений формат бібліотечної роботи відповідає сучасному соціальному замовленню на функціонування спеціалізованих громадських центрів з надання кваліфікованого інформаційно-консультативного обслуговування населення, сприяє розширенню вільного доступу до суспільно важливих можливостей та ресурсів якнайширшого кола людей, відкриваючи нові перспективи в задоволенні суспільних потреб [31].

Громадський фонд міста Чикаго кожний рік організує загальноміські публічні дискусії «Питання на порядку денному» на базі усіх підрозділів Публічної бібліотеки Чикаго. Питаннями для обговорення є: соціальна інтеграція, сусідські відносини, економічний розвиток, освіта тощо. Крім того, пропонуються безкоштовні серії лекцій, в тому числі: «Право в бібліотеці» (можливість поговорити з юристом на різні юридичні теми), Money Smart (серія програм фінансової грамотності) та Авторська серія [77].

Система якості у книгозбірнях Уельсу (*Великобританія*) побудована на основі розкриття різних аспектів таких тематичних сервісів: користувачі та громади; доступ для всіх; навчання для життя; керівництво та розвиток. Для сприяння індивідуальному розвитку громадян публічні бібліотеки в усіх точках стаціонарного обслуговування протягом 10 годин на тиждень (або навіть більше) мають забезпечити:

- базову підтримку у використанні ІКТ-інфраструктури (в т.ч. Wi-Fi), а також доступ до електронних інформаційних ресурсів;
- проведення медіа-освітніх заходів з метою підвищення рівня грамотності членів громад, оволодіння ними навичками пошуку інформації та подальшого застосування своїх знань у реальних життєвих ситуаціях;
- надання користувачам доступу до місцевих і національних ресурсів електронного урядування;
- реалізацію програми розвитку читання через заходи для дорослих і дітей.

Один раз на три роки органи місцевої влади готують інформаційний звіт для громадськості, де вказують такі показники якості:

- частку дорослих жителів, які вважають, що бібліотека допомогла їм у набутті нових навичок;
- частку дітей, котрі впевнені, що бібліотека допомогла їм у навчанні;
- частку дорослих, які знайшли саме в бібліотеці корисну інформацію для поліпшення здоров'я та власного благополуччя;
- частку дорослих, котрі вважають бібліотеку приємним, безпечним місцем;
- частку дорослих і частку дітей, які вважають, що бібліотека змінює їх життя на краще [86].

З огляду на демографічні зміни, що відбуваються в суспільстві, бібліотеки *США* розширюють асортимент своїх послуг, пропонують цифрові засоби комунікації (Skype, соціальні мережі) для літніх людей; навчають молодь фінансової грамотності; організують вивчення основ громадянства, навіть такими мовами, як китайська та арабська. Все це лише з однією метою – відповідати потребам різноманітного місцевого населення [23].

На шпальтах зарубіжних фахових видань можна знайти й інші приклади надання бібліотеками як традиційних, так і не дуже поширених у цих закладах послуг.

Цікавим є досвід іноземних публічних бібліотек з надання послуг зі спеціальної освіти, наприклад, стосовно вживання органічної їжі, вироблення органічної продукції. Серед бібліотек *США* останнім часом набирає обертів започаткування класів харчової грамотності, практик облаштування громадських садів, органічних ферм на присадибних ділянках бібліотек [78]. Ініціатива щодо впровадження таких проектів виникла з огляду на те, що деякі бібліотеки обслуговують переважно економічно вразливі верстви населення. Приміром, починаючи з 2009 р., Публічна бібліотека м. Саут-Сі-Сіті (South Sioux City Public Library), штат Небраска, почала збирати, зберігати та розповсюджувати серед членів громади насіння рослин. Як вважає директор цієї бібліотеки Девід Міксфорд, таке спрямування діяльності закладу було обрано тому, що багато жителів мешкають у так званих «харчових пустелях, де продуктові магазини розташовані далеко, а органічної їжі не вистачає».

Завдяки реалізації програми «Бібліотечна ферма» (LibraryFarm) фруктовий сад налічує понад 200 яблунь та фруктових дерев, ягідних кущів. При цьому, щороку при бібліотеці діють близько 20 гуртків із садівництва, консервування овочів та фруктів тощо.

В іншому закладі – Публічній бібліотеці Північної Онондаги (Northern Onondaga Public Library), штат Нью-Йорк, – заходи програми «Бібліотечна ферма» постійно вдосконалюються. Наприклад, додано класи «Бджільництво 101», «Органічна боротьба зі шкідниками» тощо.

Нову послугу для пасажирів автобусів і поїздів запропонувала Публічна бібліотека м. Чикаго спільно з місцевим транспортним агентством [76]. Завдяки бездротовій мережі мобільного зв'язку цього агентства пасажери можуть скористатися безоплатним доступом до різноманітного бібліотечного контенту: електронних книг чиказьких авторів, постів у блогах про місто тощо. Міська влада покладає надії на те, що цей проект сприятиме популяризації творчості сучасних місцевих письменників.

У наш час бібліотеки стають центрами сучасних технологій та сервісів. Як приклад можна навести досвід Баварської державної бібліотеки, м. Мюнхен (*Німеччина*) з упровадження навігаційного сервісу із використанням додатку для смартфонів USB Navigator [71]. Для організації навігаційного сервісу приміщення Баварської державної бібліотеки було обладнано 250 маячками. У мобільному додатку для смартфонів можна скористатися картою, де зазначено понад 70 важливих місць бібліотечної будівлі, а також переглянути додаткову навігаційну інформацію. Баварська державна бібліотека як суспільний інститут, дбаючи про своїх користувачів, перед запровадженням додатка USB Navigator перевірила його на відповідність Закону про захист персональних даних [82].

У Державній бібліотеці штату Нью-Джерсі була запущена онлайн-програма завершення середньої школи Career Online High School, яка дозволяє мешканцям штату Нью-Джерсі отримувати акредитацію у вищій школі та свідоцтво про кар'єру в Інтернеті через свою місцеву бібліотеку. Програма пропонується для мешканців Нью-Йорка, що залишили школу та не здавали екзамен GED.

Бібліотеки, які завжди були значущим суспільним ресурсом, стають більш релевантними для рядових громадян та суспільства в цілому. Багато з них розробляють програми, орієнтовані на економічні потреби та інтереси населення: проводять семінари з консультантами з питань іпотечного кредитування, зайнятості та планування кар'єри; інформують про організації, що займаються навчання та перепідготовкою кадрів тощо. В бібліотеках відкриваються центри ділової інформації, що допомагають підтримувати малий бізнес та професійне перенавчання та навчання.

Через бібліотечний інтернет можна користуватися послугами так званого «електронного уряду», тобто дізнатися офіційну інформацію та звернутись до органів влади всіх рівнів [34].

У *Фінляндії* добре працюють принципи Герміони Грейнджер: «У будь-якій незрозумілій ситуації йди в бібліотеку». У фінській бібліотеці можна взяти напрокат різні будівельні інструменти, побутову техніку і найрізноманітніше обладнання для дозвілля та спорту – дрилі, пирососи, лижі, швейні машинки, ракетки для тенісу, гітари, милиці, інвалідні крісла.

Більшість речей бібліотека здає в оренду безкоштовно. Багато з них – наприклад, ті ж милиці – віддають в бібліотечний фонд люди, яким вони більше не потрібні. Тому і знайти в бібліотеці можна досить дивні речі – як то маскарадний костюм вампіра або плаття нареченої. Правда, резервувати потрібний предмет треба заздалегідь, тому що найчастіше все це знаходиться у фонді в єдиному примірнику.

Фінські бібліотеки надають безкоштовних помічників для людей, які погано говорять фінською. Співробітники бібліотеки допоможуть заповнити потрібні документи і поспілкуються замість вас по телефону з офіційними особами.

У бібліотеках стоять стаціонарні комп'ютери, за якими може працювати будь-який бажаючий. Поруч з робочими місцями в фінських бібліотеках розташовані кавомашини. Сканер і принтер (в тому числі і 3D-принтер) – ними теж можна скористатися в бібліотеці [53].

У 2002 році з ініціативи групи міських активістів було засновано «Кампанію за нову публічну бібліотеку» у баварському місті Аугсбурзі, а вже через три роки завдяки їхньому клопотанню міська рада прийняла рішення про створення «Нової публічної бібліотеки».

Гасло нового простору – «Відкрита для всіх» – вказує, передусім, на багатофункціональність бібліотеки, адже тепер вона є місцем відпочинку, зустрічей і різноманітних подій. Зазначена «відкритість» відобразилась і в архітектурних формах будівлі: у приміщенні переважає натуральне освітлення завдяки великій кількості скляних конструкцій. Окрім цього, керівники бібліотеки наполягали на застосуванні інноваційних технологій у системах вентиляції і опалення [61].

Публічну бібліотеку в литовському місті Утена (три філії в місті і 22 бібліотеки в селах) у 2002 році було визнано взірцевою моделлю бібліотеки для східних та центральних регіонів Європи. Ставши 1994 року однією з учасниць програми модернізації бібліотек, спонсором якої виступила благодійна організація Інститут «Відкрите суспільство», бібліотека постала як центр культурного й інформаційного просвітництва населення.

Це одна з перших бібліотек Литви, яка, володіючи сучасною технікою, ініціювала комп'ютерні курси для мешканців міста. Усі послуги в бібліотеці – користування Інтернетом, книжками, відео- й аудіоматеріалами – є безкоштовними, а членська картка необхідна лише для того, щоб брати книги додому [61].

Отже, в багатьох країнах бібліотеки трансформувались у багатофункціональні культурні центри, діяльність яких спрямована на певні цільові групи. Ці культурні осередки завдяки відкритості, змістовному наповненню та особистому спілкуванню стають місцями для діалогу, де розробляються нові проекти та впроваджуються креативні форми роботи [57, с.14].

У 2016 році Департамент культури, медіа та спорту *Великобританії* ініціював обговорення нового документу «Бібліотеки досягають бажаного: амбіційні цілі для публічних бібліотек Великобританії на 2016-2021р.р.» (Libraries Deliver: Ambition for Public Libraries in England 2016–2021). Проект був підготовлений групою лідерів з різних організацій, що займаються розвитком бібліотек (Leadership for Libraries Taskforce) при підтримці уряду. В документі відображається бачення цінностей та впливу національної мережі публічних бібліотек на соціальний прогрес, мета якого – покращення розуміння ролі бібліотек в суспільстві.

Масштабний проект, що діє протягом 20 років при підтримці Агентства читання, в якому беруть участь майже всі публічні бібліотеки Великобританії — «Виклик літнього читання» (Summer Reading Challenge) [94]. Мета програми в тому, щоб діти прочитали шість та більше книг на літніх канікулах.

3.3. Практика фінансування проектів щодо розвитку бібліотечної справи

Відповідно до моделей публічного управління та адміністрування «нової бібліотечної справи» [65], а також з тим значенням, яке надається бібліотекам в контексті соціально-гуманітарного впливу, у зарубіжних державах формується порядок фінансування проектів у сфері бібліотечної справи.

Аналіз літератури продемонстрував різні підходи. Так, дослідники стверджують, що для сучасних публічних бібліотек (ПБ) залучення позабюджетних джерел фінансування - це фактично одна з можливостей розв'язання таких проблем, як формування інформаційних ресурсів, розширення репертуару і підвищення якості бібліотечно-інформаційних послуг, що будуть затребувані користувачами, тощо.

Фахівці зазначають, що існує багатоканальність державної підтримки сфери культури на основі поєднання бюджетних, позабюджетних і податкових методів, а конкретна модель фінансового забезпечення закладів культури за рахунок державних коштів у кожній країні визначається рівнем централізації державного управління, характером міжбюджетних відносин та враховує національні культурні пріоритети, розвиток меценатства і благодійності [13, с. 37].

У ХХІ ст. більшість країн відмовилися від найдавнішого методу підтримання державою культури - повного прямого фінансування. Сьогодні підтримуються не установи, а конкретні проекти. Спосіб *державного субсидування* збережений лише для деяких національних музеїв, архівів, бібліотек або для підтримання національного ефірного мовлення.

Один із найпоширеніших і, на думку фахівців, найдемократичніших та найефективніших методів державного фінансування культури — це *розподіл субсидій через посередницькі недержавні організації (благодійні фонди, громадські культурні інституції, асоціації творчих працівників тощо)*.

У США, наприклад, об'єктами культурної політики вважаються Arts - високе мистецтво, та Humanities - гуманітарна сфера, до якої належать бібліотеки, немистецькі музеї. Для допомоги їм створено Національний фонд підтримання мистецтв, Національний фонд підтримання гуманітарної сфери, Інститут музейних та бібліотечних служб, їм не підпорядковано жодного закладу культури, а кошти, спрямовані на проведення будь-якої культурницької акції, ніколи не дорівнюють 100%. Решта *надходить з недержавних джерел фінансування*.

Основним джерелом федерального підтримання бібліотек і музеїв у США є *незалежне агентство федерального уряду* Сполучених Штатів - Інститут музейних та бібліотечних послуг (IMLS), який працює на національному рівні в координації з державними та місцевими організаціями. Його діяльність спрямована на збереження культурної спадщини, впровадження інновацій, професійний розвиток. IMLS є основним джерелом федерального фінансування приблизно 120 тис. бібліотек країни і 35 тис. музеїв. Щороку підтримується більш як 1,5 тис. бібліотечних проектів, що за змістом мають відповідати положенням, зазначеним у Законі про бібліотечні послуги та технології (LSTA).

Переважає більшість коштів на розвиток культури надходить з приватних джерел — *від окремих осіб чи організацій*. Діяльність інституцій, фондаций, спонсорів, благодійників стимулюється законодавством. Цей механізм залучення недержавних структур та фінансів для підтримання культури в Америці здобув назву Public Private Partnership (PPP), тобто публічно-приватне партнерство.

Культурну сферу дедалі більше підтримують великі корпорації, фінансуючи її напряму через власні фонди (Фонд Форда, Фонд "Кока-Кола" та ін.). За даними Національного центру статистики благодійності (NCCS), у США зареєстровано понад 1,5 млн некомерційних організацій, до яких входять громадські благодійні об'єднання, приватні фонди та інші види некомерційних організацій, у т. ч. торгово-промислові палати, студентські братства і громадські ліги.

Важливо наголосити, що *волонтерство* давно стало традицією і гарним тоном для американців. Цією діяльністю займаються 26,4% населення штатів, це більш як 60 млн людей. Щотижня громадяни США присвячують благодійності 3-4 години свого часу. Волонтерська робота в бібліотеках має свої вигоди, адже людина може спробувати себе в новому виді діяльності й познайомитися з новими людьми;

отримати безкоштовний доступ до Інтернету, рідкісних фільмів, книг; волонтерське минуле збільшує шанси вступу до престижного університету і отримання стипендії; волонтерство враховується при підрахунку трудового стажу і т. п. Для держави така фінансова допомога, безсумнівно, також вигідна, адже це дає змогу істотно заощаджувати бюджет країни, популяризувати різні соціальні проекти і програми, підвищувати якість надаваних послуг за рахунок контролю з боку суспільства.

Основними джерелами фінансування в США фахівці визначають: місцеві бюджети (86%), урядові агенції та федеральні агенції штатів (7%); інші джерела — дарунки, штрафні санкції тощо (7%). Для фінансування середньостатистичної бібліотеки у США найчастіше залучаються такі джерела: щорічні надходження на основі заявок із міського бюджету та з бюджетів прилеглих населених пунктів, де немає власних бібліотек; отримання плати від місцевих жителів; благодійна допомога у вигляді послуг; грошові надходження у відповідь на звернення бібліотеки за принципом «від дверей до дверей», з кухлем для збирання грошей; підтримка бібліотеки місцевим бізнесом — фінансова або у вигляді пожертвувань (меблі, техніка тощо); випуск облігацій або виділення міськими адміністраціями цільових асигнувань на конкретні проекти (наприклад, на будівництво бібліотечних споруд); доходи від інвестицій, дарчих фондів; проведення спеціальних заходів (виступи читців, організація платних вечорів, аукціонів тощо); розпродажі (книг, майок, кавових чашок, господарських сумок і т. ін.); гранти; заходи Друзів бібліотеки зі збирання коштів.

У статуті кожної бібліотеки прописано чіткий порядок *отримання, оцінювання, використання подарунків* і навіть передбачено можливість відмовитися від них у разі необхідності. Потенційні дарувальники повинні заздалегідь знати про політику бібліотеки щодо цього питання, аби не виникало непорозумінь. Добре зарекомендувала себе практика прийняття дарів публічно: або під час публічного заходу, або на спеціальній церемонії. Загальноприйнято повідомляти про це в засобах масової інформації чи в бюлетені бібліотеки, прикріплювати до книги спеціальну дарчу наліпку. Такі кроки створюють дружню атмосферу і переконують інших, що бібліотека вітає подарунки, вона їм рада.

Грошові пожертви можуть бути прийняті, якщо дарувальник не ставить таких умов, котрі могли б нині або в майбутньому обмежити діяльність бібліотеки чи надання нею послуг.

Одним із джерел надходження коштів до бібліотек є *штрафи*. Їх розмір у разі затримання з поверненням документів із бібліотечного фонду може варіюватися. Так, у низці бібліотек штату Вермонт розмір стягнення штрафів балансує від 1-5 центів до 2—5 доларів за книгу, в публічних бібліотеках Нью-Йорка за кожен день прострочення стягують штраф у 25 центів (з дітей - 10 центів, з пенсіонерів та людей з обмеженими можливостями — 15). За недотримання термінів повернення CD, DVD і комп'ютерних ігор - від 1,8 до 3,3 доларів.

В окремих бібліотеках існують *«ящики совісті» для добровільних внесків самих боржників*. Якщо боржники ігнорують штрафи (повідомлення про них надходять користувачам на електронну скриньку або через SMS) і коли їх загальна сума сягне 50 доларів, інформація передається в колекторське агентство, яке виставляє боржникам рахунок не тільки за прострочену книгу, а й за послуги колекторів.

Цінними помічниками в здійсненні заходів із захисту бібліотек, збиранні коштів є Друзі бібліотек та Ради піклувальників (опікунів). За свою діяльність вони мають певні пільги та привілеї. Також загальнонаціональна організація «Друзі бібліотек США» (англ. POLUSA) з 1989 р. щорічно нагороджує когось із членів Конгресу за найвагомішу допомогу бібліотекам. За цей час чимало провідних урядовців (конгресменів, сенаторів) були відзначені за сприяння і підтримку розвитку бібліотек.

Як наголошується, американський досвід розвитку різноманітних механізмів підтримання культурної сфери значно вплинув на формування сучасної культурної політики багатьох країн як Західної, так і Східної Європи. Але ефективною американська модель фінансування стає за наявності: розвиненого приватного сектора; усталених у суспільному житті традицій доброчинності; здатності та вміння персоналу самостійно знаходити кошти та залучати спонсорів.

У *Великобританії* національна лотерея фінансує соціально важливі проекти good causes (благородні справи) [96], на які йде 27% надходжень, із них на сферу культури - 16,6%, на реконструкцію культурних об'єктів - 40%. Також фундації отримують гроші від приватних спонсорів та фандрайзингових компаній [26, с.28].

Щороку кожна публічна бібліотека може подати заявки на фінансування через Фонд поліпшення публічних бібліотек (PILF), яким управляє Шотландська бібліотечно-інформаційна рада від імені уряду *Шотландії*.

Проекти охоплюють широкий спектр питань (створення клубів, цифрове навчання тощо). Обов'язковим є те, що кожний проект повинен мати прямий зв'язок з однією або кількома із шести стратегічних цілей національної стратегії для публічних бібліотек Шотландії. Бібліотечні служби можуть отримати фінансування на два проекти. Необмежену кількість заявок можна подавати на проекти, що реалізують стратегічні цілі в партнерстві з іншими бібліотеками, установами, організаціями.

У 2016 р. Фонд поліпшення публічних бібліотек підтримував два національні проекти: «Дислексичні читачі в бібліотеках», розроблений з метою підвищення обізнаності та надання нових навичок співробітникам публічних бібліотек щодо забезпечення доступу до читання людей з відповідними вадами; «Прочитайте минуле - уявіть майбутнє», створений для заохочення до читання та поширення знань про місцеву історію (краєзнавство).

З 2013 р. у *Литовській Республіці* діє Литовська рада культури (далі - Рада). Ця Рада є державною юридичною особою з обмеженою відповідальністю. Права та обов'язки власника здійснює Міністерство культури, окрім рішень, пов'язаних з реорганізацією чи ліквідацією Ради, що приймаються безпосередньо урядом. Серед ключових функцій Ради: забезпечення спільного фінансування проектів, програм та інших заходів у сфері культури і мистецтв; проведення конкурсного відбору проектів на основі аналізу, їх експертне оцінювання; адміністрування Фонду підтримки культури (далі - Фонд) тощо.

Ресурси Фонду складаються здебільшого з асигнувань державного бюджету та інших, не заборонених законодавством, джерел. Фондом підтримуються 17 напрямів культури та мистецтва: архітектура, бібліотеки, театральне мистецтво та цирк, образотворче мистецтво, дизайн, фотографія, кіно, музеї, культурна спадщина, література, народне мистецтво, етнічна культура, міждисциплінарні та аматорські проекти тощо. Так, протягом 2014-2017 рр. Рада зареєструвала 26 377 проектів і заявок на гранти, профінансувала 8 352 з них та розподілила в цілому понад 61 млн євро [87].

У 2014 р. урядом *Естонії* було затверджено стратегію розвитку естонської культури — «Основи політики в галузі культури до 2020 року». Реалізації стратегії сприяє суспільно-правова фундація «Капітал Культури», котра опікується збільшенням доступності до електронних книг через Естонську національну бібліотеку, підтримує участь країни в Лондонському книжковому ярмарку, видання естонської літератури іноземними мовами і т. ін.

На основі спеціального державного закону в цей фонд, минаючи Міністерство фінансів, автоматично передається 3,5% від активного податку на алкоголь, 3,5% від податку на тютюнові вироби та 17% від податку на азартні ігри. Додатково передається ще 29% від податку на азартні ігри для фінансування особливо великих культурних споруд. Для Естонії це досить великі суми: позаминулого року надійшло

майже 16 млн євро, що становить приблизно 12% від бюджету Міністерства культури країни. За допомогою «Капіталу Культури» реалізуються проекти, проводяться фестивалі, підтримуються закордонні зв'язки.

Уряд *Данії* надає фінансування у вигляді *блокових грантів* для кожного муніципалітету, а місцева влада використовує ці гроші на бібліотеки на свій розсуд. Це спонукає бібліотеки та бібліотекарів до гнучкості у витратах, у рішеннях щодо придбання документів, визначенні режиму роботи.

Схожий підхід до державного фінансування закладів культури можемо спостерігати і у Фінляндії. За законом, *державна частка фінансування* може йти або безпосередньо бібліотеці, музею чи оркестру, або ж спрямовуватися в муніципалітети, які самостійно визначають, що саме потребує підтримки і в яких обсягах.

Публічні бібліотеки *Австралії* впродовж 2017-2018 рр. *отримують з державного бюджету* 42,5 млн доларів США. Крім того, протягом чотирьох років 22,4 млн доларів буде спрямовано на дві бібліотечні програми: - покращення інфраструктури публічних бібліотек країни - 18 млн доларів США (до 2019-2020 рр.); передбачає фінансову підтримку Здійснення капітальних або поточних ремонтів як стаціонарних, так і мобільних бібліотек. За цією програмою вікторіанські ради та регіональні бібліотечні служби мають право подати заявку на грант у розмірі до 750 тис. доларів США; випуск книжкових новинок для бібліотек — 4,4 млн доларів США (2019-2020 рр.).

Одним із можливих шляхів збільшення бюджетних надходжень у сферу культури є об'єднання частини бюджетних асигнувань певних міністерств і відомств для розв'язання конкретних завдань державної політики у вказаній царині. Цікавий досвід у цьому плані існує в різних країнах світу.

У *Великій Британії, Італії* певні функції щодо фінансування сфери культури здійснюють, наприклад, Міністерство оборони, яке фінансує військові оркестри, Міністерство юстиції, що дбає про культурну діяльність у місцях позбавлення волі, Міністерство освіти, котре забезпечує викладання відповідних дисциплін.

Важливо зазначити, що в більшості зарубіжних країн здійснюються і *непрямі заходи щодо державного підтримання закладів культури* (у т. ч. публічних бібліотек). Серед них можна виділити певні *кредитні та податкові пільги* як самим закладам культури та мистецтва, так і організаціям, що надають їм фінансову допомогу. Системи податкових пільг у різних країнах суттєво відрізняються. Розміри *внесків комерційних організацій на потреби культури*, що не обкладаються податком, вимірюються в процентному відношенні до їх сукупного річного прибутку. За експертними оцінками, цей показник у Португалії становить 0,2%, у Франції - 0,2-0,3%, Бельгії - менше 5%, Нідерландах - 6%, Австрії -10%.

Так, у *Латвії* податок з підприємств для донорів, що підтримують інституції культури, забезпечує повернення до 85% податкових платежів від сум, пожертвуваних бюджетним установам, компаніям, благодійним фондам.

У *Бельгії, Франції, Великій Британії* для запобігання продажу приватних колекцій після смерті власників передбачено зниження податку в тому випадку, якщо спадкоємці передають колекції громадським організаціям. У Великій Британії всі благодійні пожертвування землі чи майна отримують повне звільнення від сплати податку на прибуток.

Серед інноваційних правових норм країн, що приєдналися до ЄС, можна виділити і «відсоткову філантропію» (меценатство). Суть її полягає в можливості переадресувати певний відсоток сплаченого податку на суспільні/культурні потреби. З 2003 р. в *Польщі*, як і до того в Литві, Словаччині й Угорщині, кожен платник податків має право розпорядитися відсотком (найчастіше 1—3%) зі сплаченого

державі податку на користь організацій, установ, які працюють на суспільне благо (бібліотеки, музеї, лікарні тощо).

«Відсоткова філантропія» впроваджує дієві державні механізми підтримки для неприбуткових організацій. Вона забезпечує реальні фінансові підвалини становлення громадянського суспільства. Вона може стати суттєвим кроком до формування системи соціального партнерства, а також до проведення децентралізації сфери соціальних послуг», - вважає О. Максимчук, президент Асоціації благодійників України.

Автором розділу узагальнено досвід зарубіжних держав щодо напрямків фінансування бібліотек, що висвітлено у таблиці (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Напрями фінансування бібліотек у зарубіжних державах

Держава	Фінансування бібліотек
<i>США</i>	існування спільного бюджету; залучено приватні кошти; законодавчо закріплено податкові пільги для бізнесу; членські внески
<i>Великобританія</i>	контракти з державними та приватними організаціями (консультації, прийом заявок, допомога людям); торгівля книгами та сувенірами; платні послуги (дослідницькі роботи, оренда приміщень, використання принтерів та сканерів); громада орендує і використовує приміщення, сплачує рахунки, організовує роботу бібліотеки, замовляє книги та підтримує національну кампанію підвищення грамотності; держава зберігає у своїй власності книжковий фонд; купує книжки, матеріали, диски; навчає волонтерів та підтримує розвиток бібліотек; департамент культури, медіа та спорту сам нічого не фінансує, а розподіляє бюджетні кошти через агентства, що існують у формі некомерційних організацій
<i>Нідерланди</i>	фінансуються з місцевих бюджетів та із залученням пожертв; для установ культури знижено ставку ПДВ; здійснюється їх пряме субсидування
<i>Польща</i>	фінансуються з бюджету міста, власних доходів та інших джерел; здійснюють фінансову діяльність на принципах, що стосуються закладів культури
<i>Шотландія</i>	агентства розподіляють не тільки бюджетні кошти, а й кошти, що надходять від Національної лотереї
<i>Естонія</i>	впроваджено фінансування культури за рахунок надходжень до бюджету від податків на алкоголь, тютюнові вироби, азартні ігри

Загалом можна констатувати, що в умовах ринкової економіки сфера культури в зарубіжних країнах не розраховує лише на державне (+ місцеве) фінансування. Сучасні тенденції менеджменту культури демонструють важливість позабюджетних коштів і створення сприятливих умов для їх залучення з метою налагодження зв'язків між організаціями культури та бізнесом (фандрейзинг); благодійництва (податкові пільги, «відсоткова філантропія», імідж, престижність тощо) [26].

3.4. Можливості бібліотек у вирішенні соціально-гуманітарних проблем публічного управління та адміністрування

У більшості країн світу люди мають потребу в цифровій мобільності та забезпеченні доступу до ресурсів у будь-якому місці, в будь-який час, на будь-якому пристрої. Саме тому діяльність загальнодоступних бібліотек покликана сприяти

розвитку та навчанню членів громади, покращенню їх соціально-економічного стану. І тут слід взяти до уваги, що в багатьох країнах місцева влада виступає гарантом якості бібліотечних послуг для членів громад. Ефективність розвитку сучасної бібліотечної діяльності в напрямі створення інформаційно-аналітичних підрозділів підтверджується досвідом роботи відомих зарубіжних бібліотек. Наприклад, заснована Дослідна служба Бібліотеки Конгресу, безпосереднім завданнями якої є інформаційне забезпечення всіх комітетів і підкомітетів Конгресу США, а також індивідуально кожного сенатора та конгресмена, їхніх помічників і секретарів з усіх питань, пов'язаних з виконанням законодавцями їхніх службових обов'язків. За рік ця служба задовольняє близько 600 тис. запитів Конгресу. При цьому інформація надається у вигляді довідок, доповідей за результатами проведених досліджень, а також вона міститься у власних періодичних виданнях цієї служби [37].

Бібліотеки є об'єктом пильної уваги ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства та інших авторитетних міжнародних організацій. Як правило, уряди зарубіжних країн, відповідні міністерства та організації надають підтримку, в т.ч. фінансову, сприяють розробці та реалізації спеціальних програм підтримки бібліотек, в т.ч. зі створення цифрових бібліотек, фондів електронних видань. На сьогодні йде активний процес створення національних, галузевих і відомчих цифрових бібліотек. Значна кількість країн уже реалізувала або здійснює реалізацію певних етапів проектів створення цифрових бібліотек різноманітної тематичної направленості. Необхідно відзначити, що реалізація таких проектів потребує не тільки високого рівня стратегічно-організаційного супроводження, але й неймовірно великих капіталовкладень. Так, наприкінці минулого сторіччя Бібліотека Конгресу США розпочала реалізацію національної програми створення «Національної електронної бібліотеки». Витрати на цей проект склали: 1994 рік - 13 млн. доларів США (пожертви); 1995-1999 роки - 15 млн. доларів США (виділено Конгресом США); 1994-2000 роки – 45 млн. доларів США (спонсорська допомога). Загальна державна фінансова підтримка проектів створення цифрових бібліотек у США складає понад 800 млн. доларів США. На оцифровку 10% фондів за останні 12 років витрачено 198 млн. доларів США.

Одну з перших цифрових бібліотек створено в 1993 році *Британською* бібліотекою. Ще раніше - у 1989 році - засновано Японську національну електронну бібліотеку, загальна вартість якої оцінювалася у 500 млн. доларів США. Нині в Японії ведуться роботи з реалізації проекту «Електронні бібліотеки XXI сторіччя». Починаючи з 1995 року оцифровка бібліотечних фондів стрімко почалася і в *Німеччині*, де протягом 6 років діяв проект німецьких електронних бібліотек, заснований на співробітництві з університетами, видавництвами, інформаційними центрами, науковими товариствами, академічними та науковими бібліотеками. Загалом державна фінансова підтримка проектів створення цифрових бібліотек у Німеччині складала понад 60 млн. DM, а починаючи з 2008 року Німецьке дослідницьке товариство щороку надає від 10 до 20 млн. євро для цифрової обробки фондів наукових бібліотек. У Національній бібліотеці *Франції* (НБФ) ще з 1995 року проводяться роботи з оцифровки фондів – приблизно 150 тис. документів щорічно. На переведення в 2006 році у цифровий формат 80 тис. текстових документів НБФ було витрачено 80 тис. євро.

Реалізуються проекти створення ЦБ і в інших країнах. Уряди більшості європейських країн, США та Канади визначають створення й подальше формування цифрових бібліотек як стратегічно важливе завдання для підвищення якості та доступності освіти. Координація діяльності країн-членів ЄС з оцифровки культурного та наукового надбання розпочалася у 2000 році. Було схвалено стратегію розвитку інформаційного суспільства в Європі, яка отримала назву «2010 – Європейське інформаційне суспільство для росту та зайнятості». Однією з основних цілей

стратегії визначено побудову єдиного європейського інформаційного простору, де пануючою складовою має стати Європейська цифрова бібліотека (ЄЦБ). Майже неможливо оцінити вартість усіх робіт зі створення ЄЦБ - бюджет тільки однієї з програм eContentplus (2005-2008), спрямованої на виробництво європейського цифрового контенту, склав 149 млн. євро. 21 квітня 2009 року відбулося відкриття порталу Всесвітньої цифрової бібліотеки (ВЦБ), проект створення якої було започатковано в 1995 році. Її головна мета – забезпечити доступ до унікальних творів культури та архівів усього світу. Підтримку зазначеній ініціативі надають ЮНЕСКО, Міжнародна асоціація бібліотечних федерацій та компанія Google. При цьому неодноразово відзначалося, що ВЦБ цілком і повністю фінансується на приватні кошти, а одним з інвесторів є компанія Google, яка вже внесла в цей проект 3 млн. доларів США [21, с. 69-70].

Схожі цілі має й Європейська цифрова бібліотека — Європіана. При створенні Європіани Європейська комісія мала на меті організувати відкритий, зручний, ефективний та багатомовний доступ до європейських цифрових ресурсів по культурі та науці через мережу Інтернет. На момент відкриття доступу до проекту у листопаді 2008 р. його ресурс містив 2 млн цифрових об'єктів (текстів, зображень, відео- та аудіофайлів), лівова частка яких була оцифрована Національною бібліотекою Франції (50%). Розробниками планувалося поступове нарощування контенту (2010 р. — до 10 млн, 2015 р. -15 млн об'єктів), проте вже на початку 2011 р. ресурси проекту склали майже 20 млн об'єктів, а 2012 р. було заплановано збільшити контент до 25 млн об'єктів. Основна робота із створення Європіани проводилася у межах спеціального проекту EDL (European Digital Library network), у якому брали участь понад 100 організацій із різних європейських країн. Колекція Європіани об'єднує інформаційні ресурси музеїв, галерей, архівів, бібліотек та аудіовізуальних колекцій Європи, має інтерфейс доступу на 25 мовах [51, с. 60].

Активно розвиваються національні програми, причому не тільки для текстових електронних бібліотек, а й у формі мультимедійних культурно-освітніх проектів: «Пам'ять Америки», «Пам'ять Іспанії», «Пам'ять світу» (Чехія), SCRAN (Шотландська мережа ресурсів щодо культурної спадщини для підтримки ресурсів музеїв, архівів і бібліотек), «Цифрова бібліотека», Проект «Прослуховування» (експерти Британської бібліотеки будуть архивувати та зберігати трансляції для наступних поколінь. Архівує всі повні розмови, з яких взяті короткі передачі. Він вбудовується в архив знань про сучасну Британію: люди всіх поколінь зі всіх частин країни звали участь і поділились своїми думками про життя (*Велика Британія*), «Німецька бібліотека» і багато інших. Заслуговує на увагу й проект «Всесвітня бібліотека» (Bibliotheca Universalis), розпочатий у 1995 р. за участі 11-ти партнерів, в основному національних бібліотек таких країн, як *Франція, Японія, США* (Бібліотека Конгресу), *Канада, Італія* (Державний архів звукозаписів), *Німеччина, Велика Британія*. З 1997 р. до проекту долучилися й інші країни, що здійснюють значні програми оцифрування: *Швейцарія, Португалія, Іспанія, Чехія, Бельгія*. Метою спільної діяльності є організація широкого доступу до здобутків всесвітньої наукової й культурної спадщини за допомогою мультимедійних технологій та електронних засобів комунікації. В основі проекту лежать національні програми оцифрування, на базі яких створюється великий розподілений віртуальний фонд знань під гаслом «Обмін між народами».

Таким чином, оцифрування бібліотечних колекцій є важливим напрямом діяльності бібліотек світу [3, с.29]. Набувають поширення і національні програми розвитку бібліотек. До проекту Гібридної Бібліотеки майбутнього (HyLife — Hybrid Library of the Future) (Великобританія) долучились 6 університетських бібліотек Великобританії, які створили спільний веб-орієнтований інтерфейс до об'єднаних ресурсів. Кожна з бібліотек-учасниць проекту надає для спільного користування свої

зручні та прості в користуванні інформаційні ресурси, залежно від профілю бібліотеки. Серед численних переваг, і на цьому наголошували доповідачі, в першу чергу зручність для користувача — зосередження уваги на потребах користувача тепер і в майбутньому, повага до користувача. Це правило номер один для всіх бібліотек, і цьому підпорядкована вся система бібліотечного сервісу. Цікавий проект «BBC Libraries Project» (США). Це спільний проект Бібліотечної Асоціації та відомої телерадіо-компанії БіБіСі в напрямі сприяння освіті та навчанню із залученням бібліотечних ресурсів та використанням ЗМІ [64, с.7].

Ініційована Бібліотекою Конгреса США програма із забезпечення навчальних закладів оцифрованими фондами набула популярності та була підтримана компанією W. K. Kellogg Foundation, яка надавала бібліотеці кошти для реалізації проекту. БКС першою започаткувала національну програму з оцифрування фондів, що становлять культурну спадщину (National Digital Library Program). Завдяки опитуванню БКС було створено проект «Пам'ять Америки». Він передбачав вільний доступ через Інтернет до документальних пам'яток американської нації: творів писемності, звукозаписів, картин, відеозаписів, карт, нотних видань з архівів БКС та інших організацій. Це була перша спроба систематизованого оцифрування найцінніших історичних матеріалів із фондів бібліотеки та інших провідних архівів і забезпечення вільного доступу до них конгресменів, науковців, викладачів, студентів. Проект, запропонований БКС, зацікавив громадськість. Бібліотека отримала на його реалізацію 45 млн дол.: 15 млн від Конгресу США, решту — від пожертвувань громадськості, комерційних і філантропічних організацій. «Пам'ять Америки» є брамою до найцінніших джерел оцифрованих матеріалів з історії країни. Більше 9 млн документів, що відображають американську історію і культуру, систематизовано в понад 100 тематичних колекцій, організованих за формою, предметом або авторством.

Бібліотека Конгресу США створює проекти, цікаві для бізнес-структур. Багато програм бібліотека реалізує сумісно з комерційними організаціями. Заслужують на увагу проект БКС і компанії «Google» з оцифрування фондів, створення Навчального центру ім. Дж. Ключе при БКС, проект БКС і компанії Sony Music Entertainment з оцифрування патефонної музики. У 2005 році БКС і компанія «Google» почали оцифрувати юридичні матеріали з фондів бібліотеки. На кожен документ, сканований «Google» із фондів, бібліотека отримує відповідний цифровий примірник, який зберігає. За умовами угоди між компанією «Google» та БКС оцифровані матеріали розміщено на сайтах бібліотеки і «Google». Сайти БКС і «Google» надають посилання безпосередньо на онлайн-книгарні, де можна придбати книгу або інший юридичний матеріал, а також посилання «Знайти в бібліотеці» для пошуку видання в найближчій місцевій книгозбірні [58, с.18].

Значні здобутки мають дві національні бібліотеки світу – Королівська бібліотека *Бельгії* та Національна бібліотека *Австралії* здійснюють реалізацію масштабних проектів з розвитку та збереження національних колекцій документальної спадщини. Королівська бібліотека *Бельгії* бере активну участь у реалізації комплексного проекту оцифрування національної спадщини Бельгії – DIGIPAT (Digitization program of the Heritage of the Belgian Science Policy and the Royal Cinematheque). Десятирічний план оцифрування було розпочато Федеральним урядом Бельгії у 2004 р. із передбачуваним урядовим фінансуванням першого етапу робіт у розмірі 15 млн євро. У проекті брали участь 10 інституцій, серед яких Національна бібліотека, національні архіви, кілька королівських музеїв. На період 2004–2010 рр. було визначено 9 пріоритетних проектів, серед яких два стосувалися бібліотеки – створення інтегрованого каталогу бібліотек-учасниць проекту, зокрема наукових інституцій, Національного ботанічного саду (його представлено у всесвітній мережі. Королівською бібліотекою було відскановано 1,5 млн машинописних карток

XIX та XX ст.; оцифровано 3 млн сторінок газет Бельгії, включаючи нелегальну та цензурну пресу періоду Другої світової війни. Наступна фаза реалізації Федеральної стратегії оцифрування національної спадщини Бельгії розпочалась у 2011 р. під гаслом «Публічне – приватне – партнерство» (Public Private Partnership) і включало цикл підготовчих робіт (2009–2010), у ході яких уряд приймав рішення, визначалися партнери. Передбачуваний бюджет склав 150 млн євро, тривалість визначено 5-ю роками, із подальшим 20-річним терміном заборони на комерційне використання оцифрованих об'єктів. Королівською бібліотекою було заплановано оцифрування 65 млн сторінок друкованих книжок (XVII–XX ст.), 40 000 м плівок звукозаписів (4 700 годин). Також слід зазначити, що до переважної більшості створених ресурсів користувачі матимуть вільний доступ через Європіану, що також передбачено проектом.

Національна бібліотека *Австралії* (далі – НБА) також знаходиться на етапі реалізації масштабних змін у власній діяльності задля збереження та надання доступу до колекції національної спадщини австралійців. У Стратегічних напрямках НБА на 2012–2014 рр. зазначено, що бібліотека продовжуватиме нести відповідальність за найповніше збирання та тривале збереження австралійських публікацій у будь-якій формі. Для цього бібліотеці потрібні досконаліші системи для збору та обробки оцифрованих документів та від початку цифрового контенту австралійського змісту. Найбільш важливі аспекти цієї проблеми вирішуються НБА через цифрові проекти, заміну інфраструктури тощо. На середину червня 2013 р. доступ з Trove платформи надавався до майже 350 млн документів (книжок, журналів, статей, баз даних, зображень, історичних газет, карт, музичних творів, відео документів, архівів документів, архіву веб-сайтів від 1996 р. тощо). Як зазначено на сайті НБА, щогодини відбувається майже 16,5 тисяч пошукових сесій [10, с. 147].

Міністерство культури *Литви* розробило програму модернізації бібліотек, яка включає три основних пункти: модернізація будівель, модернізація фондів та комп'ютерна модернізація. В 2016 році Департамент культури, медіа та спорту Великобританії ініціював обговорення нового документу «Бібліотеки досягають бажаного: амбіційні цілі для публічних бібліотек Великобританії на 2016-2021 рр.» (Libraries Deliver: Ambition for Public Libraries in England 2016–2021). Проект був підготовлений групою лідерів з різних організацій, що займаються розвитком бібліотек (Leadership for Libraries Taskforce) при підтримці уряду. В документі відображається бачення цінностей та впливу національної мережі публічних бібліотек на соціальний прогрес, мена якого – покращення розуміння ролі бібліотек в суспільстві. Масштабний проект, що діє протягом 20 років при підтримці Агентства читання, в якому беруть участь майже всі публічні бібліотеки *Великобританії* — «Виклик літнього читання» (Summer Reading Challenge) [93]. Мета програми - в тому, щоб діти прочитали шість та більше книг на літніх канікулах. Національна бібліотека *Кенії* в 2013-2015 рр. спільно з п'ятью дитячими бібліотеками розвивала проект, в якому працівники відділів обслуговування в бібліотеках поєднували для дітей та підлітків можливість електронного (на смартфонах та рідерах) та традиційного читання.

Наведені приклади свідчать про спільність завдань розвитку бібліотек у різних країнах на різних континентах. Спостережено реалізацію напрямів, що є пріоритетними для багатьох бібліотек світу – формування та надання доступу до найповнішої колекції документальної спадщини країни або нації, яка на сьогодні включає й у великому обсязі різноманітний цифровий контент. Формування такої колекції відбувається у тісному співробітництві із іншими державними та недержавними установами, бізнес-структурами, громадами, які мають додаткові місії, спрямоване на міжнародну взаємодію та гідну презентацію власної країни та її

мешканців світові. На рівні власної організаційної структури бібліотеки змушені вирішувати складні питання прийняття нових моделей внутрішніх операцій, розробляти та реалізовувати оновлену модель оцінювання кадрів та прийняття рішень, удосконалювати управлінські функції задля виконання покладених на них завдань [10, с. 150].

3.5. Бібліотеки як центри освітньої, інформаційної та культурної діяльності

Президент Шведської бібліотечної асоціації К. Натансон зазначив, що у 2045 р. бібліотеки перетворюються на майданчики для навчання «медійної та інформаційної грамотності» – пошуку та оцінювання джерел інформації, а цифрові матеріали домінуватимуть над книжковими колекціями. Сприяння розвитку мови та читання стане самоочевидною частиною звичайної бібліотечної діяльності. Важливою залишиться місія публічних бібліотек щодо створення демократичного, безпечного місця для спілкування [57].

Завданням сучасної публічної бібліотеки є позиціонування себе для користувачів як «третє місце», де люди матимуть змогу збиратися і з користю проводити свій час. Співпраця, співдружність і співтворчість – саме за такими принципами відбувається зміна усталеного бачення традиційної бібліотеки як приміщення-книгосховища на креативний простір для розвитку можливостей кожної особистості. Незвичним для України є досвід зарубіжних колег з поєднання публічної бібліотеки із сучасною високотехнологічною майстернею, влаштувати яку можуть собі дозволити далеко не всі в домашніх умовах.

Бібліотекарі США вже досить тривалий час на сторінках професійних журналів, у соціальних мережах та стрічках блогів обговорюють доцільність і переваги появи в бібліотеках особливих зон для творчості – makerspaces. Їх можна вважати різновидом обслуговування людей різних вікових категорій. Наприклад, у творчій резиденції бібліотеки м. Медісон, столиці штату Вісконсін, художники мають доступ до приватної художньої студії [20]. Креативні простори визначаються не за типом обладнання та інструментів, які вони надають (наприклад, 3D-принтери, програмне забезпечення, деревообробні верстати), або типом діяльності, а за принципами самостійного навчання, обміну знаннями та організації спільноти. До прикладу, в Публічній бібліотеці м. Вашингтон, округ Колумбія, діє «Лабораторія мрії» (Dream Lab). Тут відвідувачі можуть узяти участь у безоплатних заняттях з різних технологій, зміст яких виходить далеко за рамки класів комп'ютерної грамотності. Представники місцевої громади, котрі мають ділові якості, працюють волонтерами в обмін на використання бібліотеки як «інкубатора» бізнес-стартапів [23].

Проект «Електронний текстиль» (eTextiles) – це тренінги для жінок, які прагнуть одночасно опанувати шиття й електронні технології [28]. У Публічній бібліотеці м. Чикаго проводяться такі само семінари для підлітків. У Публічній бібліотеці м. Сакраменто, штат Каліфорнія, реалізовано проект iStreet press. Передумовою для його створення стало те, що в місцевому виші закрили програму з літератури. Бібліотека запропонувала колишньому викладачу читати лекції для всіх охочих навчитися літературної майстерності. Одночасно, отримавши грант, купили експрес-машину для друку книг (швидкість друку – 400 сторінок за 5 хвилин). Завдяки цьому у відвідувачів бібліотеки з'явилася можливість не лише стати письменником чи поетом, а й безкоштовно опублікувати власний твір.

Бібліотеки, які не мають змоги організувати простір під творчі майстерні, можуть надавати ці послуги в Інтернеті. Так, Публічна бібліотека м. Меридіан, штат Айдахо, запропонувала своїм молодим креативним користувачам бібліо течний сервіс Make It Take It [89] з наборами програм-інструментів. Як зазначає Марк

Тейлор, прес-секретар Інституту післядипломної освіти бібліотечних фахівців (Chartered Institute of Library Professionals), тут «книгозбірні відіграють важливу роль у наданні унікальних громадських послуг. Їхня діяльність сприяє поліпшенню життєвих умов громадян на основі поширення грамотності, навчання та доступу до знань з найбільшою вигодою для цих громад». Отже, поєднання бібліотечних та технологічних сервісів уже сьогодні дає змогу бібліотекам багатьох країн відійти від стандартної моделі книгосховища та виступити «інкубаторами ідей», що надає нового значення змісту діяльності цих закладів як неформальних освітніх і дозвільних центрів для своїх спільнот, перетворює їх на «третє місце» для членів громад [57].

Особливістю медіатек у *Польщі* є Multicentrum. Це інтерактивний центр освіти, де організуються курси з носіями мови. У приміщенні проводять виставки, фестивалі та зустрічі з авторами. У Варшавській медіатеці є окреме приміщення прес-центру, а також місце для проведення культурних і наукових подій, кінопоказів. Театральні вистави проходять у залі Kinoffej. Окремий інтерактивний майданчик призначений і для дітей. Медіатеки в Польщі повністю адаптовані до потреб людей із фізичними вадами (ліфти, туалети, робочі місця). Такий же досвід переймають українці.

Мультимедійні осередки дедалі частіше з'являються не лише в межах ЄС, *США та Канади*, а й на пострадянському просторі, у країнах, які лише подали заявку на членство у ЄС. У *США* мультимедійні центри – must have є не лише у кожному університеті, а й у школі. Тут студенти навчаються, влаштовують ті ж дебати, що й у Європі. Особливість таких місць у Штатах – інтернаціональні клуби. Бувають медіатеки, де дні тижня розподіляються між клубами, наприклад, по понеділках День міжнародних забав тощо. Медіатека Сендай (*Японія*) утілює в собі абсолютно нові концепції архітектури. Комплекс включає медіатеку, картинну галерею, бібліотеку, інформаційний центр для людей з дефектами зору і слуху і візуальний медіацентр [15].

В бібліотеках *Німеччини* відкриваються «мовні аудиторії» - міжкультурне місце зустрічі для біженців та всіх, хто тільки хоче опанувати німецьку мову. Кожен тут може скористатися безкоштовною пропозицією - ознайомитися на комп'ютері з ілюстрованими навчальними аудіопрограмами або взяти класичні підручники чи мовні ігри на абонемент. Ця «мовна аудиторія» планувалася як центральний пункт закладу та ідеальне місце для зустрічі. Тут проводяться читання різними мовами, є навчальний матеріал будь-якою мовою, від арабської до курдської. Волонтери допомагають сирійським, афганським та румунським родинам зорієнтуватися в місті та в Німеччині загалом. Добре оснащена бібліотека у кожній громаді вважається у *Данії* частиною гарантованого законом забезпечення основних потреб усіх громадян, у тому числі й мігрантів. Освіта у забезпеченій Данії - це головна турбота й інвестиція у майбутні покоління. Тож у Скандинавії завдяки цьому виникли цікаві установи, які принадають людей. У них видача книжок та медіаносіїв на абонемент майже відійшла на другий план. DOKK 1 - так називається гідний подиву пілотний об'єкт цих цілком по-новому розроблених бібліотечних будівель в Європі. Вони стали місцем зустрічі усіх, хто прагне знань.

Центральна головна бібліотека промислового та портового міста Орхус, що на півдні Данії, функціонує як соціальне місце зустрічі для всіх громадян. Тут можна не лише брати на абонемент книжки, CD та DVD-диски, а й продовжити дію власного паспорта, здати податкову декларацію про доходи або ж подати заявку на видачу водійського посвідчення.

Найбільша громадська бібліотека Скандинавії, що відкрилася лише кілька місяців тому, це громадський центр та скарбниця знань водночас. Під час очікування громадяни займаються читанням, навчанням або іншими видами інтелектуальної діяльності, усе виглядає дуже небюрократичним. DOKK 1 відкрив для міста Орхус

цілком нові прошарки користувачів. Усе - для безкоштовного користування та оснащене за найновітнішими технічними стандартами, включно з 3-D-принтером. Утім, зручно заглибитися у світ детективів, послухати музику або пограти в шахи на комп'ютері - належить до тої ж сфери, що і вивчення дорогих фахових книжок.

«Бібліотеки майбутнього мають бути у змозі справді надихати людей і без видимих медіа та книжок», - зазначив Кнуд Шульц, головний менеджер вражаючої нової бібліотеки під час обходу нещодавно спорудженої будівлі. Директор Кнуд Шульц вбачає майбутнє у навчанні, що триває впродовж усього життя, та обміні знанням між поколіннями. Це - головне завдання його бібліотеки. Майстерня-кав'ярня з швейними машинками та професійними інструментами також належить до головного оснащення DOKK 1. «Знання формується у місцях, які призводять до зустрічей між людьми», - зазначає Шульц [5].

3.6. Функція бібліотекарів як соціальних комунікаторів

У свою чергу, існують стратегічно важливі документи міжнародних організацій, які впливають на подальший розвиток бібліотечних установ в усьому світі. У документах ІФЛА наголошується на тому, що доступ до інформації залишається фундаментальним правом людини, яке може розірвати замкнене коло бідності та сприяти сталому розвитку. Доступ до інформації дає змогу людям приймати виважені рішення, котрі допоможуть поліпшити їх життя.

Наприклад, Ойрашський маніфест (порядок денний проекту PULMAN для електронної Європи) [33] визначає необхідність підвищення ролі публічних бібліотек (у співпраці з архівами та музеями) як важливих складників реалізації програми дій зі створення доступу до електронних ресурсів; мотивує бібліотеки до надання ними інноваційних та якісних послуг, спрямованих на досягнення громадянами їхніх особистих цілей у змінному світі, що сприяють єднанню суспільства та успішному розвитку європейської економіки, заснованої на знаннях; зосереджує увагу, зокрема на тому, як бібліотеки мають запобігати соціальному виключенню людей та спільнот, що піддаються ризику соціальної ізоляції.

Зарубіжні бібліотечні фахівці беруть активну участь у вирішенні суспільно важливих потреб членів громади. Вони визначають вектор просування культурних практик, організовують цілеспрямовані заходи, впроваджують різноманітні проектні ініціативи.

Наприклад, *Словенська* асоціація публічних бібліотек (ZSK) виступила з ініціативою реалізації проекту «Публічні бібліотеки, що підтримують соціальну інтеграцію» [92, с.11]. Оскільки публічні бібліотеки у Словенії протягом багатьох років збирали кількісні показники своєї діяльності, сьогодні є доречним вимірювання соціального впливу наданих послуг. Метою проекту є розробка моделі адвокації для публічних бібліотек та демонстрація важливості їх роботи.

В *американських* публічних бібліотеках до реалізації соціальних проектів та програм запрошують соціальних працівників [67]. Наприклад, соціальний терапевт працює у Francisco Public Library (SFPL), штатний менеджер програми «Соціальний працівник в бібліотеці» у San Jose Public Library, медична сестра у Pima County Library in Arizona.

Підтримуючи ініціативи безпечного співтовариства, бібліотеки надають публічний доступ безпритульним та малозабезпеченим користувачам до наявних ресурсів громади, вирішуючи тим самим їх потреби у їжі, притулках, гігієні та медичній допомозі. Бібліотеки допомагають соціально виключеним групам людей поліпшити своє життя і краще інтегруватися у суспільство.

Іспанські колеги вважають, що бібліотекам у соціальних проектах варто: покладатись на команду професіоналів з інших секторів: соціальних та медичних

працівників, або юридичних радників; налагоджувати співпрацю між організаціями та інституційними відділеннями з метою створення консорціумів для надання комплексних соціальних послуг; об'єднувати в самій бібліотеці ресурси у форматі «єдине вікно» задля полегшення доступу до соціальних послуг знедолених користувачів [69].

Варто згадати про «Бібліотеку солідарності» – програму культурного волонтерства, що діє з 2009 року в мережі громадських бібліотек Кастілья-Ла-Манча за підтримки Міністерства освіти, культури та спорту цієї іспанської автономії [66].

Програма спрямована на заохочення громадян до активної участі в їхніх спільнотах як культурних добровольців. Організатори впевнені, що публічні бібліотеки є центрами соціального та культурного розвитку людини; простором для всіх, незалежно від віку, соціального чи освітнього статусу; освітніми центрами, осередками творчого відпочинку та необмеженого доступу до інформації та знань.

Одним із аспектів діяльності *американських* публічних бібліотек є розроблення спеціальних програм на допомогу батькам, які перебувають в ув'язненні, для підтримання дружніх і близьких стосунків з їх дітьми [57].

Наприклад, завдяки програмі «Почитай мені» батьки можуть зробити аудіозапис прочитаного ними вголос літературного твору, а потім відправити цю аудіокнижку своїй дитині. Одночасно вони мають змогу читати книги дітям під час відвідувань.

Наприкінці програми 90% її учасників запевнили, що після звільнення вони обов'язково підуть зі своїми дітьми до бібліотеки. Як зазначила бібліотекар Ліндсей Кліч, яка досліджувала питання охоплення бібліотечними послугами виправних закладів у США, об'єднання батьків і дітей з бібліотекою зумовлює появу нових бібліотечних користувачів у майбутньому [77].

При опитуванні ув'язнених щодо необхідності існування таких бібліотечних програм було отримано позитивні відповіді від переважної більшості. Бібліотека стала тим ресурсом, який дав змогу об'єднати батьків і дітей у непростий для них час. Проект TeleStory є платформою для відеовідвідувань дітей ув'язнених батьків та реалізується в публічній бібліотеці м. Бруклін [83].

Заклад пропонує безкоштовні послуги відеовідвідувань для сімей, які хочуть залишатися на зв'язку зі своїми близькими в місцях позбавлення волі, надаючи безліч точок доступу в 12 філіях бібліотеки. Бібліотека округу Малтнома штату Орегон пропонує програму «Книга до дії» – модель дискусій про книгу [57]. Умова для її учасників одна – читати про конкретні суспільні проблеми (наприклад, про сільське господарство або про домашнє насильство), а згодом виконувати некомерційну волонтерську роботу в обраному напрямі.

У публічній бібліотеці міста Везерфорд (Техас, США) відкрито бібліотечний клас із вивчення прикладних програм для смартфонів. Навчальний клас допомагає літнім людям правильно використовувати різні додатки для мобільних пристроїв і таким чином розширювати контакти з членами місцевої громади [82]. В американських бібліотеках можна зустріти зовсім неочікувані послуги, які варто взяти на озброєння й українським книгозбірням. Kitchen Library – Кухонна бібліотека у м. Торонто (Канада). Бібліотечний інвентар – 75 одиниць кухонного приладдя від сковорідки для млинців до мультиварки та тостера. Скористатися послугою можна за умов дотримання чистоти та гігієни. Учасники зобов'язані повернути приладдя чистим.

Неочікувану послугу щодо запозичення у бібліотеки не книжок, а краваток ви можете отримати у публічній бібліотеці Джерсі-Сіті (Нью-Джерсі, США). Колекція налічує 178 краваток, взяти можна декілька на вибір [57]. Публічна бібліотека Сакраменто (США) пропонує своїм читачам заняття панк-рок-аеробікою. Курс розробила і проводить одна з бібліотекарів, любителька фітнесу. Невеликі групи користувачів 20-30-річного віку раз на місяць займаються спортом серед бібліотечних полиць. Ініціатива користується успіхом у молоді [69]. Також реалізується, наприклад,

бібліотечна програма для дітей «Шануй собаку» в декількох бібліотеках США. Основне завдання цієї програми полягає в тому, щоб забезпечити спокійну атмосферу, яка дозволяє дітям або підліткам практикувати вміння читати. Сідаючи біля собаки і читаючи їй, всі загрози осудження відходять на другий план. Дитина розслабляється і зосереджує увагу на читанні [94].

Автором розділу узагальнено досвід ведення бібліотечної справи у зарубіжних державах, що висвітлено в таблиці (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Узагальнення досвіду зарубіжних держав щодо бібліотечної справи

Напрямок розвитку бібліотечної справи	Держава	Політика щодо розвитку бібліотечної справи	Форми діяльності щодо розвитку	Залучені до розвитку бібліотечної справи
<i>Інформаційна діяльність</i>	ЄС	Консорціуми зі створення електронних ресурсів; Проект EDL	Об'єднання декількох бібліотек. Керівний орган Рада. Спільний бюджет. Європейська цифрова бібліотека	100 організацій із різних європейських країн
	<i>США</i>	Національні програми розвитку бібліотек	Діють програми «Національної електронної бібліотеки», «Пам'ять Америки»	Конгрес США, громадяни, комерційні і філантропічні організації
	<i>Всі країни</i>	Портал «Всесвітня цифрова бібліотека»	Оцифрування унікальних творів культури та архівів усього світу	ЮНЕСКО, Міжнародна асоціація бібліотечних федерацій, компанія Google
	<i>Бельгія</i>	Проект оцифрування національної спадщини DIGIPAT	Десятирічний план оцифрування з урядовим фінансуванням	національні архіви, кілька королівських музеїв, уряд
	<i>Австралія</i>	Цифрові проекти	Оцифрування фондів, заміна інфраструктури	Держава, уряд
<i>Культурна діяльність</i>	<i>США</i>	проект БКС і компанії Sony Music Entertainment з оцифрування патефонної музики	Оцифрується та надається доступ до патефонної музики	компанія Sony Music Entertainment
	<i>Великобританія</i>	Підтримка та просування читання	Проект «Виклик літнього читання»	Агенство читання Великобританії, публічні бібліотеки Великобританії

Продовження таблиці 3.2

	<i>Кенія</i>	Підтримка та просування читання	Проект поєднання для дітей та підлітків можливості електронного та традиційного читання	Національна бібліотека , 5 дитячих бібліотек
<i>Освітня діяльність</i>	<i>США</i>	Проект «BBC Libraries Project», створення Навчального центру ім. Дж. Клуге при БКС	Сприяння освіті та навчанню з використанням ресурсів бібліотеки та ЗМІ	Американська Бібліотечна Асоціація, телерадіо-компанія BBC
<i>Освітня діяльність</i>	<i>США</i>	Надання послуг із спеціальної освіти Бібліотека – центр навчання під час дозвілля	Започаткування класів харчової грамотності ; онлайн-програма завершення середньої школи Зони для творчості-makerspaces.; проект «Електронний текстиль»; програма «Книга до дії»; навчання прикладним програма для смартфонів; заняття аеробікою; програма «Шануй собаку!»	Громадські організації, волонтери Мешканці громади волонтери
	<i>Литва</i>	Бібліотека – центр інформаційної освіти	Комп'ютерні курси для мешканців міста	Волонтери
	<i>Польща</i>	Створення медіатеки	Multicentrum. - інтерактивний центр освіти з організацією курси з носіями мови	Волонтери
	<i>Німеччина</i>	Бібліотека – центр навчання мови	Відкриття «мовних аудиторій»	Волонтери
	<i>Данія</i>	Бібліотека – центр освіти	Проект DOOK 1	Волонтери

Продовження таблиці 3.2

	<i>Японія</i>	Створення медіатеки	Включає медіатеку, картинну галерею, бібліотеку, інформаційний центр для людей з дефектами зору і слуху і візуальний медіацентр.	Бібліотеки, громада
<i>розвиток мережі бібліотек</i>	<i>Литва</i>	Державний орган управління Міністерство культури Розробка державних програм	Литовська рада культури - державна юридична особа з обмеженою відповідальністю Програма модернізації бібліотек включає три основних пункти: модернізація будівель, модернізація фондів та комп'ютерна модернізація.	Держава
	<i>Естонія</i>	Стратегія розвитку культури «Основи політики в галузі культури до 2020 року».	Діє суспільно-правова фундація «Капітал Культури» Фінансування культури за рахунок надходжень до бюджету від податків на алкоголь, тютюнові вироби, азартні ігри	Держава
	<i>Польща</i>	Законодавчо забезпечена діяльність бібліотек	Визначені повноваження місцевих органів влади щодо бібліотек. Бібліотеки – юридичні особи. Конкурсний добір керівників бібліотек. Фінансування з місцевих бюджетів	Держава, міські, сільські ради
	<i>Нідерланди</i>	Державна підтримка бібліотек	Розроблені нормативно-правові акти. Є пільги з фінансування. Визначені повноваження місцевих органів влади щодо бібліотек. Діє незалежна рада з питань культури	Держава, місцева влада
<i>розвиток мережі бібліотек</i>	<i>США</i>	Створення Опікунської ради, Благодійного фонду, Громадської організації друзів бібліотеки Федеральна підтримка бібліотек.	Контроль за відповідністю бібліотеки потребам громади; залучення необхідного фінансування; залучення додаткових людських та фінансових ресурсів. Інститут музейних та бібліотечних послуг - основним джерелом федерального	Громада, меценати, благодійники Федеральний уряд Фонд Форда,

Продовження таблиці 3.2

		Підтримка бібліотек з боку великих корпорацій Підтримка бібліотек з боку громадян	Фінансування. Залучення недержавних структур та фінансів Public Private Partnership Волонтерська діяльність	Фонд «Кока-Кола» торгово-промислові палати, студентські братства і громадські ліги Громадяни
	<i>Великобританія</i>	Моніторинг бібліотечної галузі країни Фінансування бібліотечної галузі Відповідальність місцевих рад за діяльність бібліотек	Аналіз стану та розробка стратегії розвитку бібліотек; програма «Бібліотеки досягають бажаного: амбіційні цілі для публічних бібліотек Великобританії на 2016-2021 р.р.» Департамент культури, медіа та спорту через агентства Фонд поліпшення публічних бібліотек	Держава, наукові установи Держава Шотландська бібліотечно-інформаційна рада
	<i>Чехія</i>	Відмова від централізованого управління бібліотеками	В підпорядкуванні МК – три бібліотеки; Інші, починаючи з обласних, в підпорядкуванні відповідних адміністрацій. На обласні бібліотеки покладено регіональну функцію. Фінансування з місцевих бюджетів	Держава, обласні адміністрації
формування та обробка бібліотечних фондів	<i>Німеччина</i>	Оцифрування бібліотечних фондів	Проект німецьких електронних бібліотек. Фінансова підтримка проектів	Держава, Німецьке дослідницьке товариство
	<i>Франція</i>	Оцифрування бібліотечних фондів	Фінансова підтримка	Держава, Національна бібліотека
	<i>США</i>	Оцифрування бібліотечних фондів	Програма із забезпечення навчальних закладів оцифрованими фондами	компанія W. K. Kellogg Foundation

Продовження таблиці 3.2

	<i>Бельгія</i>	Оцифрування бібліотечних фондів	Відскановано 1,5 млн машинописних карток XIX та XX ст.; оцифровано 3 млн сторінок газет Бельгії, включаючи нелегальну та цензурну пресу періоду Другої світової війни	Уряд, партнери Королівської бібліотеки
<i>організація бібліотечного обслуговування користувачів</i>	<i>Великобританія</i>	Прийнято закон про локалізм. Чітко розмежувані права громади та держави щодо бібліотек	Місцеві громади створюють громадські бібліотеки та надають бібліотечні послуги; пілотні проекти громадських бібліотек	Держава, місцеві громади
	<i>Іспанія</i>	Бібліотека – соціальний центр	Програма «Бібліотека солідарності»	Волонтери
	<i>США</i>	Бібліотека – соціальний центр	Спеціальні програми на допомогу батькам, які перебувають в ув'язненні	Волонтери, соціальні працівники
	<i>Австралія</i>	Програма покращення інфраструктури публічних бібліотек країни з державним фінансуванням	Покращення матеріально-технічної бази як стаціонарних бібліотек, так і мобільних	Держава
	<i>Фінляндія</i>	Задоволення будь-яких потреб мешканців громади	Прокат та оренда різноманітних побутових речей; послуги для людей, що погано говорять фінською	Волонтери, мешканці громади
<i>організація інформаційного обслуговування користувачів</i>	<i>Великобританія</i>	Проект Гібридної Бібліотеки майбутнього	Спільний веб-орієнтований інтерфейс до об'єднаних ресурсів	6 університетських бібліотек
	<i>США</i>	Оцифрування юридичних матеріалів з фондів БКС	Оцифровані матеріали на сайтах БКС та Google, посилання на	Компанія «Google», БКС

Продовження таблиці 3.2

		Дослідна служба Бібліотеки Конгресу	онлайнві книгарні інформаційне забезпечення всіх комітетів і підкомітетів Конгресу США	
	<i>Китай</i>	інформаційно-аналітичний супровід процесу модернізації економіки країни	Для інформаційного обслуговування центральних державних органів влади створений Довідково-дослідний відділ Національної бібліотеки	Державні органи влади
	<i>Японія</i>	Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки	міждисциплінарні дослідження та вивчення основних національних політичних проблем, які потребують тривалого міжпредметного підходу	Національна бібліотека
<i>організація довідково-бібліографічного обслуговування користувачів</i>	<i>США, Австралія, Канада</i>	програма SWITL	Доступ до інформації про місцеві послуги соціального обслуговування для населення для отримання різного роду консультативної допомоги безпосередньо в приміщенні бібліотеки	Соціальні працівники, спеціалісти різних галузей
	<i>Німеччина</i>	Бібліотеки - центри сучасних технологій та сервісів	Навігаційний сервіс із використанням додатку для смартфонів USB Navigator	бібліотеки
<i>підготовка бібліотечних кадрів</i>	<i>США</i>	Професійний розвиток працівників бібліотек	Інститут музейних та бібліотечних послуг сприяє професійний розвиток бібліотекарів	Незалежне агентство федерального уряду США
<i>Наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотек</i>	<i>Чехія</i>	Визначені функції обласної бібліотеки	На обласні бібліотеки покладено регіональну функцію	Обласні адміністрації

Продовження таблиці 3.2

	<i>Великобританія</i>	Моніторинг діяльності бібліотек	Система якості у бібліотеках. Раз на три роки інформаційний звіт для громадськості	Місцева влада
	<i>Словенія</i>	Адвокатська діяльність бібліотек	Проект «Публічні бібліотеки, що підтримують соціальну інтеграцію»	Словенська асоціація публічних бібліотек

В багатьох країнах світу наприкінці ХХ – початку ХХІ століть ведеться велика робота з оновлення та удосконалення законодавства про бібліотеки: розробляються знову або модернізуються національні та регіональні бібліотечні закони, нормативно-правові акти з окремих напрямків бібліотечно-інформаційної діяльності. Перегляд бібліотечного законодавства пов'язаний, в першу чергу, з формуванням інформаційного суспільства та необхідністю адаптації бібліотек до електронного середовища.

«Цифрова ера, - відмічає І. Джіаннатасіо. – не змінювала природу правових проблем, але видвинула їх на перший план» [81]. Щоб інтегруватись в цифровий світ, бібліотеки повинні вирішувати свої проблеми глобально. Серед бібліотечних спеціалістів переважають противники жорсткої правової регламентації, тому що вона позбавляє бібліотеки можливостей маневрування, необхідного для руху вперед. Наприклад, Й. Сарторіус (Німеччина) виступає за таке правове регулювання, яке обмежується захистом бібліотеки від втрати умов, необхідних їй для виконання своїх обов'язків [92].

Зазначається, що в останні 10 років у європейських країнах прийнято ряд нових загальних законів про бібліотеки, в тому числі, в *Литві* (1995 г.), *Швеції* (1996 г.), *Латвії* (1998 г.), *Фінляндії* (1998 г.), *Албанії* (2000 г.), *Данії* (2000 г.), *Чеській Республіці* (2001 г.).

Загальними для бібліотечних законів Швеції, Данії та Чеської Республіки визначають 3 головних положення: обов'язок бібліотек надавати всім категоріям користувачів доступ до друкованих та електронних ресурсів, безплатність доступу до фондів та основних послуг, а також співробітництво бібліотек усіх типів у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні.

Національні бібліотечні закони є далеко не в усіх країнах. Так, діючий в НДР Закон про бібліотеки 1968 р. після об'єднання *Німеччини* був відмінений. Зараз самі регіони (землі) вирішують, чи потрібні їм загальні закони. В Німеччині зараз не здійснюються жодні рухи щодо прийняття загального бібліотечного закону країни.

Відсутній загальний бібліотечний закон в *Іспанії*, проте більшість з 17 регіонів країни мають свої бібліотечні правові норми, зазвичай, у формі закону, що встановлює основи функціонування бібліотечних систем на відповідних територіях [74].

Немає національного базисного закону про бібліотеки в *Італії*: за створення та підтримку бібліотек відповідає місцева влада [85].

В більшості зарубіжних країн діють спеціальні закони про статус, повноваження, завдання і напрями діяльності національних бібліотек. Зокрема, початок 2000-х років відзначився оновленням цього напрямку законодавства про бібліотеки - Королівський указ 2002 р. про Національну бібліотеку *Бельгії*, Закон про Національну бібліотеку *Нової Зеландії* (2003), законі про створення об'єднаних Національної Бібліотеки та Архівів *Канади* (2004) [1].

Основні принципи організації бібліотечного та інформаційного обслуговування населення в США викладені в «Бібліотечному біллі про права», який вперше був прийнятий в 1939 р. «Бібліотечний білль про права» за формою викладення представляє собою офіційну заяву Американської бібліотечної асоціації про роль бібліотек у забезпеченні права громадян на отримання достовірної інформації за усіма галузями знань та всіма життєво необхідними питаннями, у відповідності з «Біллем про права» Конституції США [34].

У Чехії бібліотеки, згідно з Третім законом про бібліотеки 2001 р., зобов'язані виконувати чотири основні функції: надавати усну та письмову бібліографічну й фактографічну інформацію, надавати доступ до інформації з фонду бібліотеки або з фонду іншої бібліотеки за допомогою МБА (міжбібліотечного абонементу), до інформацій з інших інформаційних ресурсів та надавати безкоштовний доступ до інформації в Інтернеті.

У Чехії, як наголошується, національну бібліотечну політику формує Національна бібліотека, що є центром бібліотек, координує їх діяльність, виконує функцію Національної агенції ISBN (в Україні цю роль виконує Книжкова Палата), розробляє різні бази даних, електронний зведений каталог (його в Україні взагалі не існує), національну бібліографію (в Україні цю функцію виконує Книжкова палата України, наразі бібліографія тільки розробляється, а інформаційна пошукова система не дуже зрозуміла). Ключова функція Національної бібліотеки полягає в розробленні стандартів у бібліотечній справі та методичних матеріалів.

3.7. Вітчизняні підходи щодо публічного управління та адміністрування розвитку бібліотечної справи в Україні

У Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», ухваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України 23 березня 2016 р зазначається, що пріоритети діяльності бібліотек в умовах якісних змін будуть спрямовані на «консолідацію суспільства; дотримання європейських цінностей, інтеграцію у європейське співтовариство; підвищення якості життя, рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання. Значення має підвищення якості життя незалежно від місця проживання людини: у місті, у сільській місцевості чи у віддаленому від столиці регіоні» [43].

Законодавство України про бібліотеки і бібліотечну справу базується на Конституції України і складається з Основ законодавства України про культуру, Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів. Серед них Закон України Про культуру від 14.12.2010 №2778-VI [41]. Цей Закон визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них [41]. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 ВР № 33/95-ВР. Цей Закон визначає загальні засади бібліотечної справи і бібліотечну систему України, встановлює вимоги до формування і збереження бібліотечних фондів, бібліотечного обслуговування з метою задоволення інформаційних, наукових і культурних потреб суспільства, збагачення духовного потенціалу народу. У 2015-2016 роках був внесений ряд змін у Закон «Про бібліотеки та бібліотечну справу», зокрема: Закон від 24.12.2015 № 911-VIII визначив додаткові джерела фінансування закладів культури. Зокрема, у попередній версії Закону зазначалося «додаткове фінансування бібліотек може здійснюватися: за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, у тому числі іноземних, за рахунок коштів, одержаних бібліотеками від господарської діяльності, надання бібліотеками платних

послуг, пожертвувань, інших джерел, не заборонених законодавством» [38]. На особливу увагу заслуговує публічна (загальнодоступна) бібліотека, яка посідає чільне місце у сфері культури, має суттєвий вплив на соціально-економічний, політичний і духовний розвиток суспільства. На жаль, у чинному Законі поняття публічної бібліотеки як закладу культури відсутнє взагалі. На думку Л.І. Прокопенко та О.А. Сірої [46], вирішення цієї проблеми можливе шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» щодо визначення правового статусу публічної бібліотеки як закладу культури в бібліотечній системі держави.

Головним недоліком існуючої системи управління бібліотечною справою є фактична відсутність державного органу, який би з єдиних позицій і комплексно реалізував державну політику у сфері бібліотечної діяльності. Визначення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері культури як органу, що здійснює державне управління бібліотечною справою (ст. 24 Закону Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»), не забезпечує повною мірою всієї множини впливу на бібліотеки [38].

Головним джерелом фінансування бібліотечної діяльності в Україні є державний бюджет. Проте, на сьогодні, в його основі відсутні стабільні нормативи, загальний розмір асигнувань на бібліотечну справу є незначним і має тенденцію на скорочення. У зв'язку зі скрутним економічним станом бібліотеки змушені вводити платні послуги, керуючись Постановою Кабінету Міністрів України від 1997 р. «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній і комунальній формі власності» [39].

Правові відносини у сфері бібліотечної діяльності регулюються також Законами України «Про обов'язковий примірник» (1999 р.), який визначає правові механізми функціонування системи обов'язкового примірника документів та регулює питання поповнення бібліотечних фондів [42], якими регулюються відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації.

Фінансування бібліотек регулюється законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Основними джерелами фінансування бібліотек державної і комунальної форм власності є кошти відповідно державного та місцевих бюджетів; бібліотек, заснованих на інших формах власності, - кошти засновників, як зазначається в Законі. Важливим залишається питання виділення цільового фінансування на будівництво та реконструкцію бібліотечних будівель, що дасть можливість не тільки належним чином зберігати фонди, але й забезпечувати комфортні умови користувачам бібліотек для одержання сучасних бібліотечно-інформаційних послуг.

Фахівці вважають, що до основних проблем, що потребують розв'язання, слід віднести: прийняття нової редакції Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», яка б враховувала світові тенденції розвитку галузі; розроблення державної цільової програми розвитку бібліотечної справи в Україні; внесення змін до Закону України «Про обов'язковий примірник документів», передбачивши механізм контролю за доставлянням обов'язкового примірника документів; перегляд переліку платних послуг, котрі можуть надаватися бібліотеками; внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють державні закупівлі в Україні, щодо спрощення процедури закупівлі бібліотеками книг, періодичних видань; розробка соціальних нормативів надання населенню бібліотечних послуг [50].

Л.Прокопенко вважає, що одним із першочергових заходів на шляху вирішення цієї проблеми може стати розробка та затвердження уніфікованого Кодексу законів про бібліотеки і бібліотечну справу, який дозволить систематизувати та забезпечити нормативні положення діяльності бібліотеки як закладу культури, а також оптимізує

заповнення прогалин у галузевому законодавстві відповідно до вимог високорозвиненого демократичного суспільства [46].

Програмний і проектний розвиток в останнє десятиліття став одним з впливових факторів трансформації бібліотечної галузі. Як зазначалося у національній доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» (2009) – «у зв'язку зі зміною соціальної ролі і функцій бібліотеки в інформаційному суспільстві, упровадженням та специфікою використання нових інформаційних технологій, необхідністю створення додаткових умов для забезпечення вільного доступу громадян України до світових інформаційних ресурсів є потреба у виконанні цілої низки завдань у царині законодавчого, матеріально-технічного та кадрового забезпечення, створенні сприятливих умов для проектного розвитку та міжнародної діяльності бібліотечно-інформаційних установ України» [55].

Продуктування нової інформації і розвиток вітчизняних соціальних комунікацій, як зазначає В. Горювий, мають стати дієвими інструментами для здійснення науково-інформаційного супроводу реалізації державних програм національного розвитку та вдосконалення самих механізмів управлінської діяльності відповідно до умов життя суспільства, що стрімко еволюціонують, як природними, так і пов'язаними зі специфікою міжнародних, міжнаціональних та інших відносин у сучасному суспільстві [12]. На сьогодні показовою є співпраця з етнічними об'єднаннями: греків, поляків, євреїв, білорусів тощо [31].

Перспективним напрямом роботи інформаційно-аналітичних відділів бібліотек з публічного управління та адміністрування нині є підготовка інформаційних продуктів «на випередження подій», а це можуть бути різні експертні оцінки, аналітичні довідки та прогнози щодо розвитку ключових проблем суспільства. Розвиток інформаційно-аналітичної та аналітично-видавничої діяльності бібліотечних установ, орієнтованих на органи державної влади, якраз створюватиме нові можливості для оптимізації управлінської діяльності, спрямованої на оперативне виконання різноманітних тематичних, аналітико-прогностичних, моніторингових й інших запитів, необхідних для управлінської сфери в сучасних умовах [18].

Сьогодні традиція взаємодії бібліотек з різними установами та організаціями для проведення спільних заходів отримує новий поштовх для розвитку.

У 2017 році Верховною Радою України ухвалено Закон «Про Український культурний фонд» (УКФ) від 23.03.2017 № 1976-19. Серед завдань, покладених на УКФ, передбачено надання грантів юридичним особам незалежно від форми власності, грантів та стипендій фізичним особам; сприяння залученню спонсорських коштів; забезпечення прозорого, цільового та ефективного використання коштів; отримання та аналіз звітів про виконання проектів, реалізованих за його підтримки, тощо. Іншою новоствореною державною інституцією, яка реалізовуватиме державну політику у сфері книговидання, книгорозповсюдження, промоції української літератури і читання, в т.ч. і підтримка бібліотек є Український інститут книги (УІК). Передбачається, що бюджетні кошти використовуватимуться з метою поповнення фондів бібліотек України книжковою продукцією, забезпечать рівний доступ населення до сучасної української та зарубіжної літератури українською мовою, а також забезпечать створення цифрової бібліотеки.

Наприкінці 2015 року в Україні запрацював Громадський бюджет (бюджет участі), який є частиною бюджету міста (району, ОТГ), і з якого можуть фінансуватись бібліотечні установи [27]. Іншою прогресивною формою взаємодії фахівці вважають практику громадянського партнерства, яка виражається у співпраці бібліотечних установ з державними та громадськими структурами (органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними партіями та об'єднаннями, молодіжними, жіночими, правозахисними організаціями тощо). Дедалі частіше бібліотеки стають пунктом доступу громадян до офіційної інформації. Вважається, що здійснення

правового інформування є реалізацією однієї з обов'язкових ознак демократичного суспільства: правове інформування в бібліотеці сприяє відкритості діяльності органів влади, забезпечує зворотний зв'язок з населенням за допомогою інформаційно-аналітичних служб бібліотек [35].

Дедалі більше бібліотек своєю діяльністю доводять взаємовигідність співробітництва з місцевими адміністраціями. Партнерами бібліотек є також відділи й служби місцевих виконкомів: внутрішньої політики, юстиції, соціального захисту населення, у справах неповнолітніх, сім'ї та молоді, зайнятості. Надаючи регулярну інформаційну допомогу цим структурам, бібліотеки залучають їхніх представників до проведення різноманітних просвітницьких заходів, спрямованих на інформування та правове виховання населення, профілактику порушень тощо. Є певні приклади соціальних ініціатив бібліотек України, зокрема:

1. Проект соціальної дії «Майстерня щастя». Ідея створення проекту – створення простору для творчого й інтелектуального розвитку та дозвілля дітей та підлітків. Це безкоштовні майстер-класи, презентації відомих львівських письменників, цікаві лекції. «Майстерня щастя» є результатом перемоги проекту львівської Центральної міської бібліотеки ім. Лесі Українки у «Пітчінгу соціальних проектів» від Британської Ради, Інституту суспільних ініціатив та Львівської міської ради [45].

2. «Маріуполь Life: Знайомимось, гуртуємось, розвиваємось» – проект створення вільного простору для об'єднання членів громади та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) й осіб, які постраждали від конфлікту на сході України, а також посилення можливостей об'єктів соціальної інфраструктури. «Маріуполь Life» є результатом перемоги Центральної бібліотеки ім. В. Г. Короленка м. Маріуполя у конкурсі проектів від Міжнародної організації з міграції [30].

3. Docudays UA – проект «Кампанії за права людини в Україні з використанням інструментів Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA». Мета проекту – підвищити рівень правосвідомості та поінформованості громадян України в галузі прав людини шляхом надання правозахисникам, педагогам, громадським лідерам, працівникам пенітенціарної системи медіаінструментів та методології для створення постійно діючих кіно клубів медіапросвіти з прав людини Docudays UA [14].

4. «Parasol»: паліативна допомога, це не про смерть. Це – про життя!» – під таким гаслом у ОУНБ ім. Д. Чижевського (м. Кропивницький) відбулася презентація соціального арт-проекту Parasol та ілюстрованої збірки оповідань і есеїв «Parasol», що вийшла друком в 2017 році у «Видавництві Старого Лева» [36].

Наймасштабніші міжнародні програми, проекти та ініціативи, що діють сьогодні на теренах України, відзначаються чіткими пріоритетами, високим рівнем ресурсного забезпечення, сучасними методами управління [9].

Найбільш впливова на сьогодні (за охопленням суб'єктів, участю міжнародних організацій, підтримкою з боку урядових та неурядових організацій) комплексна галузева програма, що діяла в Україні протягом 2009-2014 рр. це – «Бібліоміст». Дана програма є спільною роботою кількох партнерських організацій (Ради Міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), програми «Глобальні бібліотеки» Фондації Білла і Мелінди Гейтс, Агенства США з міжнародного розвитку (USAID), MICROSOFT, Української бібліотечної асоціації), програму також підтримує Міністерство культури України. Кожна з партнерських організацій має свої повноваження і функції у реалізації програми. За 5 років було обладнано в Україні понад 2 000 бібліотек, проведено 3 703 різних курсів, пройшли навчання 35 833 бібліотекарів. З початку 2000-х років важливим для розвитку публічних бібліотек України був проект Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)». З 2001 р. за проектом LEAP уряд

США виділив майже два мільйони доларів (на початок 2011 р.) на відкриття в публічних бібліотеках по всій Україні майже 150 безкоштовних для читачів центрів Інтернету. Відповідно до проектів бібліотеки отримали фінансування (до 24 тисяч доларів кожна) на придбання техніки, програмного забезпечення, оплату послуг провайдера, навчання користувачів. Програмою був передбачений також цикл тренінгів для бібліотечних фахівців з надання читачам цієї нової на той час послуги. Партнером цього проекту виступає Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти Української бібліотечної асоціації. Як зазначають автори-укладачі масштабного дослідження «Публічні бібліотеки України як місце доступу громадян до інформаційних технологій та Інтернету» (К., 2008) «завдяки цьому проекту була розроблена концепція створення центрів Інтернету в публічних книгозбірнях, здійснювалося навчання персоналу бібліотек. Проект сприяв розвиткові співпраці з органами влади та громадами» [48].

У січні 2009 р. розпочато новий проект «UkrELib: Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України». Цей проект дійсно є інвестицією в майбутнє України, його реалізація дасть змогу забезпечувати, підтримувати та вдосконалювати інформаційну базу, необхідну для навчальної та науково-дослідної роботи українських учених і фахівців та відповідні механізми обміну інформацією з метою інтеграції українських науковців у світову академічну спільноту. Ініціатором проекту є Києво-Могилянська Фундація Америки, неприбуткова добродійна організація, завданням якої є сприяння розвитку вищої освіти в Україні. Проект підтримано Регіональною Місією Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в Україні. Необхідною складовою проекту є створення Центру знань у кожному університеті та відповідно створення соціальної наукової мережі центрів знань в Україні загалом. В ході реалізації проекту створено центри знань в бібліотеках усіх університетів-учасників; створено прототип прикладних центрів знань у двох університетах, які підтримуватимуть виробничо-бізнесово-університетську співпрацю; реалізується масштабна тренінгова програма для працівників та користувачів бібліотек-учасниць проекту. Проте, розпочавши свою діяльність на початку 2009 року, проект зіштовхнувся з основною проблемою – недостатньою підтримкою з боку Уряду України [64].

Українська бібліотечна асоціація стала переможцем програми ЄС «Еразмус+ (Жан Моне)» та розпочала реалізацію проекту «Все про Європу: читай, слухай, дізнавайся в пунктах європейської інформації». Проект передбачав розширення мережі центрів європейської інформації, створених на базі більшості обласних універсальних наукових бібліотек і відкриття в містах і районах по всій Україні пунктів європейської інформації (EI), інформаційно-методичне забезпечення бібліотекарів щодо їх діяльності та активізацію роботи бібліотек з популяризації європейських цінностей. Проект тривав три роки – з вересня 2015 р. по серпень 2018 р. Проект показав місцевим громадам переваги європейської спільноти України у подальшому її розвитку; дозволив отримати доступ до електронних баз даних про ЄС та євроінтеграцію; провідним бібліотекарам дозволив обміняти досвідом роботи із зарубіжними спеціалістами, а також навчатись у Європейських інформаційних центрах [44].

За підтримки Представництва ЄС в Україні працює проект «Кампанія за права людини в Україні з використанням інструментів Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA». Цей проект сприяв створенню спільного конкурсу програми «Бібліоміст» та Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA «Кіноклуб Docudays UA в бібліотеці», який направлений на сприяння активізації діалогу про права людини в українському суспільстві шляхом надання бібліотекам медіа-інструментів та

методології для підвищення рівня поінформованості громадян України в галузі прав людини [32].

Серед сучасних європейських ініціатив, що підкреслюють важливість інвестицій в культуру, слід, зокрема, зазначити програму Європейської Комісії «Креативна Європа» як один із найбільших проектів культурно-гуманітарного спрямування, що надає великі можливості для розвитку культурного та креативного секторів у країнах – членах ЄС. Розрахована на 2014-2020 рр. програма є рамковим документом, що передбачає реалізацію мистецьких проектів країн Європи, а також участь держав-учасниць Східного Партнерства (Молдови, Грузії, Туреччини, України). Це дасть змогу нашій країні претендувати на ґрантові ресурси та фінансувати спільні з європейськими партнерами культурні, пам'яткоохоронні та інші проекти [8].

Українська бібліотечна асоціація стала одним із співorganizаторів проекту «Містки громадської активності», що фінансувався ЄС та впроваджувався у партнерстві з Громадським об'єднанням (ГО) «Центр культурного менеджменту» (Львів), Благодійним фондом «Помагаєм» (Дніпро) та Фондом розвитку інформаційного суспільства (Варшава) у 2016-2018 рр. Цільовою групою проекту стали лідери громадянського суспільства, внутрішньо переміщені особи (ВПО) та громади невеликих українських містечок. Проект діяв у всіх регіонах України, але перевага надавалась учасникам з Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Львівської та Харківської областей.

Завдяки участі у міжнародних проектах українські бібліотеки оновлюються та модернізуються, створюються та поповнюються електронні бази даних, бібліотечні кадри навчаються сучасним інноваціям та технологіям в роботі. З оновленням кадрового ресурсу бібліотеки України відкривають Інтернет-центри, створюють суспільні та науково-освітні інформаційні ресурси, які представляються у Всесвітній мережі, проходять навчання користувачі інформаційної і комп'ютерної грамотності. Бібліотеки, які брали участь у проектах, сприяють зменшенню інформаційної та електронної «прірви», підвищенню інформаційної грамотності громадян, стають важливим чинником розвитку громадянського суспільства України [59].

Активна участь бібліотек в «бюджетах участі» (громадських бюджетах населених пунктів) дозволила отримати підтримку проектам, пов'язаним з покращенням бібліотечного сервісу мешканцям громад всієї країни. Проектами - переможцями 2016-2017 рр. стали:

- в м. Києві: «Освітні студії Гретера і Криванека» (бюджет 2 млн грн., у бібліотеці КПІ). Мета проекту - створити платформу для комфортного навчання, розвитку, дозвілля, спілкування, генерації ідей та розробки власних проектів; «BIBLIO HUB» для людей з вадами зору (бюджет 399 760 грн., у ЦРБ ім. П. Тичини ЦБС Дніпровського району). В основі проекту – ідея допомогти людям з вадами зору відчувати себе часткою повноцінного життя шляхом створення сучасного зручного інформаційного простору. Реалізація проекту сприятиме соціалізації та адаптації незрячих людей в суспільстві, створенню для них місця для спілкування, читання та проведення дозвілля;

- у м. Вінниці: «Бібліотека здатна дивувати» (бюджет 507 821 грн., у Центральній бібліотеці для дітей та юнацтва. Проект передбачає створення міні-Музею іграшки, лялькового театру «Сонячний зайчик» та бібліокінозалу «Аншлаг? Аншлаг!», а також установлення зеленої каркасної скульптури «Книжка» на газоні біля входу до бібліотеки; «Читай, улюблене місто» (бюджет 192 500 грн., мікрорайони міста). Проект передбачає збільшення кількості соціальної реклами, спрямованої на пропаганду читання серед населення, виготовлення зовнішньої реклами (фото з відомими вінничанами, які будуть заохочувати читати), рекламу на білбордах, виготовлення «читаючих лавочок» біля бібліотек;

- у м. Рівному: «Оновимо бібліотеку - збережемо центр культури і просвіти» (бюджет 249 тис. грн., у бібліотеці-філії № 2). Передбачено, що після проведення ремонту приміщень бібліотеки будуть створені умови для її подальшого розвитку і перетворення на першу в місті URBAN-бібліотеку. Заклад буде трансформовано із звичного книгосховища в новітню інформаційну установу із забезпеченням вільного, безперешкодного (в т. ч. для маломобільних груп населення) безоплатного доступу всім жителям мікрорайону (в т. ч. Найбіднішим) до інформації, знань та культурного надбання для запобігання інформаційній нерівності та соціальному виключенню; у м. Житомирі: «Інтелектуальна мережа» - шахові клуби у міських бібліотеках (бюджет 427 360 грн., у трьох бібліотеках-філіях Житомирської міської бібліотеки). Мета проекту - створення бази для залучення громадян до відвідування бібліотек і для інтелектуального дозвілля людям різних вікових груп; «Громадська інтернет-бібліотека «Велесова книга»» (бюджет 997 тис. грн.). Мета проекту - створити зону обслуговування, де молода людина може стати читачем без правил і умовностей; змінити у свідомості мешканців стереотипне сприйняття бібліотеки. Передбачає чотири антивандальні сенсорні екрани, що дадуть змогу користуватися загальнодоступною базою бібліотек світу, місця з портами для підзарядки мобільних пристроїв. Джерелом живлення для екранів та освітлення слугуватимуть сонячні фотомодулі;

- у м. Чернігові: «Сучасний дизайн приміщення бібліотеки» (2016 р., бібліотека ім. М. М. Коцюбинського). Завдяки реалізації проекту вдалося відремонтувати та покращити фасад приміщення бібліотеки, вестибюль, туалетну кімнату, коридор. Бібліотека отримала Інтернет, Wi-Fi, придбала 2 комплекти комп'ютерної техніки, нові меблі.

До бюджетів участі активно долучаються і сільські бібліотеки. Першою об'єднаною громадою Черкащини, де запровадили бюджет участі, стала Білозірська ОТГ. На втілення в життя проектів-переможців у 2018 році буде витрачено загалом до 150 тис. грн. Перемагли такі проекти: «Стежками історії рідного краю» (розроблення та облаштування туристичного маршруту, відновлення бліндажу часів Другої світової війни, встановлення інформаційних банерів, вказівників маршруту та огорожі навколо столітнього дубу), «Безпечний дитячий відпочинок» (облаштування на території сільського клубу комфортних та безпечних місць відпочинку для дітей) та «Відновлення природного нахилу дороги для безпечного проїзду» (із підсиленням дорожнього покриття). 11 проектів-переможців «Бюджету участі» змінять Баштанську міську ОТГ (Миколаївська область). Серед них передбачено проект «Створення соціально-культурного комплексу в с. Новоіванівка» (47,379 тис. грн.) [27].

Комунальний заклад «Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара» Херсонської обласної ради лише за останні два роки успішно втілила :

- проект за підтримки Українського культурного фонду «Говоримо українською. Читаємо українське».

- Впровадження інформаційного терміналу та мобільного додатку «Безпечна громада» в рамках конкурсу «Онлайн-сервіси: безпечна громада» Української Фундації Правової Допомоги за підтримки програмної ініціативи «Права людини та правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження». Термінал дозволить оперативно реагувати на запити херсонців та призведе до зростання рівня довіри до органів влади, а також до зменшення витрат з бюджетних коштів на ті служби, які могли б працювати набагато ефективніше;

- креативний майданчик Maker Space за сприяння програми «Вікно в Америку» Посольства США в Україні. Унікальний простір, де можна розвивати свій творчий, підприємницький та науковий потенціал за допомогою сучасних девайсів: інфрачервоний медичний термометр TM-65E, Lego Mindstorms EV3, електрична

швейна машинка Janome Decor, 3D-ручку, барометр-анероїд мембранний метеорологічний, мультиметр Mastech MS8238, плотер Silhouette CAMEO 3, Levenhuk DTX 500 LCD з вбудованим LCD-дисплеєм, «PlayStation 4 Pro» – остання версія ігрової консолі від компанії «Sony».

В бібліотеці діє цілий ряд проектів, притаманних тільки їй та націлених на задоволення потреб мешканців місцевих громад:

- бібліосалон «Казковий диванчик», в якому батьки можуть залишити свою дитину під наглядом бібліотекаря, доки вони перебувають у книгозбірні;
- проект «Арт-підвал» для задоволення запитів творчої молоді зі спільними ідеями та поглядами, у рамках якого проходять різноманітні заходи: розважальні програми, рок-вечірки, виставки сучасного мистецтва, молодіжні тусовки;
- проект екскурсій нового покоління «Міфи та бувальщини міста «Річкової зірки»;
- проект «Виїзний абонемент» дає можливість скористатися бібліотечними послугами безпосередньо на робочому місці користувача;
- проект «Сім'я в інтер'єрі бібліотеки», завданням якого було відродити традиції відвідування книгозбірні всією родиною;
- культурні проекти «Уїкенд в бібліотеці», «Літо з бібліотекою», «Таврійський тиждень мистецтв/Zabalka», «З Україною в серці»;
- соціальні проекти «Зачаровані діти в дружньому просторі бібліотеки», «Шлях до успіху», театр «Звичайна роль – особливий актор», учасниками якого стали діти-аутисти, діти з синдромом Дауна та діти з ДЦП тощо [за матеріалами сайту <http://lib.kherson.ua/>].

Наразі, на Херсонщині робляться спроби запровадити сучасний досвід Литви щодо впровадження програми модернізації бібліотек, яка включає три основних пункти: модернізація будівель, модернізація фондів та комп'ютерна модернізація. Створюється нова модель публічної бібліотеки, яка передбачає не тільки зміну ролі бібліотек в громаді, а й певні зміни в організації бібліотечного простору, його естетичному оформленні, рівні комфорту і якості надання послуг користувачам. У 2018 році за кошти обласного бюджету розроблена проектно-кошторисна документація капітального ремонту та оновлення дизайну читального залу Херсонської обласної бібліотеки для юнацтва ім. Б.А. Лавренюва. Головна його ідея – перетворити традиційний зал бібліотеки, де читачі тихенько гортають сторінки книжок і журналів, на багатофункціональний простір, унікальне місце для зустрічей, спілкування, навчання, дозвілля для молоді і всієї громади. Реалізація проекту дозволить підняти на новий якісний рівень соціокультурну діяльність бібліотеки, створити більш сучасні, комфортні умови для ефективної роботи молодіжних клубів, громадських об'єднань, проведення культурно-масових заходів. Проектом передбачені капітальні перетворення: ремонт та оздоблення стін, підлоги і стелі; заміна внутрішніх інженерних комунікацій; встановлення нової системи вентиляції і кондиціонування повітря; зонування приміщення. Окрім капітального ремонту читального залу в ньому необхідно оновити інтер'єр згідно із сучасними вимогами до дизайну юнацької бібліотеки. Для цього передбачається виділити окремі зони: Інтернет-центру, дискусійних майданчиків, глядацької зали, читання, спілкування, відпочинку; замінити меблі – стелажі, столи, полиці, стільці, крісла тощо; оновити систему освітлення. Збільшення робочих місць в Інтернет-центрі дасть можливість значно розширити коло відвідувачів «Школи медіаграмотності», «Університету третього віку», тренінгів з новинної грамотності.

Завдяки таким змінам обласна бібліотека для юнацтва ім. Б.А.Лавренюва стане відкритим суспільним простором, де поряд відбуваються заходи для різної аудиторії, починаючи від звичних освітніх подій до вечірок і виставок сучасного мистецтва. Бібліотека стане більш відкритою і доступною для всієї громади,

особливо для вразливих категорій — людей з інвалідністю, маломобільних, малозабезпечених. Вона насправді перетвориться на те привабливе «третє місце», куди молода людина поспішатиме після навчання або роботи. Третє місце – бібліотека де хочеться зустрічатися, де затишно, цікаво, зручно.

Аналіз організаційно-правових аспектів публічного управління і адміністрування щодо розвитку бібліотечної справи свідчить про повну відмінність підходів від зарубіжних держав. В деяких випадках спостерігається відставання від форм і методів організації бібліотечної справи. Проявляються кардинальні відмінності у відношенні суб'єктів публічного управління до ролі бібліотечної справи в суспільстві та впливі на суспільство. Не визначається роль бібліотек у вирішенні питань і завдань вітчизняного публічного управління. Враховуючи дані соціологічних досліджень, можна говорити про те, що і громадськість, і органи влади не сприймають бібліотеки як центри соціо-гуманітарної діяльності. Виходячи з цього, розроблено низку пропозицій.

Для розвитку в Україні кожної складової бібліотечної справи та публічного управління та адміністрування, використовуючи досвід інших країн світу необхідно закріпити на законодавчому рівні можливість створення різних сучасних організаційних форм роботи. Автором розділу пропозиції щодо запровадження зарубіжного досвіду узагальнено в таблиці (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Доцільний досвід зарубіжних держав для запровадження в Україні

Держава	Досвід для запровадження
ЄС, США	створення консорціумів як різновид об'єднання бібліотек
США	розробити моделі існування спільного бюджету; залучення приватних коштів щодо оцифровки унікальних творів культури; забезпечити в держбюджеті виділення коштів на фінансування державної програми; наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотек
Країни ЄС	законодавчо закріпити податкові пільги для бізнесу в аспекті державно-приватного партнерства, делегування повноважень щодо управління бібліотекою представникам громади; активне використання людських ресурсів громади, залучення недержавних структур та фінансів; розробка нормативного документу щодо волонтерської діяльності в культурі
Чехія	внести зміни до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» щодо визначення місця обласних бібліотек в регіональній бібліотечній політиці
Естонія	впровадити Фінансування культури за рахунок надходжень до бюджету від податків на алкоголь, тютюнові вироби, азартні ігри
Нідерланди	внести в нормативно-правові акти надання пільг бібліотекам; зниження ставки ПДВ, здійснюється їх пряме субсидування
Німеччина	залучення приватних коштів щодо оцифровки унікальних творів культури; для «організації бібліотечного обслуговування користувачів»
Великобританія	внести зміни до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» щодо визначення місця громади в управлінні бібліотеками; впровадити систему якості в бібліотеках
Фінляндія	організація інформаційного обслуговування користувачів
Японія	організація довідково-бібліографічного обслуговування користувачів
США, Австралія, Канада	створення спеціалізованих громадських центрів на базі бібліотек

Враховуючи досвід всіх держав доцільно розглядати бібліотеку як: майданчик для комунікації і соціального діалогу представників влади і громади; центр громади, який створює умови для формування активних громадян; пункт доступу громадян до публічної інформації та адміністративних послуг, сприяє розвитку е-урядування та е-демократії; є центри освіти впродовж життя, самоосвіти та саморозвитку. Для цього доцільно внести зміни в нормативно-правові акти та в податкове законодавство.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Багрова І.Ю. Библиотечное законодательство зарубежных стран в конце XX – начале XXI веков: состояние и проблемы (По материалам отечественной и зарубежной англоязычной литературы 2000 - 2005 гг.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL http://www.ifacom.ru/files/Monitoring/2009/bagrova_development_legislation.pdf. - Назва з екрана.
2. Баньковська І. Організація бібліотечних консорціумів (із досвіду роботи зарубіжних бібліотек) / І. Баньковська // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2017. - Вип. 45. - С. 47-60.
3. Башун О. Комп'ютерні програми для створення електронних бібліотек / О.В.Башун // Бібліотечний форум України. – 2012. – № 1. – С. 28–29.
4. Башун О. В. Маркетинговий підхід до трансформації універсальної наукової бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону / О. В. Башун // Вузівські бібліотеки на порозі XXI століття і впровадження нових технологій: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (20–23 травня 1998 р., м. Київ). – К., 1998. – С. 30–38.
5. Бібліотеки майбутнього: замість книжкових полиць – «платформа для дозвілля» [Електронний ресурс]. - Режим доступу URL www.dw.com/uk/бібліотеки-майбутнього-замість-книжкових-полиць-платформа-для-дозвілля/a-18822016. – Бібліотеки майбутнього: замість книжкових полиць – «платформа для дозвілля».
6. Бібліотечна справа [Електронний ресурс]. - Режим доступу URL https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.
7. Булахова Г. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як форма творення наукового знання / Г. Булахова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2009. - Вип. 25. - С. 328-330.
8. Вилегжаніна Т. Українські бібліотеки в процесі євроінтеграції / Тамара Вилегжаніна // Бібліотечна планета. – 2016. – № 3. – С. 4–5.
9. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Міжнародні проекти та ініціативи для розвитку бібліотек України / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Матеріали третьої науково-практичної конференції з міжнародною участю «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства». – Львів, 2011. – С. 70–81.
10. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Бібліотечно-інформаційна сфера: загальноосвітні тенденції розвитку у першому десятилітті XXI ст. / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 вересня 2013 року, Львів / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національний університет «Львівська політехніка», Науково-технічна бібліотека ; [редколегія : О. В. Шишка, Н. Е. Кунанець, Д. О. Тарасов, І. О. Белоус, Р. С. Самотий, А. І. Андрухів]. - Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. - С. 140-153.
11. Горин В. Зарубіжний досвід державного фінансового забезпечення виробництва культурних благ: висновки для України. Світ фінансів. 2 (19), червень 2009р.
12. Горовий В. Особливості продукування нової інформації у вітчизняному науковому виробництві / В. Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. - Київ, 2014. - Вип. 39. - С. 11-25.
13. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / Т. Гранчак; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2014.-184с.
14. Десять порад для кіноклубців-початківців [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <http://docuclub.docudays.ua/news/10-porad-pochatkivciam/>. - Назва з екрана.
15. Досвід роботи медіатек за кордоном [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <https://www.ztkolegium.org.ua/dosvid-roboty-mediatek-za-kordonom/>. - Назва з екрана.
16. Іванішина А. Читацькі звички українців: соціологічні дослідження останніх років [Електронний ресурс]. - Режим доступу URL <http://archive.chytomo.com/news/chitacki-zvichki-ukraiinciv-sociologichni-doslidzhennya-ostannix-rokiv>
17. Казакявічюте-Банкаускене А.: Краще не чекати змін, а впроваджувати їх [Електронний ресурс] / А. Казакявічюте-Банкаускене. - Режим доступу URL <http://www.chytomo.com/interview/asta-kazakyavichyute-bankauskene-krashhe-ne-chekati-zmin-a-vprovadzhuvatiiix>. – Назва з екрана.
18. Каращук О. Роль бібліотек в оптимізації процесу прийняття управлінських рішень / О. Каращук // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2017. - Вип. 46. - С. 208-224.

- 19.Квасневська Д. Бібліотека як серце громади: як у Британії осучаснили бібліотеки [Електронний ресурс]. - Режим доступу URL <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/10/9/226877/>.
- 20.Конкурс New Landmark Libraries 2015: победители и тренды [Электронный ресурс] // ЛибИнформ: информ. портал. – Текст. дан. – Режим доступа: <http://libinform.ru/read/foreign-experience/Konkurs-New-Landmark-Libraries-2015-pobediteli-i-trendy1/>. – Загл. с экрана.
- 21.Кочеткова А. Цифрові бібліотеки як ознака XXI століття / Анна Кочеткова// Світогляд.- 200.- №6. - С.68-73.
- 22.Кравченко С. Збирання та оцінювання даних статистики в галузі культури в країнах ЄС (за матеріалами міжнародного семінару) /Світлана Кравченко //Бібліотечна планета .- 2015.- №4.- С. 16-19.
- 23.Крауз М. Г. Популярнее, чем когда-либо: восприятие библиотеки в США и будущие тенденции их развития [Электронный ресурс] / Марджия Гету Крауз // Науч. и техн. б-ки. – 2015. – № 7. – С. 60–80. – Текст. дан. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2015/7/ntb_7_5_2015.pdf. – Загл. с экрана.
- 24.Кучереносов В. Ефективне управління та залучення додаткових ресурсів для бібліотек: Посібник для бібліотечних працівників.- К.- 2010.- 66с.
- 25.Кучин М. Бібліотеки в Україні й Чехії [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <http://litakcent.com/2015/07/31/biblioteku-v-ukrajini-j-chehiji/>. - Назва з екрана.
- 26.Лагута Л. Досвід зарубіжних країн щодо фінансування публічних бібліотек/ Людмила Лагута //Бібліотечна планета.- 2018.- №2.-С. 25-28.
- 27.Лагута Л. Моделі фінансування бібліотек світу та досвід для України//Методична служба: індикатор та імпульс інноваційної культури в умовах децентралізації : матеріали VI Всеукр. шк. методиста, 27-30 листоп. 2017 р. / М-во культури України, Нац. б-ка України бібліотек об'єднаних територіальних громад/ім. Ярослава Мудрого ; уклад. Т. Богуш. – К., 2018. - С. 93-112.
- 28.Мазурик Н. А. «Мейкерспейс: преобразуем наши библиотеки» – специальное мероприятие Посольства США в Москве / Н. А. Мазурик // Науч. и техн. б-ки. – 2014. – № 3. – С. 87–89.
- 29.Мальована А. Бібліотеки Польщі: досвід для України /А.Мальована //Бібліотечна планета.-2018.-№3.- С.27-30.
- 30.Маріуполь Life: Знайомимось, гуртуємось, розвиваємось [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <http://www.marlibrary.com.ua/index.php?menu=mrpl/>. - Назва з екрана.
- 31.Миськевич Т. Сучасна бібліотека як мультисервісний заклад [Електронний ресурс].- Режим доступу URL http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3176:suchasna-biblioteka-yak-multiservisnij-zaklad&catid=81&Itemid=415.- Назва з екрана.
- 32.Новий проект для бібліотек за підтримки Європейського Союзу [Електронний ресурс] // Український видавничий портал-Книгобачення: Веб-сайт. – Режим доступу : <http://knyhobachennia.com/?category=1&article=2228>. – Назва з екрана.
- 33.Ойрашський маніфест. Порядок денний проекту PULMAN для електронної Європи [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація : [сайт]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-ifla-ta-in/1583-476-476-476-476-476-dokumenti-ifla-ta-in>. – Назва з екрана.
- 34.Открытый доступ: Библиотеки за рубежом 2016: сборник / Ред. : Н.Ю. Золотова, С.В.Пушкова; Всерос. гос. б-ка иностр. лит-ры им. М.И. Рудомино, Группа междунар.библиотекведения. – М.: Центр книги Рудомино, 2016.
- 35.Пестрецова О. Бібліотечні центри правової інформації: досягнення і перспективи діяльності / О. Пестрецова // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. Г Вернадського. –К., 2013. - Вип. 36. - С. 540-548.
- 36.Приймак С. «Parasol»: паліативна допомога, це не про смерть. Це – про життя! [Електронний ресурс] // Блог Кіровоградської ОУНБ: неофіційний вісник ОУНБ ім. Д. І. Чижевського : [блог]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://blog.library.kr.ua/2017/06/parasol.html>. –Назва з екрана
- 37.Присяжна Л. Наукові бібліотеки як центри інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління (на прикладі НБУВ) / Л. Присяжна // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. - Вип. 39. - С. 138-146.
- 38.Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України № 35/95-ВР від 27.01.1995 р.: Редакція від 01.01.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 45 [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> .- Назва з екрана.
- 39.Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 р. № 1271: Редакція від 27.07.2017р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1271-2011-%D0%BF>. - Назва з екрана.
- 40.Про інформацію : Закон України № 2657-XII від 02.10.1992 р. // Відомості Верховної Ради України .- 1992.- № 48.- Ст.650: Редакція від 01.01.2017р. [Електронний ресурс] – Режим доступу URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> .- Назва з екрана.
- 41.Про культуру : Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI//Відомості Верховної Ради України.- 2011.- № 24.-, ст.168: Редакція від 04.11.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.- Назва з екрана.
- 42.Про обов'язковий примірник документів : Закон України № 595-XIV від 09.04.1999 р. // Відомості Верховної Ради України .- 1999.- № 22-23.- Ст.19: Редакція від 13.01.16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14>.- Назва з екрана.

43. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] : Розпорядж. Каб. Міністрів України № 219-з від 23.03.2016. – Режим доступу URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> – Назва з екрана.
44. Проект Європейського Союзу : Національний Темпус / Еразмус+ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL <http://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universytetiv-ta-studentiv>. – Назва з екрана.
45. Проект соціальної дії «Майстерня Щастя» [Електронний ресурс]. – <https://www.facebook.com/Workshopandhappiness/>.
46. Прокопенко Л. І. Законодавче регулювання у сфері діяльності бібліотек: нормативно-правові аспекти / Л. І. Прокопенко, О. А. Сіра // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - Ужгород, 2015. - Вип. 32(1). - С. 67-71.
47. Публічна бібліотека і реалізація завдань соціальної політики : рек. тематика семінарів працівників район. і міських б-к / М-во культури України, Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого ; матеріал підгот. М. Талалаєвська ; відп. ред. Т. Богуш. – Київ, 2017. – 52 с.
48. Публічні бібліотеки як місце доступу громадян до інформаційних технологій та Інтернету: матеріали дослідження / Українська бібліотечна асоціація; В.С.Пашкова. І.О.Шевченко, Я.О.Хіміч. – К.: Міленіум, 2008. – 122 с
49. Рекомендації Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» (м. Київ, 6-8 жовтня 2015 р.) [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <https://lib.if.ua/prof/?p=718/>- Назва з екрана.
50. Ріппа П.С. Правове регулювання інформатизації бібліотек України: сучасний стан та перспективи розвитку //Правова інформатика,- 2010.- №3.-С.82.
51. Руководящие принципы библиотечного законодательства и библиотечной политики в Европе (Совет Европы / EBLIDA) // Информационно-библиотечная сфера: международные акты и рекомендации : сборник справочно-нормативных и рекомендательных материалов/сост.: Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. — М.: Либерия, 2001. — С. 60.
52. Семесько В. Бібліотека Конгресу США: зарубіжний досвід /В.Семесько //Вісник Книжкової палати. -2015.- № 1 - С.17-19.
53. Семь причин зайти в библиотеки Финляндии и не за книгами [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <https://euro-pulse.ru/euroexpress/7-prichin-zayti-v-biblioteku-v-finlyandii-i-ne-zaknigami/>- Назва з екрана.
54. Скібчик Г. Є. Актуальні напрями державної політики в бібліотечній справі [Електронний ресурс].- Режим доступу URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2011_3_20/- Назва з екрана.
55. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – Київ: НВЦ НБУВ, 2009. – С. 395–396.
56. Талалаєвська М. Нові форми роботи з користувачами в бібліотеках різних країн // Бібліотечна планета. – 2016. – № 2. – С. 13–16.
57. Талалаєвська М. Тенденції розвитку публічних бібліотек зарубіжних країн: (за матеріалами зарубіжної фахової преси 2014–2016 рр.) [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <http://profy.nplu.org/file/tendencies.pdf>.- Назва з екрана.
58. Українці читають книги найменше у Європі [Електронний ресурс]. - Режим доступу URL <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinci-chitayut-knigi-naumenshe-u-yevropi.html>.
59. Шендрік О. Роль міжнародних проектів для розвитку бібліотек України [Електронний ресурс]. - Режим доступу URL <http://obraz.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/11.pdf> .- Назва з екрана.
60. Яка вона бібліотека нового типу? [Електронний ресурс].- Режим доступу URL <http://bibliote4nyj-autoban.blogspot.com/2017/04/blog-post.html/>- Назва з екрана.
61. Які проблеми турбують українців? [Електронний ресурс]. - Режим доступу URL <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=772&page=5>
62. Яринич С. Міністерство культури: Британія | Франція | Україна. [Електронний ресурс]. - Режим доступу URL <https://antikvar.ua/ministerstvo-kulturi-britaniya-frantsiya-ukrayina/>.
63. Ярошенко Т. Зібрання під «паросолькою» британських бібліотекарів/Т.Ярошенко // Вісник Книжкової палати.-№ 12.- С.6-9.
64. Ярошенко Т. Проект «Електронна бібліотека: центри знань в університетах України» - інновації через співробітництво /Т. Ярошенко // Бібліотечний вісник. – 2009. - № 3. – С. 3-5.
65. Biblioteca Solidaria: [website]. – Mode of access: <http://bibliotecasolidariacim.blogspot.com.es/> (viewed on September 21, 2017). – Title from the screen
66. Blank B. T. Public Libraries Add Social Workers and Social Programs / Barbara Trainin Blank // The New Social Worker. The social work careers magazine: [website]. – Mode of access: <http://www.socialworker.com/feature-articles/practice/public-libraries-add-social-workers-and-social-programs/> (viewed on September 21, 2017). – Title from the screen
67. Bostick S. L. Academic Library Consortia in the United States : An Introduction /S.L.Bostick//LIBERQuarterly.-2001.-Vol. 11.-Xs 1.-P. 6-13.
68. Caiola S. Fitness librarians pump up the Sacramento book scene [Electronic resource] - <https://www.sacbee.com/news/local/article2589955.html>.
69. Cencerrado L. M. La biblioteca, un techo para las personas que viven en la calle / Luis Miguel Cencerrado // Bibliotecas: [blog]. – Mode of access: <http://www.biblogtecarios.es/lmcencerrado/la-biblioteca-un-techo-para-las-personas-que-viven-en-la-calle/> (viewed on September 21, 2017). – Title from the screen.

70. Ceynowa K. Indoor Navigation in Libraries Using a Smartphone to Get to the Reading Room [Electronic resource] / Klaus Ceynowa, Martan Hermann // Goethe-Institut: [website]. – Mode of access: <https://www.goethe.de/en/kul/bib/20847255.html> (viewed on November 30, 2016). – Title from the screen.
71. On the Table Discussions at All CPL Locations [Electronic resource]. - <https://www.chipublib.org/news/on-the-table-discussions-at-all-locations/>.
72. Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014 [Electronic resource]. - <https://www.thefreedictionary.com/librarianship>.
73. Colodrón V. Library legislation and policy in Spain // Ibid. – p.57-58.
74. Core Values of Librarianship [Electronic resource]. - <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/corevalues>
75. Cottrell M. Reading on the inside: programs help incarcerated parents connect with their children through books [Electronic resource] / Megan Cottrell // American Libraries. – 2014. – Vol. 45, № 11/12. – P. 46–49
76. Chicago Offers Free Library Benefits to Public Transit Riders [Electronic resource] // LISNews: Librarianing Since 1999. – Mode of access: http://lisnews.org/chicago_offers_free_library_benefits_to_public_transit_riders (viewed on November 30, 2016). – Title from the screen.
77. Chicago Public Library [Electronic resource]. - <http://vmo.rgub.ru/foreign/news/archive.php?year=2017>
78. Chicago Offers Free Library Benefits to Public Transit Riders [Electronic resource] // LISNews: Librarianing Since 1999. – Mode of access: http://lisnews.org/chicago_offers_free_library_benefits_to_public_transit_riders (viewed on November 30, 2016). – Title from the screen
79. <https://euro-pulse.ru/euroexpress/7-prichin-zayti-v-biblioteku-v-finlyandii-i-ne-za-knigami>
Inspiring young readers through digital and printed resources [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.bookaid.org/2016/08/17/inspiring-youngreaders-digital-printed-resources
80. Fitness librarians pump up the Sacramento book scene <https://www.sacbee.com/news/local/article2589955.html>
81. Horton V. Library Consortia : Models for Collaboration and Sustainability/ Valerie Horton, Greg Pronevitz. - Chicago : American Library Association. – 2014. -216 p.
82. Giannattasio I. Changing libraries, encountering the law// Liber quarterly. – 2004. – p.402-205.1
83. Gibson J. Library provides app knowledge / Jelani Gibson // Weatherford: [website]. – Mode of access: http://www.weatherforddemocrat.com/news/local_news/library-provides-app-knowledge/article_18ba8a53-1ae2-5359-80b5-85cb420b8c0a.html (viewed on September 21, 2017). – Title from the screen.
84. Jail & Prison Libraries // Brooklyn public Library: [website]. – Mode of access: <https://www.bklynlibrary.org/outreach/transitional-services> (viewed on September 21, 2017). – Title from the screen.
85. Lankes D. The Atlas of New Librarianship [Electronic resource]. - <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/corevalues>.
86. Library legislation and policy of the Italian regioni/ Campioni R., Gay E., Spinazzola M.// Ibid. – p. 59-61.
87. Libraries making a difference. The fifth quality framework of Welsh Public library Standards 2014–2017 [Electronic resource] // Llywodraeth Cymru Welsh Government: [website]. – Mode of access: <http://gov.wales/docs/drah/publications/140425wpls5en.pdf> (viewed on October 24, 2016). – Title from the screen
88. Lithuanian Council For Culture [Electronic resource] - <https://www.ltk.lt/en/about-us>.
89. Make It Take It Kits at Meridian District Library [Electronic resource] // The Library as incubator project: [website]. – Mode of access: <http://www.libraryasincubatorproject.org/?p=15580> (viewed on November 30, 2016). – Title from the screen.
90. Muthu M. Resource Sharing In Libraries: A Vital Role of Consortia/ M. Muthu// International Research : Journal of Library & Information Science. - 2013. -Vol. 3.-№1. -P. 210-225.
91. Oceanside Library Strategic Plan Update 2017-2020 [Electronic resource]. - <https://www.ci.oceanside.ca.us/documents/Library/lsp.pdf>.
92. Public Libraries Supporting Social Inclusion – meet our grantee from Slovenia» // Public Libraries 2020. Building stronger EU communities: [website]. – Mode of access: <http://www.publiclibraries2020.eu/news/public-libraries-supporting-social-inclusion-meet-our-grantee-slovenia> (viewed on September 21, 2017). – Title from the screen
93. Sartorius J. Highly-competitive libraries and guaranteed freedom of expression and free access to information. – Ibid. – p. 11-12.
94. Summer Reading Challenge [Electronic resource]. – <https://summerreadingchallenge.org.uk/>. - Назва з екрана.
95. Thery Dog International [Electronic resource]. - <https://www.tdi-dog.org/OurPrograms.aspx?Page=Libraries>.
96. What is Library Services [Electronic resource]. – <https://www.igi-global.com/dictionary/information-literacy-support-online-students/17103>

РОЗДІЛ 4

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ МУЗИЧНИМИ ТЕАТРАМИ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

Питання публічного управління музичними театрами є актуальними для багатьох держав світу. Сьогодні проблеми сталості та «живучості» музичних театрів як складової світової та національних культур є актуальними не тільки з позицій ролі театру в духовному становленні людини та його впливу на суспільство, а й з позицій розширення потенціалу цього культурного сектору, який має невелику аудиторію по відношенню до жителів держави. Формування нових підходів до публічного управління музичними театрами зарубіжними фахівцями розглядається в контексті урбанізації, збереження культурної спадщини, підвищення культурної привабливості менш відомих місць, співпраці з громадянами, підвищення суспільної цінності театрів, розвитку конкуренції між театрами та формування співпраці між державним сектором та приватними операторами, взаємодії з місцевими культурними виробництвами та громадськими культурними організаціями культурної екосистеми, створення соціальної культурної цінності для громадян, ролі у світовій економіці тощо.

Документами ЄС (Європейська Рада, 2011; Рада Європейського Союзу, 2014; Європейська Комісія, 2015) декларуються сучасні нові підходи до розвитку музичних театрів з урахуванням необхідності переосмислення їх ролі не тільки всередині культурного сектора, але й позицій визначення їх ролі в культурних мережах, побудованих на публічно-приватно-громадянському партнерстві.

Зміст і форма публічного управління музичними театрами залежать від моделей культурної політики держав, оскільки в зарубіжних державах, на відміну від вітчизняної практики, обсяг втручання в культурну політику (і в діяльність музичних театрів) значно менший за рахунок розвитку міжсекторального партнерства (Samarinha Matos & Macedo, O'Flynn & Wanna). Відповідно до цього формуються певні моделі публічного управління музичними театрами, опис яких є в зарубіжних дослідженнях (Cuccia & Santagata, Donato, Glaeser, Hewison, Howkins, J. Price, K. Kakiuchi, Landry та ін.). Основне – це зниження надходжень з державних бюджетів, зменшення податкового тиску, підвищення різних сучасних видів фінансових вливань від бізнес-структур, меценатів та філантропів. Це все є підставою створення нових стратегій щодо підвищення ролі музичних театрів у місцевому економічному розвитку.

Зарубіжні фахівці наголошують на взаємозв'язках між мистецтвом і економічним розвитком в міських районах з високою концентрацією високоосвічених творчих людей. У цьому аспекті ініціативу на себе беруть органи місцевого самоврядування, які сприяють створенню агенцій, рад, фондів тощо задля фінансування музичних театрів. Наголошується на тому, що культурні заходи змінили свої моделі управління і розглядаються як широкий набір державних послуг (A. Patuelli, F. Donato), який передбачає необхідність співпраці між державним і приватними секторами (Denhardt & Denhardt, Kooiman, Provan & Kenis) та ґрунтується на переосмисленні способів надання державних послуг в сфері культури, зокрема і в музичних театрах (M. Dragičević Šešić, V. Čorič). Фінансування перенесено на місцевий рівень, особливо це відзначається в умовах децентралізації.

У деяких державах за основу беруться різні наукові концепції, зокрема: лідерства, нового публічного менеджменту, філантропії (Hewison & Holden), різні концепції виховання та освіти (B. Mandel, E. Kakiuchi, M. Sumi, K. Takeuchi), а також будівництва «культурної нації» як національної ідеї. З'являються громадські театри,

які мають певні правові рамки, що зафіксовані в законах про управління театральним мистецтвом. Відповідно виокремлюються різні схеми та моделі фінансування театрів в зарубіжних державах.

Існують навіть зарубіжні дослідження щодо рівня виборців, зокрема щодо аудиторій виборців французьких президентів. В 2017 році у Франції, в рамках опитування аудиторії класичної музики, дослідниками було проаналізовано публічне голосування шанувальників класичної музики в першому турі президентських виборів. За *Marine Le Pen* проголосували тільки 8% людей, які люблять класичну музику. За *Emmanuel Macron* проголосувало 30% любителів класичної музики, у порівнянні з 23% голосами респондентів, які не слухають класичну музику. За ним слідує *François Fillon*, який робить досить високий бал (завдяки віковій категорії 60 років і більше): 27% серед публіки класичної музики, проти 19% у публіки, яка не слухає класичної музики.

На відміну від зарубіжних підходів у вітчизняній науці і практиці існують підходи, в яких йдеться про визначення доцільності управління культурою чи підтримки культури, а не використання певних систем, схем чи моделей. Інші автори ретельно аналізують правові документи і пишуть про створення сприятливого економічного і правового середовища для розвитку культурних індустрій, таких як музичний театр. Втім, у вітчизняній науці практично відсутні дослідження щодо формування моделей публічного управління музичними театрами і зміни задля цього загальнодержавних підходів як до культури, так і до її митецьких складових.

У цьому розділі висвітлено досвід таких держав як: *Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Данія, Естонія, Італія, Іспанія, Камбоджа, Канада, Латвія, Німеччина, Норвегія, Польща, США, Угорщина, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія.*

Виходячи з цих позицій тема розділу звучить таким чином, що вимагає показати процеси імплементації зарубіжного досвіду у вітчизняну практику роботи театрів. Втім, відсутність правової бази щодо: сучасних форм організації діяльності музичних театрів та публічного управління ними; інноваційних видів їх фінансування; створення громадського управління театрами тощо, не дає можливості охарактеризувати процес імплементації зарубіжного досвіду, дослідження якого висвітлено у даному розділі. Саме тому акцент зроблено на виробленні пропозицій, які будуть сприяти імплементації зарубіжного досвіду, доцільного для України.

Науково-теоретичною та методологічною базою дослідження стали наукові розробки зарубіжних фахівців, вітчизняних дослідників проблем публічного управління музичними театрами, статистичні дані і правові акти України і зарубіжних держав, а також соціологічні опитування, проведені в Одеському національному академічному театрі опери та балету фахівцями з Німеччини.

У розділі узагальнено досвід організаційно-правових основ публічного управління музичними театрами в зарубіжних державах, які ґрунтуються на моделях культурної політики та формах фінансування культури. Одержані результати можуть бути використані органами публічного управління і адміністрування сфери культури, зокрема музичними театрами. За допомогою моделей і механізмів, про які йдеться в роботі, можна здійснити фінансування сфери культури альтернативними способами, що буде мати позитивний вплив на процеси консолідації суспільства.

4.1. Зарубіжні дослідження щодо етапів становлення публічного управління музичними театрами

Становлення публічного управління музичними театрами має свою історію. Багато зарубіжних дослідників співвідносять процеси публічного управління з формуванням демократії. Вони стверджують, що оскільки окремо музичні театри

з'явилися в середині XVII ст., то мова йде спочатку про звичайний театр драми. Визначають значення театру для формування демократії [96]. *Перший етап* становлення публічного управління музичними театрами співвідносять з періодом розквіту театрів в Афінах (*Греція*), де позиціонувались *форми ідейного життя* при формуванні афінської демократії. *Другий етап* пов'язують з роллю театрів при вирішенні питання обов'язку і моралі у XV-XVIII ст., *Франція* [25]. У цей період вже йдеться про формування прав і свобод селян, ремісників та купців, які на відміну від перших двох станів (дворянства і духовенства) обкладалися податком. З'являються три гасла нового часу: рівність перед Богом; свобода, обмежена рівністю і братством; братство як різновид суспільного договору, визнання прав людини поруч також як і своїх [25]. *Третій етап* дослідники співвідносять з появою музичних театрів в середині XVII століття по-перше у Венеції, а потім в інших містах *Італії*. Театри призначалися для розваги аристократії [96]. У зв'язку з ростом антифеодального демократичного руху на початку XVIII століття в історії опери виокремлюються комічні опери. Національними різновидами такої опери були баладні опери в *Англії*, опери-буффа (італ. *Opera buffa* – «комічна опера») в *Італії*, опери-комік у *Франції*, зінгшпіль у *Німеччині*. Реалістичні за своїм спрямуванням, вони використовували побутові сюжети, почерпнуті з навколишнього життя, у витоках своїх пов'язані з народною музикою і театром [25, 96].

Четвертий етап пов'язують з розвитком *італійської* опери та новим напрямком в мистецтві – романтизмом. На противагу космополітичним тенденціям епохи Просвітництва, цей етап відрізнявся підвищеним інтересом до національних форм життя, що передбачало активне використання сюжетів з народних казок, легенд і переказів або з історичного минулого країни [89]. Сприяла розвитку опери й романтична ідея синтезу мистецтв, покликана забезпечити сильніший вплив мистецтва на людину [5, 89]. *П'ятим етапом* фахівці вважають період кінця XIX сторіччя [25]. Зазначається, що реалістичний напрямок одержав своє продовження у *веризмі* (від італ. *Vero* – «правдивий») – течії в італійському мистецтві, яка виникла наприкінці XIX століття. Це розглядається як *варіант натуралізму*, який був представлений такими операми як «Сільська честь» П. Масканьї (1890) і «Паяци» Р. Леонкавалло (1892). Риси веризму властиві також раннім операм Дж. Пуччіні – «Богема» (1895), «Тоска» (1899). Автори прагнули показати життя «таким, яким воно є», тому серед їх героїв переважають «звичайні» люди – актори, селяни, студенти, поети та інші. Поряд з реалістичними тенденціями, позначалися і романтичні напрямки [25, 88].

Італійська опера-буффа, на думку дослідників, з одного боку була наступницею опери-серія (*opera seria* – «серйозна» опера), з іншого боку увібрала традиції народного театру *commedia dell'arte* і, на відміну від серйозної опери, розрахованої на аристократичну аудиторію, призначалася для демократичнішої аудиторії. Склалося велике розмаїття типів музично-театральних творів: героїко-патріотичні, епічні, лірико-драматичні, комічні [25].

У 20-х роках XIX століття у *французькій* музиці склався особливий жанр – «велика опера» (фр. *Grand opéra*). Велика опера була монументальна і мала пишне музично-драматичне дійство; сюжет був зазвичай історичним, герої переживали і соціальну драму, і особисту. При цьому найчастіше в них порушувалися теми, що мали велике суспільне значення. Зазначається, що опера формувала революційні ідеї і сприяла революціям. Така думка дослідників стосується опери Д. Обера «Німа з Портічі» (поклала початок жанру французької великої опери), прем'єра якої відбулася в *Парижі* 29 лютого 1828 року. Відновлено постановку було в *Парижі* відразу після Липневої революції 1830 року. 25 серпня того ж року під час вистави опери в брюссельському театрі *de la Monnaie* прозвучала зі сцени фраза «Aux armes!» («До зброї!»), яка дала сигнал до початку заворушень, що призвели до

Бельгійської революції, результатом якої стала незалежність країни. Р. Вагнер у своїх «Роздумах над Обером» (1871) зауважив, що рідко коли твір мистецтва так тісно пов'язаний з подіями світового масштабу, тоді як ця постановка – безумовний провісник революцій [25].

Те саме стосується і розвитку балету як складової музичних театрів. Балет виник при дворах як розвиток урочистих вистав, які ставилися під час свят для аристократів [9]. Дослідники показують, що кращим творам музичного театру властиві народність і реалізм, єдність глибокого змісту і досконалої художньої форми, національна визначеність музики, зв'язок з народною творчістю, з передовою суспільною думкою. Музичні спектаклі завжди відрізнялися винятковою глибиною психологічних характеристик, правдивим виразом душевного світу людей і драматичних конфліктів [25, 35].

В історії опери фахівці знаходять все більш рельєфне і безпосереднє відображення боротьби різних ідейно-творчих напрямків, зміни художніх стилів [96]. В кращих виставах відстоюються прогресивні, демократичні засади національної культури. Опера сприяє, як наголошують професіонали, формуванню самосвідомості народу, служить одним з вищих проявів національної культури [3, 14]. Фахівці відзначають, що розвиток театру завжди було нерозривно пов'язано з розвитком суспільства, його матеріальним станом і культурою в цілому. Значення театру в духовному житті людей, його розквіт або занепад, основні напрямки, ідеї і художні тенденції завжди встановлювалися в залежності від особливостей суспільного розвитку людей і загального стану країни. У різні епохи театральне мистецтво мало різні цілі: то розважати, то виховувати і закликати, то проповідувати. Ці цілі легко досягалися, адже за рахунок свободи вираження думки і слова, сила впливу була велика, а можливості безмежні [4, 14].

Є дослідження, які виокремлюють так званий *радянський етап управління музичними театрами*. Радянська система планування суперечила всій системі театрального мистецтва. Дотаційне мистецтво знаходилося в рабстві ідеології країни. Війна дала якесь послаблення в цьому плані. Така ситуація проіснувала майже до кінця 70-х років. Сформувалась структура управління музичними театрами [13].

Шостим етапом становлення публічного управління музичними театрами вважають сучасні демократичні підходи, зокрема це стосується визначення інститутів, які вирішують питання митецької діяльності [94]. На цьому етапі з'являється, як констатується спеціалістами, низка інститутів, які вирішують питання розвитку художньої діяльності. Це творчі спілки та об'єднання, архітектурні, митецькі та реставраційні майстерні, кіностудії та кінопрокатні установи, театри (драматичні і музичні), концертні структури, середні і вищі навчальні заклади художнього профілю та ін. [71, 94].

Розширюється роль і значення сфер освіти, бізнесу та культурного співробітництва. Науковці співвідносять її з таким напрямом як соціальна педагогіка. Завдання соціальної педагогіки вирішуються переважно в системі освітніх установ. Міжнародне культурне співробітництво здійснюється, головним чином, центральними управлінськими органами культури. Певну роль у розвитку культурної політики грають науково-дослідні та навчальні заклади культури і мистецтва [13, 94]. Сьогодні театральне життя кардинально змінюється, формуються нові правила спілкування з публікою, театральні установи безпосередньо залежать від суспільних потреб. Адже в сучасних умовах, доводять фахівці, досить значна частина населення виявилася витиснута із культурного середовища і обумовлених ним норм. При розриві колишніх соціальних зв'язків і втрати орієнтації в нових життєвих ситуаціях прогресують психологічні стреси і, як наслідок, тяжіння до соціально негативних форм поведінки. Театр же може вирішувати цю проблему, протиставляючи цим конфліктам свою

систему установок і образів. Він може створювати у свідомості глядачів позитивні норми поведінки та уявлення про ідеал [94].

Стверджується, що спілкування глядача і театру в сучасних умовах визначається такою духовно-практичною діяльністю, в якій реалізується цілий комплекс духовних потреб людини, і перш за все, потреба в мистецтві. У сформованих сучасних умовах очевидні зміни соціальної ролі театру в житті суспільства, істотно трансформувалися типи взаємодії театру з іншими соціальними інститутами – економічними, політичними, культурними, освітніми [15, 115]. З одного боку, вважають експерти, театри ніяк матеріально не захищені і їм нічого не залишається, як тільки йти на поводу у глядача, з іншого ж, на театрі продовжує лежати відповідальність і за виховання художнього смаку у глядачів, і за освіту, і за створення моральних ідеалів і формування моральних норм поведінки [115]. Фахівці констатують, що зміни, які відбуваються в інформаційній сфері розвитку суспільства, глобалізація інформаційних процесів сприяють певним змінам в роботі музичних театрів. З'являються умови для розширення сфер впливу музичних театрів на більш широкі верстви населення, масифікації мистецтва [115]. На Единбургському міжнародному саміті з питань культури [140] зазначалось, що у часи цифрової візуалізації культури формується неймовірна сила культури в перетворенні життя і міст, що технології пропонують безпрецедентні можливості для культури у *Великобританії* і за її межами. Кожен день можна бачити сейсмічну міць технологій та їх здатність залучати нову аудиторію, управляти новими бізнес-моделями і розширювати доступ до архівів і колекцій світового класу [140].

Наголошується на тому, що культурні організації також відіграють важливу роль в тому, як ми інтерпретуємо інформацію в епоху цифрових технологій. У світі соціальних мереж культурні організації відіграють життєво важливу роль в зміні наших поглядів і поданні нам нових перспектив. Це буде нова культурна межа в найближчі роки [140]. Дослідники констатують, що сучасний етап становлення публічного управління музичними театрами характеризується появою нової системи публічного управління «нове публічне управління» (*New Public Management – NPM*). З'являються нові актори публічного управління музичними театрами [31, 47]. Як наголошують М. Драгічевич-Шешич та Б. Стойкович партнерство з громадянами та громадянським суспільством останнім часом стало інноваційним підходом до надання державних послуг. Головним мотивом постійного пошуку кращої діяльності державного сектору є фіскальний тиск, жорстке бюджетне середовище та зростаючі суспільні потреби, що створюють безпрецедентні обмеження інноваційному потенціалу урядів. Необхідність переосмислити традиційну модель надання державних послуг змушує уряди прагнути перегляду відносин між державою та ринком та між державою та громадянським суспільством. Залучення різних партнерів до виробництва та надання державних послуг дозволяє забезпечити більш процвітаючі, справедливі та інклюзивні суспільства [47].

Після 2000 року була створена нова форма співпраці між державним і приватним секторами – *державно-приватне партнерство* (ДПП), як наступний крок до ринкової логіки. Фахівці констатують, що розподіл відповідальності між неприбутковим державним сектором і прибутковим бізнес-сектором можливий, якщо співпраця йде по лінії їх різних інтересів. Проте, в той час як NPM, і ДПП може представити ряд переваг. Протириччя між суспільною логікою (керовані місією) і приватною логікою (керовані прибутком) ніколи не були вирішені. Механізми надання державних послуг, орієнтовані на конкуренцію, отримали сильну критику як доказ нездатності підвищити їх цінність для уряду та громадян [47].

Ця концепція, що відкриває нові шляхи співпраці між державою та громадянським суспільством, стверджують експерти, є актуальною для мистецтва та культури. Вона безпосередньо охоплює окремих користувачів і групи громадян, які «працюють з

професіоналами або на місці професіоналів», і зосереджені на співпраці з NGO – неурядовими організаціями (Non-governmental organizations). Їх роль в основному стосується моніторингу та оцінки або надання інформації та підтримки користувачів. Таким чином, їх роль не розглядається насамперед як професійна альтернатива державним установам. Державно-громадське партнерство стало альтернативою державно-приватному партнерству, спираючись на порівняльні переваги третього сектора (NGO). Його перевага полягає в тому, що NGO є кращими партнерами, тому що вони керуються не прибутком, а місією [135]. Науковці констатують, що модель культурної політики з сильним громадянським виміром, при якій уряди делегують свої виконавчі повноваження радам і агентствам з культурного управління, заснована на модерністському уявленні про культуру як автономну галузь [135].

Доведено, що вона базується на довгостроковому контракті, у відповідності з яким державний орган дозволяє приватному сектору брати участь в проектуванні, будівництві і проведенні громадської роботи. Приватний сектор забезпечує додатковий капітал, навички управління і впровадження культурного продукту, оптимальне використання ресурсів [135]. Е.Боре стверджує, що з 2011 року в європейських політичних документах збільшилась кількість закликів до більш широкого використання міжгалузевих підходів: останні повідомлення і звіти дійсно підкреслили необхідність переосмислення ролі культури, культурної спадщини і культурних організацій з точки зору вже існуючих і потенційне співробітництво не тільки всередині культурного сектора, але й з суспільством і громадянами, з іншими державними і приватними суб'єктами та суміжними секторами. Культурні мережі, охоплюють декілька доменів (публічний, приватний і некомерційний) і встановлення співробітництва між суміжними областями, такими як туризм, освіта, культура призведуть до економічного розвитку регіонів [131].

Е. Боре зазначає, що останніми роками культура, творчість та інновації були визначені як потенційні чинники світової економіки і все більше уваги приділяється соціально-економічним, політичним, культурним та географічним умовам. Це може сприяти розвитку культури та творчості та потенційним взаємодіям серед зацікавлених сторін та суб'єктів, що працюють у цьому середовищі [132]. Культурний та творчий сектор дійсно розглядалися фахівцями як окремі суб'єкти, включаючи відповідний відсоток державних установ або асоціацій, неприбуткових організацій, тих, хто діє в соціальній економіці та світі соціального підприємництва [132]. Крім того, підприємства у сфері культури та творчості вважаються особливими, оскільки вони, в основному, зумовлені високими цілями, пов'язаними з культурою, і вони намагаються створити не тільки економічну, але й культурну та соціальну цінність для громадян та місцевих громад. Культурний і творчий сектор все частіше інтерпретується на основі цього «місцевого покликання» і пов'язаний з перспективами місцевих екосистем [131].

Культурні громадські установи та органи влади розглядаються дослідниками як частина культурного середовища, культурної екосистеми, де комерційна культура взаємодіє з місцевим культурним виробництвом та громадськими культурними організаціями [129]. Однією з рушійних сил, що об'єднують ці культурні екосистеми, було визначено спільну культурну ідентичність і спільні культурні цінності між різними зацікавленими сторонами, що діють в екосистемі [131]. Місцева культурна ідентичність та цінності дійсно розглядаються науковцями не тільки як основа для гарантування необхідного «спільного ставлення», що веде до ефективних систем управління місцевими культурними екосистемами, але й як рушійна сила, яка може привести різні частини до підтримки один одного в різних вимірах [132].

З 1990-х років, як зазначають фахівці, більшість європейських країн зіткнулися з необхідністю скоротити свої державні витрати, а також шукати нові шляхи надання громадських послуг. Нові теорії державного управління почали сприяти зміщенню до

співпраці між державним сектором та приватними операторами, запроваджуючи контракти, приватизацію та конкуренцію [154]. Процеси NPM, стверджують науковці, сприяли формуванню гібридних організацій, змінюючи тим самим межі між державним, приватним і неприбутковим секторами [154]. У деяких випадках процеси гібридизації поліпшили управління та ефективність державного сектору, що призвело до появи позитивних результатів у приватному секторі. Після цього «Нова державна служба» запропонувала поставити громадян у центр управління державними послугами, створивши процеси співпраці, які могли б сприяти залученню та відповідальності, створюючи міцні відносини між громадянами. З точки зору суспільної цінності, керівники також повинні реагувати на колективні переваги громадян, намагаючись зберегти довіру між ними та установами, а не просто зосередитися на результатах та виступах. Державне управління запровадило ідею про те, що громадські та приватні суб'єкти, у тому числі і самі громадяни, можуть співпрацювати для надання державних послуг [154].

Міжгалузеве та міжнародне співробітництво між культурними та освітніми установами, вважають фахівці, може допомогти ще більше розширити потенціал культурного сектору. Підхід до управління культурною мережею також вважається дійсним у малих, периферійних містах і може сприяти підвищенню культурної привабливості менш відомих міст [154]. В останні роки все більшу увагу дослідники приділяють важливості міжсекторального співробітництва та міжсекторальних мереж у різних дисциплінах, серед яких управління культурою, державна політика та державне управління, а також організаційні дослідження. Протягом багатьох років ідея створення мереж міцно увійшла до сфери культури і стала інструментом реформування всього сектора. Мережі та партнерські відносини на мезо (територіальному) рівні, засновані на культурній ідентичності території та залучені до її різноманітних суб'єктів та мешканців, виступають засобом подолання традиційних питань, пов'язаних з культурною сферою, таких як її самостійне становлення та проблемні фінансові аспекти, стабільність та шляхи вирішення нових завдань, що виникають внаслідок економічної та фінансової кризи. Дійсно, обмін ресурсами та набуття навичок за допомогою мереж може допомогти зменшити витрати, пов'язані з спільною діяльністю, підвищити ефективність у досягненні спільних цілей і розблокувати інноваційний потенціал культурних організацій за допомогою інноваційних синергій [131].

Теорія NPM, багато в чому заснована на впровадженні конкуренції, орієнтованості на результат і ринкової діяльності, вплинула на державну політику в багатьох країнах, незважаючи на деякі відмінності та критику [142]. Сьогодні, стверджують науковці, немає жодних сумнівів у тому, що роль уряду має бути перероблена перед зростаючим попитом на відповідальність, щоб показати результати державного фінансування та підвищити ефективність громадської діяльності [142].

Результати досліджень автором узагальнено в таблицю (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Етапи становлення публічного управління музичними театрами

Періоди розвитку музичних театрів	З чим пов'язані зміни	Форми публічного управління
Давня Греція	Позиціонування форм ідейного життя.	Формування афінської демократії.
Франція XV-XVIII ст.	Вирішення питань обов'язку і моралі	Формування прав і свобод селян.
Венеція (Італія) середина XVII ст.	Розвиток антифеодального руху	Формування свобод.

Продовження таблиці 4.1

Розвиток італійської опери	✓ Підвищення інтересу до національних форм життя	✓ формування свобод.
Кінець XIX ст.	✓ Прагнення показати життя «таким, яким воно є» ✓ «Велика опера» – сюжет історичний, герої переживали і соціальну драму, і особисту ✓ Опера формувала революційні ідеї і сприяла революціям	✓ Бельгійська революція, результатом якої стала незалежність країни
Сучасність	✓ Розширення ролі і значення сфер освіти, бізнесу та культурного співробітництва. ✓ Формування нових правил спілкування з публікою. ✓ Зміна соціальної ролі театру в житті суспільства, трансформація типів взаємодії театру з іншими соціальними інститутами – економічними, політичними, культурними, освітніми. ✓ Зміни, що відбуваються в інформаційній сфері, глобалізація інформаційних процесів. ✓ Фіскальний тиск, жорстке бюджетне середовище, зростаючі суспільні потреби, що створюють безпрецедентні обмеження інноваційному потенціалу урядів. ✓ Необхідність переосмислити традиційну модель надання державних послуг	✓ Низка інститутів, які вирішують питання розвитку художньої діяльності. ✓ Міжнародне культурне співробітництво здійснюється центральними управлінськими органами культури. ✓ Певну роль у розвитку культурної політики грають науково-дослідні та навчальні заклади культури і мистецтва. ✓ Поява нової системи публічного управління «нове публічне управління» (New Public Management – NPM). ✓ Нова форма співпраці між державним і приватним секторами – державно-приватне партнерство (ДПП). ✓ Співпраця з NGO – неурядовими організаціями. ✓ Процеси NPM сприяють формуванню гібридних організацій, змінюючи межі між державним, приватним і неприбутковим секторами.

4.2. Залежність змісту і форми публічного управління музичними театрами від моделей культурної політики держав

Як вважають фахівці, конструювання національної концепції культурної політики перш за все залежить від прийнятої в суспільстві політичної ідеології як системи ідей, що знаходяться в основі і підтримують економічну раціональність вибору тієї чи іншої концепції, і культурних цінностей, в основі яких лежать припущення про природу культурних процесів, їх вплив на розвиток суспільства [31, 126]. Політика в сфері культури – це комплекс операційних принципів, адміністративних і фінансових видів діяльності і процедур, які забезпечують основу дій держави в галузі культури. Початкова умова розробки політики в сфері культури – це досягнення згоди між офіційними, творчими, громадськими силами щодо пріоритетності цілей культурного розвитку [31]. Дослідники стверджують, що на етапі свого становлення культурна політика багатьох розвинених в економічному відношенні країн носила централізований характер, при якому провідна роль відводилася державі. Централізована культурна політика була спрямована на розширення мереж установ культури, які і створювалися, і керувалися центральною владою. В основу цієї

політики було поставлено культурне споживання [31, 32]. Констатується, що після Другої Світової війни широке поширення набула ідея культурної демократії або рівного доступу всіх до культури. За цим лежали не тільки культурні, а й політичні цілі держави, яка хотіла впливати на населення за допомогою благородної ролі культури [31].

Ф. Матарассо і Ч. Лендрі (2002), проводячи аналіз етапів становлення культурної політики, відзначають: «До 60-х років ХХ століття посилення впливу держави будь-якого політичного забарвлення в області культури пояснювалося «старим добрим» уявленням про цивілізуючу роль мистецтва і про демократизацію доступу до нього як до суспільного блага». Пріоритетом культурної політики того часу був найширший доступ населення до культурних цінностей через спеціальні освітні програми, безкоштовний доступ до музеїв, популяризація культури на державних теле- і радіоканалах [82]. Однак, за ствердженням фахівців, на початку 1970-х років такий підхід опинився під вогнем критики з боку тих, хто вважав, що заздалегідь задавати набір культурних цінностей і художніх форм, до яких надається доступ, – спосіб, який не відповідає принципам демократії. Це не що інше, як нав'язування більшості населення культури елітарної меншини, що ігнорує нові форми вираження і самовідчуття [82].

Г. Вестхейм зазначає, що з початку 1970-х років багато країн приступили до пошуку нової культурної політики [31]. В основі цієї політики лежала ідея демократизації культури. На зміну гаслу «культура для всіх» (культурна демократія) прийшло гасло «культура для кожного». Для процесів управління з'явилася необхідність більш активного включення ресурсів регіонального та місцевого рівнів. 1980-ті роки стали десятиліттям нової моделі суспільного адміністрування [31].

У Франції, як стверджують Ф. Матарассо і Ч. Лендрі (2002), були засновані регіональні дирекції у справах культури, підлеглі центру. Було здійснено передачу повноважень прийняття рішень регіональним або місцевим виборним органам в Швеції, Фінляндії, Данії. При цьому держава зберігала відповідальність за основний розвиток культурної політики та за деякі особливо важливі сфери, забезпечувало збереження історико-культурної спадщини. При цьому чітко обов'язки розподілялися між різними адміністративними рівнями [82].

Держави з федеративним адміністративним устроєм, такі як Німеччина, Бельгія, Австрія, Швейцарія, представляють інший тип: у цих країнах право прийняття рішень в області регіональної культурної політики повністю належить регіональній адміністрації. Державна влада здійснює допоміжні і/або незначні координуючі функції [82].

Фахівці відмічають (М. Пахтер, Ч. Лендрі), що на початку 1990-х років зароджується інструментальний підхід до культурної політики, суттю якого є те, що в його рамках принципова цінність культури визначалася її здатністю служити різним політичним цілям і стратегіям, спрямованим на суспільний розвиток або вирішення соціальних проблем [31]. Вони відзначають: «У 1980-х роках політики і діячі мистецтва зацікавилися перспективами інвестицій в культуру. Виявилось, що пожвавлення культурної діяльності сприяє соціальному та економічному розвитку і процвітанню, в тому числі і на місцях». Проведений ними аналіз показує, що будь-яка культурна діяльність і, відповідно, будь-які інвестиції в культуру мають неминучий соціально-економічний ефект і йдуть на благо суспільства в цілому. Розвиток культурної політики відкрив дорогу новим діячам (акторам) на культурно-політичній арені визначають науковці. Інтерес до культурної діяльності почали проявляти партнери з інших сфер. Ці «нові» актори походили з приватного сектора економіки (бізнесмени) або ж з державного управління, безпосередньо не пов'язаного з культурою [82].

За допомогою так званих проектів змішаного використання і співпраці, зазначає шведський дослідник Г. Вестхейм, приватні інвестори, державні адміністратори та

представники культури намагалися досягти кожен своєї мети. Приватні інвестори намагалися знайти способи створення нового ринкового профілю і використовувати культуру для того, щоб залучити заможних клієнтів, а влада – зробити свої території привабливими. Працівники культури і їх організації бачили в цьому можливість надавати прямий вплив на владу і розраховували отримати фінансовий ресурс, як від приватних, так і державних інвесторів. Просування культурної політики в центр людського розвитку не може забезпечуватися політичними заявами, а повинно супроводжуватись розробкою нових концепцій управління сферою культури [30, 31].

Згідно теоретичних розробок зарубіжних фахівців, держава може виступати у ролі важливого «замовника» та «спонсора», задля матеріальної підтримки культурної діяльності або через надання привілеїв [80]. Як зазначають фахівці, у розвинених країнах обсяг державного втручання у культурну політику помітно менше, ніж в країнах, що розвиваються. Це відбувається через те, що вже склалася налагоджена система регуляції культурної діяльності з боку бізнесу та інститутів культури, перш за все системи освіти і науки [80].

Наголошується, що в країнах, що розвиваються, держава є основним інститутом компенсування недоліків інфраструктури. Реалізацію культурної політики держава здійснює через систему соціальних інститутів, що відтворюють власними формами, методами і засобами культурні, освітні, творчі і моральні види діяльності, відповідно соціально-ціннісним орієнтирам держави [80].

Фахівці доводять, що у даний час існує велика кількість типологій моделей політики в сфері культури, що пояснюється різним підходом до визначення її цілей, механізмів реалізації та результатів. А. Моль (J. Simon, 1987) брав в якості підстави для класифікації *соціостатичні* і *соціодинамічні* характеристики [31]. *Соціостатична* модель описує стійкі цілі культурної політики та її інститути. А. Моль виділяв три підгрупи такої політики: *популістська*, або *демагогічна*, метою якої є максимальне задоволення культурних потреб якомога більшої кількості людей; *патерналістська*, або *догматична*, відповідно до якої право і основні канали поширення культурних цінностей належать адміністративній раді, що користується точною шкалою цінностей існуючих і створюваних культурних благ; *еклектична*, завданням якої є оснащення кожної людини індивідуальною культурою, що представляє собою неспотворене відображення, «хорошу» вибірку з більш загальної гуманітарної і гуманістичної культури (J. Simon, 1987) [31]. Стверджується, що *соціодинамічна* модель політики в сфері культури відповідає безперервним змінам і відображає новий зміст культури в кожному епоху і має два напрямки: *прогресивний* (прискорює хід еволюції культури) і *консервативний* (уповільнює) [31, 152].

М. Драгічевіч-Шешич (2000) пропонує моделі культурної політики на основі визначення характеру політичного устрою держави і місця держави та інших акторів у реалізації культурної політики [31]. Так, у моделі *ліберальної* культурної політики вирішальним є ринок культурних товарів і послуг. У моделі державної *бюрократичної*, або *просвітницької* культурної політики домінує держава (за допомогою апарату законодавчого, політичного, ідеологічного та фінансового). Така модель була типовою для соціалістичних країн, також *Франції* та *Швеції*. Модель *національно-визвольної* культурної політики є найтипівішим для колишніх колоній і країн *Східної Європи*. Основною рисою її є розвиток або твердження оригінальних культурних традицій, що нерідко веде до таких наслідків, як «закрита культура», націоналізм і навіть шовінізм. Модель культурної політики *перехідного періоду* характеризує прийняття демократичних орієнтирів, але через структури держави, не здатні відмовитися від командно-бюрократичних методів. Часто це призводить культурну політику до націоналізму [31].

Керівник дослідницького Інституту культурної політики (Бонн) А. Візанд виділяє дві основні моделі розвитку культурної політики. Основні характеристики культурної

політики громадської підтримки: 1) інтерес влади сфокусований на традиційно головних інститутах культури, таких, як музеї, музичні і драматичні театри, бібліотеки та культурні центри, які і отримують фінансування; 2) творчі діячі часто виконують роль місіонерів, що несуть «істину», а експериментальна культура вважається незначною; 3) головною метою є інституційний баланс в культурі і мистецтві, який підтримується течіями, які отримали визнання; 4) основним джерелом фінансування вважається державний бюджет, інструментами державного регулювання виступають планування і складання програм; 5) політика в основному здійснюється на загальнонаціональному рівні; міжнародні культурні зв'язки відбуваються тільки в рамках дипломатичних відносин; 6) для контролю влада створює художні ради. Констатується, що подібна модель культурної політики породжує ряд проблем: мінімальність умов для інновацій; перевагу традиційним формам культури і мистецтва; гальмування гнучкого планування; вплив адміністраторів є надто значним, а роль художників – обмеженою [31, 136].

Ринково орієнтована модель культурної політики, як стверджується науковцями, характеризується наступними підходами: культура, як і інші сектори суспільного життя регулюється ринком; політика, в основному, орієнтована на економічний розвиток; традиційні бар'єри між високою культурою і масовою культурою стають несуттєвими; основним терміном культурної політики є «менеджмент культури», який базується на ідеях «змішаної культурної економіки» і комерційного спонсорства, які обіцяють більше, ніж можуть дати; особлива увага фахівцями приділяється розвитку культури на місцевому рівні, хоча фактично посилюється транснаціональна політика. Наприклад, в Європі важливу роль у формуванні політики відіграє культурна еліта зі світу мистецтва (її діяльність забезпечують експерти – маркетологи і бізнесмени) [31].

Зазначається, що існують такі обмеження ринкової моделі: переважає критерій рентабельності; свобода творців часто пригнічується, оскільки самі вони не в змозі знайти спонсорів, тобто партнерів з однаковими інтересами; міжнародна орієнтація часто має відношення тільки до обмеженого числа країн (як у випадку з ЄС) і зачіпає найчастіше індустрію розваг, контрольовану транснаціональними, здебільшого – американськими корпораціями; інтереси аудиторії і публіситі нерідко переоцінюються, а це може вести до розбалансування ринку як економічно, так і в плані змісту продукції; експертні органи часто виконують формальні функції, а влада менеджерів, які виявляють не дуже великий інтерес до змісту художньої творчості, може виявитися занадто велика [31, 147].

Згідно спостереженням дослідників Ради мистецтв Канади Г. Х. Шартрана і К. Мак-Кафи, існує чотири категорії фінансування з умовними назвами: *держава-натхненник*, *держава-патрон*, *держава-архітектор* і *держава-інженер*. Моделі запропонованої класифікації не виключають одне одну і можуть використовуватися одночасно [31].

Згідно дослідженням, у групі країн, що відносяться до категорії «*натхненників*», держава, сама не надто щедро субсидуючи мистецтво, стимулює суспільство вкладати кошти в некомерційні організації галузі культури. Представником *держави-натхненника* прийнято вважати США, де традиції вільного ринку заохочували філантропію, уряд завжди «надихав» донорів, будь то комерційний сектор, фонди або приватні особи. Використовувалися не тільки суто економічні методи за допомогою податкових пільг, але також створення в суспільстві відповідної атмосфери, що стимулює вклади в духовну сферу, а установи культури – на пошук нових донорів [31].

Держава-патрон фінансує культурну діяльність за допомогою управління «на відстані витягнутої руки». Дослідники пояснюють, що таке управління визначає лише загальний рівень підтримки культури, виділяючи відповідні фінансові кошти. Їх

розподілом між конкретними організаціями відають незалежні від уряду посередницькі організації, які є своєрідним «буфером» між урядом і культурою. Класичним прикладом *держави-патрона* є *Великобританія* [31].

У групі *держав-архітекторів*, рішення про підтримку культури, розмірах і адресності фінансування приймають державні органи, найчастіше – Міністерства культури. Як стверджують дослідники, подібна практика виростає з традицій, що склалися в середовищі феодалної еліти *Європи*. Не випадково сучасні *держави-архітектори* називають «культурними монархіями». Сильною стороною політики «*архітектора*» є стабільність діячів культури. З іншого боку, їх економічне становище залежить від членства в офіційних творчих спілках, перетворюючи їх в, свого роду, державних службовців. Гарантія довгострокового фінансування, в свою чергу, може стати причиною творчої стагнації. До *держав-архітекторів* зазвичай відносять *Францію*, також можна включити і *СРСР* в ранній період його історії. Фахівці звертають увагу на зміщення багатьох держав, що раніше входили в цю групу, в сторону політики *держави-патрона* [31, 38].

Група країн, стверджують фахівці, де держава виступає в ролі «*інженера*», відносно невелика. Раніше до неї відносили всі країни *Східної Європи*. Як і *архітектор*, *держава-інженер* приймає рішення про розподіл фінансових ресурсів, їх одержувачів і контролює доцільність витрачання за допомогою спеціальних державних органів. Однак, творча енергія творця підпорядкована в даному випадку цілям державної ідеології. Відповіддю на тотальне одержавлення культури стало широке поширення культури «андеграунду» [31].

Основними органами, які планують і приймають рішення з питань спрямованості культурної політики, є органи державної влади, а основними органами, що реалізують культурну політику держави, є культурні інститути, функціонально прив'язані до завдань культурної політики [31, 149].

На Всесвітній конференції з політики в галузі культури (Мексика, 26 липня – 6 серпня 1982 року) було прийнято Декларацію Мехіко з політики в галузі культури, яка сформулювала основні принципи сучасної культурної політики. ЮНЕСКО при визначенні принципів культурної політики виходить з широкого розуміння культури як сукупності «яскраво виражених рис, духовних і матеріальних, інтелектуальних і емоційних, які характеризують суспільство або соціальну групу». У такому розумінні, вважають науковці, культура включає у себе, «крім мистецтва і літератури, способи життя людини, основні права людини, системи цінностей, традиції і віри» [43].

Тому, основоположними принципами культурної політики, за ЮНЕСКО, є принцип єдності і різноманіття, принцип культурного виміру розвитку людства, принцип культурної демократії, міжнародна культурна співпраця [43]. На основі цих принципів у світі функціонують різні моделі політики держави у галузі культури. Науковці у сучасній науці умовно виділяють «*американську*», «*британську*» та «*французьку*» моделі. Основою взаємодії суспільства і культури більшості розвинених країн світу стало використання елементів саме цих моделей. Зокрема, «*американська*» модель передбачає: утримання державою невеликої кількості найбільших, найвідоміших культурно-мистецьких закладів загальнонаціонального значення; підтримку (проте – не 100 % утримання) некомерційних мистецьких організацій, акцій, окремих митців; заохочення податковими пільгами приватних осіб і корпорацій до підтримки культури [83].

«*Британська*» – коли держава виділяє певні кошти на підтримку культури й мистецтва, але дистанціюється від процесу їх розподілу («принцип витягнутої руки»). При цьому, доводять фахівці, державні кошти передаються адміністративно незалежним інституціям – Радам мистецтв, агенціям, а також керівним радам найбільших національних закладів, які й здійснюють їх фактичний розподіл через проведення конкурсів мистецьких проєктів або шляхом адресної допомоги

культурним закладам. Поряд з бюджетним фінансуванням дедалі важливішою є роль місцевих органів влади, приватного спонсорства [83, 95].

«Французька» модель, за ствердженням науковців, здійснює: контроль державних структур (Міністерства культури, його регіональних представництв) за процесом виділення та розподілу коштів на культурно-мистецькі цілі практично від початку й до кінця; надання підтримки практично кожній культурно-мистецькій ініціативі, незалежно від масштабів, форми власності, комерційного успіху тощо, якщо ця ініціатива сприяє розвитку національної культури; допомогу від місцевих органів влади, що більш як удвічі переважає кошти з центрального бюджету, з якого фінансується лише кілька найбільших закладів [83, 95].

Дослідники стверджують, що перевагою «британської» моделі є те, що вона розриває ланцюг прямої господарчо-адміністративної залежності культури від чиновництва, натомість створюючи механізм впливу культурно-мистецького середовища на розподіл бюджетних коштів. «Це надзвичайно важливо для посткомуністичних країн, де приватний сектор ще не здатен створювати альтернативи бюджетній підтримці, тоді як виплекане минулим режимом чиновництво прагне надалі тримати сферу культури залежно від своєї сваволі». Тому саме «британська» модель покладена в основу реформ у культурній сфері в багатьох країнах Центральної Європи (Чехії, Угорщині, Польщі). «Французька» модель є привабливою для держав, де відчувається загроза національній культурі [83, 95].

При всіх відмінностях для трьох моделей, на думку фахівців (Л. М. Мицик, А. Леонова), характерні: правова та господарська самостійність більшості, якщо не всіх, культурно-мистецьких закладів; відмова держави від адміністративних важелів у взаєминах з культурною сферою; орієнтація не на утримання закладів, колективів, організацій, а на фінансову підтримку конкретних культурних чи мистецьких проектів; законодавче та економічне (через податкові пільги тощо) стимулювання недержавної підтримки культури; сприяння виникненню і розвитку мережі недержавних організацій (фондацій, агентств, мистецьких спілок), основна мета яких – підтримка і розвиток культури взагалі і музичних театрів зокрема [87, 98].

Автором розділу результати досліджень узагальнено в контексті ролі публічного управління щодо управління музичними театрами (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Залежність змісту и форми публічного управління музичними театрами від моделей культурної політики держав

Періоди	Орієнтація на культурне споживання	Особливості процесу публічного управління
Після Другої Світової війни	Ідея культурної демократії або рівного доступу всіх до культури. Культурні і політичні цілі держави для впливу на населення за допомогою благородної ролі культури.	Централізований характер - провідна роль відводилася державі. Спрямованість на розширення мереж установ культури, які створювалися і керувалися центральною владою
До 60-х років ХХ століття	«Старе добре» уявлення про цивілізаційну роль мистецтва і про демократизацію доступу до нього як до суспільного блага.	Доступ населення до культурних цінностей через спеціальні освітні програми, безкоштовний доступ до музеїв, популяризація культури на державних теле- і радіоканалах

Продовження таблиці 4.2

На початку 1970-х років - пошук нової культурної політики.	В основі - ідея демократизації культури. На зміну гаслу «культура для всіх» (культурна демократія) прийшло гасло «культура для кожного».	Для процесів управління з'явилася необхідність більш активного включення ресурсів регіонального та місцевого рівнів.
1980-ті роки - Франція - Швеція, Фінляндія, Данія - Німеччина, Бельгія, Австрія, Швейцарія	Нова модель суспільного адміністрування	- Засновані регіональні дирекції у справах культури, підлеглі центру. - Передача повноважень прийняття рішень регіональним або місцевим виборним органам, у держави відповідальність за основний розвиток культурної політики. - Право прийняття рішень в області регіональної культурної політики належить регіональній адміністрації. Державна влада здійснює допоміжні або координуючі функції.
Початок 1990-х	Інструментальний підхід до культурної політики - принципова цінність культури визначається її здатністю служити різним політичним цілям і стратегіям, спрямованим на суспільний розвиток.	Нові діячі (актори) на культурно-політичній арені з інших сфер - приватного сектора економіки (бізнесмени), з державного управління, безпосередньо не пов'язаного з культурою.

4.3. Суб'єкти публічного управління музичними театрами в зарубіжних державах

Дослідники стверджують, що кожна зарубіжна держава має свою власну систему публічного управління музичними театрами, у відповідності з якою визначаються суб'єкти публічного управління музичними театрами. Так, у США муніципалітети стикаються з багатьма невідкладними фінансовими проблемами [157]. Вони, як правило, включають зниження податкових надходжень, зменшення федеральної та державної допомоги, а також збільшення попиту на місцеві послуги. Як результат, стверджується дослідниками, місцеві лідери постійно шукають нові стратегії економічного розвитку для пожвавлення своєї податкової бази. Зазначається, що протягом останнього десятиліття ідея про те, що галузь культури і мистецтв може відігравати важливу, якщо не провідну роль у місцевому економічному розвитку, швидко набрала популярність. Однак, незважаючи на широкий інтерес до цієї ідеї, багато питань про природу процесу культурного економічного розвитку, особливо на місцевому рівні, залишаються без відповіді [157].

Останнім часом аргумент, що креативні і творчі люди сприяють економічному розвитку, отримує зростаючу підтримку фахівців. У цьому контексті, зазначають науковці, зв'язок між мистецтвом і економічним розвитком спостерігається: в міських районах з концентрацією високоосвічених творчих людей їх продуктивність буде стимулювати економічне зростання [157]. Оскільки музиканти часто вважаються найбільш творчими з цих людей, вони можуть грати особливо важливу роль у цьому процесі. У версії Флориди молоді, мобільні, високоосвічені заповзятливі люди будуть залучені до культурної спільноти; таким чином, плануючи стратегію економічного

розвитку щодо залучення митців і створення галузей відповідних мистецтв і культури, організації створюють робочі місця та забезпечать зростання у довгостроковій перспективі. Різноманітні зручності можуть залучити молодих, творчих людей до міської території, включаючи старі резервні системи, такі як дешеве житло та якісні державні школи. Проте залучення творчих молодих фахівців не автоматично гарантує економічне зростання [157].

Виокремлюється *американський підхід* до публічного управління культурою, в тому числі музичними театрами, який полягає в тому, що ініціативу на себе беруть органи місцевого самоврядування [157]. Співдружність штату Массачусетс здійснює ініціативи місцевого економічного розвитку користуючись Програмою мистецтв Джона і Абігайл Адамс, що перебуває під управлінням Массачусетської культурної ради (МСС), яка була заснована законодавчим органом штату Массачусетс у 2005 році. Програма Адамс має достатнє фінансування і надає багато грантів. Міське самоврядування або некомерційна організація повинні взяти на себе ініціативу, але приватні компанії заохочуються до участі [157].

Існує також Національна рада з питань мистецтв *США*, що консультує Голову Національного фонду мистецтв, який також очолює Раду. Рада також переглядає та надає рекомендації Голові щодо заявок на отримання грантів, керівних принципів фінансування та ініціатив лідерства.

В *Італії*, доводять фахівці, існує багато культурних мереж, які часто є галузевими (наприклад, театральні мережі музейні мережі, бібліотечні мережі тощо) [131]. Деякі дослідження підкреслили позитивний вплив культурних районів та мереж, заснованих на культурі. Останніми роками – також в *Італії* – виступали за створення територіальних культурних систем як за можливе вирішення негативного впливу кризи на культурну сферу [131]. Як стверджують А. Патуеллі і Ф. Донато (2002), культурні заходи змінили свої моделі управління і розглядаються як широкий набір державних послуг, як спочатку передбачалося літературою з *New Public Management* (NPM) і далі розвивалися згідно з теоріями державного управління, які виділяли необхідність більшої співпраці між державним і приватним секторами [154]. Процеси співпраці, які включають громадськість та інші суб'єкти, також можуть розробляти і створювати мережі які могли б сприяти наданню послуг [154]. Економічна криза підкреслила необхідність переосмислення способів надання державних послуг, зокрема, у сфері культури, яка була маргіналізована в державній політиці (Janovich & Bianchini, 2013). *Італійські* витрати на культуру зазнали значного скорочення між 2001 і 2014 роками: близько 11,5%. Більше того, витрати перейшли від державного до місцевого рівня, а це означає, що місцева влада у відсотках надає більше половини державних субсидій для культурних послуг [154]. В останні роки надання культурних послуг змінюється згідно державній моделі управління. Деякі вчені вважають, що економічну кризу слід трактувати як можливість для структурних змін у державному секторі та в способах діяльності культурних організацій. Такі процеси приносять європейським країнам і місцевим інституціям переосмислення шляхів реалізації культурної політики [154].

В останні роки наголошується, що дослідження культурного сектора повинні зосередитися на специфічних місцевих територіях (Mydland & Grahn, 2012). Невеликі області можуть створити основу для побудови культурних районів з місцевими традиціями або інших форм інтеграції в мережі (Turrini, 2015). Наприклад, у м. Равенна (*Італія*) існує традиція проведення фестивалів, присвячених Данте [154]. Одним з організаторів фестивалів є громадське об'єднання – асоціація Casa Matha, яка вважається найстарішою асоціацією рибалок в світі (заснована у 943 році). Наразі це приватна неприбуткова асоціація, яка організовує та проводить безліч культурних ініціатив, незалежно від того, що не є культурною громадською організацією. І в цьому є сучасні підходи та зміни щодо розширення суб'єктів

публічного управління. А. Патуеллі і Ф. Донато (2018) роблять висновок, що без багаторічного плану впливу на територію, результати не можуть бути повністю передбаченими. Багатовимірний підхід необхідний для підтримки довгострокової програми розвитку території, для досягнення економічних, фінансових, репутаційних і соціально-освітніх цілей [154].

Науковці стверджують, що у *Великобританії* публічне управління музичними театрами ґрунтується на концепції лідерства, яка виникла з конкретної заклопотаності з приводу управління сектором культури (Дж. Прайс, 2017). Ця концепція стала ключовою в культурній політиці та підготовці кадрів у *Великобританії* на початку 2000-х років [155]. Вона залучила значні державні та приватні інвестиції і залишається головним акцентом для програм розвитку зараз на міжнародному рівні, незважаючи на значні зміни у секторальних потребах [155]. Приблизно з 1997 року великі організації – Королівський оперний театр, Англійська національна опера, Британський музей, Королівська компанія Шекспіра – стикалися з серйозними організаційними та управлінськими труднощами, що призвело до сприйняття загальної проблеми, яку треба вирішувати конкретними діями [155]. Питання привернуло особливу увагу філантропа В. Даффілд, члена правління Королівського оперного театру, і саме через її Фонд Клор Даффілд було написано доповідь Дж. Холдена і Р. Х'ювісона, які в кінцевому рахунку рекомендували налаштування Програми лідерства (Hewison & Holden, 2002). Саме на цьому тлі серйозні інвестиції вливалися в культурне лідерство у *Великобританії* протягом наступних кількох років, створюючи ставки на біржі, яких ще ніколи не було (Дж. Прайс, 2017). Стверджується, що культурне лідерство переплітається з порядком денним «творчості» як ключового елемента підприємницької культури та економічного успіху. Культурне лідерство задає питання про цілі, які необхідно досягати, які структури потрібні для майбутнього, замість того, щоб обмежуватися питаннями, як керувати та підтримувати вже створені організації (Дж. Прайс, 2017). Була прийнята жорстка позиція щодо розвитку музичних театрів в умовах конкуренції, яка тісно пов'язана з лідерством. Отже, організації, які не в змозі бути лідерами можуть бути закриті, коли вони вже виконали своє призначення [155].

Рада з мистецтв – це національне агентство з фінансування, розвитку та просування мистецтва в *Ірландії* [128]. Рада визнає, що мистецтво має центральний і відмінний внесок у розвиток суспільства. Створена в 1951 р., щоб стимулювати громадський інтерес і сприяти одержанню знань, практики мистецтв. Рада є автономним органом, який знаходиться під егідою Департаменту мистецтв, спадщини і Gaeltacht. Це добровільний орган, до якого входять 12 членів. Голову призначає міністр мистецтв, спадщини і Gaeltacht терміном на п'ять років. Рада з мистецтв розробляє процес втілення нової стратегії для мистецтв, яка матиме п'ять пріоритетних напрямків: митець; громадська участь; інвестиційна стратегія; просторове і демографічне планування; розвиток потенціалу [128]. Фахівці доводять, що Рада мистецтв виконує функції: стимулювання суспільного інтересу до мистецтва; сприяння поліпшенню стандартів у мистецтві; консультування Міністра та інші державних органів у сфері мистецтва [128]. У грудні 2011 року Рада з мистецтва прийняла нову політику (DOC, 0,10 МБ) в опері, в якій висловлюється, як вона тепер має намір просувати і розвивати оперу в *Ірландії*. Політика ґрунтується на підтримці і наданні можливості художникам і практикам опери спілкуватися з громадськістю [128]. Беручи до уваги труднощі, з якими зіткнулися в період економічного спаду і скороченню державного фінансування, Рада має намір, доводять фахівці, здійснити цю політику шляхом підтримки виробництва і шляхом прямої підтримки індивідуальних оперних митців або практик. Підтримка виробництва і презентації опери полягатиме в продовженні підтримки роботи, що проводиться двома

ключовими фінансовими організаціями, що надають додаткові і взаємодоповнюючі можливості, які спонукають цей сектор вивчати нові способи роботи [128].

Opera Projects and Production Award – підтримує ініціативи професійних оперних практиків в розробці і презентації опери на трьох різних етапах, заохочуючи як розвиток роботи високої художньої якості, так і повністю організує презентації опери, які взаємодіють з громадськістю, забезпечуючи можливості для митців в цьому процесі [128]. Цей підхід, на думку дослідників, покликаний створити для глядачів можливості використовувати місцеві постановки опери в різних жанрах і масштабах, включаючи презентацію більш масштабної роботи в Дубліні і інших містах. Будучи відкритими для надходжень як від існуючих оперних компаній, так і від нових учасників, нові потоки фінансування визначатимуть пріоритетні художні пропозиції високої якості, стимулюючи партнерські відносини між митцями, продюсерами і місцевою владою. Ця пріоритезація покликана підвищити ефективність і цінність інвестицій державного фінансування [128].

За ствердженням дослідників, на початку 1990-х років у *Німеччині* та більшості інших європейських країн, внаслідок зменшення державного фінансування закладів мистецтва та зростання конкуренції між приватними провайдерами культури почав розвиватись менеджмент культури як професія [160]. Це, на думку експертів, ще один суб'єкт публічного управління музичними театрами. Вперше після тривалого періоду дуже високого та постійно зростаючого громадського фінансування культури, заклади мистецтва в *Німеччині* постраждали від дефіциту ресурсів і просили більш ефективно керувати своїми установами за допомогою професійного управління мистецтвом. Наприклад, художні керівники в театрах або музеях підтримувалися керівниками промислових підприємств, припускаючи, що ефективне управління може знизити витрати для державних закладів мистецтва і, таким чином, компенсувати нестачу бюджету. Ще однією причиною необхідності управління культурою в державному секторі, вважають експерти, була зростаюча конкуренція між громадськими культурними установами і зростаюча кількість приватної культури провайдерів, таких як музичні компанії, з кінця 1980-х. Нові професійні посади, наприклад, у сфері PR та маркетингу, почали з'являтися також у державних установах. Одним з найбільших побоювань німецьких політиків у сфері культури і в межах мистецької спільноти є те, що свобода мистецтва, яка гарантована в основних законах, може бути зменшена керівництвом [160].

Зберігаючи цю незалежність культури, фахівцями було також витлумачено, що держава та громади повинні фінансувати культуру та її інститути, щоб стати незалежними від інтересів ринку. Культурний ландшафт *Німеччини*, порівняно з іншими країнами, включає в себе дуже велику кількість державних фінансованих і публічно керованих закладів культури: більше 150 державних і муніципальних театрів (майже в кожному великому місті в *Німеччині* є театр, укомплектований балетом, драмою та оркестром); понад 200 приватних, часто частково субсидованих театрів; 130 державних симфонічних та камерних оркестрів; 6000 музеїв (половина з яких фінансується публічно); 40 фестивальних залів і близько 7000 фестивалів на рік; близько 10 000 бібліотек (див. Statistische Ämter des Bundes und der Länder, 2014). Крім того, щорічно в установи культури та мистецтва розподіляється 9,5 млрд. євро державних коштів [160].

У *Німеччині* існує дуже інституціолізований і, таким чином, дуже негнучий, культурний сектор, що фінансується державою. Науковці вважають, що при цьому державні заклади культури повинні представити «високо серйозні цінні мистецтва», тоді як форми розважального мистецтва та культури, яким віддають перевагу більшість населення, залишаються приватним сектором. Це призвело до сильного розрізнення між «серйозними» мистецтвами, що фінансуються державою, та низьким комерційним, «розважальним» мистецтвом. В рамках цієї системи і переконань

менеджер з культури розглядався як загроза, що суперечить парадигмі, що хороше мистецтво не може вижити на вільних ринках і що всі джерела фінансування, поза межами державних джерел, загрожують автономії мистецтв і митців. Традиційний сектор культури, що фінансується державою, і культурна політика в *Німеччині* мають змінитися через демографічні зміни і зростаючий міжнародний вплив, що також має наслідки для функцій і цілей управління культурою [160].

Якщо сума державних грошей для сфери культури у такій розвиненій країні, як *Німеччина*, буде зменшуватися внаслідок скорочення міст у деяких частинах країни і збільшення соціальних витрат, для традиційних інститутів буде менше грошей і навряд чи будуть виділяти гроші на нові установи. Науковці вважають, що інститути мистецтва повинні знаходити і розвивати нові фінансові ресурси. Пропонується шукати нові форми співпраці між державними інститутами культури та приватними спонсорами та фондами. Все більше і більше нових культурних ініціатив є приватними, багато випускників програм управління культурою створюють власні приватні підприємства культури, оскільки не існує державного фінансування для нових ініціатив у високо інституціолізованій системі [160].

Після більш ніж 50-ти років розбіжностей із постійно зростаючим обсягом державних коштів (державні витрати в секторі мистецтв зросли набагато більше, ніж у всіх інших сферах суспільної діяльності), з'явився стратегічний підхід до культурної політики в *Німеччині*, щоб впоратися з розвитком культурних змін в суспільстві. Фахівцями доводиться, що нещодавно вперше в федеральній державі, в деяких федеральних землях і місцевих органах влади, адміністративні ради почали створювати стратегічні цілі на основі планування культурного розвитку. Традиційні державні заклади мистецтва можуть бути закриті, якщо вони не здатні адаптуватися до потреб та інтересів сучасного суспільства. Вважається, що Концепцію культурної політики необхідно пов'язати з плануванням культурного розвитку у містах, регіонах та сільській місцевості. При цьому може виникнути велика проблема для організації цих процесів за участі всіх груп населення, які мають висловлювати свою думку про те, що вони вважають важливим для публічного фінансування та розвитку культурного життя [160].

Населення в *Німеччині* змінюється, головним чином за рахунок міграції. Мистецькі та культурні установи за таких умов, констатують експерти, теж потребують змін для того, щоб представляти населення країни в цілому. Іде пошук нових способів спілкування і програмування, а також залучення нових гравців з різними культурними традиціями в установи. Об'єднання різних культурних поглядів і інтересів є одним з нових викликів сучасності, щоб перетворити культурне виробництво на культурні цінності різних громад, зокрема це розширення прав і можливостей різних груп суспільства, щоб вони були частиною багатого і різноманітного культурного життя [160].

Цікавим є досвід *Канадської провінції Саскачеван*, яка має історично велике значення для мистецтва. У 1948 році там була створена Рада з мистецтв *Саскачевану* – перше в *Північній Америці* агентство, що фінансується публічно, і яке згодом стало зразком для Ради Канади. Рада служила каталізатором підготовки та фінансування аматорських та професійних митців, а також організацій підтримки мистецтв. Постійна спадщина цієї організації – це мистецьке співтовариство, яке може похвалитися різноманітними митцями, організаціями та освітніми закладами з програмами, що охоплюють сферу музичних театрів, повний спектр форм сучасного мистецтва, традиційні мистецькі та ремісничі мистецтва, різні електронні засоби масової інформації [161].

У 1957 році створена Канадська рада з мистецтв (The Canada Council for the Arts) – провідна державна інституція, що надає підтримку сфері мистецтва в *Канаді*. Рада діє виходячи з принципу «витягнутої руки», формально підкоряючись

Міністерству канадської спадщини, але при цьому, як стверджують фахівці, зберігає незалежність у прийнятті рішень. Регіональні та муніципальні Ради з питань культури існують у всіх провінціях і більшості великих міст *Канади*. Вони здійснюють свою діяльність за тими ж принципами, що і Канадська Рада з мистецтв, надаючи гранти регіональним і місцевим митцям [161].

В дослідженнях фахівців приділяється значення теоріям щодо ролі хороших товариств у будівництві соціального капіталу і через зв'язок «щільні мережі взаємного соціального» вони приходять до висновку, що «соціальний капітал часто є цінним побічним продуктом культурної діяльності, основною метою якої є суто художній»: тобто, те, що відбувається в місті, впливає на мистецтво і те, що відбувається в мистецтві, змінює місто [161].

Під час опитування, коли дослідниками спеціально було запропоновано визначити роль Ради з мистецтва як прямого джерела доходу протягом всієї своєї кар'єри як митця, приблизно 45% визначили її як важливу, незважаючи на те, що менш ніж 30% респондентів повідомили про отримання гранту протягом останніх двох років. Респонденти також визнали, що фінансування мистецьких організацій стало важливою, якщо не найголовнішою підтримкою їх творчої роботи. В іншому питанні 57% респондентів визначили мистецькі організації та фестивалі разом з бізнесом, пов'язаним з мистецтвом, як найважливіше безпосереднє джерело творчих доходів [161].

Стверджується, що у *Франції* є досвід залучення громадськості, як основного суб'єкта публічного управління музичними театрами, до управління кожного конкретного окремого музичного театру, наприклад Паризької опери. Структура Ради директорів громадської культурної установи, включає в себе, доводять експерти: чотирьох представників міністра культури, в тому числі директора з музики, танцю, театру та розваг та директора Генеральної адміністрації; директора, відповідального за бюджет; чотирьох представників працівників; кваліфікованих осіб, призначених наказом за пропозицією міністра культури. Створена таким чином Рада директорів, зокрема, розглядає проекти специфікацій, розроблені державою, загальну організацію установи, оцінки доходів і витрат. Серед членів Ради директорів, і за пропозицією останньої, голова ради директорів призначається на три роки указом Ради міністрів, взятої з доповіді міністра, відповідального за культуру [144].

Публічна установа опери Бастилії, створена декретом 1983 року і розпущена в 1993 році, була відповідальною за будівництво опери Бастилії. Коли воно було завершено, доводять фахівці, Указ № 94-111 від 5 лютого 1994 року встановив поточний статус Паризької опери, яка стала називатися національною оперою Парижа і стала державною установою [143]. Стверджується, що ця установа, як і будь-яка інша громадська культурна установа, підлягає подвійній юридичній опіці: Міністерству культури та комунікацій для галузевого нагляду, що здійснюється Генеральним директором з Генеральної адміністрації, з одного боку, і управлінням музики, танцю, театру та розваг, а також Міністерства економіки для фінансового нагляду (спільно з Міністерством культури та комунікацій), головним чином, наданого дирекцією з бюджету [143, 144].

Згідно з даними Е. Kakiuchi, М. Sumi, and К. Takeuchi (2012), в *Японії* існує більше ніж 1800 театрів, доступних для художніх виступів по всій *Японії*; більше ніж 92% з них були створені органами місцевого самоврядування [142]. Громадські театри були спочатку побудовані як місця для зібрань місцевих жителів, в той час як у великих містах, за ствердженням фахівців, на приватних майданчиках представлялися комерційні театральні вистави. З підвищенням якості життя, в тому числі і розвитку культурної інфраструктури, все частіше в *Японії* створюються нові театри, в тому числі музикальні. Будівництво театрів прискорювалось за рахунок фінансування місцевими облігаціями (але такий тип фінансування було відмінено на

початку XXI століття) [142]. Зараз в *Японії*, як стверджується дослідниками, налічується понад 30 професійних оркестрів, які регулярно виконують класичну західну музику, а також більше 1000 аматорських оркестрів, що діють у школах, компаніях і місцевих областях по всій країні. Оскільки класи музики існують у всіх початкових і середніх школах, всі японці можуть читати музичні ноти класичної музики (твори Бетховена, Баха, Моцарта та інші) [142].

Для громадських театрів не було конкретних правових рамок, пов'язаних з місією, функцією чи необхідними фахівцями. У 2012 році був прийнятий Закон про управління театральним мистецтвом (the Theater Management Law), що підкреслив культурні функції театрів загалом, який збільшив бюджет на підтримку діяльності театрів, але, на погляд фахівців, не містив значних конкретних заходів, і його вплив, не був значним. Багато театрів без чіткої місії або відповідного персоналу піддавалися критиці як дорогі «порожні коробки». За нинішніх соціально-економічних умов (скорочення населення та економічної стагнації) в Японії в 2001 році був прийнятий Закон про оцінку політики (the Policy Evaluation Law), спрямований на здійснення кількісної та об'єктивної оцінки політики урядової діяльності [142].

Громадські театри зобов'язані показувати результати своєї діяльності, яку вони проводять за підтримки державних коштів. Громадські театри, на думку фахівців, можуть відігравати важливу роль, оскільки вони надають місцевим мешканцям та митцям можливості для культурної участі та художньої творчості, особливо в сільських районах, де важко підтримувати ринкові культурні заходи. Уряд може нести відповідальність за надання досвіду мистецтва та культури. Таким чином, культурне втручання було розширено. Можна сказати, що це розширення глибоко вкорінене в так званій доктрині держави добробуту, де уряди активно втручаються в ринок і забезпечують не тільки чисті суспільні блага, але й змішані блага для поліпшення соціального добробуту [142]. Так само, як і інші громадські об'єкти, доводять експерти, громадські музичні театри раніше керувалися лише органами місцевого самоврядування або громадськими організаціями, в яких місцеві органи влади володіють 50% акціонерного капіталу (громадські фонди). Цікавою є робота зі службовцями, які виконують управлінські функції в сфері культури. Зазначається, що у випадку безпосереднього управління посадові особи будуть переведені в інші сектори уряду після того, як вони працювали в театрах протягом декількох років, і тому їм було важко розвивати спеціалізовані навички в управлінні театрами. Навіть у разі доручення керівництва громадськими фондами керівництво продовжує виконувати відставний чи відряджений чиновник [142].

За ствердженням фахівців, в *Японії* діють два основні напрямки культурної політики: політика в галузі мистецтва, зосереджена переважно на пропаганді західних мистецтв, та політика збереження спадщини. Ці два потоки поступово інтегруються, але все ще залишаються окремими, навіть зараз (E. Kakiuchi, M. Sumi, K. Takeuchi, 2012). Мистецька політика має дві головні цілі: розвиток музичної сфери та образотворче мистецтво. У сфері музики «західна класична музика» була імпортована, і уряд створив школи для підготовки вчителів (для початкових шкіл) і художників. Що стосується інших виконавських мистецтв, таких як музичні та драматичні театральні вистави, уряд запровадив сильну цензуру, особливо під час Другої світової війни [142]. Дослідники вважають, що історія становлення публічного управління та адміністрування музичними театрами в *Японії* тісно пов'язана зі спрямованістю на будівництво «культурної нації», що стала національною ідеєю. У 1959 р. Міністерство освіти тільки почало субсидювати компанії мистецтв. У 1960-х і 70-х роках органи місцевого самоврядування почали створювати об'єкти мистецтва та культури, головним чином театри, включаючи музичні, та музеї. На національному рівні було створено Агентство з питань культури, яке надавало субсидії мистецьким компаніям і театрам, а також підтримувало будівництво театрів

у період з 1967 по 1995 рік. З 1990 років, з періодом економічного спаду, обслуговування громадських об'єктів значною мірою підтримувалося органами місцевого самоврядування, але через борги та фінансові обмеження їм важко було покрити експлуатаційні витрати на попередніх рівнях. Тому ці громадські об'єкти, як стверджують дослідники, тепер змушені ставати більш ефективними, а в деяких випадках приватизуються. XXI ст. характеризується збільшенням кількості учасників культурних заходів і загальною сумою витрат, які витрачаються учасниками, а також прийняттям правової бази. У той же час, за фінансових обмежень, державна підтримка зменшується, і вимагається більш ефективне управління (фінансування тривало через появу різних спонсорів). У світлі цієї необхідності триває квазіприватизація громадських культурних закладів [142].

Спеціалісти доводять, що на національному рівні всі колишні національні театри та музеї були перетворені в «незалежні адміністративні органи» у 2001 році. На місцевому рівні було переглянуто Закон про місцеву автономію. Установи, у тому числі театри, створені органами місцевого самоврядування, керувалися лише урядами або громадськими організаціями. Але внаслідок послаблення Закону про місцеву автономію не лише громадські організації, а й неприбуткові організації (NGO) і навіть приватні компанії мають право керувати громадськими об'єктами [142]. За даними дослідників, з 1998 по 2007 рік близько 80% громадських театрів (1300) працювали, забезпечуючи понад 21 000 виступів на сцені з приблизно 12 мільйонами глядачів на рік в середньому, а приблизно 70% приватних театрів (100) забезпечили понад 5300 виступів з 10 мільйонами глядачів. За той же період менше половини державних і приватних театрів (відповідно 800 і 50) забезпечили інші види діяльності, такі як проведення лекцій, семінарів, занять та інших заходів, при цьому кількість учасників – 4,5 млн. і 1,6 млн. відповідно. Крім постановок, організованих за ініціативами театрів, театри надають в оренду свої приміщення [142].

DMS (система призначених менеджерів Designated Manager System) була введена в Японії в 2004 році, а з 2006 року, доводять фахівці, всі державні установи, створені місцевими органами влади, або управляються місцевими урядами безпосередньо, або за допомогою призначених керівників. Це є частиною NPM, щоб зменшити експлуатаційні витрати і забезпечити краще обслуговування. До введення DMS органи місцевого самоврядування могли б укласти договір для управління громадськими об'єктами лише з обмеженими типами громадських організацій, таких як громадські фонди. Тепер усі компетентні організації, включаючи приватні корпорації, мають право стати призначеними керівниками, і ці призначені керівники мають загальний мандат на всі операції громадського об'єкту, яким вони керують [142].

Загалом, як доводиться дослідниками, призначені керівники обираються шляхом публічного конкурсу, а успішні кандидати укладають контракти з місцевими органами влади для управління громадськими об'єктами. При укладанні договору їм пропонується зробити оперативний план тривалістю 3-5 років, із зазначенням цілей і завдань. Розвиток цих планів перевіряється урядом щороку. Станом на 2009 рік в Японії налічувалося понад 400 000 громадських об'єктів (культурні та освітні, заклади відпочинку і спорту, промислова сфера, соціальна інфраструктура, медичні заклади), і серед них 70000 об'єктів запровадили систему DMS [142]. За даними експертів, 582 колишніх керівника (громадські фонди) були обрані в якості призначених керівників (66,5%) у 2008 році. Кількість приватних корпорацій, в яких виконують функції призначені менеджери, становить 175 (20%), що збільшилося з 43 у 2005 році [142].

Деякі країни Північно-Східної Азії (Таїланд, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Бруней-Даруссалам, В'єтнам, Лаос, М'янма і Камбоджа) намагаються повторити європейську модель управління культурою, виробити власні концепції або створити гібридні схеми (Д. Окон, 2017). Наприклад, реалізація ініціативи культурного

міста/столиці в Європі та субрегіонах Південно-Східної та Північно-Східної Азії значною мірою несхожі [151]. Д. Окон (2017) демонструє відмінність між можливостями Європи та Азії, зокрема зазначає, що дана ідея не зможе бути реалізована в Азії, вона не одержить державної підтримки (Д. Окон, 2017). Європейські міста мають доступ до значних джерел європейського, регіонального та національного фінансування, і там існує гостра конкуренція між містами для того, щоб стати ЕСОС. Висвітлення культурних надбань стосується й музичних театрів, якщо вони є в місті. У такому випадку театри отримують додаткове фінансування [151].

Центральне питання культурної політики у Камбоджі – чи може уряд взяти на себе деякі культурні обов'язки, які нині несе NGO (М. Драгічевич-Шешич, В. Чопич, 2018). Протягом останніх 20 років Організація Об'єднаних Націй та інші зарубіжні установи, у співпраці з неурядовими організаціями Камбоджі, здійснили численні проекти, що підвищують їх потенціал. Таким чином, вважають науковці, співпраця між державними органами та громадськими організаціями є найбільш реалістичним варіантом розвитку галузі майбутніх культурних послуг та її управління. Ключовим фактором у співпраці держави та громадянського суспільства є не підтримка NGO, а партнерство з ними. Доводиться, що затримки у створенні такого партнерства безпосередньо ставлять під загрозу стійкість важко зароблених досягнень у сфері культури, що є результатом довгострокового міжнародного фінансування NGO. Ось чому ЮНЕСКО через свою місію технічної допомоги намагалася запровадити новий тип знань про політику, який буде сприяти державно-громадському партнерству для культурного розвитку Камбоджі [135].

Фахівці доводять, що управління культурною системою в Камбоджі базується на камерній адміністративній моделі, непридатній для розвитку сучасної громадської культурної системи та розвитку самостійного цивільного сектору. Немає заходів культурної політики для розвитку підприємництва, програмного бюджету Міністерства (або інших рівнів влади) і, отже, відсутні пропозиції щодо проектів, відсутні податкові стимули тощо, що відображується також на діяльності музичних театрів, до яких відноситься Королівський балет Камбоджі. Це лише одна форма мистецтва, яку міжнародне співтовариство допомогло уряду відновити, тоді як інші форми, міські чи фольклорні, відновилися лише завдяки зусиллям громадянського суспільства [135]. Зазначається, що основний ризик у реалізації державно-громадського партнерства у Камбоджі впливає з ієрархічної системи управління: нижчий рівень адміністраторів не може реагувати на вимоги та запитання культурних операторів без прямого схвалення керівників вищої ланки. Громадянське суспільство, аматорські колективи та митці часто не можуть зустрітися з державним сектором. Відсутність таких зв'язків є одним з основних ризиків стійкості державно-громадського партнерства (М. Драгічевич-Шешич, В. Чопич, 2018). У дуже централізованій і ієрархічно організованій державі, такій як Камбоджа, де громадська сфера надзвичайно обмежена, а еліта зібрана навколо свого виконавчого політичного рівня без самостійної громадської взаємодії, ідея розробити політичний інструмент, що підтримуватиме відносини між державою та громадянським суспільством, є надзвичайно складною. Таке партнерство, хоча і дуже необхідне і легітимне, має багато ризиків і міркувань, які необхідно враховувати [135].

У постконфліктній слабкій державі, навіть якщо всі зацікавлені сторони повністю братимуть участь у її реалізації, ця ідея є лише початком тривалого процесу демократизації культурної політики Камбоджі. Ведеться робота зі створення Фонду національної творчості, який повинен фінансуватися з бюджету, але Міністерство не може впоратися з адекватним бюджетом і з 2015 року по теперішній час процес затягнувся. Також вважається доцільним створення Цільової групи з фахівців,

політиків і державних службовців, які розроблятимуть політику в певній сфері культури, зокрема музичних театрах [135].

Автором розділу узагальнено отримані результати і систематизовані у таблиці (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Суб'єкти публічного управління музичними театрами в зарубіжних державах

<i>Держава</i>	Причини формування системи суб'єктів публічного управління музичними театрами	Суб'єкти публічного управління музичними театрами
<i>США</i>	Зниження податкових надходжень, зменшення державної допомоги, збільшення попиту на місцеві послуги.	Органи місцевого самоврядування+некомерційні організації+приватні компанії; Національна рада з мистецтв (консультування щодо надання грантів, ініціатив лідерства).
<i>Італія</i>	Економічна криза – переосмислення способів надання державних послуг в сфері культури. Скорочення і перехід на місцевий рівень витрат на культуру.	культурні мережі; територіальні культурні системи; державний сектор+приватний сектор+громадськість=мережі; побудова культурних районів; культурні ініціативи за підтримки приватних організацій.
<i>Великобританія</i>	1997 рік – організаційні і управлінські проблеми у великих закладах культури.	Програма лідерства.
<i>Ірландія</i>	Скорочення державного фінансування і труднощі під час економічного спаду.	Рада мистецтв – стимулювання громадського інтересу, сприяння одержанню знань і практики мистецтв; нова політика в опері – підтримка і надання можливості митцям спілкуватися з громадськістю.
<i>Німеччина</i>	Кінець 1980-х – початок 1990-х років – зменшення державного фінансування, зростаюча конкуренція між громадськими культурними установами і зростаюча кількість приватної культури провайдерів (музичні компанії). Дефіцит ресурсів.	розвиток менеджменту культури як професії; підтримка театрів керівниками промислових підприємств (компенсування нестачі бюджету); необхідність фінансування культури та її інститутів державою та громадами, щоб стати незалежними від інтересів ринку; пошук нових форм співпраці між державними інститутами культури та приватними спонсорами та фондами; адміністративні ради почали створювати стратегічні цілі на основі планування культурного розвитку.
<i>Канада</i>		Канадська рада з мистецтв – принцип «витягнутої руки», підкоряється Міністерству канадської спадщини, але зберігає незалежність у прийнятті рішень; регіональні та муніципальні Ради з питань культури у всіх провінціях і більшості великих міст Канади; мистецькі організації та фестивалі разом з бізнесом, пов'язаним з мистецтвом – найважливіше безпосереднє джерело творчих доходів (державна+бізнес).

Франція		<p>громадськість - основний суб'єкт публічного управління музичними театрами (Паризька опера);</p> <p>громадська культурна установа, підлягає подвійній юридичній опіці: міністерству культури та комунікацій для галузевого нагляду, що здійснюється Генеральним директором з генеральної адміністрації, з одного боку, і управлінням музики, танцю, театру та розваг, а також Міністерства економіки для фінансового нагляду (держава+громадськість);</p> <p>Міністерство культури і комунікацій.</p>
Японія	<p>З підвищенням якості життя, в тому числі і розвитку культурної інфраструктури створюються нові театри, в тому числі музикальні. Спрямованість на будівництво «культурної нації» стала національною ідеєю.</p> <p>Період економічного спаду (з 1990 років).</p> <p>Державна підтримка зменшується, вимагається більш ефективне управління.</p>	<p>Громадські театри відіграють важливу роль, надаючи місцевим мешканцям та митцям можливості для культурної участі та художньої творчості. Уряд несе відповідальність за надання досвіду мистецтва та культури. Розширення культурного втручання вкорінене в доктрині держави добробуту;</p> <p>громадські музичні театри керувалися органами місцевого самоврядування або громадськими організаціями, в яких місцеві органи влади володіли 50% акціонерного капіталу;</p> <p>Міністерство освіти надає субсидії компанії мистецтв (1959). 1960-70 роки - органи місцевого самоврядування створюють об'єкти мистецтва та культури, головним чином театри. Створено Агентство з питань культури, яке надавало субсидії мистецьким компаніям і театрам, а також підтримувало будівництво театрів у період з 1967 по 1995 рік.</p> <p>Обслуговування громадських об'єктів підтримувалося органами місцевого самоврядування.</p> <p>Громадські організації, неприбуткові організації (NGO) і приватні компанії мають право керувати громадськими об'єктами.</p> <p>DMS (система призначених менеджерів Designated Manager System) введена в Японії в 2004 році.</p>

4.4. Досвід державного фінансування музичних театрів

Механізм державного фінансування сфери культури і музичних театрів, як складової цієї сфери, сформувався в Європі вже в середині ХХ століття. Однак не існує єдиного принципу фінансування культури з боку інвесторів. Принципи таких вкладень відрізняються в різних країнах, але в наші дні можна говорити про такі існуючі основні типи економіки культури [1, 57]. *Романський* – тип, за ствердженням фахівців, найбільш придатний для *Італії, Іспанії, Франції*. Суть даної моделі полягає в тому, що держава бере на себе основний фінансовий тягар щодо підтримки

національної культури. У *Франції*, наприклад, держава підтримує національну культуру з XVI ст. Найважливіші культурні інститути *Франції*, такі як *l'Opéra national de Paris*, *Лувр* і *Comédie-Française*, створювалися королями і урядами, і ця традиція визначила устрій французької культурної політики. *Франція* як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях, не лише фінансує заклади культури (в тому числі і незалежні), але і активно формує культурне середовище [57, 143]. Головний гравець на цьому полі – Міністерство культури, яке було створено в 1959 році президентом де Голлем (зараз – Міністерство культури і комунікацій). Цьому відомству, як стверджується, приділяється провідна роль в підтримці французької ідентичності [57]. Три головні напрями *французької* культурної політики – спадщина, створення творів мистецтва та художня освіта. Участь держави пояснюється тим, що спадщина є спільною для всього народу власністю, а підтримка і просування мистецтва важливі для місцевих громад. Держава декларативно діє так, щоб ринкові механізми були непридатні до сфери культури і мистецтва [57].

За даними Європейської Ради та експертними оцінками 2005 року, державні культурні установи отримують у *Франції* з бюджету держави 100% фінансування, що становить 80% бюджету на культуру взагалі. Фінансуються під ключ всі державні установи культури, і ще залишається 20% бюджету, які можуть розподілятися на конкурсній основі серед недержавних організацій та проектів. Такий стан справ об'єктивно характеризує *Францію* як державу, яка вважає культуру своїм національним надбанням і бере на себе відповідальність за її подальший розвиток [57]. *Франція*, як демократична ринкова держава, підтримує ініціативність громадян зі створення нових культурних організацій та проектів. За даними дослідників, саме їм були адресовані 20% коштів, які залишалися в скарбниці від фінансування державних культурних установ. Але цих 20% не стало вистачати для повноцінного розвитку національної культури [57, 98].

Крім того, останнім часом, як стверджується фахівцями, бюджет на культуру став зменшуватися. У зв'язку з цим, використовуючи досвід інших розвинених країн, де основними формами фінансування культури давно стали спонсорство і корпоративна філантропія, *Франція* прийняла закон «Про меценатство» [1, 98]. Це унікальний закон, який дає можливість залучати до культури нові фінансові кошти і, в той же самий час, не обмежує свободу творчості. Відповідно до закону, всі, хто вкладає кошти в культуру, отримують унікальні податкові пільги. Науковці доводять, що податкові пільги поширюються як на юридичних осіб, так і на окремих громадян. Фінансові кошти акумулюються різними фондами і потім адресно перерозподіляються. На цей час у *Франції* існує 153 таких фонди. Особливості *французького* законодавства такі, що кожна компанія може створити свій фонд на підтримку соціальної та культурної сфери [1, 57].

Доводиться, що закон «Про меценатство» 2003 року створив надзвичайно вигідні умови для корпоративної філантропії. Він дозволяє компанії віднімати до 60% від суми внеску на користь соціальної сфери, включаючи культуру, безпосередньо з суми прибуткового податку (а не з оподаткованої бази) – в загальній сумі до 5% від обороту компанії [57]. Розмір внеску, який перевищує зазначену суму, може так само бути віднято з податків протягом п'яти наступних років. Дослідники стверджують, що французи не зупинилися на досягнутому і пішли далі: у грудні 2004 року був запропонований новий законопроект, відповідно до якого пропонується збільшити суму, що віднімається з податків, до 66% від суми пожертвувань. Отже, сьогодні *французька* культура реально має багатоканальне фінансування. Основні джерела цього фінансування наступні: Міністерство культури і комунікацій; регіональні та муніципальні влади; державні та некорпоративні фонди; корпоративна філантропія; спонсорство; власний дохід [57]. На думку науковців, особливо цікавим є той факт, що кількісні характеристики фінансування показові: наприклад, у 2004 році бюджет

Міністерства культури і комунікацій склав 2,55 млрд. євро, а обсяг регіонально-муніципального фінансування – 11 млрд. євро. Тобто, остання цифра перевищує федеральне фінансування культури в 4,3 рази [57].

В *Німеччині*, вважається фахівцями, система фінансування театрів історично склалася з факту роздробленості країни на князівства. Кожен регіон фінансує мистецтво відповідно до свого економічного становища. 70-80% фінансує держава. За цією ж системою працюють театри в *Австрії* і в *Північній Європі* [1, 57]. *Deutsche Oper Berlin, Komische Oper* («Комічна опера») через кілька років після об'єднання *Німеччини*, коли Берлін з двох різних міст знову перетворився на одне, взагалі хотіли закрити через труднощі фінансування. Доведено, що слабкою ланкою тоді вважалася *Komische Oper*, але дуже складно ліквідувавши театр, забезпечити роботою всіх, хто там працював. У *Німеччині* є податок на *Берлін* і всі громадяни держави оплачують існування його пам'яток, до яких належать і *Deutsche Oper Berlin* і *Komische Oper*. Часто буває так, що кілька театрів мають одне керівництво. Тільки в *ФРН* було 56 оперних організацій – така сильна любов німців до опери. Часто буває так, що сцена міста-супутника великого міста, як правило, має одне і теж керівництво з великим театром великого міста [57].

Австрія – країна, де держава надає потужну фінансову підтримку культурі. За даними дослідників, державне субсидування культурних організацій в *Австрії* становить від 75% до 100%. В *Австрії*, як і у *Франції*, державне фінансування здійснюється на трьох основних рівнях: федеральному, регіональному, муніципальному. Загальна сума складається з приблизно рівних частин федерального, регіонального та муніципального фінансування, що становить від 600 до 700 млн. євро. Особливо в *Австрії* фінансується культура столиці – Відня. У цифровому вираженні це приблизно 175 млн. євро або 2% від міського бюджету. *Wiener Staatsoper* (найкрупніший оперний театр в Австрії) – більше працює по системі *Stagione* (італ. для «сезону») – організаційній системі для представлення опери, часто використовуваної великими оперними театрами. Фахівці зазначають, що при цієї системі кожна продукція відливається окремо і має короткий, але інтенсивний сезон. На противагу цьому, компанії, що використовують систему репертуарів, підтримують постійну компанію і обертають виробництво протягом багатьох місяців або навіть років. Історично системі *Stagione* була віддана перевага у *Великобританії*, *США*. В *Австрії* в 1987 р. прийнятий закон про спонсорство, яке трактується як витрати компанії, і не підлягає оподаткуванню [52, 101].

Британський – тип, в якому закладений принцип змішаного багатоканального фінансування культури. Стверджується, що саме в *Великобританії* в 1940 році був створений перший в світі прообраз Міністерства культури – Рада з підтримки музики і мистецтв (Council for the Encouragement to Music and the Arts). *Британський* Мінкульт (Департамент культури, медіа та спорту), як зазначають фахівці, сам нічого не фінансує, а розподіляє бюджетні кошти через агентства, що існують у формі некомерційних організацій і керовані незалежними директорами. Головне з таких агентств в *Англії* – Рада з культури (Arts Council England), а в *Шотландії* – Creative Scotland [57]. За *Британським типом*, стверджують дослідники, фінансування здійснюється з двох основних джерел: держави і бізнесу, який на певних умовах стає колективним філантропом. Вважається, що виникнення і реалізація подібної моделі пов'язані в *Великобританії* з приходом до влади Маргарет Тетчер, яка піддала ревізії існуючу культурну політику держави і, в результаті, урізала суму коштів, що виділяються з бюджету на культуру. Подібні дії стали причиною вдосконалення менеджменту в цій галузі, прагнення організацій культури до отримання власного доходу, активного розвитку спонсорства та фандрейзінгу. В силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин творці *британської* моделі фінансування акцентують увагу на активній взаємодії організацій культури і бізнесу [57].

Показано, що корпоративне спонсорство стає для *Великобританії* дуже важливим механізмом фінансування культури, паритетним з державними зусиллями. У країні створено ряд посередницьких агентств, які акумулюють грошові кошти для культури і мистецтва. Місія цих агентств полягає в залученні фінансових коштів для культури і мистецтва з бізнес-сектора економіки. Фахівці вважають, що головний ідеологічний аргумент подібних агентств – підтримка культури може бути вигідна. У *британській* моделі фінансування культура і бізнес є двома сторонами однієї медалі. Рішення про корпоративне спонсорство приймається, як правило, керівниками корпорацій, виходячи з бізнес-інтересів [57].

Англо-американська система фінансування культури – «фунт за фунт». Історично в *Англії* так склалося, що гроші громадські перемішувалися з грошима міста, в якому проходив культурний захід. *Англію* вважають батьківщиною комерційного театру. Доводиться, що формування бюджету на виставу складається: 36% – гроші художньої ради; 15% – гроші зібрані у суспільстві; йде активний розвиток мерчандайзингу; враховуються доходи від продажу квитків [98]. *The Royal Opera House Covent Garden* – отримує 36% фінансування з державного бюджету. Театри розробляють п'ятирічний план діяльності. І комісія перів і інших високопоставлених осіб, серед яких директор театру, вирішують шляхи розвитку театру [57]. Фахівцями доведено, що фінансування мистецтва і організацій культури (за винятком кінематографу, поп-музики і книговидавництва, які самі виробляють орієнтований на прибуток і тиражований продукт) в *США* здійснюється за чотирма каналами: за рахунок доходів від власної діяльності, доходів від інвестицій, за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету, і за рахунок підтримки, що надається приватними і корпоративними фондами. Власні доходи (виручка від продажу квитків, реклами, від внесків членів професійних асоціацій та ін.) приблизно на 55% забезпечують американські організації культури необхідними засобами. Ще близько 25% їх бюджетів формується за рахунок грантів приватних і корпоративних фондів, пожертвувань приватних осіб і компаній, 12% приносять інвестиції в цінні папери і близько 9% витрат покривається з державного сектора [57, 58].

За даними дослідження «Мистецтво і економічний успіх», опублікованого в 2002 році організацією «Американці за мистецтво», вклад некомерційних культурних інституцій в американську економіку в 2002 році склав 134 млрд. доларів. Ця цифра складається з 53,2 млрд. доларів, витрачених самими організаціями культури (включаючи 24,4 млрд. доларів податків, сплачених ними до бюджетів всіх рівнів), і 80,8 млрд. доларів, витрачених відвідувачами культурних заходів (включаючи витрати на готелі, ресторани, сувеніри, плату за паркування і т.п.) [58]. Стверджується, що більшість *американських* установ культури є приватними, проте держава не втомлюється підкреслювати важливість і політичну значимість підтримки культури. Ні федеральний уряд, ні уряди штатів не відмовляються від використання фінансових важелів проведення культурної політики, надаючи культурним інституціям відчутну підтримку – переважно у вигляді грантів, а не в формі субсидій. Лівова частка державної підтримки дістається музеям і бібліотекам і лише незначна її частина – виконавському мистецтву – 30% [58, 133].

До складу урядових агентств, доводять фахівці, належать кілька структур, безпосереднім завданням яких є фінансова підтримка організацій культури. В першу чергу, сюди відносяться *National Endowment for the Arts* (Національний фонд підтримки мистецтва), *Institute of Museum and Library Services* (Інститут музейної та бібліотечної служби), *National Endowment for Humanities* (Національний фонд підтримки гуманітарних наук) і *National Archives & Records Administration* (національне агентство архівів і записів) [58]. Національний фонд підтримки мистецтва, створений в 1965 році, здійснює цільове фінансування творчих проектів, організацій культури, окремих митців, а також засобів масової інформації. Бюджет Фонду в 2006 році

складав 125 млн. 660 тис. доларів [58]. Відповідно до опублікованого в червні 2005 року звіту Національної асамблеї художніх агентств штатів (*National Assembly of State Arts Agencies, NASAA*), бюджети регіональних структур, які фінансують культуру і мистецтво, залишаються стабільними (мова йде про всі штати і території США). Після трьох років скорочення витрат на культуру уряди штатів збільшили відповідні статті бюджетів [58].

Звичайно, на думку дослідників, витрати на підтримку культури і мистецтва складають незначну частку в порівнянні з іншими витратами, в першу чергу з охороною здоров'я та освітою – всього 0,049% від сукупного бюджету штатів. Проте підтримка культури вважається важливою інвестицією в розвиток місцевих громад, створення нових робочих місць і розвиток творчих індустрій, а крім того, за словами директора NASAA Джонатана Каца, культурні індустрії допомагають створити пізнаваний бренд штату. Щорічно штати і території надають фінансову підтримку у вигляді грантів і субсидій 20 тис. проектам, організаціям та діячам культури в 5 500 американських містах [58].

З 1995 по 2001 рік фінансова підтримка культури і мистецтва, за даними дослідників, з боку приватних і корпоративних фондів зроста майже в два рази. За даними *The Foundation Center*, в 2002 році на потреби культури американськими фондами було виділено приблизно 4 млрд. 050 млн., або близько 13% від загальної суми всіх грантів, виданих приватними і корпоративними фондами. У 2004 році цей показник досяг 4 млрд. 212 млн. доларів. Фахівці стверджують, що ця сума розподіляється таким чином: музеї отримують 34%, на виконавські мистецтва витрачається 30%; іншим дістається помітно менше: «змішаним» інституціям (місцевим посередницьким агентствам, а також організаціям, які організують і виставки, і виступи) виділяється 8%, на проекти мас-медіа, присвячені культурі та мистецтву, – 8%, на образотворче мистецтво – 7%, на збереження історичної спадщини – 6%, на дослідження в галузі культури і мистецтва – 3%, на всі інші культурні проекти – 4% [58].

В *Швейцарії*, враховуючи сприятливу економічну ситуацію, місцеві культурні установи майже завжди можуть розраховувати на щедру фінансову допомогу з боку як держави, так і громадських структур і приватних осіб. Наприклад, щорічно кантон *Цюрих* зі свого бюджету тільки на потреби оперних театрів виділяє близько 80 млн. франків. Така ж ситуація в *Женеві і Базелі* [65]. Державна підтримка культури на основі спільного фінансування з центральних і територіальних бюджетів здійснюється, як стверджують науковці, в рамках широких соціально-економічних програм (регіонального розвитку, збільшення зайнятості, допомоги малому бізнесу, реконструкції міської господарської інфраструктури, професійного навчання та перепідготовки кадрів), а також для субсидування окремих організацій культури і інвестиційних проектів [65].

У *Франції* центр, регіони і території щорічно укладають тристоронні контракти для спільного фінансування культури. Один з найбільш поширених і, на думку фахівців, найдемократичніших і ефективних методів державного фінансування культури – це розподіл субсидій через посередницькі недержавні організації (благодійні фонди, громадські інститути культури, асоціації творчих працівників), що активно застосовується в *Німеччині, Великобританії і Франції* [1, 98]. Фінансування сфери культури на основі партнерської участі держави і корпоративних спонсорів стає в *Європі* все більш помітною формою субсидування, що сприяє значному припливу коштів з приватного сектора. Цільові трансферти надаються для покриття конкретних статей витрат, нерідко за умови зустрічного фінансування [57].

Вважається, що особливості формування доходів в сфері культури обумовлюють специфіку її оподаткування. Одним зі специфічних податків, що застосовуються повсюдно, є ліцензійна плата за радіо- і телемовлення. Кошти, що

надходять від збору цього податку, спрямовуються, в першу чергу, на розвиток самих організацій ефірного мовлення. В деяких країнах на додаток до звичайної ліцензійної плати введена надбавка. В *Австрії* надходження від неї спрямовуються на субсидування дотаційних галузей культури, покриваючи 15% сукупних державних витрат на мистецтво і 25% – на культуру [1, 98]. Фахівці стверджують, що у *Франції* і в країнах *Північної Європи* існує такий специфічний податок, як відрахування 1% від вартості будівництва державних установ на придбання творів образотворчого мистецтва. У *Франції* також стягується, податок з обороту на торгівлю книгами (збір надходить в розпорядження Національного центру літератури), податок на доходи нових телевізійних каналів, в тому числі кабельного і супутникового телебачення (надходження йдуть на субсидування виробництва кіно-, аудіо- та відеопродукції), податок на показ вистав (призначений для датування театрів). Звільнення від податків товарів і послуг, вироблених в сфері культури, або ж зниження податку на додану вартість та податків на продаж – найпоширеніша податкова пільга для організацій і підприємств культури [1, 98].

Податкові методи стимулювання культури стали застосовуватися ще ширше, як доведено фахівцями, коли різке збільшення дефіциту бюджету в більшості країн призвело до певної переорієнтації державної політики від використання прямих інструментів регулювання економіки до непрямих. Система податкових пільг зазвичай поширюється як на виробників товарів і послуг культурного призначення, так і на фінансових «донорів» культури. Податкові пільги покликані стимулювати зростання виробництва і забезпечувати різноманітність товарів і послуг, підтримувати стабільність цін у цій сфері і сприяти притоку в неї недержавних фінансових ресурсів [57].

Вважається, що найбільш радикально надійшли в *Ірландії*, де вже понад 35 років всі творчі працівники звільнені від прибуткового оподаткування. Центральний бюджет щорічно втрачає на цьому значні суми [57]. Для приватних донорів також діють податкові стимули. Вклади благодійних організацій в сферу культури традиційно не обкладаються податком. У *Великобританії* ця пільга обумовлюється зобов'язанням щорічно протягом ряду років передавати реципієнту певну суму. Фахівці доводять, що у 1980 році уряд *Великобританії* скоротив мінімальний обумовлений період з семи до чотирьох років, а з 1986 року скасував обмеження на максимальний розмір річного гранту (раніше становив £10 тис.). Такий захід дозволив залучити значні кошти на ремонт і модернізацію театрів і художніх галерей. Для стимулювання благодійності в *Великобританії* діє так звана система «пожертвувань із зарплати», згідно з якою підприємець відраховує на благодійні цілі частину заробітної плати, що звільняється від податку [57].

Величина податкових пільг, обумовлених індивідуальними і корпоративними пожертвуваннями на потреби благодійних організацій і установ культури, істотно диференціюється по країнах. Так, в *Бельгії*, стверджується дослідниками, індивідуальний платник податків може відняти з податкової бази до 5% чистого доходу, при цьому максимальний розмір цього вирахування обмежений. Для компаній-донорів встановлено такий же відсоток відрахувань, але без обмеження абсолютної величини вирахування. В *Ірландії* величина неоподаткованого пожертвування на культурні цілі встановлена в межах від £100 до £10 тис. як для фізичних, так і для юридичних осіб [57].

В *Латвії* успішні бізнес-компанії, розуміючи значення культурного середовища для формування довіри до бренду, підтримують творчі проекти через меценатські та спонсорські формати. Зокрема банк Rietumu, створивши однойменний благодійний фонд, підтримує музичні і театральні проекти [57, 94]. Таким формам участі приватного капіталу в культурі сприяє і законодавство. Доводиться, що закон 1995 року про прибутковий податок з підприємств для донорів, що підтримують інституції

культури, забезпечує повернення до 85% податкових платежів від сум, пожертвованих бюджетним установам, компаніям, які за розпорядженням місцевого Міністерства культури виконують функції культури, а також благодійним фондам, зареєстрованим в *Латвійській Республіці* [57, 92]. Відповідним чином, як стверджують науковці, полегшено податковий тягар для подібних інституцій, які «працюють на суспільну користь». Разом з тим податкова пільга відповідно до положень цього закону не може перевищувати 20% від загальної суми податку [57]. В *Данії* налагоджено фінансування більшості культурних заходів за рахунок приватних коштів, стимулюючи зменшення податків для суб'єктів підприємництва, які беруть участь в культурних проектах. Власне, експеримент, як вважають дослідники, ще не завершився, але, за оцінкою Міністерства культури *Данії*, в цілому витрати на культуру зросли орієнтовно на 300 000 датських крон. Після виходу з рецесії державний бюджет сфери культури в середньому становить близько 1% державного кошторису. Зокрема, в 2011 році на культуру було направлено 399 600 000 датських крон (приблизно 54 млн. євро) [57].

Загальний обсяг фінансування культури в *Фінляндії* в останні роки становить в середньому 450 млн. євро. Паралельно діють кілька приватних фондів, серед яких найбільш активною є *Фінська культурна фундація*. Стверджується, що фінансування, яке надходить через Міністерство культури, може безпосередньо покривати видаткову частину бюджету культурної інституції, а може здійснюватися опосередковано. При цьому нерідко інституції або проекти одночасно підтримуються і Міністерством культури, і муніципалітетом. Скажімо, до таких належить арт-резиденція *НІАР*, яка зосереджена на сучасному мистецтві і відкрита для фахівців з інших дисциплін [57, 98].

Підприємницьке спонсорство, вважають фахівці, відрізняється від власне благодійної (меценатської) діяльності тим, що воно безпосередньо пов'язане з ринковою політикою корпорацій і служить рекламним цілям [98]. Національні податкові законодавства зазвичай не передбачають спеціальні пільги для спонсорства, але містять досить широкі можливості для скорочення оподаткованого доходу компаній шляхом вирахування витрат на рекламу та інші маркетингові операції. Цим користуються компанії, включаючи до відповідних статей витрат спонсорські витрати. Тим самим держави фактично субсидують спонсорство [98]. Лише частина коштів, що спрямовуються на підтримку культури і мистецтва, розподіляється в *європейських країнах* через бюджети Міністерств культури [57]. Тягар фінансування культури, як стверджується науковцями, несуть і інші центральні відомства: Міністерство оборони, наприклад, фінансує військові оркестри, Міністерство юстиції – культурну діяльність в місцях позбавлення волі, Міністерство освіти – викладання в загальноосвітніх школах різних дисциплін, що належать до сфери культури [57].

Фахівці зауважують, що жоден театр не існує тільки від продажу квитків. У разі *Німеччини* крім фінансування оперних театрів з боку держави гроші дає і конкретна земля, наприклад, Баварія для Баварської державної опери. Також є меценати, які з покоління в покоління підтримують театр. Це один шлях. Є інший, альтернативний шлях. У *Баден-Бадені* є унікальний театр, який існує абсолютно без державного фінансування. Він заробляє гроші неосновною діяльністю. В театрі існує своє туристичне бюро, проходять лекційні, освітні програми тощо. Це хороший приклад того, що заробляти гроші і виходити на окупність цілком можливо [57, 83].

З цього приводу важливим для державного управління у сфері культури *України* буде європейський досвід щодо залучення спонсорської допомоги в культурну сферу. Так, у свій час Роберт Брінклі (Надзвичайний і Повноважний посол Великобританії в *Україні*) зауважив, що *британський* досвід мистецького менеджменту, звичайно, не є панацеєю: як і будь-який інший досвід, він має і свої

здобутки, і свої прорахунки. Але світова слава британських митців та британського мистецтва є яскравим свідченням того, що не доліків у *британській* системі, все-таки, менше, ніж позитивних аспектів. На превеликий жаль, підкреслив він, сьогодні рівень присутності українського мистецтва на міжнародній арені аж ніяк не відповідає тому величезному творчому потенціалу, яким володіє *Україна*. Саме через відсутність належної уваги з боку держави до потреб і проблем культури, її недостатньої фінансово-економічної підтримки, через відсутність законодавчого врегулювання політики благодійництва у сфері культури виникає потреба у розгляді європейських підходів до державної підтримки сфери культури, залучення додаткових альтернативних джерел фінансування, та найголовніше – налагодження партнерства держави з неурядовими організаціями, фондами, бізнес-структурами [7, 125].

Французька модель державного управління у сфері культури, стверджують дослідники, передбачає державний патронаж галузі, а Міністерство культури, у свою чергу, сприяє у заохоченні та стимулюванні корпоративної та приватної підтримки культури, нагороджуючи приватних та корпоративних спонсорів престижними державними відзнаками та наданням податкових пільг [57, 98]. Таким чином, доводять експерти, корпоративне спонсорство у *Франції* розвивається як професійна діяльність, яка має чітко визначені цілі та завдання. Надаючи спонсорську допомогу, організації формують власний імідж у суспільстві. Крім того, спонсорська діяльність організацій повинна відображати тенденції загальноєвропейської і міжнародної співпраці [57, 98]. Науковці вважають, що показовим для *України* є також досвід державної підтримки *французького* театрального мистецтва. Понад 80% фінансування як державних, так і недержавних театрів забезпечує держава. Власне держава через свої регіональні культурні центри, які функціонують у кожному районі (департаменті), щедро фінансує театри – державні, приватні, муніципальні, пайові та інші, незалежно від форм власності. Різновиди мистецтва, які створюють високі зразки художньої культури, стають гордістю та надбанням нації, формують і примножують національну культуру — класична музика і балет, драматичне та інші види сценічного мистецтва, визначають ступінь інтелектуального, естетичного, світоглядного розвитку нації [57, 98].

Дбає про свої театри і *Великобританія*. Розподіл коштів з державного бюджету на утримання та розвиток художньої культури здійснює Рада мистецтв *Великобританії* при Департаменті культури, засобів масової інформації і спорту країни. Наголошується, що найбільшу частку державних асигнувань англійці спрямовують на розвиток музичних і драматичних театрів (дбаючи при цьому і про виділення коштів на розвиток образотворчого мистецтва, літератури, проведення фестивалів, на будівництво споруд культурного призначення, художню освіту, роботу творчих товариств і асоціацій тощо). Дотації Ради мистецтв, стверджують фахівці, надаються державним організаціям – Королівській опері, Національному театрові та некомерційним професійним оперним, балетним, драматичним трупам і оркестрам. Постійну допомогу Рада мистецтв *Великобританії*, також Ради мистецтв *Шотландії* та *Уельсу* одержують майже всі творчі мистецькі установи, якщо вони завчасно з обґрунтованим кошторисом звернулися до Ради мистецтв. Експерти доводять, що кожного року Рада мистецтв *Великобританії* розглядає понад 1500 подань на щорічну державну дотацію на розвиток художнього мистецтва. *Шотландська* рада мистецтв традиційно щорічно надає половину своєї державної дотації Единбурзькому міжнародному театральному-музичному фестивалю [7, 98].

З огляду на запровадження інноваційної діяльності *австрійськими* закладами культури, важливим для *України*, вважають дослідники, має стати також досвід державного забезпечення сектору культури *Австрії*. Практика діяльності Федеральної Національної бібліотеки та Дитячого музею "ZOOM" пропонує важливий досвід для *України* щодо залучення додаткових ресурсів для власного розвитку та

популяризації національних надбань культури [8]. Окремі *європейські* держави поширюють практику діяльності культурних індустрій, які відіграють важливу роль у місцевому економічному зростанні, створенні робочих місць, залученні додаткових інвестицій для подальшого розвитку культури, її популяризації теренами країни та на міжнародному рівні [8]. Таким чином, стверджують науковці, досвід державного управління західних держав щодо благодійності, стимулювання діяльності посередницьких організацій у сфері культури (на прикладі *Австрії, Франції, Великобританії*) засвідчує, що їх внесок у розвиток відносин між культурою і комерційним сектором є доволі значним. Партнерська діяльність у сфері культури є новим інструментом інституційної комунікації та зв'язків з громадськістю. Спочатку організації бізнесу обмежувалися створенням власних художніх колекцій. Але поступово вони почали розширювати власну діяльність, віддаючи перевагу традиційним сферам спонсорства в галузі культури [98].

Крім того, певний інтерес з досвіду *Франції* для *України*, доводять експерти, представляє «революційна» податкова реформа 2003 року, яка встановила 13 видів податків і 47 видів пільг, поміж яких, податкові пільги для французьких компаній, корпоративних фондів на розвиток культури, кіноіндустрії та ін. Стверджується, що сьогодні саме *Франція* має найбільш сприятливий в *Європі* податковий клімат для корпоративних спонсорів і меценатів. *Французька* модель або окремі її компоненти могли б лягти в основу податкової реформи в *Україні*, в будь-якому разі вони, безумовно, гідні пильного вивчення й аналізу при розробленні українського законодавства в цій галузі [98, 99].

Науковці вважають, що не менш важливим для *України* є досвід *Німеччини* щодо співпраці держави з мережею різноманітних неурядових організацій у сфері культури як на рівні федеральних земель, так і на місцевому рівні з метою реалізації програм культурного розвитку та отримання спонсорської підтримки культурних установ. У *Німеччині* вже давно усвідомили, що культура є дотичною до економіки, прибутку та має вагоме практичне значення як для бізнес-структур, які безпосередньо спрямовують інвестиції на розвиток культурних інституцій, організації мистецьких акцій, так і для самої сфери культури. Стверджується, що саме через підтримку культурної сфери формується імідж бізнес-структур. Крім того, широкий спектр державних і приватних фондів *Німеччини* відіграє важливу роль при наданні грантів та премій у сфері культури та мистецтва, що є індивідуальними інструментами підтримки митців [8]. Як доводять фахівці, із вступом до *ЄС польська* культура отримала значні можливості для власного розвитку в рамках спільного культурного простору та участі у європейському міжкультурному діалозі. Структурні фонди *Європейського Союзу* стали важливим інструментом фінансування регіональної політики *Польщі* зокрема, її культурної інфраструктури, культурної спадщини, туризму, сакральної архітектури, організації виставок, фестивалів та інших культурних заходів. Свідченням цього є ухвалення програми фінансування польської культури через фундації *ЄС* на 2007—2013 рр. [8].

4.5. Державні гранти та лотереї для фінансування музичних театрів

Найпоширенішою формою прямої державної підтримки, як доведено фахівцями, є **гранти**, які виплачуються як організаціям, так і окремим працівникам культури. Умови їх надання істотно відрізняються від країни до країни [1, 98]. Як стверджують фахівці, різноманіття грантів відрізняє *шведську* систему фінансування культури і мистецтва. Тут організації культури можуть претендувати на договірний грант (його розмір визначається і укладається на рік угодою між державними органами і організацією культури), грант, що виплачується за результатами праці відповідно до норм субсидування, пропорційно обсягу товарів і послуг, або ж на так званий

базисний (формульний) грант [98]. У багатьох країнах уряд надає гранти на умовах зустрічного фінансування. Стверджується, що в Європі цей механізм спочатку стали застосовувати в Великій Британії, де з 1988 року діє спеціальна програма, відповідно до якої організації культури можуть отримати грант в розмірі від £ 5 до £ 250.000 за умови зустрічного фінансування проекту в співвідношенні 1:2. Державне фінансування культури через систему субнаціональних бюджетів у всіх країнах здійснюється шляхом перерахування регіональним і місцевим бюджетам загальних і цільових трансфертів. Загальний трансферт відрізняється від цільового тим, що не пов'язує реципієнта умовами витрачання, фактично просто збільшуючи його бюджетні доходи [1, 99].

Національний консультативний громадський орган з питань театрів в Сполученому Королівстві *Theatres Trust* був заснований в 1976 році Актом парламенту, щоб «сприяти кращому захисту театрів на благо нації» [159]. *Trust* грав провідну роль в захисті театральних будівель протягом усієї своєї історії. Доводиться, що він надає консультації фахівців різним зацікавленим сторонам по всій Великій Британії, щоб допомогти з просуванням і збереженням театральних будівель. Основна мета *Theatres Trust* – «забезпечити, щоб нинішнє і майбутні покоління мали доступ до театрів хорошої якості, які відображають наше культурне життя і пропонують надихати міста для насолоди театром». *Theatres Trust* тільки у 2018 році надав гранти 19 театрам [159].

Фахівцями було проведено дослідження з театром Великої Британії та Товариством Лондонського театру, щоб визначити суму капітальних вкладень у театри, що необхідні протягом наступних 5 років. Дослідження показало, що для капітальних проектів, необхідних для модернізації та підтримки театрів у Великій Британії, необхідний £ 1 млрд [159]. В Польщі основним правовим регулятором питань фінансування театрів є Закон про організацію і ведення культурної діяльності [95]. Засновник забезпечує інститут культури засобами на його діяльність в формі річної дотації, яка зазвичай становить головну частину його доходів. Фахівці стверджують, що дана дотація не є дотацією суб'єктною, бо призначена на культурну діяльність (наприклад, витрати на утримання об'єкту). Розміри річної дотації для кожного інституту культури встановлює його засновник, причому закон не уточнює формули її розрахунку і виплати [95]. Зазначається, що після обвалу в 1991 році бюджетів майже всіх театрів Польщі, датування цих установ безпосередньо взяла на себе держава, проте в загальній сумі витрат держбюджету асигнування на культуру і мистецтво послідовно скорочувалися (1990 – 1,61%; 1991 – 1%; 1992 – 0,81%; 1993 – 0,76%; 1994 – 0,70%) [95, 156].

Дослідники стверджують, що зміна ладу вселила в економістів і чиновників упевненість, що фінансування культури можна перекласти на плечі приватних меценатів [95]. Тим часом фонди і спонсори грали тільки допоміжну роль: вони охоче підтримували лише заходи престижного характеру або обіцяли економічну вигоду. Якщо в 2001 році дотація засновника фінансувала в середньому 70% витрат діяльності театру, то надходження від спонсорів рідко коли досягали 7%, швидше коливалися між 1% і 3%. Все – як і порівняння з іншими країнами Європи, де спонсорство так само не грає великої ролі в доходах установ культури – вказувало на те, що не можна серйозно ставитися до планів передачі польськими властями публічної сфери приватним дарувальникам [95]. Деякі театри, як доводять експерти, щоб знизити витрати, стали використовувати метод *outsourcing* – наймання фірм, що спеціалізуються на виконанні певних завдань (прибирання, охорона, обслуговування залу для глядачів, світло), оскільки це звільняло їх від витрат на наймання додаткових штатних співробітників, соцстрахування, медстрахування і т.п. [95].

Закон про організацію та проведення культурної діяльності *Польщі* надає можливість звернення за дотаціями з бюджету держави як публічним, так і приватним суб'єктам. Стверджується, що меценатство держави в області культурної діяльності (запис про нього з'явилася в законі тільки в 1996 році) полягає в підтримці та просуванні творчості, культурної освіти і освіти, ініціатив в галузі культури, а також з охорони пам'яток. Закон про публічні фінанси від 26 листопада 1998 року вирівняв суб'єкти різних секторів держави в праві на реалізацію суспільних завдань. Він також визначив спосіб замовлення проектів непублічним суб'єктам [95].

Важливою проблемою, як зазначають дослідники, є з'ясування питання фінансування партнерства. Згідно із законом про публічно-приватне партнерство (2005), принцип такий, «що приватний партнер повинен досягати рентабельності участі у співпраці завдяки платі, яку стягує з користувачів його послуг, або економії, одержуваної завдяки власному потенціалу [95]. Повне прийняття на себе публічним партнером економічного ризику спільного починання є винятком з правила, можливим тільки в разі публічно-приватного партнерства, пов'язаного з виконанням громадських завдань, які в принципі не можуть генерувати прибуток за своєю природою або з суспільних міркувань» [95, 156].

Датським муніципалітетам, як доводиться, з 1983 року виділяють блоковий грант на фінансування бібліотек; кошти розподіляються між місцевими бюджетами пропорційно чисельності населення [95, 98]. У 2016 році Міністерство культури *Словаччини* запустило оновлену грантову програму під назвою «Фонд Культури», яка, за словами театрального критика, головного редактора журналу *kød Міло Юран (Братислава)*, повинна бути більш прозорою, більш відкритою і менш бюрократизованою [57, 141]. Науковці доводять, що вивчення зарубіжного досвіду показало, що театр економічно збитковий в усьому світі. Встановленим фактом є, що витрати в сфері культури ростуть швидше за ціни, що неминуче робить цю сферу з економічної точки зору свідомо збитковою. Теза про специфічну «хворобу цін» стосовно до сфери виконавського мистецтва була вперше сформульована відомим американським вченим В. Баумолем (*Handbook*, с. 91). І, якщо, в цій важливій з суспільної точки зору сфері будуть використовуватися чисто ринкові механізми, то вона просто припинить своє існування [57].

В рамках диверсифікації фінансування культури, поряд з прямими бюджетними відрахуваннями, спонсорською підтримкою і меценатством, в багатьох країнах активно практикується проведення державних **лотерей**, доходи від яких йдуть на підтримку культурної галузі [42]. Фахівці вважають, що такий спосіб «добування грошей» для культури сприймається неоднозначно. Лотерея є різновидом азартної гри, тому є думка, що проведення таких лотерей не кращим чином позначиться на стані благодійності в сфері культури [42]. Деякі експерти висловлюють ще одне побоювання: люди, які купують лотерейні квитки, – це головним чином представники малозабезпечених верств, а споживачі культури, що фінансується на гроші, фактично вилучені з бюджету небагатих сімей, це, перш за все, середньо і вище середнього забезпечені громадяни. Таким чином, має місце перерозподіл коштів, що перетікають від «бідних» до «багатих». Проте проведення державних лотерей, і в тому числі цільових, отримує все більше поширення [42].

Фінляндія і *Великобританія* – країни, де існують найбільш успішні (але різні) системи державної підтримки культури. Мається на увазі, що ігри, які надають громадянам тієї чи іншої держави шанс виграти певні суми: регулюються і фінансуються тільки операторами, які мають державні ліцензії та контролюються державою; проводяться державними або уповноваженими державою монопольними компаніями; здійснюються в рамках національного законодавства, що регулює азартні ігри. Ступінь державного контролю, як вважають дослідники, варіюється від країни до країни. З цієї точки зору *європейські* країни можна розділити на три групи.

До першої групи країн, в яких має місце сильний і жорстко централізований державний контроль, відносяться *Фінляндія, Норвегія, Данія*, а також *Ірландія*, де національна лотерея проводиться державною Поштовою компанією. Ця ж модель зараз впроваджується в *Естонії* та *Словаччині*. У *Фінляндії* всі азартні ігри знаходяться в монопольному віданні трьох ліцензованих компаній. Одна з них – *Veikkaus Ltd.* – займається спортивними парі, футбольним тоталізатором і всіма видами лотерей, інша – *Fin Toto* – тоталізатором на бігах, а третя – *Slot Machine Association* – гральними автоматами і казино [42].

Стверджується, що до другої групи належать країни, де державна монополія поширюється тільки на певну частину азартних ігор – *Франція, Великобританія, Італія* і більшість земель *ФРН*. Права на проведення лотерей зазвичай передаються приватним або непрофільним компаніям або консорціумам компаній. Керуюча компанія може бути, як у випадку з *французькою La Francaise des Jeux* або *італійською Lottomatica*, акціонерним товариством, частина акцій якого належить державі. В даному випадку визнається необхідність використання частини доходів від азартних ігор на благі цілі. Наприклад, в *Італії* певний відсоток доходів від лотерей відраховується на користь музеїв, пам'яток історії та культури, архівів [42].

Для країн, які належать до третьої групи, зазначають фахівці, характерний низький рівень монополізації. В *Австрії* ліцензії на проведення азартних ігор отримують приватні компанії. При цьому вони не обтяжені фінансовими зобов'язаннями загального характеру, хоча і обкладаються різними податками. Останнім часом розподіл коштів, отриманих від лотерей, в тому числі на потреби культури, визначається законодавчо. Так, у *Великобританії* та *Норвегії* це обумовлюється Актом про національну лотерею, в *Фінляндії* – спеціальним Актом про розподіл доходів. В *Італії* законодавство визначає основні напрямки та обсяг коштів, які компанії, що займаються гральним бізнесом, повинні щорічно виділяти на ці цілі [42].

У *Фінляндії* доходи трьох компаній-монополістів надходять до бюджетів трьох різних міністерств: доходи *Veikkaus Ltd.*, зазначають дослідники, перераховуються в національний банк і потім використовуються через бюджетні лінії Міністерства освіти і культури, доходи *Slot Machine Association* тим же шляхом передаються в розпорядження Міністерства охорони здоров'я, а доходи *Fin Toto* – Міністерству сільського господарства [42]. В *Італії* частка доходу від національної лотереї включена в бюджетні лінії Міністерства культури. Однак доходи від національних лотерей можуть направлятися і в спеціальні позабюджетні фонди, а звідти – безпосередньо на конкретні цілі. Доводиться, що у законі про національну лотерею можуть обумовлюватися умови використання цих коштів (на які цілі або програми, в якому обсязі і т.п.). Розподілом грошей займається уряд або відповідне Міністерство, використовуючи вже існуючі державні агентства або створюючи нові [42]. Доходи компанії *Veikkaus Ltd.*, що займається проведенням лотерей у *Фінляндії* використовувані для фінансування культури, розподіляються, за ствердженням дослідників, за такими напрямками: підтримка муніципальних і локальних організацій культури (публічних бібліотек, театрів, оркестрів, музеїв), що виражається у вигляді одноразових субсидій; по спеціальних бюджетних лініях – фінансування установ культури національного значення, наприклад, Національної опери; капітальні витрати (головним чином на будівництво і реконструкцію); надання матеріальної допомоги окремим діячам культури [42].

Зазначається, що у *Великобританії* національна лотерея була вперше проведена в 1994 році і виявилася досить успішною – країна посіла третє місце в світі по доходах від продажу квитків після *Італії* та *Японії*. У *Великобританії* ліцензії проведення лотерей видаються компанії-оператору регулюючим органом – Комісією національної лотереї – на 7 років, на конкурсній основі за підсумками тендеру [42].

Розподіл доходів від лотерей регламентується Актом про національну лотерею, зокрема там названі організації-дистриб'ютори: Фонд нових можливостей (*New Opportunity Fund / NOF*) і Національний фонд з науки, технології та мистецтва (*National Endowment for Science, Technology and the Art / NESTA*). Як стверджується, вони розподіляють гроші між такими сферами, як культура, спорт, освіта, охорона навколишнього середовища і т.п. Так, наперед визначена частина коштів передається радам по мистецтву *Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії*, а також національному лотерейному фонду спадщини для виділення грантів [42]. На сьогоднішній день розподіл коштів у сфері культури за секторами в процентному відношенні виглядає наступним чином: на охорону спадщини виділяється 28%, музеям – 25%, на виконавське мистецтво – 20%, візуальне мистецтво – 7%, архіви – 6%, кіно, медіа та аудіовізуальний сектор культурної галузі – 3%, література – 1%, архітектура – 1%, інше – 10%. Фінансування культури за рахунок проведення лотерей здійснюється окремо від основного бюджетного фінансування, але доведено, що цей процес має суттєвий і все більш зростаючий вплив на державну культурну політику *Великобританії* [42].

Монопольне право трьох *фінських* компаній займатися гральним бізнесом підтверджено ліцензією, яку без тендеру видає уряд терміном максимум на 5 років. Фахівці доводять, що, виходячи зі структури державного бюджету, Міністерство освіти і культури *Фінляндії* здійснює детальний розподіл доходів від лотерей. В системі розподілу центральну роль відіграють ради з мистецтва [42]. Особливу групу, як вважають дослідники, складають *Канада, ФРН і Швейцарія* – країни з федеральним державним устроєм. У *Канаді* проводиться не одна, а кілька національних лотерей, які перебувають в юрисдикції суб'єктів канадської конфедерації. Доходи від цих лотерей перераховуються на єдиний рахунок кожної з 13 провінцій. Тільки одна канадська провінція – *Саскачеван* – направляє доходи від лотерей безпосередньо в сферу культури. Решта переводять їх до федерального Консолідованого фонду доходів або асигнують їх на спеціальні цілі, в тому числі і на підтримку культури [42].

У 2001 році з 45 млн. канадських доларів, отриманих в якості доходу від проведення лотерей в *Саскачевані*, на підтримку культури було виділено 9 млн. канадських доларів. Законодавча база проведення лотерей і способи адміністрування різні в різних провінціях констатують фахівці [42].

Німецька лотерея *Lotto*, що вперше з'явилася в *Західній Німеччині* в 1953 році, функціонує як державна установа, контрольована парламентом. Кожна з 16 земель *ФРН* має свою власну організацію *Lotto* і здійснює її регулювання. Регіональні компанії *Lotto* об'єднані в консорціум *Deutscher Lotto-Block*. Доведено, що розширення системи регіональних лотерей в *Німеччині* в значній мірі обумовлено необхідністю поповнення місцевих бюджетів. Наприклад, в 2002 році найбільша державна лотерея *Німеччини West Lotto* забезпечила дохід в 785 млн. євро землі *Північна Рейн-Вестфалія* за рахунок надходження ліцензійних платежів і податків на лотерею. Доходи від *Lotto* йдуть на підтримку культури, освіти, спорту, вирішення соціальних і екологічних проблем [42]. Стверджується, що в деяких землях такі доходи переводяться безпосередньо до земельного бюджету (*Баварія, Саксонія*). Потім уряд або парламент вирішують, як розподіляти ці кошти. Закони інших земель вимагають, щоб гроші спочатку були переведені в державний фонд або в федеральний бюджет, і лише потім через державну адміністрацію перенаправлені в культурну, спортивну та інші сфери. За даними дослідників, в *Північній Рейн-Вестфалії* 89 млн. євро в 2001 році були розподілені наступним чином: фонд масової культури і природної спадщини – 14%, художній фонд NRW – 8,1%, організації, що працюють в сфері охорони пам'яток архітектури, – 3,2% , спортивні організації – 40,4%. Беручи до уваги відмінності в системах розподілу доходів від

Lotto в різних землях, складно визначити частку коштів від лотерей, що надходять в сферу культури, в загальному обсязі державних інвестицій, які в *Німеччині* традиційно високі. Так, у 2002 році бюджетні асигнування на культуру становили 8,5 млрд. євро, причому 50% цієї суми надійшло з локальних бюджетів, 40% – з земельних і 10% – з федерального бюджету. У більшій частині земель за рахунок доходів від *Lotto* фінансуються в першу чергу культурні інноваційні проекти регіонального масштабу або покупка творів мистецтва [42].

Зазначається, що в *Швейцарії* проведення будь-яких лотерей дозволено за умови, що доходи від них будуть спрямовані на благодійні або суспільно корисні цілі. Право регулювати сектор азартних ігор в цілому належить федерації, а відповідальність за виконання Федерального акту про лотереї лежить на кантонах. Великі компанії, що займаються проведенням лотерей, передають отриманий прибуток (за вирахуванням накладних витрат) спеціальним кантональним комісіям, які називаються фондами лотереї, на територіях, де проводиться *Swiss Los*, і кантональним дистриб'юторським комісіям там, де проводиться *Loterie Romande* [42].

Саме вони займаються перерозподілом коштів, що спрямовуються на соціальні потреби, в сферу мистецтва, культури, в тому числі на охорону і реставрацію спадщини, а також на розвиток економіки і туризму, захист навколишнього середовища. Фахівці відзначають, що у франкомовних кантонах, де проводиться *Loterie Romande*, гроші переводяться безпосередньо культурним організаціям і проектам, а на решті території країни вони спочатку передаються комісії кантонального уряду, яка потім перерозподіляє їх, в тому числі і в сферу культури. У різних кантонах існує до 26 різних систем використання доходів, отриманих від лотерей, на потреби культури, а обсяг коштів, що виділяються коливається від 1 до 20% [42].

Багато європейських країн, що порівняно недавно ступили на шлях демократичного розвитку, так само розглядають можливість використовувати проведення державних лотерей як джерело додаткового фінансування культури. *Болгарія, Естонія, Польща і Словаччина* вже скористалися нею. За даними науковців, сукупні витрати на культуру в 11 країнах, які є старими членами ЄС, станом на 2013 рік склали 720 млрд. євро, в той час як у 8 нових членів – тільки 58 млрд. євро. Серед труднощів, з якими доводиться стикатися молодим європейським демократіям, які намагаються використовувати проведення державних лотерей для додаткового фінансування культури, фахівці відзначають низьку купівельну спроможність населення і протидію сильного спортивного лобі [42]. Так, стверджується, що в *Польщі*, де проведення лотерей є державною монополією, з доходів від лотереї «Спортивний тоталізатор» (*Totalizator Sportowy*) спортивні організації традиційно отримували певну квоту. Рішення про розподіл цієї квоти між спортом і культурою викликало запеклий опір спортивного лобі. Проблема була вирішена за рахунок збільшення ціни на лотерейні квитки на 25%, а квота розділена між спортом і культурою в співвідношенні 80 до 20. Щось подібне мало місце і в *Угорщині*, де в 1991 році був створений Фонд азартних ігор, метою якого повинна була стати передача частини доходів у такі соціально значущі сфери, як культура, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, освіта, спорт та ін. Між організаціями, що представляють перераховані сфери, розгорнулася запекла боротьба за збільшення своєї частки доходів. В результаті в 1995 році уряд прийняв рішення згорнути цю програму. Фахівцями доведено, що у всіх розглянутих країнах (крім *Угорщини*) доходи від лотерей, що направляються в сферу культури, становлять дуже незначну частину від державних асигнувань на культуру. Виняток становлять *Естонія і Польща*, де додаткове фінансування культури за рахунок доходів від лотерей становить 4,4 млн. євро (6,9% від бюджетних асигнувань) і 25,9 млн. євро (14,5% від бюджетних асигнувань) відповідно [42].

У *Болгарії* 25% доходів від лотерей ділиться між культурою, охороною здоров'я, освітою і соціальним сектором. В *Угорщині* на культуру спочатку виділялося 10%, потім ця частка стала поступово зменшуватися. У *Словаччині* дохід від лотерей розподіляється порівну між культурою і спортом. У *Болгарії* і *Словаччині* частка від доходів, призначена культурі, направляєється безпосередньо в Міністерство фінансів в якості цільових асигнувань. В *Естонії* (як і в *Угорщині* свого часу) дистрибуцією займаються спеціальні агентства, рада з податків на азартні ігри і культурний фонд [42]. Тільки в *Польщі*, як стверджують фахівці, ці кошти передаються в розпорядження Міністерства культури, для них відкритий окремий рахунок. Найчастіше доходи від лотерей використовуються для фінансування окремих проектів, збереження спадщини і допомогу діячам культури і мистецтва [42]. Проведення державних лотерей з метою підтримки культури зарекомендувало себе з найкращого боку. Про це недвозначно свідчить успішний досвід «старих» європейських демократій і *Канади* [42].

4.6. Побудова державно-приватного партнерства для музичних театрів

У багатьох країнах, як стверджують фахівці, поряд з бюджетним набуло поширення державне фінансування з позабюджетних фондів, формування яких виправдовується «особливими потребами» галузей культури та «національними інтересами» [135]. Традиційним джерелом коштів для таких фондів (наприклад, у *Фінляндії*, *Норвегії* та *Ірландії*) стали надходження від національних лотерей, лото, спортивних тоталізаторів. Сила державно-громадського партнерства як інструмент культурної політики не може бути більше ніж репутація культурного сектора. Зазначається, що все більш помітну роль в їх фінансуванні став грати банківський кредит і кредитні пільги. Держави сприяють їм у отриманні банківських позик, надаючи гарантії по кредитах [135].

Виокремлюються моделі фінансування театрів (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Моделі фінансування музичних театрів

<i>Держава-патхненник</i>	Держава стимулює суспільство вкладати кошти в некомерційні організації галузі культури. В США - уряд завжди «надихає» донорів, будь то комерційний сектор, фонди або приватні особи. Не тільки податкові пільги, але створення в суспільстві відповідної атмосфери
<i>Держава-патрон</i>	Фінансує культурну діяльність за допомогою управління «на відстані витягнутої руки». Визначає загальний рівень підтримки культури, виділяючи відповідні фінансові кошти. Розподілом відають незалежні від уряду посередницькі організації. Приклад - Великобританія
<i>Держава-архітектор</i>	У групі держав-архітекторів, рішення про підтримку культури, розмірах і адресності фінансування приймають державні органи, найчастіше – Міністерства культури. Приклад – Франція
<i>Держава-інженер</i>	Держава-інженер приймає рішення про розподіл фінансових ресурсів, їх одержувачів і контролює доцільність витрачання за допомогою спеціальних державних органів. Творча енергія творця підпорядкована в даному випадку цілям державної ідеології. Раніше – країни Східної Європи

В середині 80-х років у *Франції*, *Італії*, *Німеччині* були створені державні структури, що дають гарантії по кредитах різним комерційним галузям культури. Фахівці доводять, що у *Франції* це завдання виконує Інститут фінансування кінематографії та індустрії культури, утворений державними і приватними банками, у

Великобританії – Національний фонд розвитку [70]. На сучасному етапі (2018) вже відбулись трансформації, які демонструють готовність населення певних територій *Франції (Бургундія)* до фінансування сфер культури, у тому числі і музичних театрів, про що свідчать дослідження, проведені за допомогою попереднього емпіричного опитування у французькому регіоні *Burgundy - Franche Comté* з використанням змішаних методів дослідження [132].

Науковцями показано, що перший попередній кількісний аналіз надав дослідникам корисні результати, інформацію про територіальну екосистему регіону і критерії та мотивації, які можуть привести її основні зацікавлені сторони до підтримки розвитку місцевого культурного та творчого підприємництва. Результати дослідження дали перші знання про схильність екосистеми до фінансової підтримки культурних і творчих підприємств на основі очікуваних цінностей, створених для території, і підвищення її спільної місцевої культурної ідентичності [132]. Перший розділ опитувальника дав уявлення про поточну підтримку (фінансову або через інші види пожертвувань), що надається екосистемою культурному та творчому сектору. За даними науковців, 57,1% респондентів заявили, що надають грантову підтримку культурному та творчому сектору (або неприбутковим асоціаціям у сфері культури або культурним та творчим проектам, наприклад, через платформи для краудфандингу). Найчастіше підтримка була фінансовою (81,3%), іноді співпала з часом/місцем або внесками в натуральній формі (37,5%) [132]. Респонденти демонстрували значну тенденцію виступати за виконавське мистецтво (50%) та культурні заходи та фестивалі (56,3%). Відповідна підтримка була надана також візуальному мистецтву (37,5%) та культурній спадщині (31,3%), тоді як освіта (12,5%), аудіовізуальні та пресові сектори (відповідно 12,5 та 6,3%) були менш обираємими. З точки зору категорії і типу підтримуваних організацій, переважна більшість учасників підтримала асоціації або громадські культурні установи [132].

Щодо підприємництва, то вибірка виявила перевагу надання фінансової підтримки кооперативам і соціальним підприємствам. Доведено, що місцезнаходження культурно-творчих підприємств, об'єднань та організацій, яким надавалася фінансова підтримка, було переважно місцевим (87,5% для організацій на місцевій території), тоді як пожертви організаціям, що працюють на національному рівні, менш значні (31,3%). Міжнародні асоціації не отримували пожертвувань [132].

Науковці констатували, що відповіді щодо мотивації можна розділити на 3 основні групи. До першої групи належать вищі рейтингові мотивації. Найвищі бали за шкалою були віднесені до двох критеріїв, пов'язаних з інтересом до конкретної діяльності суб'єкта, що підтримується (середня ставка: 4,2), і до довіри до людей, які працюють у культурній та творчій організації або проекті (середня ставка: 4,5), таким чином підтверджуючи переваги до «персоналізованого» підходу до пожертвування та значення реляційного та соціального капіталу. Друга група критеріїв набрала нижчі ставки, такі як критерії, пов'язані з необхідністю організації підтримувати суб'єкти, що функціонують з метою загального інтересу, і створення вартості для території (середня ставка: 4). До третьої групи критеріїв належать з найнижчими ставками, а саме: критерії, пов'язані з фіскальними пільгами, комунікацією – внутрішня (пов'язана з цілями мотивації працівників) або зовнішня (сприяння), імідж донорської, маркетингової та брендингової цілей [132].

Фахівці стверджують, що цікавим є досвід бюджетування в *Нідерландах*. Така форма субсидування дає установам культури більше свободи в проведенні їх художньої та комерційної політики. Вони можуть зберігати будь-який операційний прибуток для додаткової діяльності або для покриття операційного дефіциту, компенсувати дефіцит окремого року або сезону за рахунок інших років (сезонів) протягом усього чотирирічного періоду субсидії [1, 98]. Стверджується, що заклади культури отримують можливість, наприклад, протягом перших двох років, збирати

кошти, щоб на третій рік почати розвивати новий напрямок діяльності – якщо цей напрям було заявлено в проекті, під який отримані кошти. Таким чином, установи культури мають право вільно розпоряджатися всією сумою субсидії, але тільки в рамках проекту, на який вона була відпущена [98]. Науковці доводять, що перехід до бюджетування, орієнтованого на результат, – ітеративний процес, розрахований на досить тривалий перехідний період, протягом якого будуть уточнюватися критерії економічної оцінки результатів некомерційних гуманітарних проектів. До кінця цього періоду основним об'єктом зовнішнього контролю стане результативність, тобто соціальна і економічна ефективність витрачання бюджетних коштів [99].

В *Ірландії*, констатують фахівці, за основу береться спілкування музикальних театрів з громадськістю. У грудні 2011 року Рада з мистецтва прийняла нову політику в опері, в якій висловлюється, як вона тепер має намір просувати і розвивати оперу в *Ірландії*. Рада має намір здійснити цю політику в середньостроковій перспективі (починаючи з 4/5 років, з 2012 року), шляхом підтримки виробництва та подання корінних народів в опері і шляхом прямої підтримки індивідуальних оперних художників або практик. Головне – це взаємодія з суспільством. Ця пріоритезація покликана підвищити ефективність і цінність інвестицій державного фінансування [128].

Як зазначають науковці, грант не має відношення до фактичних витрат організацій на оплату праці і до чисельності їх штатів, які визначаються ними самостійно [98]. Він гарантує лише якийсь рівень зайнятості в галузях культури в даному регіоні. Особливе значення в *Швеції* надається індивідуальним грантам, покликаним забезпечувати «економічну безпеку» духовної творчості. До них відносяться безстрокові почесні гранти видатним діячам культури; гранти в формі гарантованого доходу, що присуджуються видатним письменникам; п'ятирічні гранти молодим письменникам; гранти, що дають авторам право на отримання доходу за користування їхніми творами в публічних бібліотеках. Для *шведської* системи грантів характерні спрощена процедура надання і повна свобода реципієнтів (організацій або індивідуальних одержувачів) в їх використанні [98].

Оперні театри демонструють зростаюче використання приватного фінансування спонсорів. Національний департамент Опері (*Франція*) може розраховувати на підтримку сильної і ефективної асоціації благодійників Агор, що в 2012 році, як затверджують фахівці, збрала близько 13 мільйонів євро. Крім того, є 17 мільйонів комерційних доходів (відвідування, оренда приміщень і т.п.) [145].

Структура фінансування найбільших Музичних театрів *Європи*, зокрема оперних, ґрунтується на побудові державно-приватного партнерства [145]. У 2017 році сайт *Reverera.com* опублікував дослідження основних економічних показників великих європейських оперних театрів. Згідно дослідженням, загальний бюджет 14 обраних театрів становить близько 1,2 млрд. євро. Він розподіляється наступним чином: 51% державних субсидій (державні і місцеві органи влади) і 49% власних доходів або приватних субсидій. Останні розподіляються наступним чином: 28% доходу від продажу квитків, 9% від спонсорів і меценатів і 12% від інших доходів (продаж програмок та буклетів, мерчандайзинг і т.п.) [145]. Відсоток самофінансування коливається від 20% (*Берлін, Брюссель*) до майже 80% (*Лондон*). Самофінансування визначається як відношення всіх доходів, за винятком державних субсидій, до загального бюджету [145]. Залежно від країни відсоток власних коштів в бюджетах театрів сильно відрізняється. В середньому в бюджетах театрів власні кошти складають 49% і коливаються від 22% (*Брюссель*) до 79% (*Лондон*) [145]. У *Німеччині, Австрії* та в країнах *Бенілюксу* державні субсидії для театрів залишаються на високому рівні, незважаючи на економічну кризу. Відсоток власних коштів у бюджетах цих театрів залишається низьким в порівнянні з рівнем регіональних

театрів *Франції*: наприклад, в бюджеті Ліонської опери власні кошти складають всього 20% [145].

У той час як в *Лондоні* обсяг державних субсидій завжди був низьким, інші європейські театри пережили різкі зміни в структурі свого бюджету. Наприклад, зі зменшенням державних субсидій, приблизно за п'ять років рівень власних коштів в бюджеті театру Реал (*Мадрид*) практично подвоївся з 40% до 70%. Поступове (але нерівномірне) зниження державних субсидій, особливо після економічної кризи 2008 року, змусило театри активно диверсифікувати джерела фінансування. Таким чином, обсяг спонсорських і меценатських коштів в бюджетах неухильно збільшується і в даний час складає 9% від загального бюджету 14 театрів [145].

Спонсори та меценати наростили активність в *Іспанії*, але в *Австрії*, *Німеччині* та країнах *Бенілюксу* такі джерела фінансування використовуються рідше. У відносних цифрах на сьогодні *Мадрид* за цим показником випереджає *Лондон*, що було не так ще п'ять років тому. Середні ціни на квитки частково залежать від рівня державних субсидій. Якщо доходи від продажу одного квитка порівнювати із загальною кількістю квитків, проданих протягом року, середня ціна квитка в оперний театр в *Європі* в 2015 році складала 73 євро. У деяких країнах, де державні субсидії залишаються високими (наприклад, *Німеччина* чи *Бельгія*), середня ціна набагато нижча і становить близько 50 євро [145]. Однак ця кореляція між державними субсидіями і середньою ціною квитка не завжди зберігається. Наприклад, в *Цюриху*, де державна підтримка становить понад дві третини бюджету, середня вартість квитка перевищує 100 євро [145].

У *Парижі* середня ціна (81 євро) трохи вище, ніж в середньому. У більшості *італійських* оперних театрів скорочення державного фінансування не було відшкодовано за рахунок приватних пожертвувань та інших форм доходів крім продажу квитків. Зазначається, що у більшості театрів торгівля атрибутикою і продаж записів вистав практично відсутні, тому що вони вимагають інвестицій, які театри не можуть собі дозволити. Тільки два італійських театри, *La Scala (Teatro alla Scala)* в *Мілані* і *La Fenice* у *Венеції*, можуть розраховувати на відносно невеликі фінансові вливання, що надходять від приватних спонсорів [68, 145].

Фахівці зазначають, що між суб'єктами державного управління і музичними театрами складаються непрості відносини. Театр ніде і ніколи, як правило, не окупався за рахунок зборів. Вистава, як твір, варто все ж дорожче, ніж саме бажання публіки його подивитися, виміряне у вартості проданих квитків. Форми фінансування театрів і організації контролю за таким фінансуванням є важливим маркером демократичності і відкритості, або авторитаризму і закритості суспільства [16]. Також зауважується, що аудиторія музичних театрів, зокрема оперних є дуже невеликою [53]. З травня по червень 2018 року Revorega.com провів опитування, щоб описати аудиторію класичної музики [145].

Аудиторія класичної музики у Франції: 9 мільйонів чоловік. Дослідники визначають 5 категорій публіки класичної музики: випадкові (1,2 млн. осіб, 3% населення), ця аудиторія має слабкий і епізодичний зв'язок з класичною музикою; шанувальники (3,2 млн. осіб, 6% населення), аудиторія яка регулярно ходить на класичні концерти (65% хоча б раз на рік, а 30% принаймні тричі) і майже 50% слухають класичну музику щодня [145]. Класика – улюблений музичний жанр 25% шанувальників; любителі (2,7 млн. осіб, 5% населення), це середня категорія публіки класичної музики (відвідування концертів, прослуховування в середньому рівні всього класичного репертуару); ентузіасти (1,5 млн. осіб, 3% населення), ця аудиторія характеризується міцним зв'язком з класичною музикою. Таким чином, більше 80% з них слухають класику кожен день, це, звичайно, трохи менше, ніж у любителів, але ентузіасти йдуть з іншого боку набагато частіше на концерти. Прихильники (0,5 млн. осіб, 1% населення) – вони прихильники класики! Це

приблизно 1% населення, який щодня слухає музику, і виходить на класичний концерт не менше 10 разів на рік. Не дивно, що класика для майже всіх (97%) з них – улюблений музичний жанр [145].

Серед людей у віці 15 років і старше, що проживають у Франції (з 52 мільйонів чоловік), близько 43 мільйони (82% населення) не мають зв'язку з класичною музикою, вони ніколи не слухали класичну музику, навіть зрідка, і не відвідували концерти класичної музики протягом року [145]. Навпаки, більше 9 мільйонів чоловік, або 18% населення, мають більш-менш міцний зв'язок з класичною музикою. Ці люди будуть визначені тут як аудиторія класичної музики. З них 42% вважають, що класична музика – їх улюблений музичний жанр, в порівнянні з 10% населення в цілому [145]. Публіка класичної музики досить стара – 47% слухачів класичної музики 60 років і старше, порівняно з 33% населення, що виключає класичну музику [145]. Частка молодих людей віком до 30 років слідує за зворотною тенденцією, але з меншими відмінностями. Частка осіб віком до 30 років є максимальною серед шанувальників (20%) [145]. Більш того, і це частково пов'язане з віком, люди, які живуть окремо або без дітей, пропорційно більш важливі для публіки класичної музики, ніж у публіці, що не слухає класичну музику. Таким чином, частка людей, які живуть самотійно, що становить 24% населення, становить 33% для середньої класичної аудиторії, а серед шанувальників – до 52%. І навпаки, частка людей, які живуть як пара або з дітьми, лише 15% є публікою класичної музики (25% у загальній популяції), надзвичайно низька серед шанувальників (4%) [145]. Описання публіки класичної музики все ще демонструє дуже сильні соціальні нерівності між населенням, що любить класику та рештою населення [145]. Частка випускників вищих навчальних закладів становить 22% для публіки, яка не слухає класичну музику, але 47% для публіки класичної музики. В середньому, у аудиторії класичної музики більш висока частка жінок (55%) [145].

Цікавими є дані дослідження, які продемонстрували кількість виборців-любителів класичної музики, які проголосували за того чи іншого кандидата в президенти Франції у 2017 році. Публіка класичної музики проголосувала більше за Emmanuel Macron, потім за François Fillon і дуже мало за Marine Le Pen [145]. Дослідниками було проаналізовано публічне голосування шанувальників класичної музики в першому турі президентських виборів 2017 року. Перший результат вразив: голосування за Marine Le Pen дуже низьке. Дійсно, тільки 8% людей, які люблять класичну музику, проголосували за кандидата і 25% людей, яким не подобається класична музика (і 22% всіх французів) [145]. За Emmanuel Macron проголосувало 30% любителів класичної музики, у порівнянні з 23% голосами респондентів, які не слухають класичну музику (і 24% від всього населення). За ним слідує François Fillon, який одержав досить високий бал (в зв'язку з надмірним представництвом вікової категорії 60 років і більше): 27% серед публіки класичної музики, проти 19% у публіки, яка не полюбляє класичної музики [145]. Крім того, Jean-Luc Mélenchon досягає порівняння показника серед публіки класичної музики (19%), і публіки не класичної музики (20%). Нарешті, Benoît Hamon, за результатами опитування, фіксує відсоток голосів в два рази вище, ніж у публіки класичного (12%), ніж серед публіки, що не слухає класичної музики (5%) [145].

Спостерігається стійке зростання коефіцієнта самофінансування, який в 2016 році перевищує 53%. За десять років рівень самофінансування національної валюти Парижа значно збільшився: з 41% в 2005 році до 53% в 2016 році (ставка, вже досягнута в 2013 році, але знову знизилася в 2014 році). За попередніми оцінками дослідників Паризької опери, в 2017 році потенціал фінансування мав збільшитися, досягнувши 55%. Національна оперна дека Парижа тепер, з точки зору грошового потоку, вище середнього за основним європейським оперним театром, де середній коефіцієнт самофінансування становить 49%. За останні п'ять років державна

субсидія, що виплачується державою *Паризькій опері*, скоротилася майже на 10%, з 104 млн. євро до майже 95 млн. євро. У той же час приватні надходження зросли на 5%, з 103 млн. євро до 107 млн. євро [53, 145]. При цьому, як вважають експерти, відбувається великий внесок в розробку форм та методів фінансування театрів. Партнерство з громадянами та громадянським суспільством у наданні державних послуг останнім часом стало інноваційним підходом до надання державних послуг в *Камбоджі* [135]. Фахівці зазначають, що для пошуку більш ефективного та відповідального державного сектору західне суспільство обмінялося кількома організаційними моделями надання державних послуг [135].

Головним мотивом постійного пошуку кращої діяльності державного сектору є фінансовий тиск як жорстке бюджетне середовище та зростаючі суспільні потреби, що створюють безпрецедентні обмеження на інноваційний потенціал урядів. Необхідність переосмислення традиційної моделі надання державних послуг змушує уряди прагнути до перегляду кордонів між державою і ринком і відносинами між державою і громадянським суспільством. Залучення різних партнерів до виробництва та надання державних послуг дозволяє забезпечити більш процвітаючі, справедливі та інклюзивні суспільства [135].

В результаті, стверджують дослідники, в *Камбоджі* були створені дві платформи для співпраці між державним, приватним та цивільним секторами (почали працювати у 2016 році) – Національний форум мистецтв та Робоча група з питань культури, які в своїй роботі виявляють конфлікти, етичні дилеми і моделі розподілу відповідальності між державним і цивільним секторами при формуванні впровадження культурної політики в *Камбоджі* [135].

Наголошується, що європейські концепції культурної політики як державної політики та культурних товарів, як суспільних благ, в основному базуються на традиціях та історичних відносинах між мистецтвом та національною державою [135]. Спочатку, засвідчують фахівці, держави потребували культурної діяльності заради власного висвітлення і самосвідомості, а пізніше, в парадигмі добробуту, культурна участь громадян стала предметом їхнього благополуччя [142].

У другій половині ХХ століття сучасна держава перестала бути владою і стала постачальником послуг. У сфері культури, як наголошується в літературі, державні органи почали розвивати та керувати культурною інфраструктурою (бібліотеки, музеї, архіви, театри, кінотеатри, галереї тощо). Урядовий протекціонізм означав високий рівень безпеки для художників і професіоналів культури, а також повне підпорядкування традиційним відносинам між урядом і органом, що надає послуги, на основі ієрархії. У 1980-х роках, в *Японії* було запроваджено категорію «місцевих комплексних облігацій проекту (chisosai)» [142].

Під цією системою побудовано велику кількість інфраструктурних об'єктів, таких як швидкісні дороги, дамби, залізниці, а також об'єкти культури, включаючи музичні театри, в не міських районах. Це мало певний позитивний вплив на культурне просування.

Багато прибуткових приватних компаній почали підтримувати культуру. Збільшення прибутків компаній призвело до збільшення державних бюджетів, частина яких заснувала «Японський фонд мистецтв» у 1990 році.

Процентний дохід фонду використовується для підтримки широкого кола мистецьких заходів, у тому числі в музичних театрах.

У 1994 році Японський фонд регіональної мистецької діяльності (JAFRA) також було створено за рахунок коштів місцевих органів влади. Крім того, сформувалось більш позитивне правове середовище для неприбуткової діяльності [142].

Зарубіжний досвід фінансування театрів автором розділу узагальнено в таблицю (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Зарубіжний досвід фінансування театрів

Держави	Суб'єкти	Бюджет	Гранти	Лотереї	Субсидії	Податкові пільги	Фонди	Спонсорство, меценатство, філантропія	Законодавство
Італія, Іспанія, Франція	Держава, Міністерство оборони - фінансує військові оркестри, Міністерство юстиції – культурну діяльність в місцях позбавлення волі, Міністерство освіти – викладання в загальноосвітніх школах різних дисциплін, що належать до сфери культури.			Італія - Законодавство визначає напрямки і обсяг коштів, які щорічно повинні виділятися; частка доходу від лотерей включена до бюджетної лінії Міністерства культури.					
Франція	Міністерство культури і комунікацій; регіональні та муніципальні влади; державні та некорпоративні фонди. Центр, регіони і території щорічно укладають	Держава - 80% бюджету на культуру.		Державна монополія на певну частину азартних ігор, права на проведення лотерей у приватних або непрофільних компаній	Розподіл субсидій через посередницькі недержавні організації; корпоративні і спонсори; цільові трансферти.	Компанії віднімають до 60% від суми внеску на користь соціальної сфери, включаючи культуру.	Кошти акумулюються різними фондами і потім адресно перерозподіляються. Кожна компанія може створити свій фонд на	Корпоративна філантропія. Спонсорство.	Закон «Про меценатство»

Продовження таблиці 4.5

	тристоронні контракти для спільного фінансування культури.			Лотерея функціонує як державна установа, контрольована парламентом			підтримку соціальної та культурної сфери.		
Німеччина		70-80% бюджету на культуру – держава.			Розподіл субсидій через посередницькі недержавні організації.				
Австрія	Підтримка культури на федеральному, регіональному, муніципальному рівнях.	75-100% держава. Фінансується культура столиці – Відня. У цифровому вираженні це приблизно 175 млн. євро або 2% від міського бюджету.		Ліцензії на проведення отримують приватні компанії.					Закон про спонсорство, яке трактується як витрати компанії, і не підлягає оподаткуванню.

Продовження таблиці 4.5

Велико-британія	Департамент культури, медіа та спорту розподіляє бюджетні кошти через агентства, що існують у формі некомерційних організацій і керовані незалежними директорами. Головне з таких агентств в Англії – Рада з культури.	Взаємодії організацій культури і бізнесу; 36% – гроші художньої ради; 15% – гроші зібрані у суспільстві.	Гранти на умовах зустрічного фінансування проєктів у співвідношенні 1:2.	Державна монополія на певну частину азартних ігор, права на проведення лотерей у приватних або непрофільних компаній.	Розподіл субсидій через посередницькі недержавні організації.	Вклади благодійних організацій в сферу культури; система «пожертвувань із зарплати», згідно з якою підприємець відраховує на благодійні цілі частину заробітної плати, що звільняється від податку		Бізнес на певних умовах стає колективним філантропом. Розвиток спонсорства та фандрейзингу; корпоративне спонсорство.	Розділ коштів від проведення лотерей визначається законодавчо - Актом про національні лотереї.
США		55% (власні кошти) + 25% гранти приватних і корпоративних фондів, пожертвувань приватних осіб і компаній) + 12% інвестиції в цінні папери + 9% витрат покривається з державного сектора	Гранти.		Щорічно штати і території надають фінансову підтримку у вигляді грантів і субсидій 20 тис. проєктам в 5 500 американських містах.		Національний фонд підтримки мистецтва; Інститут музейної та бібліотечної служби; Національний фонд підтримки гуманітарних наук; Національне агентство архівів і записів; корпоративні фонди.		

Швей- царія	Фінансова допомога з боку як держави, так і громадських структур і приватних осіб. Щорічно кантон Цюрих зі свого бюджету тільки на потреби оперних театрів виділяє близько 80 млн. франків. Така ж ситуація в Женеві і Базелі			Проведення за умови спрямовано сті доходів на благодійні цілі. Отриманий прибуток-фондам лотереї або кантональ-ним дистриб'юто рським комісіям.					Право регулювати – у федерації, відповідальніс ть за виконання Федерального акту про лотереї - у кантонів.
Ірландія				Сильний жорстко централізо-ваний державний контроль.		Творчі працівники звільнені від прибуткового оподаткуванн я			
Бельгія						Індивідуальни й платник та компанії-донори можуть відняти з податкової бази до 5% чистого доходу, при цьому максимальни й розмір цього вирахування обмежений.			

Продовження таблиці 4.5

Латвія						Забезпечує повернення до 85% податкових платежів від сум, пожертвованих бюджетним установам, компаніям. Податкова пільга не може перевищувати 20% від загальної суми податку.	Банк Rietumu, створив однойменний благодійний фонд.	Успішні бізнес-компанії, розуміючи значення культурного середовища для формування довіри до бренду, підтримують творчі проекти через меценатські та спонсорські формати.	Закон про прибутковий податок з підприємств для донорів, що підтримують інституції культури
Данія	Державний бюджет сфери культури в середньому становить близько 1% державного кошторису.			Сильний жорстко централізований державний контроль.					
Фінляндія	Загальний обсяг фінансування культури в Фінляндії в останні роки становить в середньому 450 млн. євро.	Інституції або проекти одночасно підтримуються і Міністерством культури, і муніципалітетом		Азартні ігри у монопольному віданні 3х ліцензованих компаній.			Кілька приватних фондів, серед яких найбільш активною є Фінська культурна фундація		Акт про розподіл доходів від лотерей.
Швеція			Договірний грант і базисний грант.						

4.7. Організаційно-правові основи публічного управління музичними театрами в Україні

В сучасних умовах, як вважають фахівці, публічне управління сферою культури в *Україні* має виходити на якісно новий рівень, використовуючи при цьому досвід і методи розвинених країн, в практиці яких культура розглядається не тільки як об'єкт управління з боку держави, а ще як основа соціально-економічного розвитку, тому що має вплив на розвиток інтелектуальних ресурсів, на розвиток міжкультурного діалогу, зростання рівня соціальної згуртованості в процесі культурної діяльності, розвиток громадського сектору [98]. Дослідники (С .І. Здіорук, Л. М. Мисик, Л. В. Масів) вважають, що суть вибору шляхів для *України* полягає не у наданні переваги одній з існуючих в світі моделей культурної політики, а в розумінні, що є найголовнішим на цьому етапі: управління культурою чи підтримка культури. Кожна з моделей управління культурою може надати для розвитку цієї сфери в *Україні* корисні знання і досвід [51]. Також, доводять науковці, користуючись *французькою* моделлю, можна посилити контроль державних структур за процесом виділення та розподілу коштів, допомогу та сприяння місцевих органів влади [87].

Дослідники стверджують, що при формуванні принципів культурної політики, яка сповідувала б ідеї національно-культурного відродження в *Україні*, доцільно дотримуватися досвіду *Франції* і *Німеччини* – держав, які на загальнонаціональному і на регіональному рівнях, не лише фінансують заклади культури, а й активно формують культурне середовище [55]. І.Г. Ігнатченко зазначає, що при активному впровадженні політики децентралізації в країнах, цей процес поширюється і на управління сферою культури [55]. Наприклад, у *Франції* були засновані дирекції у справах культури, які підпорядковуються центральним органам влади. В *Данії* і *Швеції* окремі повноваження в сфері культури надаються місцевим органам влади, а держава залишає за собою право втручатися при вирішенні найважливіших питань. В *Австрії*, *Бельгії*, *Німеччині*, *Швейцарії* держава здійснює лише незначні координаційні функції в галузі управління сферою культури, рішення приймають муніципальні адміністрації [52, 55]. З іншого боку, стверджують фахівці, запровадження моделі культури, що «має вигляд найбільш розвинутої й модерної», може призвести до космополітизації культури, відмови від традицій і самобутності. У цьому контексті А. Леонова зазначає, що у той час «життя вимагало, щоб на авансцену культурної політики висувалися такі завдання, реалізація яких допомогла б зберегти культурні надбання й стати потужним каталізатором їх подальшого примноження, становлення національно-естетичної свідомості нашого народу» [55].

Дослідники наголошують на тому, що треба ввести пільгове оподаткування культурної діяльності, робити дотації у ті сфери культури, що не пов'язані з отриманням прибутку (музеї, освітянські установи і організації, театри тощо). Це дасть змогу зберегти українську науку, створить ефективну інформаційну базу культури [6]. Безперечно, вважають фахівці, що пріоритетною стратегією культурного розвитку *України* є органічне входження у контекст *європейської* системи цінностей з такими її складовими, як демократія, ринкова економіка, вільна інтелектуальна творчість, з обов'язковим збереженням і розвитком власних культурних надбань [51, 87]. З метою об'єднання зусиль, знань, творчого потенціалу та співпраці у сфері театральної діяльності шість провідних театрів опери та балету *України* уклали договір [110].

Керівники Національного академічного театру опери та балету *України* ім. Т.Г. Шевченка Петро Чуприна, Одеського національного академічного театру опери та балету Надія Бабіч, Львівського національного академічного театру опери та балету ім. С. Крушельницької Василь Вовкун, Харківського національного академічного театру опери та балету ім. М. В. Лисенка Володимир Оріщенко, Дніпропетровського академічного театру опери та балету Олександр Шароваров та Київського

муніципального академічного театру опери та балету для дітей та юнацтва Юрій Щур уклали договір про співпрацю. Основна мета – об'єднати зусилля для популяризації та розвитку оперного та балетного мистецтва України, збереження національної та індивідуальної самобутності, традицій, досягнень та спадщини кожного з театрів, активна участь в євроінтеграційних процесах країни та зайняття гідного місця серед провідних оперних і балетних театрів Європи. Серед основних завдань, які ставлять перед собою театри – постійне посилення в житті суспільства і держави значення культури, зокрема, балетного та оперного мистецтва; максимальна реалізація творчого потенціалу театрів та створення належних умов для їх просвітницької роботи, підтримка соціального статусу в суспільстві, розвиток освітньої системи театральної сфери, залучення зовнішнього досвіду для впровадження мистецьких проектів тощо [110]. Учасники угоди, доводять фахівці, мають намір працювати в напрямку вдосконалення законодавчої бази для музичних театрів, проводити активний обмін досвідом у всіх сферах діяльності, а також реалізовувати спільні творчі проекти та програми, запрошувати провідних артистів, музикантів, режисерів та диригентів до реалізації мистецьких проектів, у тому числі впроваджувати спільні технічні та інноваційні проекти [110].

Василь Вовкун вважає, що «у сьогоднішніх умовах така співпраця дасть можливість всім театрам виробляти спільну політику, зокрема, гастрольну, впливати на законодавчу базу, створювати проекти у копродукції, ділитися своїми планами тощо. Оперне і балетне мистецтво доволі дороге задоволення, тому це можуть бути спільні мистецькі продукти – балет, опера, фестивалі. Насамперед, це комунікація, яка дасть можливість артистові працювати не тільки в одному театрі, а й на всьому мистецькому просторі країни» [110].

Керівництво співпрацю за цією угодою, а також ведення спільних справ доручається по черзі кожній із сторін договору, яка обирається щорічно, на зборах простим голосуванням. «Наше об'єднання дає нам можливість для більш тісної співпраці та напрацювання спільної політики діяльності у цій сфері. Це важливий крок для розвитку та популяризації опери і балету в Україні, а також інтеграції у європейський мистецький простір високого українського мистецтва», – говорить Олег Оріщенко [110].

Динаміки кількості закладів культури, яка висвітлена у літературних джерелах, за період з 1990 року до 2015 року свідчить про скорочення кількості театрів на 9,8%: 1990 рік – 125, 2015 – 113. Така ситуація є свідченням підвищення ролі інформатизації суспільства, поширенням продуктів кінематографії, літератури у вільному доступі в мережі Інтернет [86]. Схожа тенденція спостерігається й під час аналізу динаміки відвідування закладів культури в Україні. За період з 1990 року по 2015 рік зменшилась кількість відвідувань театрів, що підтверджує зрушення цінностей населення з духовних до більш матеріальних, зміщення пріоритетів у бік виживання, а не соціокультурного розвитку, спочатку з отриманням незалежності України у 1990 роки, потім після фінансової кризи 2008 року і по теперішній час [86]. Кількість відвідувань театрів за рік (млн.) 1995 – 8,3, 2005 – 6,2, 2015 – 5,6. Причинами такого становища справ, стверджують дослідники, є переважно брак коштів. Такий чинник посилюється також в умовах постійного зростання цін на відвідування культурно-мистецьких заходів, коли, наприклад, індекс споживчих цін на послуги культури та відпочинку на кінець 2015 року становив 137,9, що більше за аналогічний показник за такими групами, як транспорт, зв'язок, освіта, охорона здоров'я, ресторани, готелі; та брак часу населення на культурно-розважальні заходи, що є переважно свідченням не дуже високого рівня добробуту громадян в державі. Україна в цьому аспекті, вважають експерти, належить до країн, де спостерігається прямий зв'язок між економічними складниками та рівнем культури нації [86].

За результатами опитування, що було проведено інститутом Гете в Україні, головними причинами, з яких мешканці невеликих міст не відвідують культурні заходи, є брак цікавих подій (34%), коштів (28%), часу (25%). Водночас більшість респондентів у великих містах (51%) посиляються насамперед на брак часу, 14% – на відсутність цікавих заходів. Підкреслюється, що більша концентрація та різноманіття заходів і подій у великих населених пунктах. Найбільш поширеними культурно-мистецькими заходами у великих містах (за своїм характером) є концерти, у маленьких – виставки [86]. Число відвідувань музеїв, театрів і концертів з 1990 значно скоротилося, хоча кількість самих культурних закладів зросла. Втім, порівняно з 1998-2000 роками, акцентують фахівці, кількість театралів трохи збільшилася – в той період був зафіксований найменший інтерес до театрів (5,6 - 5,7 млн. осіб за рік). Також Державне управління статистики зафіксувало зменшення відвідувачів концертів – з 15 млн. слухачів у 1990 році до 4,6 млн. в 2012 році. При цьому кількість самих культурних закладів зросла – з 125 професійних театрів у 1990 році до 132 у 2012 році [56]. Стверджується, що культурне життя українців за роки незалежності значно змінилося. Про це говорять дані Держслужби статистики по культурі за чверть століття – з 1990 по 2016 рік. За їх інформацією, зараз в топі по відвідуваності – музеї і кінотеатри, а найбільше в країні бібліотек [120].

Дослідження показують, що у 2016 році музейні експонати залучили на 4 млн. більше візитерів, ніж фільми – музеї відвідали 15,8 млн. осіб, тоді як кінотеатри – всього 11 млн. Експерти пояснюють такий несподіваний перекис тим, що Державне управління статистики враховує кількість відвідувачів тільки комунальних кінотеатрів. Наприклад, в Києві більше півсотні кінотеатрів, і 20 з них – комунальні [56, 60]. Доведено фахівцями, що на доступність розваг впливає їх вартість. На думку фахівців, найдоступнішим дозвіллям в українців залишаються виставки, музеї та бібліотеки: виставки, нарівні з музеями, залишаються найдоступнішими. Вхід до галереї, як правило, безкоштовний, а в музей – дешевий, в рамках 20-50 гривень. Правда, незважаючи на те, що бібліотеки надають безкоштовні послуги, на них попит невисокий. Таку непопулярність експерти пов'язують з поширенням Інтернету [56, 62].

В серпні 2018 року в Одеському національному академічному театрі опери та балету і в театрі міста Оснабрюк (*Німеччина*) було проведено опитування відвідувачів. Результати висвітлено у таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Опитування відвідувачів Одеського національного академічного театру опери та балету, проведене колегами з театру Osnabrück у співвідношенні результатів

Одеський національний академічний театр опери та балету, м. Одеса, Україна		Teatr Osnabrück м. Оснабрюк, Німеччина	
Стать	%	Стать	%
Чоловіки	21,2	Чоловіки	30,7
Жінки	78,8	Жінки	69,3
Чи проживають вами діти?	%	Чи проживають з вами діти?	%
Від 0 до 0,5 років	12,5	Від 0 до 0,5 років	2,6
Від 6 до 12 років	2,5	Від 6 до 12 років	6,1
Від 13 до 18 років	7,5	Від 13 до 18 років	9,9
Старше 18 років	12,5	Старше 18 років	12,7
Ні	37,5	Ні	56,3
Рівень освіти	%	Рівень освіти	%
Незавершене середнє	3,8	Школяр	2,8
Середня професійна	7,7	Незавершене середнє	24,3
Вища технічна	19,2	Вища технічна	12,5

Продовження таблиці 4.6

Вища гуманітарна	69,2	Вища гуманітарна	15,5
Рід діяльності	%	Рід діяльності	%
Співробітник на повній ставці	31,3	Співробітник на повній ставці	18,6
Державний службовець	21,9	Державний службовець	8,9
Домашня господарка	12,5	Домашня господарка	1,9
Підприємець	6,3	Підприємець	8,3
Студент	9,4	Студент	13,6
Пенсіонер	6,3	Пенсіонер	20,6
Школяр	3,1	Школяр	4,0
У пошуках роботи	3,1	У пошуках роботи	0,3
Державний службовець на пенсії	3,1	Державний службовець на пенсії	12,3
Рівень добробуту сім'ї	%	Рівень добробуту сім'ї	%
Низький	10,3	Низький	19,5
Середній	86,2	Середній	62,6
Високий	3,4	Високий	17,9

На сучасному етапі, коли багатьма дослідниками доведено, що стан культурної сфери будь-якої країни впливає на її економічний розвиток, серед основних завдань держави визначається створення умов для розвитку закладів культури незалежно від форм власності, залучення до сфери культури інвестицій та коштів від благодійництва, сприяння діяльності громадських організацій у сфері культури тощо [100]. Закон України «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI запроваджує і визначає нові важливі терміни, зокрема: «базова мережа закладів культури», «грант», «діяльність у сфері культури», «культурний простір України», «культурні блага», «культурно-мистецька громадськість» та інші [108].

Закон України «Про театри і театральну справу» від 31.05.2005 № 2605-IV регулює суспільні відносини в галузі театральної справи, що виникають у зв'язку зі створенням театральних постановок, визначає правовий статус театрів, форми їх державної підтримки. Згідно Закону, констатують експерти, серед основних цілей політики в галузі театральної справи є: стимулювання розвитку театральної справи шляхом надання пільг щодо оподаткування та кредитування; розроблення та сприяння реалізації державних цільових та регіональних програм розвитку театрів і театральної справи, забезпечення їх фінансування за рахунок державного та місцевих бюджетів; забезпечення підготовки фахівців театального мистецтва у вищих навчальних закладах та підвищення фахової кваліфікації творчих працівників театрів, сприяння міжнародному співробітництву в галузі театру і театральної справи [109].

За словами голови НСТДУ Б. Струтинського, потрібно розробити гарну законодавчу базу, яка б не руйнувала, а допомагала розвиватися театрам, оскільки у керівників українських театрів, є багато стримуючих факторів у роботі, а не сприяння [93]. «Я – менеджер, продюсер, театрал, людина, яка створює незалежні проекти національного продукту – повинен мати добре спілкування, наприклад із банкіром, аби він через інструмент закону міг допомогти розвиватися театру, був зацікавленим вкладати у нього гроші. Тобто наша мета – економічно сильний театр у державі, а для цього нам потрібен сильний інструментарій, як це є у розвинутих країнах», – сказав Струтинський [93].

У Харківському національному академічному театрі опери і балету імені М. В. Лисенка 30.10.18 р., у рамках юридичного семінару «Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях, що належать до сфери управління Мінкультури», під головуванням заступника Міністра культури Юрія Рибачука відбулося обговорення пропозицій щодо внесення змін до Закону України «Про театри і театральну справу». У роботі семінару взяли участь представники

національних закладів. Учасники семінару обговорили питання діяльності театрів, внесення змін до Закону України «Про театри і театральну справу», модернізації законодавчої бази та приведення у відповідність до сучасних потреб інших нормативно-правових актів [29].

В кожній країні формується своя модель державного фінансування культури і мистецтв, ідентична національній системі міжбюджетних відносин і традиційним напрямам державної підтримки цієї сфери. Крім того, не всім країнам властиві однакові методи фінансового забезпечення сфери культури. Проте ставлення всіх країн до культури як до важливого чинника не лише духовного, але і економічного прогресу суспільства є однозначним. При всьому різноманітті її галузей та відмінностей, сфера культури і мистецтв розглядається як єдиний важливий сектор національної економіки, розвиток якого вимагає від держави комплексних заходів підтримки.

Для розвитку в Україні публічного управління та адміністрування музичними театрами, використовуючи досвід інших країн світу необхідно закріпити на законодавчому рівні можливість створення різних сучасних організаційних форм роботи (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

**Зарубіжний досвід публічного управління музичними театрами,
доцільний для України**

Держава	Досвід для запровадження
<i>Для досягнення економічних, фінансових, репутаційних і соціально-освітніх цілей:</i>	
<i>Франція</i>	підтримка ініціативності громадян щодо створення нових культурних організацій та проектів
<i>Німеччина</i>	система підготовки кваліфікованих менеджерів (відкриття професійних навчальних курсів з управління культурою, створення спеціальних навчальних програм з управління)
<i>Італія</i>	розробка багаторічного плану впливу на певну територію
<i>Для вдосконалення системи фінансування</i>	
<i>Франція</i>	залучення до культурної сфери нових фінансових коштів без обмеження свободи творчості
<i>Великобританії</i>	- фінансування культури за рахунок проведення лотерей здійснюється окремо від основного бюджетного фінансування галузі - створення посередницьких агентств, які акумулюють грошові кошти для культури і мистецтва
<i>Німеччина</i>	державні і приватні фонди при наданні грантів та премій у сфері культури
<i>Австрія</i>	закон про спонсорство, яке трактується як витрати компанії і не підлягає оподаткуванню
<i>Естонія</i>	впровадження фінансування культури за рахунок надходжень до бюджету від податків на алкоголь, тютюнові вироби, азартні ігри.
<i>Італія</i>	законодавчо визначені основні напрямки та обсяг коштів, які компанії, що займаються гральним бізнесом, повинні щорічно виділяти на фінансування сфери культури
<i>В контексті публічного управління та адміністрування</i>	
<i>США</i>	залучення до публічного управління органів місцевого самоврядування

Італія	зміна моделей управління і розгляд культурних заходів як широкий набір державних послуг, створення територіальних культурних систем як можливий спосіб вирішення негативного впливу кризи на культурну сферу
Франція	залучення громадськості, як основного суб'єкта публічного управління музичними театрами; створення фондів для підтримки культурної сфери
Великобританія	розробка концепції лідерства
Німеччина, Бельгія, Австрія, Швейцарія	повне делегування права прийняття рішень в області регіональної культурної політики регіональній адміністрації
Ірландія	підтримка виробництва з метою здійснення подальшого фінансування культурної сфери
Швеція, Фінляндія, Данія	передача повноважень прийняття рішень регіональним або місцевим виборним органам
Японія	DMS (система призначених менеджерів Designated Manager System)

Список використаних джерел до розділу 4

1. Абанкина Т.В. Финансирование культуры в европейских странах: обзор подходов и методов // Отечественные записки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.strana-oz.ru/2005/4/ekonomika-zhelaniy-v-sovremennoy-civilizacii-dosuga/> (дата звернення: 02.01.2019).
2. Адміністративне право України: : підручник / [Битяк Ю.П. и др.] – Київ: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
3. Аладова Р. Н. Белорусская опера рубежа XX–XXI веков: освоение поэтики театра абсурда / Р. Н. Аладова // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. /Музична академія України імені П. І. Чайковського. 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chasopys_2013_2_13 (дата звернення: 02.01.2019).
4. Бабушкин А. Модели и практики спонсорства и фандрейзинга в Великобритании / Александр Бабушкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finbahn.com/модели-и-практики-спонсорства-и-фандр/>(дата звернення: 02.01.2019).
5. Бакальчук В. Зарубіжний досвід залучення позабюджетних коштів на розвиток культури. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку / В. Бакальчук, – О.: НІСД, – 2008. – С. 262-268.
6. Балет // Wikipedia.org: [Веб-сайт]. 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Балет> (дата звернення: 03.12.2018).
7. Аладова Р. Н. Современный белорусский музыкально-театральный процесс в свете проблемы феномена оперы / Р. Н. Аладова // Культура. Наука. Творчество : сб. науч. ст. – Вып. 2 / [науч. ред. Е. Н. Дулова]. – Минск : БГАМ, 2008. – С. 339-345.
8. Аладова Р. Н. Опера В. Копытько «Его жёны»: Opus unicum / Р. Н. Аладова Музыкальные скарбы беларуская зямлі: да 15 годдзя музычна-гістарычнага праекта Нацыянальнага канцэртнага аркестра Беларусі / [складальнік В. У. Дадзімава]. Нясвіж. 13 мая 2010 года. – Нясвіж, 2010. – С. 102-107.
9. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Курс лекций Г.В. Атаманчук. 2-е изд., доп. / Г.В. Атаманчук. – М. : Омега-Л, 2004. – 584 с.
10. Байло Н. Організаційно-інституційне забезпечення розвитку музичної культури (світовий досвід). 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/baylo-np-osnovni-napryami-i-zavdannya-derzhavnogo-upravlinnya-rozvitkom-muzichnoyi-kulturi-ukrayini-v-suchasnih-umovah/> (дата звернення: 27.12.2018).
11. Бакуменко В. Д. Державно-управлінські рішення : Навчальний посібник / В. Д. Бакуменко – К. : ВПЦ АМУ, 2011. – 444 с.
12. Батищева О. С. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації: дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 Теорія та історія державного управління. – Львів, 2007. – 227 с.
13. Безгин И. Д. Организационные проблемы театра / И.Д.Безгин. – К.,1993. – 108с.
14. Безгін І.Д. Театр і глядач в сучасній соціокультурній реальності / [І.Д.Безгін, О.М. Семашко, В.І. Ковтуненко]. – К., 2005. – С.46-49.
15. Безгін І. Д. Театр і глядач: соціодинаміка взаємовідносин / І. Д. Безгін, О. М. Семашко. – К., – 2006 – 56с.

16. Безгін І. Д. Театр і ринок / І. Д. Безгін // Актуальні проблеми організації театральної справи. – 1994. – № 3. – С. 42-48.
17. Белоцерковский О. В. Меценатство как форма поддержки музыкального академического искусства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/metsenatstvo-kak-forma-podderzhki-muzykalnogo-akademicheskogo-iskusstva> (дата звернення: 27.12.2018).
18. Берегова О. М. Комунікаційні аспекти культурної політики незалежної України // Культура і сучасність: Альманах. – 2004. – № 2. – С. 49-58.
19. Берман Б., Эванс Дж.Г. Маркетинг услуг и маркетинг в сфере некоммерческой деятельности. – 1994. – 200 с.
20. Блинова А.П., Анализ механизмов государственного финансирования в сфере культуры – 2000. – 286с.
21. Блок Стивен Р. История некоммерческого менеджмента / Р. Стивен Блок // Выживет ли культура в условиях рынка. – 1999. – С. 9–31.
22. Босак О.З. Становлення та розвиток системи публічного управління в Україні Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє: монографія / Нац.акад. держ.упр. при Президентові України; Відп. редак" тор І.А.Грицяк. – К.: К.І.С., 2009. – 240 с.
23. Брадемас Д. Управление и искусство / Д. Брадемас, 2009.
24. Брадемас Д. Управление и искусство // Культура и власть: Материалы российско-американского семинара. - 1994. – С. 21-24.
25. Брокетт О.Г., Гілді Ф. Г. Історія театру / Оскар Г.Брокетт, Франклін Г. Гілді. - Літопис, 2014. – 730с.
26. Бублій М. П. Совершенствование государственного управления инновационного развития социально-культурной сферы/ М.П.Бублій //Міжнародний науковий журнал Інтернаука. – 2017. – №. 9. – С. 13-17.
27. Буценко О., Ільїних С. Ключові проблеми розвитку культури в Україні / О. Буценко, С. Ільїних // Інформ.- аналіт. центр "Демократія через культуру". – К., 2002. – 40 с.
28. Василенко И. А. Государственное управление в странах Запада; США, Великобритания, Франция, Германия: учеб. пособие /И.А. Василенко. - 2-е изд., перераб. и доп. – Логос, 2000. – 200 с.
29. Відбулося обговорення пропозицій щодо внесення змін до закону України "Про театри і театральну справу" 30.10.2018 /| 13:35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245429156 (дата звернення: 27.12.2018).
30. Вестхейм Г. Инструментальная культурная политика в скандинавских странах: критический исторический взгляд // Экология культуры: Информационный бюллетень. – 2002. № 1. - С. 258 – 259.
31. Востряков Л. Культурная политика: основные концепции и модели // Экология культуры. – 2004. – № 1. – С. 79 - 108.
32. Востряков Л. Рыночные реформы и региональные администраторы культуры: социальный профиль // Общественные науки и современность. 2004. - № 4. - С. 87 - 94. Всемирный доклад по культуре. 1998 год. Культура, творчество и рынок. – Юнеско, 2001. – 488 с.
33. Галуцкий Г. М. Управляемость культуры и управляемость культурным процессом, 1999. – 314 с.
34. Горин В. П. Зарубіжний досвід державного фінансового забезпечення виробництва культурних благ: висновки для України // Світ фінансів. – 2017. – №. 2 (19). – С. 155-160.
35. Грановский Л. Г. Творческая реклама эффективные принципы бизнеса / Л.Г. Грановский, В.А. Полукаров. – 2003. – 186 с.
36. Грицяк І. А. Публічне управління в Україні: становлення за європейськими стандартами/ І.А. Грицяк // Вісник Академії митної служби України. Серія: "Державне управління". – 2010. – № 2(3). – С.65-71.
37. Грицяк І. А. Система публічного управління в минулому та потреба реформ (виклики пострадянського часу) Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє: монографія / Нац.акад. держ.упр. при Президентові України; Відп. редактор І. А.Грицяк. – К.: К.І.С., 2009. – 240 с.
38. Галушко М. Д. Новый визит нестарой дамы / М. Д. Галушко // Музыкальная академия. – 1996. – № 3/4. – С. 46-49.
39. Ганул Н. Г. Музыкальный театр притчи С. Кортеса в контексте европейской оперы XX века : автореф. дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.02 Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні / В. М. Гаращук – Харків: Фоліо, 2002. – 176 с.
40. Гридчук О. Є. Пріоритети культурної політики на сучасному етапі суспільної трансформації // Науковий вісник НЛТУ України . 2007. №6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/prioriteti-kulturnoi-politiki-na-suchasnomu-etapi-suspilnoyi-transformatsiyi> (дата звернення: 11.01.2019).
41. Гриценко О. Культурна політика України: короткий історичний огляд та оцінки. Частина 2./ Гриценко О., Стріха М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uis.kiev.ua/discussion/ (дата звернення: 27.12.2018).
42. Гусейнова Н. Лотерея на службі культурі: міжнародний досвід (з журналу «Обсерваторія культури» / НІЦ Інформкультура РГБ. – № 5 / 2005)[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://infoculture.rsl.ru/donArch/home/JOK/2005/05/2005-05_jok-3.pdf). (дата звернення: 27.12.2018).
43. Декларацію Мехіко з політики в галузі культури. Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури Документ 995_730, поточна редакція Прийняття від 06.08.1982 // Декларації

- и конвенции ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/instruments/docs_ru.asp?year=1969 (дата звернення: 27.12.2018).
44. Дікон Б. Глобальна соціальна політика. Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту: Пер. з англ. / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс. – Київ: Основи, 1999. – 346 с.
45. Дзюндзюк В.Б., Мельтюхова Н.М. та ін. Публічне адміністрування в Україні: Навч. Посібник / [за заг. ред. д-ра ф. наук, проф. В.В. Корженка, к.е.н., доц. Н.М. Мельтюхової – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. – 306с.
46. Дмитрієвський В.М. Основы социологии театра, история, теория, практика. – ГІТІС, 2004. –113с.
47. Драгичевич-Шешич М., Стойкович Б. Культура: Менеджмент, анимация, маркетинг / [Пер. с серб]: Тигра, 2000. – -510 с.
48. Дубок І. П. Джерела фінансування сфери культури в Україні та напрями їх розширення / І. П. Дубок // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України – 2015. – № 2. – С. 63-70. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_11. (дата звернення: 27.12.2018).
49. Дымникова А. И. Практика фандрейзинга в учреждениях культуры // Справочник руководителя учреждения культуры. 2004. - № 1.- С. 42-50.
50. Дюшен И. В. Театр остановившихся часов / И. В. Дюшен // Театр остановившихся часов : сб. пьес / сост. и автор вступит. ст. И. В. Дюшен. – 1990. – С.3-9.
51. Здіорук С.І. Стратегічні аспекти національно-культурної політики України/ Здіорук С.І., Параховський Б.О., Валецький О.Л.. - К., 1995. – 76 с.
52. Золотова Л. Модели и практики спонсорства и фандрейзинга в Австрии / Л. Золотова, А. Дербенева, 2006. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.cpolisy.ru/issledovania.html/fundraising.html/austria.html> / (дата звернення: 12.12.2018).
53. Итальянский оперный театр "Ла Скала" сократит количество постановок. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://telegraf.com.ua/mir/europa/565374-italyanskiy-opernyiy-teatr-la-skala-sokratit-kolichestvo-postanovok.html>
54. Ігнатова О. А., Доломанова К. Ю. Планування обсягу витрат місцевих бюджетів в галузі Культура та мистецтво // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2013. – №. 1. – С. 135-139.
55. Ігнатченко І. Г. Особливості реалізації державної політики України у сфері культури: сучасні стан та світові стандарти / І. Г. Ігнатченко // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/USRN/tipp_2013_1_16 (дата звернення: 27.12.2018).
56. За роки незалежності українці стали набагато рідше відвідувати театри і музеї 17 червня, 2013, 17:47 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/za-roki-nezalezhnosti-ukrayinci-stali-nabagato-ridshe-vidviduvati-teatri-i-muzeyi-123756_.html (дата звернення: 27.12.2018).
57. Калужный М. Как поддерживают культуру в разных странах мира. 26 мая 2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://daily.afisha.ru/archive/vozduh/art/kak-podderzhivayut-kulturu-v-raznyh-stranah-mira/> (дата звернення: 27.12.2018).
58. Калужный М. Бюджет культуры в США: собственные доходы и государственная поддержка. // Отчетственные записки – 2005. – №4. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://magazines.russ.ru/oz/2005/4/2005_4_9-pr.html дата звернення: 27.12.2018).
59. Карлова В. Державна культурна політика: поняття, сутність та зміст у контексті сучасних підходів // Зб. наук. пр. УАДУ / За заг. ред В.І.Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Вип. 2. – С.301-314.
60. Карлова В. Державна політика у сфері культури: проблеми та напрями здійснення в сучасних умовах // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар.участю (30 трав. 2001 р., Київ / Редкол.: В.І.Луговий (голов. ред.) та ін.: У 3 т. К.: Вид-во УАДУ, 2001. Т. 2. С. 348-352.
61. Карлова В. Державна політика України у сфері культури в контексті європейських інтеграційних процесів // Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (29 трав. 2002 р., Київ) / За заг. ред В.І.Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – Т.2. – С. 132-133.
62. Карлова В. Забезпечення доступу населення до культурно-мистецьких цінностей як основне завдання сучасної державної культурної політики // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Матеріали наук.-практ. конф., 22 листоп. 2001 р. / Редкол.: І.Курас (голова) та ін. – Л.: Львів. філ. УАДУ, 2001. – Ч.1. – С. 233-236.
63. Карлова В. Реформування управлінських структур у сфері культури як необхідна умова створення дієвих механізмів реалізації державної культурної політики// Соціальна і гуманітарна політика. – 2002, – № 3. – С. 315-319.
64. Карлова В.В. Сучасні проблеми державного управління в галузі культури // Культурна політика України у контексті світових трансформаційних процесів: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (12-13 груд. 2000 р., Київ) / Заг. ред. В.П.Подкопаєва, В.Г.Чернець; Наук. ред.-упоряд. О.О.Різник. – К.: ДАККіМ, 2001. – С. 146-148.
65. Классики и современность: как Цюрих борется с «оперным кризисом». [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.swissinfo.ch/rus/culture/классики-и-современность_как-цюрих-борется-с-оперным-кризисом-/40519238.
66. Кнорринг В. И. Теория, практика и искусство управления. Учебник для вузов по специальности "Менеджмент", 2001. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uchebnik-online.com/69/02.html> (дата звернення: 27.12.2018).

67. Концепція державної культурної політики України. Основні положення. Проект // Українська культура. – 1995. – № 4. – С. 27-35.
68. Криза італійської опери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://inosmi.ru/world/20140622/221185615.html>
69. Курмаєв П.Ю. Дослідження зарубіжного досвіду управління соціально – економічним розвитком на регіональному рівні / П.Ю.Курмаєв. [Електронний ресурс] - Режим доступу : nbuv.gov.ua/Наукова_періодика_України/..._krg/2009_25/kurmaev.htm. (дата звернення: 27.12.2018).
70. Маркетинг в театрах ХХІ века. Как Национальный театр оперы и балета работает над продвижением и борется за зрителя. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://marketing.by/novosti-gynka/marketing-v-teatrakh-xxi-veka-kak-natsionalnyy-teatr-opery-i-baleta-rabotaet-nad-prodvizheniem-i-bor/> (дата звернення: 27.12.2018).
71. Каминская Н. Театр: время перемен // Культура, 2006., 18 мая.
72. Карлова В. Реформування управлінських структур у сфері культури як необхідна умова створення дієвих механізмів реалізації державної культурної політики // Соціальна і гуманітарна політика. – 2002. - № 3. – С. 315-319.
73. Коваленко В.В. Курс адміністративного права. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/64423-rozdl-1-publchne-admnstruvannya-v-ekonomchny-sfer.html> (дата звернення: 27.12.2018).
74. Концепція державної політики в галузі культури на 2005-2007 роки : Закон України від 3 березня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 16.
75. Корнієнко В.О. Інститути громадянського суспільства та української держави: правові витоки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apdr.in.ua/v29/42.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).
76. Куценко В.І. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні / В.І. Куценко. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – 122 с.
77. Лібанова Е.М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності Української економіки / Е.М. Лібанова // Фінанси України. – 2007. – №9. – С. 34-41.
78. Макарова Т. П. Сравнительный анализ культуры управления в России и за рубежом // Вестник БГУ. 2013. №3. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelnyy-analiz-kultury-upravleniya-v-rossii-i-za-rubezhom> (дата звернення: 21.01.2019).
79. Мак-Илрой Э. Культура и бизнес. Путеводитель по фандрейзингу / [Пер. с англ.]. – М.: 2005. –245с.
80. Малімон В. І. Стан культурної сфери та особливості здійснення державної політики у сфері культури в умовах глобалізації //Актуальні проблеми державного управління. – 2009. – №. 1. – С. 247-257.
81. Маринович У. Зарубіжний досвід формування бюджетів та можливості його використання в Україні / У. Маринович. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?do=cat&category=suchash-tendenci-derzhavnif-fnansy-2011>. (дата звернення: 27.12.2018).
82. Матарассо Ф. и Лэндри Ч. Как удержат равновесие? Двадцать одна стратегическая дилемма культурной политики // Art-менеджер. – 2003. – № 1 (4) – С. 2 -12.
83. Маршалл М. Международные модели и тенденции финансирования культуры // Государственная служба за рубежом: реф. сборник. – М., 2004. – № 5. - С. 69 - 78.
84. Матусевич Александр Молдавская опера после Биешу./ А.Матусевич [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <https://www.operanews.ru/12091604.html> (дата звернення: 27.12.2018).
85. Мдивани Т. Г. Опера «Записки сумасшедшего» Вячеслава Кузнецова: поэтика, интонационная система, структура / Т. Г. Мдивани // Музыкальная культура Беларуси: истории і сучаснасць. Матэрыялы навуковай канферэнцыі / складальнік В. У. Дадзіёмава. Мiр. 31 мая 2008 года. – Мiр, 2008. – С. 55–63.
86. Мерзляк А. Державне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід / А. Мерзляк, Є. Огнар'ов. // Публічне адміністрування: теорія та практика. 2017. Вип. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patr_2017_1_4. (дата звернення: 27.12.2018).
87. Мицик Л. М. Проблеми трансформації культурної сфери у посткомуністичній Україні/ Л.М. Мицик //Розвиток демократії в Україні. – 2001. – С. 50-68.
88. Музыкальное искусство / Ганул Наталия Григорьевна ; Белорусская гос. академия музыки. – Минск, 2006. – 20 с.
89. Музыкальный театр – от фольклора до авангарда. Происхождение музыкального театра. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.stihi.ru/2009/03/19/3608> (дата звернення: 27.12.2018).
90. Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України / [Редкол.: В. Сидоренко та ін.]. – Київ: Інтертехнологія, 2006. – 1054с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/_works-istor_teatr_text.pdf (дата звернення: 29.12.2018).
91. Неужели Парижская опера слишком дорого стоит государству? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.atlantico.fr/decryptage/opera-paris-coute-t-trop-cher-etat-philippe-herlin-847691.html>
92. Новиков В.М. Організація і розвиток соціальної сфери (зарубіжний і вітчизняний досвід) / В.М. Новиков. – К: ІЕ НАН України, 2000. – 274с.

93. Новий голова Спілки театральних діячів Богдан Струтинський хоче змінити закон про театр 5 листопада, 2016, 20:39 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/culture/novij-golova-spilki-teatralnih-dijachiv-bogdan-strutinskij-hoche-zminiti-zakon-%C2%ABpro-teatri-i-teatralnu-spravu%C2%BB-381256.html/> (дата звернення: 27.12.2018).
94. Неділько А. І. Зарубіжний досвід публічного управління на місцевому рівні / А. І. Неділько // Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр". 2016. № 1. С. 82-86. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_1_19. (дата звернення: 27.12.2018).
95. Онуфрієнко Г.Ф. Методом проб и ошибок. (Польский путь к эффективной организационной модели театра в контексте зарубежного опыта). Культура в современном мире. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infoculture.rsl.ru> (дата звернення: 29.12.2018).
96. Опера // Wikipedia.org: [Веб-сайт]. 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Опера> (дата звернення: 03.12.2018).
97. Пави П. Антитеатр // Пави П. Словарь театра / [Патрис Пави ; пер. с франц., под ред. К. Разлогова], 1991. – С. 17.
98. Панченко В. В. Досвід державної політики фінансування сфери культури та практики залучення позабюджетних коштів на її розвиток у державах Європи / В. В. Панченко // Економіка та держава. - 2014. - № 5. - С. 141-145. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_5_33. (дата звернення: 27.12.2018).
99. Панченко В. В. Модернізація системи державного управління у сфері культури України / В. В. Панченко // Інвестиції: практика та досвід. - 2014. - № 5. - С. 158-161. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_5_36. (дата звернення: 27.12.2018).
100. Пахлова С., Новий Закон про культуру – нові можливості для розвитку громадського сектору в культурі 22 серпня 2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <Http://www.lacenter.org.ua/2013-09-10-08-52-50/65-2013-09-10-09-03-36/813-2011-08-22-12-31-38.html> (дата звернення: 27.12.2018). (дата звернення: 27.12.2018).
101. Петрушенко Ю.М. Світовий досвід фінансового забезпечення культурної діяльності: можливості використання в Україні /Ю.М. Петрушенко, Ю. Шишова. – К: Наука Молода, – 2007, – 141 с.
102. Петрушенко, Ю.М. Фінансове забезпечення культурного розвитку регіону [Текст] / Ю.М. Петрушенко, Ю.Г. Шишова // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2008. – № 2, – Т. 2. – С. 160-169.
103. Новий голова Спілки театральних діячів Богдан Струтинський хоче змінити закон про театр 5 листопада, 2016, 20:39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/culture/novij-golova-spilki-teatralnih-dijachiv-bogdan-strutinskij-hoche-zminiti-zakon-%C2%ABpro-teatri-i-teatralnu-spravu%C2%BB-381256.html> (дата звернення: 27.12.2018).
104. Президент вимагає переглянути функції Мінкультури й добре порахувати гроші, які виділяють на культурну галузь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1tv.com.ua/uk/news/2011/06/30/5895> (дата звернення: 27.12.2018).
105. Притула Х.М. Сучасні тенденції розвитку сільських територій України та економічно розвинутих країн: порівняльний аналіз / Х.М. Притула // Збірник науково – технічних праць Освітнянської проблеми вищої школи. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 335-345.
106. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 13. – Ст. 64.
107. Про професійний творчих працівників та творчі спілки : Закон України від 7 жовтня 1997 р. № 554/97 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. № 52. Ст. 312.
108. "Про культуру": Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2778-17> Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12852.html> (дата звернення: 27.12.2018).
109. Про театри та театральну справу, Закон України від 31.05.2005 № 2605-IV редакція з 04.11.2018 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T052605.html (дата звернення: 27.12.2018).
110. Провідні театри опери та балету України уклали угоду про співпрацю у сфері театральної діяльності Міністерство культури України, опубліковано 12 березня 2018 року о 17:40 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/providni-teatri-operi-ta-baletu-ukrayini-uklali-ugodu-pro-sivpracyu-u-sferi-teatralnoyi-diyalnosti>
111. Рыбакова Е.П. Международные магистерские программы в области музыкального менеджмента в мировой практике/ Рыбакова Елеонора Львовна // Ученые записки университета Лесгафта. – 2015. – №12 (130). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnye-magisterskie-programmy-v-oblasti-muzykalnogo-menedzhmenta-v-mirovoy-praktike> (дата звернення: 27.12.2018).
112. Сербіна Є.А. Специфіка державної культурної політики в контексті взаємодії громадських організацій з органами державної виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ei10/doc/pdf/Serbina.
113. Симоненко С.П. Проблеми культурної політики в Україні та світові інтеркультурні взаємодії/ С.П. Симоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://myslenedrevo.com.ua/studies>. (дата звернення: 27.12.2018).
114. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / С. Г. Стеценко – К. : Атіка, 2007. – 624 с.

115. Сурміна Г.Ю. Театр опери та балету як об'єкт соціологічного дослідження / Г. Ю. Сурміна // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2014. – Вип. 63. – С. 103-109. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2014_63_14. (дата звернення: 27.12.2018).
116. Сучасний білоруський музично-театральний процес в світлі проблеми феномена опери / Р. Н. Аладова // Культура. Наука. Творчість: зб. науч. ст. - Вип. 2 / наук. ред. Е. Н. Дулова. – Мінськ: БГАМ, 2008. – С. 339-345.
117. Структура фінансування крупнейших оперных театров Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.classicalmusicnews.ru/articles/europe-opera-finance/> (дата звернення: 27.12.2018).
118. Тяско І.В. Використання зарубіжного досвіду у реформуванні місцевого оподаткування в Україні/ І.В. Тяско. [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/42980.doc.htm. (дата звернення: 27.12.2018).
119. Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики. /За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – 186 с.
120. Ференец О. Статистика: где проводят досуг украинцы // Інформаційне агентство Інформ-Уа – 2017 – 26 июля. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://inform-ua.info/society/statystyka-hde-provodyat-dosuh-ukraintc>
121. Черба В.М. Використання європейських підходів до реалізації економічних механізмів державного управління сферою культури / В. М. Черба // Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр". Київ, 2013. , вип. 16. С. 149-152. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_16_36.
122. Чернов С.І. Текст лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів всіх форм навчання за спеціальністю 7.03060101, 8.03060101 „Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)» / С.І. Чернов, С.О. Гайдученко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 97 с.
123. Шекова Е. Л. Управление учреждениями культуры в современных условиях: учеб. пособ. / Е. Л. Шекова. – Планета музики, 2014. – 416 с.
124. Широченко З. В. Культурна політика держави – формотворчий принцип її національної ідентичності / З. В. Широченко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2007. № 2(20). Ч. 2. С. 102–105.
125. Шнирков О. І. Фандрайзинг: основні особливості та форми: метод. посіб. / О. І. Шнирков, І. О. Мінгазутдінов. – К. : Ін-т міжнар. відн. КНУ ім. Т. Шевченка, 2000. 50 с.
126. Эверитт Э. Как управлять культурой: интегрированное культурное планирование // Вопросы культурологии. – 2005. – № 4. – С. 82-87.
127. Яскевич И. Постмодернистские тенденции в современной отечественной опере / И. Яскевич // Музыкальная академия. – 2007. – № 3. – С. 50–60.
128. Asef culture360 Asia and Europe closer by providing information [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://culture360.asef.org/resources/arts-council-ireland>
129. Borin E. Entrepreneurship in Culture and Creative Industries. Perspectives from Companies and Regions [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/321274179_Entrepreneurship_in_Culture_and_Creative_Industries_Perspectives_from_Companies_and_Regions (дата звернення: 27.12.2018).
130. Borin E. (n.d.). "Chapter III. The Development of PPPs in Europe". In *Public-Private Partnership in the Cultural Sector*. Bern, Switzerland: Retrieved Jan 24, 2019, .[Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.peterlang.com/view/9782807604070/chapter-03.xhtml> (дата звернення: 27.12.2018).
131. Borin E. Fostering the creation of cross-sectorial networks: key drivers for culturerelated collaborations in Italy's Po Delta Region. / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.encatc.org/media/2665-2015encatcjournalvol5issue12742.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).
132. Borin E. The value of cultural and regional identity: an exploratory study of the viewpoints of funders and cultural and creative entrepreneurs - Burgundy School of Business, Université Bourgogne Franche Comté, Acceptance date: 12.06.2018 • Publication date: 18.12.2018
133. Cooper Michael Metropolitan-opera-attendance-slightly-better-still-bad // NYtimes – May 15, – 2017 .[Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.nytimes.com/2017/05/15/arts/music/metropolitan-opera-attendance-slightly-better-still-bad.html>
134. Copik V Challenges of public-civic partnership in Cambodia's cultural policy development./ Čopić Vesna. Milena Dragičević Šešić Journal of Cultural Management and Policy ENCATC Journal of Cultural Management and Policy Volume 8. Issue 1. 2018. [Електронний ресурс] – – Режим доступу : https://www.encatc.org/media/4531-encatc_journal_vol8_issue1_copic_dragicevic_sesic.pdf
135. Fisher R., Mitchel R. Professional Managers for the Arts and Culture? Helsinki: CIRCLE Report Art Council of Finland, 1992. p. 36 - 38.
136. Fisher R., Mitchel R. Professional Managers for the Arts and Culture? Helsinki: CIRCLE Report Art Council of Finland, 1992. p. 36 - 38.
137. Hagoort G, Cultural entrepreneurship: An Introduction to Art Management. – Utrecht, 1993. – 112p.
138. Handbook of Cultural Economics. – New York. 2003. – 216p.
139. Human Development under Transition / Summaries of National Human Development Reports, 1996. Europe – CIS., – N.Y.: UNDP– 1996

140. Jeremy Wright speech to Edinburgh International Culture Summit [Електронний ресурс] - Режим доступу : [http:// https://www.gov.uk/government/speeches/jeremy-wright-speech-to-edinburgh-international-culture-summit](http://https://www.gov.uk/government/speeches/jeremy-wright-speech-to-edinburgh-international-culture-summit) (дата звернення: 27.12.2018).
141. Ilczuk D., Misiąg W. Finansowanie i organizacja kultury w gospodarce rynkowej. – W-wa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. – 2003.
142. Kakiuchi K. New Systems for Theater Management in Japan: Problems and Prospects /Emiko Kakiuchi, Miyako Sumi, and Kiyoshi Takeuchi National Graduate Institute for Policy Studies, Japan Journal of Cultural Management and Policy ENCATC Journal of Cultural Management and Policy Volume 8. Issue 2. 2012 [Електронний ресурс] - Режим доступу : [http:// https://www.encatc.org/media/2696-journal_vol_2_issue_2_20123144.pdf](http://https://www.encatc.org/media/2696-journal_vol_2_issue_2_20123144.pdf) (дата звернення: 27.12.2018).
143. La politique culturelle de la France: rapport du groupe d'experts europeen setrapot national. – Paris: Documentation française, 1988. – 89 p.
144. L'opéra national de Paris : la «co-direction» du ministère de l'économie Національна опера Парижа: «основа» міністерства економіки [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.senat.fr/rap/r06-384/r06-3842.html>
145. Le financement des plus grandes maisons d'Opéra en Europe : subventions, mécénat, recettes propres [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://revopera.com/financement-operas-europe-subventions-mecenat/> (дата звернення: 27.12.2018).
146. Linia promotorska. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.grotowski-institute.art.pl> (дата звернення: 12.01.2019).
147. Możliwości finansowania kultury z funduszy europejskich w latach 2007-2013 / Ministerstwo Kultury s Dziedzistwa [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/konfszkol/documents/ finansowanie_kultury_2007_13.pdf](http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/konfszkol/documents/finansowanie_kultury_2007_13.pdf) (дата звернення: 27.12.2018).
148. Obuljen N. Why we need European cultural policies: the impact of EU enlargement on cultural policies in transition countries. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurocult.org>. (дата звернення: 27.12.2018).
149. Pawłowski R. Trzy drogi do reformy kultury // Gazeta Wyborcza. – 2009. – 4 lip.
150. Rinaman K. French □ Im quotas and cultural protectionism. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.american.edu/ TED/ French.tv.htm>. (дата звернення: 27.12.2018).
151. Ocón D Cultural capital schemes in Asia: mirroring Europe or carving out their own concepts?. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.encatc.org/media/3724-4_encact-vol-7_david-oson.pdf (дата звернення: 27.12.2018).
152. Pawłowski R. ZASP do reformy // Gazeta Wyborcza. 2011. 18 stycz.
153. Pałasiński J., Moszyński P. Multiteatr // Wprost. – 1999. – № 38. – P. 102-103.
154. Patuelli A. Developing local cultural networks: the case of Dante 2021 in Ravenna/ Patuelli Alessia //Encatc journal of cultural management & policy – 2018 – Vol. 8, Issue 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.encatc.org/media/4534-encatc_journal_vol8_issue1_patuelli_donato.pdf
155. Price J. The construction of cultural leadership /Jonathan Price On The Edge Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.encatc.org/media/3719-1_encact-vol-7_jonathan-price.pdf (дата звернення: 27.12.2018).
156. Płoski P. Przemiany organizacyjne teatru w Polsce w latach 1989-2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportTeatr/teatr_raport_w.pelna%281%29.pdf (дата звернення: 02.02.2011).
157. Richard G. Maloney. State Funding of Local Cultural Economic Development Initiatives in Massachusetts: Are All Communities Created Equal? Boston University, USA. Volume 3 / Issue 1 / 2013 / ISSN 2224-2554 [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.encatc.org/media/2691-encatc_journal_vol3_issue_1_20131623.pdf.
158. Teatr stanu wyjątkowego // Teatr. – 2002. – № 4/6.
159. Theatres Trust 2018 highlights <http://www.theatrust.org.uk/latest/news/810-theatres-trust-2018-highlights> (дата звернення: 27.12.2018).
160. Mandel B. From “serving” public arts institutions to creating intercultural contexts: cultural management in Germany and new challenges for training/ Institut für Kulturpolitik Universität Hildesheim,. Encatc journal of cultural management & policy Vol. 6, Issue 1, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.encatc.org/media/2660-2016encatc_journal_vol6_issue1512.pdf
161. Understanding the role of cultural net works within a creative ecosystem: a Canadian case-study / Mary Blackstone Saskatchewan Partnership for Arts Research, University of Regina,
162. // Encatc journal of cultural management & policy || Vol. 6, Issue 1, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.encatc.org/media/2662-2016encatc_journal_vol6_issue11329.pdf

РОЗДІЛ 5

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасний стан збереження пам'яток культурної спадщини є актуальним для держав світу. Для України актуальність проблематики обумовлена декількома факторами: спрямованістю на інтеграцію з державами ЄС, збереженням історичної пам'яті та культурного різноманіття. В правових актах України йдеться про важливість збереження культурних цінностей, оскільки вони є також предметом соціального забезпечення. Існуюча на теперішній час система фінансування, яка повністю залежить від бюджету, не може вирішити всі проблемні питання, пов'язані з руйнуванням та псуванням культурної спадщини. Є спроби залучити громадськість до проблем збереження пам'яток культурної спадщини. Втім, методи і форми публічного управління процесом збереження пам'яток культурної спадщини докорінно різняться у порівнянні з державами світу. Також відрізняються і організаційно-правові основи публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини.

Значення культурної спадщини сучасними зарубіжними фахівцями розглядається не тільки як матеріальні речі або природокористування, що забезпечує емоційний та символічний стан нації, а й як основа економічного розвитку. Не останнє місце займають питання ролі суб'єктів публічного управління в аспекті фінансування самого процесу збереження пам'яток культурної спадщини. Бюджетне фінансування в багатьох зарубіжних державах не може вирішити всі проблеми, тому широко розвиваються партнерські відносини з іншими секторами суспільства, зокрема громадськість, бізнес, релігійні громади тощо. Винаходяться нові форми збереження пам'яток культурної спадщини (наприклад, 3D реконструкції, інноваційні технологічні рішення). У ЄС визначається роль культурної спадщини в сталому розвитку суспільства і в Стратегії 2020. Мова йде про формування відповідальності населення за збереження пам'яток культурної спадщини та їх участі в їх фінансуванні. Окрім того, як наголошується, збереження пам'яток культурної спадщини важливе для діалогу між різними націями та національностями задля кращого розуміння один одного і побудови діалогу між культурами. Сучасні зарубіжні дослідники розглядають проблеми і можливості капіталізації пам'яток культурної спадщини, зокрема це стосується навчання для підтримки та передачі європейських знань та навичок. У розділі висвітлено досвід таких держав як: *США, Канада, Великобританія, Ірландія, Чехія, Швеція, Японія, Косово, Румунія, Франція*.

Вітчизняні фахівці відзначають, що в дійсності збереження не тільки не гарантує гарний технічний стан, але знаходиться під постійним ризиком краху і ця тенденція набула поширення за останні 5-10 років. Більше 140 тисяч пам'яток знаходяться у державному реєстрі в Україні, з яких 17 тисяч - пам'ятники архітектури. Втім, це є не тільки проблемою України. З такими ж проблемами стикаються інші держави світу, але вони винаходять інноваційні підходи, що дають їм можливість залучати кошти бізнесу та громадськості за рахунок податкових пільг, спеціальних режимів тощо. Оскільки проблематика збереження пам'яток культурної спадщини достатньо широка і вимагає більш глибоких розвідок, в розділі було акцентовано увагу на організаційно-правових аспектах побудови публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини.

В розділі узагальнено досвід організаційно-правових основ публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини в зарубіжних державах. Матеріали розділу є підґрунтям для аналітичної записки щодо обґрунтування доцільності внесення змін в правові акти України та в систему публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини.

5.1. Теоретико-прикладні тлумачення поняття «культурна спадщина»

Слід зазначити, що в зарубіжній науці тісно переплітаються поняття теоретичних розробок, методичних рекомендацій та практичної діяльності щодо збереження культурної спадщини. Складно виділити окрема теоретичні наробки та практичні кроки. Все це тісно пов'язані між собою складові. Аналіз джерельної бази продемонстрував, що якщо мова йде про теоретичні наробки, то вони є підставою методичних рекомендацій і алгоритмів практичних дій. Саме тому, в даному підрозділі акцент робиться на теоретичних підходах з посиланням на їх вплив на практичні дії. Зроблена спроба показати саме цей взаємозв'язок.

Поняття «культурна спадщина» достатньо широке і розуміється по різному як фахівцями-науковцями, так і публічними управлінцями. Зокрема, як зазначається з 1996 р., культурна спадщина належить до пам'яток, груп будівель і об'єктів, що становлять культурну цінність, складових історичної або забудованої середи [34].

Emiko Kakiuchi (Японія, 2014) зазначає, що культурна спадщина є результатом роботи наших попередників, яка забезпечує основи соціальної ідентичності. Слід зазначити, що культурну спадщину необхідно не тільки захищати але і використовувати в якості інкубатора для нової культурної творчості [35].

T.Wagner констатує, що культурна спадщина на теперішній час в основному використовується в якості емоційної і символічної основи для товариств і націй (посилаючись на історію нації, етнічної групи або навіть місцевих груп людей), основа ідентифікаційних, естетичних, семантичних і інформаційних цінностей (це часто джерело для планування і дизайну дослідження). Її значення також може бути зрозуміле як чисто матеріальне (для корисного об'єкта - матеріалу або пристосування), матеріальний (як артефакт, речовина, матеріал), економічний (як основа економічного розвитку), інформаційний, науковий, дидактичний і / або сценічний [54].

У ЄС 2018 рік був присвячений культурній спадщині Європейського Союзу. Європейський рік культурної спадщини 2018 рік дозволяє громадянам ЄС отримати широке розуміння своєї культурної спадщини в усіх її аспектах, демократично розділяти відповідальність за неї, відзначати її і приносити користь. У документах ЄС наголошується, що незважаючи на те, що ЄС має обмежені повноваження щодо культурної спадщини – роль, Європейських інститутів, як правило, обмежується фінансовою підтримкою, координацією спільних проектів і обмін знаннями - це сприяло підвищенню обізнаності про збереження, питання збереження і відновлення, розробці та покращенню технологічних досліджень (наприклад, 3D реконструкції) і науковий прогрес в технологічних рішеннях. Крім того, ЄС став міжнародним експертом у цій галузі.

Культурна спадщина враховувалася в багатьох програмах фінансування ЄС, які дозволили державам-членам вжити заходи щодо відродження своєї національної або місцевої спадщини, зберегти свої традиції і ремесла, і тим самим розвивати свій культурний туризм. Європейський парламент прийняв резолюцію, в якій підкреслюється, зокрема, небезпека, від якої культурна спадщина має охоронятися як в ЄС, так і в світі, і підкреслює необхідність протидіяти незаконному обігу і розграбуванню артефактів культурної спадщини, предметів охорони культурної спадщини, включаючи традиційні ремесла, а також роль культурної спадщини в стійкому туризмі [49]. Значення, яке громадяни ЄС надають культурній спадщині (наприклад, музеї чи історичні місця) відображається в опитуванні Європейської комісії 2007 року про культурні цінності. Від 40% до 50% європейців заявляють, що вони відвідують історичні пам'ятники і музеї. Проте, інші форми культурної спадщини, такі як опера або балет отримали, дуже низькі бали опитування, вказуючи на складність ставлення до того, що таке культурна спадщина і як вона сприймається.

Наголошується, що культурна спадщина може внести свій вклад в Стратегію розвитку Європи-2020 [49].

Загальні принципи ЄС мають окрім загально використуваних положень, ще ті, які відповідають прозорості та інклюзивності, зокрема: Важливі споруди та інші пам'ятки, які були передані для їх збереження від знищення публічними або приватними роботами повинні бути розміщені на об'єкті або в обстановці, яка нагадує їх колишнє положення тощо [46].

Європейська комісія щодо збереження культурної спадщини (2008) зазначає, що культурна спадщина Європи - одна з найрізноманітніших в світі. Це маяк, який привертає увагу мільйонів людей щороку до храмів і пам'ятників, до музеїв, бібліотек, а також концертних залів та фестивалів. Таким чином, це як накопичення минулого художнього досягнення і вираз триваючих традицій і творчості. Це також дуже динамічний спусковий механізм економічної діяльності і робочих місць, зміцнення соціальної та територіальної згуртованості Європейського Союзу (ЄС). Культура відіграє все більшу роль в процесі європейської інтеграції. Тож не дивно, що Європа завжди була культурним підприємством. Дійсно, спроба об'єднати народи континенту з їх різні звички, традиції і мови мають явно культурний вимір [44].

У Стратегії Європейської культурної спадщини на 21 століття культура у всіх своїх компонентах, матеріальних і нематеріальних, є ключовим фактором для переорієнтації нашого суспільства на основі діалогу між культурами, поваги ідентичності та розмаїття, а також почуття приналежності до співтовариства цінностей. Культурна спадщина може грати ключову роль в якості засобу ведення переговорів і ідентифікації своєї особистості. Культурна спадщина також є потужним фактором соціально-економічного розвитку вона генерує політику, яка лежить в її основі. Це може допомогти в досягненні цілей в інших секторах. Вона становить безцінний ресурс в сферах освіти, зайнятості, туризму та сталого розвитку [29]. Наголошується, що спадщина є не поновлюваним загальним благом, збереження, захист, відновлення і поліпшення якого лежить на відповідальності суспільства в цілому, в тому числі в політичній, правовій та адміністративній сферах. Отже, існує потреба у визначенні ролей всіх учасників та надання громадянам засобів виконання своїх обов'язків. Підвищення обізнаності, дослідження та навчання є важливими. Тому навчання є обов'язковим для підтримки та передачі європейських знань та навичок, які самі складають форму спадщини, на якій можна капіталізувати. Цей підхід повинен базуватися на діалозі між державою, громадянами і професіоналами, з метою взаємного збагачення [29].

У Рекомендаціях ООН щодо збереження культурних цінностей, які знаходяться під загрозою з огляду на публічні чи приватні роботи визначається низка понять, які ратифіковані багатьма правовими актами держав світу, зокрема:

- термін «культурні цінності» застосовується до: нерухомості, такої як археологічні та історичні або наукові об'єкти, споруди або інші об'єкти, що представляють історичну, наукову, художню або архітектурну цінність, будь то релігійні або світські, включаючи групи традиційних споруд, історичні квартали в міських або сільських районах забудови і етнологічні структури попередніх культур, які все ще існують в дійсній формі, це відноситься до таких нерухомих об'єктів, що становлять руїни, існуючі над землею, а також до археологічних або історичних останків, знайденим в землі;

- термін «культурна власність» також включає визначення такої власності як рухоме майно культурного значення, в тому числі існуюче в нерухомому майні або вилучене з нього і приховане на землі, яке можна знайти в археологічних або історичних пам'ятках або в інших місцях;

- термін «культурні цінності» включає в себе не тільки встановлені і занесені до списку архітектурні, археологічні та історичні об'єкти і споруди, але також незанесені

або неklasифіковані залишки минулого, а також художньо або історично важливі сучасні об'єкти і споруди [46].

Узагальнення розуміння терміну «культурна спадщина» продемонстрував відмінність поглядів (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Визначення поняття «культурна спадщина» в зарубіжних державах

Держава	Поняття «культурна спадщина» - це:
ЄС	засіб ведення переговорів та ідентифікації своєї особистості, потужний фактор соціально-економічного розвитку, безцінний ресурс в сферах освіти, зайнятості, туризму та сталого розвитку
	непоновлюване загальне благо, збереження, захист, відновлення і поліпшення якого лежить на відповідальності суспільства в цілому, в тому числі в політичній, правовій та адміністративній сферах
	зміцнення соціальної та територіальної згуртованості Європейського Союзу, економічної діяльності і робочих місць
ЮНЕСКО	культурний капітал
Канада	матеріальні ілюстрації людського досвіду
Всесвітній банк	природний капітал
ІКОМОС	групи будівель і об'єктів, що становлять культурну цінність
Японія	результат роботи наших попередників, який забезпечує основи соціальної ідентичності
Чехія	культурна спадщина, яка на теперішній час в основному використовується в якості емоційної і символічної основи для товариств і націй, а також є основою ідентифікаційних, естетичних, семантичних і інформаційних цінностей

В документах ЮНЕСКО щодо формування нової парадигми збереження культурної спадщини йдеться про багатогранний термін «культурна спадщина» близький до суті коренів людства, хоча його визначення відноситься тільки до епохи Просвітництва. Стверджується, що вона природно відображалася у всіх культурах впродовж тисячоліть, коли вона мала значення, як природна спадщина, спадщина багатьох поколінь. Нова філософія культурної спадщини об'єднує культурну і природну спадщину відповідно до Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнятої в 1972 році (ЮНЕСКО, 1972 рік). Концепція тісно пов'язана з універсальним розумінням спадщини; її новаторство ґрунтується на концепції загального збереження найбільш цінних об'єктів культурного та природного значення, яка постійно розвивається [48].

У документах Всесвітнього банку (2009) дається інтерпретація спадщини як культурного капіталу, яка має чітку паралель з визначенням навколишнього середовища як природного капіталу. Як і будь-яка інша форма капіталу, культурний і природний капітал, успадкований від минулого, може погіршитися або знецінитися, якщо не підтримувати, і не накласти на нинішнє покоління обов'язок турботи, тому вона може бути передана майбутнім поколінням. Довгострокове управління культурним і природним капіталом було інтегроване в сталий розвиток і експерти розробили практичні інструменти для реалізації цієї нової парадигми [50].

Канадські фахівці (2003) розглядають культурну спадщину крізь призму матеріальних ілюстрацій людського досвіду, такі як артефакти, архіви, друковані матеріали, культурні продукти, архітектурна спадщина, священні місця і археологія. Для деяких це нагадує старі історичні будівлі; для інших це означає відвідування

музеїв з експонатами з Канади і всього світу. Культурна спадщина також відноситься до нематеріальних свідчень, таких як фольклор, мова, звичаї, традиції і ноу-хау. Вони можуть бути невидимими, але вони дуже живі [47]. Зазначається, що захист активів федеральної спадщини вимагає участі ряду сторін. Департамент канадської спадщини відповідає за розробку політики, що регулює питання спадщини. Агентства, що входять до портфолію Canadian Heritage, в тому числі Агентство Parks Canada, чотири національних музеї Канади і їх філії, Національний архів Канади і Національна бібліотека Канади, мають конкретні повноваження щодо захисту федерального спадщини. Кілька департаментів та інших федеральних організацій також мають обов'язки по захисту [47]. Окрім того стверджується, що культурна спадщина все частіше вважається не тільки об'єктом захисту і оцінки, а й засобом заохочення і зміцнення культурної самобутності та згуртованості суспільства. Довгий час спадщина не охоронялася тільки заради захисту. Вона захищена, для того, щоб її можна було оцінити, передати і зробити доступною для майбутніх поколінь. Громадськість цікавиться спадщиною по-різному і з різних причин: для деяких спадщина - це спосіб дізнатися про минуле Канади; для інших це мета поїздки або візиту; для інших це являє зайнятість. Більшість вважає, що спадщина сприяє покращенню якості життя канадців [47].

За канадським досвідом виокремлюється нерухома спадщина, яка включає місця, будівлі та пам'ятники, визнані за своєю історичною цінністю. Вони можуть включати, наприклад, будівлю, поле битви, форт або цитадель, корабельну аварію, археологічні розкопки, культурний ландшафт, міст, будинок, місце захоронення, залізничну станцію, історичний район, руїни, диво інженерної думки, школу, канал, будівля суду, театр, або ринок. Національні історичні місця Канади і будівлі федерального спадщини представляють такі місця, будівлі та пам'ятники [45].

Цінність забудованої спадщини полягає в тому, що вона може проілюструвати майбутнім поколінням історію життя, видатних осіб. Вона включає в себе навчальні об'єкти для всіх канадців, будь то молоді або старі, недавні іммігранти до Канади або постійні жителі. Це також джерело туристичного доходу для спільнот і допомога в збереженні навколишнього середовища [47].

У США, в Законі про збереження культурної спадщини (1966, 1992) поняття «збереження» або «історичне збереження» включає в себе ідентифікацію, оцінку, запис, документування, нагляд, придбання, захист, управління, відновлення, стабілізацію, технічне обслуговування, дослідження, інтерпретацію, збереження, а також навчання і підготовку щодо вищезазначених видів діяльності, або будь-яка комбінація вищезгаданих дій [38].

У Законі про стародавні пам'ятники та археологічні райони 1979 року Великобританії (1979) пам'ятник визначається як будь-яка будівля, споруда або витвір над або під поверхнею землі, будь-яка печера або розкопки; будь-яке місце, що містить залишки будь-якої такої будівлі, споруди або витвору або будь-які печери або розкопки; і будь-яке місце, що містить залишки будь-якого транспортного засобу, судна або літального апарата, або іншої рухомої конструкції, або їх частини [23].

В Законі про національні пам'ятки Ірландії слово «пам'ятник» включає будь-яку штучно або частково штучно зведену будівлю, споруду, що знаходиться над або під поверхнею землі, і прикріплену або не прикріплену до землі, а також будь-яку печеру, камінь або інший природній виріб, що є частиною або прикріплений або не прикріплений до землі, який було штучно вирізано, виліплено або оброблено, або яка (якщо вона не утворює частину землі), була навмисно поміщена або розміщена на місці, а також доісторична або стародавня гробниця, могила чи кладовище, але не включає в себе будівлі, які в даний час зазвичай використовуються в релігійних цілях [39]. Вираз «національний пам'ятник» означає пам'ятник або залишки пам'ятника, збереження якого є справою загальнодержавного значення в зв'язку з його історичним, архітектурним,

традиційним, художнім або археологічним інтересом, а також включає в себе (але не так, як обмежувати, розширювати чи іншим чином впливати на конструкцію вищевказаного загального визначення) частину пам'ятника [39].

В контексті підтримки сприянню культурному розмаїттю в посібнику по культурній спадщині: технічні інструменти для збереження та управління культурною спадщиною (2012) визначаються декілька видів інвентарних списків для рухомих об'єктів культурної спадщини, з використанням різноманітних критеріїв відбору, до яких відносять: інвентаризацію, майно культурної спадщини, пам'ятник, ансамбль будівель, архітектурно-заповідна зона, культурний ландшафт, археологічний пам'ятник, периметр пам'ятника, захисна зона, археологічні об'єкти, етнологічні об'єкти, історичні об'єкти предмети мистецтва, технічні об'єкти, архівний матеріал, бібліотечний матеріал, аудіовізуальний матеріал, записані звукові (фонографічні) архівні матеріали, духовні культурні елементи [31].

Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць ICOMOS наголошує на принципах щодо збереження пам'яток та значенні цієї діяльності для міжнародної спільноти, які зафіксовано у Венеціанській хартії з питань збереження та реставрації пам'яток і визначних місць (Венеція, 1964) [43]. Основні з них зафіксовано у ст. 4 (для збереження пам'яток важливо, щоб вони містилися на постійній основі); ст. 5 (збереження пам'яток завжди сприяє використанню їх для деяких корисної мети. Тому таке використання бажано, але воно не повинно змінювати планування або оздоблення будівлі. У цих межах тільки ті зміни, яким потрібна зміна функції повинно бути передбачено і може бути дозволено); ст. 6 (збереження пам'ятника, а саме збереження обстановки (інтер'єру та оздоблення), яка не виходить за рамки масштабу. Де б не існувала традиційна обстановка, вона повинна бути збережена. Забороняється нове будівництво, знесення або модифікація, яка змінить співвідношення маси і кольору); ст. 7 (пам'ятник невіддільний від історії, свідком якої він є, і від обстановки в якій це відбувалося. Переміщення всього або частини пам'ятника не допускається, за винятком випадків, коли охорона цього пам'ятника вимагає цього або там, де це виправдано національними або міжнародними Інтересами першорядної важливості); ст. 8 (предмети скульптури, живопису або прикраси, які є невід'ємною частиною пам'ятника, можуть віддалятися від нього тільки в тому випадку, якщо це є єдиним засобом забезпечення їх охорони) [33].

У законодавстві Китаю термін «культурна спадщина», означає такі позначені або зареєстровані матеріальні або нематеріальні елементи культурної спадщини, які мають культурну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки [25]. У зв'язку з швидким розвитком теорії і практики збереження культурної спадщини в Китаї на початку XXI століття необхідно було переглянути Китайські принципи, щоб краще реагувати на нові ситуації. На особливу увагу заслуговують Принципи збереження об'єктів культурної спадщини в Китаї, розроблені ICOMOS China у співпраці з GCI і Австралійською комісією з спадщини і схвалені SACH в 2000 році. SACH і GCI підтримують тісні партнерські відносини протягом багатьох років; основним моментом їх співпраці став зазначений документ. Цей всеосяжний короткий виклад практики збереження культурної спадщини в Китаї встановив основні процеси та принципи, врегулював деякі давні протиріччя, поліпшив рівень теоретичних досліджень, встановив стандарти практики збереження і сприяв взаємному навчання і спілкуванню між Китаєм і міжнародним співтовариством щодо збереження. Тому він надав велике і глибоке вплив на збереження спадщини як в Китаї, так і за кордоном. Він відображає знання і поінформованість спільноти з охорони природи Китаю про цінності спадщини, принципи збереження, належне використання та захист певних видів культурної спадщини (таких як культурні ландшафти, маршрути спадщини і канали) [24]. Так в Китаї, 1 271 об'єкт культурної спадщини був переданий під національний захист, майже 7000 - під провінційний захист, і більше 60 000 під

захистом міста або округу. Всього 101 місто, в тому числі Пекін, Сіань і Лоян зараховані Державною радою як міста, визнані історичними та культурного значення. Більше 6000 проектів відновлення були виконані по всій країні, в результаті чого фундаментальні досягнення, які забезпечили, що основні пам'ятники і місця, перераховані на національному рівні захищені від усіляких загроз. У країні налічується понад 2200 музеїв, які організують до 10 000 виставок в рік, куди приходять 150 мільйонів відвідувачів. Музеї грають важливу роль в соціальному освіті. Китай домігся чудових результатів в області науки і техніки, збереження культурної спадщини. Стійкий науково-технічний прогрес був досягнутий в питанні зберігання та деякі методи досягли найвищих міжнародних стандартів [51].

Узагальнення поняття «збереження культурної спадщини» демонструє визнання важливості цієї діяльності (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

**Визначення поняття «збереження культурної спадщини»
в зарубіжних державах**

Держава	Поняття «збереження культурної спадщини» - це:
ЄС	фінансова підтримка, координацією спільних проектів і обмін знаннями, відновлення, розробці та покращенню технологічних досліджень
ЮНЕСКО	охорона найбільш цінних об'єктів культурного та природного значення
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ	справа загальнодержавного значення
КИТАЙ	належне використання та захист певних видів культурної спадщини
США	включає в себе ідентифікацію, оцінку, запис, документування, нагляд, придбання, захист, управління, відновлення, стабілізацію, технічне обслуговування, дослідження, інтерпретацію, збереження, а також навчання і підготовку щодо вищезазначених видів діяльності

**5.2. Міжнародні документи щодо визначення
ролі суб'єктів публічного управління
у збереженні пам'яток культурної спадщини**

Як зазначає К. Параіоанпу з середини 17-го століття міжнародне співтовариство відчувало необхідність захисту своїх культурних цінностей, а також необхідність існування міжнародних законів для цієї мети, спочатку під час війни. Перше законодавче регулювання в європейській країні сходиться до 1666 року в Швеції з прийняттям такого закону для захисту своїх національних пам'яток. До кінця 19-го століття більшість інших Європейських країн підуть реалізовувати закони про захист своєї археологічної та історичної спадщини. В Америці в 1863 році «Кодекс Лібера» був першою спробою здійснення правил під час війни для захисту культурних цінностей; це послужило основою для Брюссельська декларації 1874 року першою міжнародною кодифікації. Вона ніколи не було прийнята. Використовуючи в якості основи «Кодекс Лібера» і Брюссельську Декларацію, перші офіційні угоди - Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років - були створені для таких питань як захист культурних цінностей [42]. Зазначені конвенції включають в себе п'ять розділів та складається з 97 статей. В них прописані такі основні способи мирного вирішення міжнародних спорів, як : – переговори, які можуть бути як між сторонами конфлікту так і багатосторонні [7]. На яких було прийнято 13 конвенцій, що започаткували формування принципів і норм міжнародного права, які передбачали спеціальні заходи охорони історичних і культурних об'єктів мистецтва, історії, археології, давніх рукописів і книг, будівель, а також окремо центрів зосередження культурних цінностей [4].

Характерним є поява і діяльність міжнародних організацій, такі організації, як ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури), орган під егідою Організації Об'єднаних Націй, присвячений освіті, науці та культурі. Фонд повинен бути глобальною лабораторією ідей і грати регулюючу роль в просуванні міжнародного співробітництва. У квітні і травні 1954 року ЮНЕСКО скликала нараду в Гаазі, яка призвела до підписання «Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту». Це був перший системний підхід в післявоєнний період з охорони культурної спадщини [42].

Згідно ст. 5 «Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту»

1. Високі Договірні Сторони, що окупували повністю або частково територію іншої Високої Договірної Сторони, повинні, в міру можливості, підтримувати зусилля компетентних національних органів окупованої території, щоб забезпечити охорону і збереження її культурних цінностей. У разі, якщо необхідне термінове втручання для збереження культурних цінностей, розташованих на окупованій території і пошкоджених в ході військових операцій, і якщо компетентні національні органи влади не можуть це забезпечити, Держава, що окупувала приймає, наскільки це можливо, самі необхідних заходів з охорони цих цінностей в тісній співпраці з зазначеними органами [15].

Прогресивний розвиток законів збройного конфлікту призвів до одночасної модернізації існуючих рамок захисту культурної спадщини в періоди збройних конфліктів; зокрема, протоколи I і II від 1977 року до Женевської конвенції 1949 року. Протокол I стосується міжнародних збройних конфліктів. Варто відзначити, що стаття 53 Протоколу I, що стосується Цілі і задач заборони будь-яких ворожих дій проти історичних пам'яток, творів мистецтва або місць богослужіння, які становлять культурну і духовну спадщину народів, а також їх використання в будь-яких військових зусиллях або використання їх як предмет відплати [42].

Згідно Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 кожна держава - сторона цієї Конвенції визнає, що зобов'язання забезпечувати виявлення, охорону, збереження, популяризацію й передачу майбутнім поколінням культурної і природної спадщини, що зазначена у статтях 1 і 2, яка перебуває на її території, покладається насамперед на неї. З цією метою вона прагне діяти як власними зусиллями, максимально використовуючи наявні ресурси, так і, за необхідності, використовувати міжнародну допомогу і співробітництво, якими вона може користуватися, зокрема, у фінансовому, художньому, науковому й технічному відношеннях [17]. При Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури засновується Міжурядовий комітет з охорони визначної культурної і природної спадщини загального значення, що називається "Комітет всесвітньої спадщини. На зазначеному Комітеті можуть бути присутні з дорадчим голосом по одному представникові від Міжнародного дослідного центру збереження і реставрації культурних цінностей (Римський центр), Міжнародної ради з охорони природи і природних багатств (МРОП), до яких можуть приєднатися на прохання держав - сторін Конвенції представники інших міжурядових і неурядових організацій, що мають аналогічні цілі [17]. Відповідно до статті 10 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини згаданий раніше комітет може в будь-який час запрошувати на свої засідання громадські чи приватні організації, а також приватних осіб для консультацій з окремих питань. Адже на думку Katerina Papaioannou поінформованість громадськості необхідна для ефективного вирішення питань, пов'язаних з охороною культурної спадщини. Організація соціальних заходів професіоналами, що працюють над культурною спадщиною, на відміну від будь-якого типу адміністративних заходів можуть зіграти роль каталізатора в запобіганні і усуненні проблеми. Саме таму, що Експерти з культурної спадщини можуть

організувати громадські заходи з метою підвищення обізнаності. Більш того, завдяки своїй освіті, навчанню і навичкам вони можуть ефективно оцінювати ситуації і пропонувати адекватні методи захисту і порядок дій [42].

Практичне значення міжнародного законодавства в сфері охорони пам'яток культурної спадщини велике: воно виробляє етичні та правові засади діяльності держав, які визнаються в міжнародному співтоваристві, закликає до співпраці державних структур та інститутів громадянського суспільства у справі охорони пам'яток, заохочує використання культурної спадщини з метою сталого розвитку суспільства в цілому.

На теперішній час існує велика кількість міжнародних правових актів універсального і регіонального характеру, рекомендацій, керівництв та т.і. що регламентують діяльність держав в сфері охорони культурної спадщини (систематизовано за роками видання) (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

**Періодизація прийняття міжнародних правових актів
щодо збереження культурної спадщини за матеріалами зарубіжних джерел [31]**

Рік	Міжнародний правовий акт
1956	- Рекомендація про міжнародні принципи, застосовні до археологічних розкопок, ЮНЕСКО, Нью-Делі;
1966	- Резолюція (66) 19 про критерії та методи каталогізації древніх будівель та історичних або художніх об'єктів, Рада Європи (прийнятий Комітетом міністрів 29 березня 1966 роки);
1968	- Рекомендація про збереження культурних цінностей, що перебувають під загрозою громадських або приватних робіт, ЮНЕСКО, Париж;
1970	- Конвенція про засоби заборони незаконного ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності, ЮНЕСКО, Париж;
1972	- Рекомендація про захист на національному рівні культурної і природної спадщини, ЮНЕСКО, Париж;
1975	- Резолюція (72) 20 про тимчасові заходи щодо захисту культурної спадщини пам'ятників і місць (прийнято Комітет міністрів, РЄ Страсбург);
	- Європейська хартія архітектурної спадщини, прийнята Рада Європи в Амстердамі;
1976	- Рекомендація про міжнародний обмін культурними цінностями, ЮНЕСКО, Найробі;
1977-1978	- Оперативне керівництво по здійсненню Конвенції про всесвітньому спадщині (перше видання);
1979	- ІКОМОС - Хартія Бурра (Хартія по збереженню Місць культурної значущості), Австралія;
1980	- Рекомендація про охорону і збереження рухомих зображень, ЮНЕСКО, Белград;
1983	- ІКОМОС Еплтон Хартія щодо захисту і Поліпшення штучного середовища (Канада);
1985	- Європейська конвенція про злочини, пов'язані з культурними цінностями, Дельфи; Рада Європи
	- Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (основний текст і пояснювальну доповідь) Гранада;
1987	- Хартія зі збереження історичних міст і міських територій (Хартія ІКОМОС), Вашингтон;
1989	- Збереження і догляд колекцій, Спектр: Великобританія Стандарти збереження музейної документації: Принципи збереження / Загальна інформація (опубліковано Департамент навколишнього середовища Ірландії)
1990	- Міжнародна хартія з управління археологічним спадщиною (Статут ІКОМОС);
1992	- Європа (переглянута), Рада Європи (основний текст і пояснювальну доповідь) (Європейська серія договорів № 143), Валета;

1993	- Архітектурна спадщина: методи інвентаризації та документування в Європа, матеріали Нантського колоквиуму (1992), в Археологічному спадщині № 28, Рада Європи, Страсбург;
	- Новозеландська хартія (Хартія по збереженню Місць культурної спадщини), Нова Зеландія- ІКОМОС;
	- Керівництво з освіти та навчання в Збереження пам'яток, ансамблів та місць- ІКОМОС;
	- Архітектурна спадщина: методи інвентаризації та документування в Європі, матеріали Нантського колоквиуму (1992), в Археологічному спадщині № 28, Рада Європи, Страсбург;
1994	- Венеціанська хартія (Хартія по збереженню і Реставрація пам'яток і місць), Венеція- ІКОМОС;
1995	- Рекомендація № R (95) 9 про комплексне збереження культурно-ландшафтних зон як частина ландшафтної політики, Та Додаток до Рекомендації № R Рада Європи (прийнятий Комітетом міністрів 11 вересня 1995 р.) ;
	- Рекомендація № R (95) про координаційної документації методи і системи, пов'язані з історичним будівництвом і пам'ятниками архітектурної спадщини, Та Додаток до Рекомендації № R (95), Рада Європи (Прийнято Комітетом міністрів) ;
	- Міжнародне керівництво за інформацією музейних об'єктів (інформаційні категорії CIDOC), Міжнародний комітет ІКОМОС, Париж;
	- Зони культурного ландшафту як частина ландшафтної політики, Рада Європи;
	- Рекомендація № 8 (95) 9 Комітету міністрів про Держави-члени про комплексне збереженні культурних ландшафтів як частини ландшафтної політики, Рада Європи;
1996	- Принципи реєстрації пам'ятників, груп будинків і об'єктів (ІКОМОС);
1997	- Проголошення шедеврів усної та нематеріальної спадщини, ЮНЕСКО;
	- Вашингтонська хартія (Хартія по збереженню історичних міст і міських територій), Вашингтон, ІКОМОС
	- Орієнтири нового покоління: Мануал користувача, The Getty Інститут охорони природи;
	- Ристов Ю. Термінологія пам'ятників. інститут Охорони пам'яток культури, Скоп'є;
1998	- Торнс Р. Введення в об'єктний ідентифікатор. Інститут інформації Гетті;
	- Торнс Р. і Болд Дж., Документування культурної спадщини, Лос-Анджелес;
1998	- Feliden, VM, Jokilehto, J., Керівництво з управління Об'єктами всесвітньої культурної спадщини, ICCROM;
1999	- Хартія ІКОМОС з побудови народної архітектури., Мексика;
2000	- Європейська конвенція про ландшафти, Рада Європи, Флоренція;
	- Збереження цінностей і спадщини, Дослідницький звіт, Гетті Інститут охорони природи, Лос-Анджелес;
2002	- Критерії для визначення властивостей в якості національних пам'яток, Комісія зі збереження національних пам'яток Європейська конфедерація консерваторів-реставраторів;
	- Організації (ЕССО): Професійні рекомендації ЕССО, Брюссель, ЕССО;
2003	- ІКОМОС - Рекомендації з аналізу, консервації і структурна реставрації архітектурної спадщини;
	- Хартія ІКОМОС - Принципи аналізу, збереження і структурна реставрація архітектурної спадщини;
	- ІКОМОС Індонезія, Хартія по збереженню спадщини;
2004	- Закон про охорону культурної спадщини (колишня югославська Республіка Македонія);
	- Культурні якості в культурних ландшафтах, ІКОМОС, Великобританія;

	- В & Н Оцінка культурної спадщини в OBHC, Heskoning Nederland, Б.В. Просторовий розвиток;	
2005	- Керівництво по оцінці спадщини, публікація Ради Європи; - Керівництво по реабілітації міст, публікація Ради Європи;	
2007	- Запис, документація і управління інформацією для збереження місць спадщини, консервація Гетті Інститут, Лос-Анджелес;	
2008	- Інтегровані інструменти управління в Південно-Східній Європі, РЄ публікація; - Здійснення Конвенції про охорону нематеріальної Культурної спадщини, публікація проекту ЮНЕСКО (брошура); -Що таке нематеріальна спадщина?, Фонд спадщини Ньюфаундленду і Лабрадору;	
	- Інтегровані інструменти управління в Південно-Східній Європі, Рада Європи (Дирекція з культури і культурно-природної Спадщини Відділ регіонального співробітництва);	
	- Аналіз і реформа політики культурної спадщини на південному сході Європи, Рада Європи (Відділ регіонального співробітництва Управління культури і культурної і природної спадщини);	
2009	- Керівництво по інвентаризації і документування культурної спадщини, Рада Європи; - Практичний посібник з інвентаризації нематеріальної культурної спадщини Індонезії, опубліковано Міністерством культури і туризму Республіки Індонезія та Офіс ЮНЕСКО, Джакарта; - Питання і відповіді – публікація проекту ЮНЕСКО (брошура) про здійснення Конвенції про захист нематеріальної спадщини; - Що таке нематеріальну спадщину? Публікація проекту ЮНЕСКО (брошура); - Ідентифікація та інвентаризація нематеріальної культурної спадщини, публікація проекту ЮНЕСКО (брошура); - Домени нематеріальної спадщини, видання ЮНЕСКО;	
	2010	- Планування реконструкції (глава з «Безпечних будинків» Сильніші спільноти: Керівництво по відновленню після Стихійного лиха», опублікований Світовим банком;
	2011	- Керівництво з розвитку законодавства і Система управління в сфері культурної спадщини, РЄ публікація (друге видання)

5.3. Законодавство зарубіжних держав щодо регламентації діяльності суб'єктів публічного управління у збереженні пам'яток культурної спадщини

Узгоджене й ефективне нормативно-правове підґрунтя є основою для якісного збереження та охорони пам'яток культурної спадщини усіх країн.

Наприклад у США основний федеральний закон «Про охорону культурної спадщини » (National Historic Preservation Act (NHPA) був прийнятий у 1966 р., важливо відзначити, що коректувався він всього тричі за свою майже 50 - літню історію (в 1966, 1976, 1980), беручи до уваги специфіку США, які складаються з 50 штатів: абсолютно незалежних адміністративно - політичних одиниць, з різними системами органів влади і управління, в Законі федеральний уряд заявляє про покладення перед ним завдання, в тому числі «допомагати штатам, місцевим муніципалітетам, індіанським племенам, організаціям корінного гавайського населення і національному фонду з охорони спадщини для розширення їх діяльності і реалізації програм з охорони і використання нерухомої культурної спадщини».

Законом був закладений «Каркас» для успішної співпраці між владою (федеральними, рівня штату і місцевого рівня) з одного боку і приватним сектором з

інший. Вказаним законом засновувалася програма податкових пільг приватним власникам, які інвестують в збереження історичної нерухомості.

Національним законом «Про охорону культурної спадщини» було вперше введено поняття національного реєстру історичних місць (National Register of Historic Places) - це федеральний планувальний інструмент, яким керує Служба Національних Парків, внесення до Реєстру забезпечує національне визнання нерухомості як цінної в історичному (зв'язок зі значною та важливою особистістю або подією), археологічному або архітектурному аспекті і вказує, що дана нерухомість варта збереження на місцевому, штату або національному рівні. Будинки, споруди, місця, об'єкти, структури або ареали мають право на внесення до Реєстру, якщо вони старше 50 років (за рідкісним винятком), відповідають встановленим критеріям цінності і мають в певною мірою історичну цілісність «historic integrity».

У свою чергу внесення до Реєстру:

- не тягне за собою ніяких обмежень і заборон для власника, а також контролю за фізичним станом і функціональним використанням, аж до можливості самостійного знесення приватної власності, але, в випадку використання федеральних податкових пільг, субсидіями і / або грантами, власник зобов'язаний виконувати приписи фахівців з охорони історичної нерухомості і отримувати від них дозволи на будь-які плановані зміни;

- неможливо без отримання згоди власника або більше 50% власників нерухомості провести номінацію на роль пам'ятки, така будівля потрапляє на розгляд до Консультативної ради, а далі в «очікувальний список», на випадок, якщо власники змінять свою думку з часом;

- не вимагає забезпечення доступу громадськості до приватної власності [37].

Станом на 2015 р. в Реєстрі знаходиться 91 000 номінацій, які містять у собі 1 800 000 об'єктів, оскільки під однією номінацією може ховатися, як одна будівля, так і великий історичний ареал, що складається з тисяч будівель. По кількості номінацій в національному реєстрі штат Джорджія (2089 номінацій) займає почесне 14 місце серед 50 - ти американських штатів.

Кожен рік, в середньому, Реєстр поповнюється на 1200 номінацій. процес внесення в Національний реєстр триває від 3-х до 6 - ти місяців (Термін розгляду заявки становить 45 днів). Вносити пропозиції для занесення в Реєстр можуть власники, суспільства істориків, пам'яткоохоронні організації, органи влади різних рівнів, фізичні особи або групи осіб. Для цього необхідно звернутися в Департамент охорони культурної спадщини штату, в обов'язки якого входить інвентаризація нерухомої культурної спадщини в рамках всього штату і ініціювання внесення на розгляд номінацій в Національний реєстр [9].

У *Британії* в 1979 році прийнято Закон про «Старовинні пам'ятники і археологічні зони» цей закон прийнятий урядом Великобританії. Останній в серії законів про древні пам'ятники, що захищають археологічну спадщину Англії, Уельсу та Шотландії. Північна Ірландія має своє власне законодавство. Відповідно до цього закону продаж стародавнього пам'ятника є кримінальним злочином, і будь-які роботи, що здійснюються в рамках пам'ятника, вимагають згоди державного секретаря з питань охорони пам'ятників. Закон також передбачає передачу пам'яток на піклування держсекретаря - концепція «опікунства», коли пам'ятник залишається в приватній власності, але про пам'ятник піклуються і (зазвичай) відкривають для громадськості відповідний орган національної спадщини.

Закон (в частині II) також ввів концепцію районів археологічного значення, міських центрів історичного значення, які отримують обмежений додатковий захист, змушуючи забудовників вирішувати археологічний доступ до початку будівельних робіт. Станом на 2004 р. тільки п'яти міським центрам, все в Англії, було призначено згаданий статус (Кентербері, Честер, Ексетер, Херефорд і Йорк). Частина II Закону

ніколи не була розпочата в Шотландії. Закон застосовується в Англії організаціями «Історична Англія» і Департаментом культури, засобів масової інформації та спорту, в Шотландії - «Історичною Шотландією», а в Уельсі - Каду [23].

У *Kumai* з часу заснування Нового Китаю створення правової системи охорони культурної спадщини можна умовно розділити на три періоди. Перший період був з часу заснування Китайської Народної Республіки до початку 1960-х років. Напередодні заснування Китайської Народної Республіки відомий архітектор Лян Сичен написав в цілому 450 статей на тему «Важливі національні архітектурні реліквії» з «Керівництвом щодо захисту стародавніх будівель», яке послужило основою для захисту культурних реліквій під час Визвольної війни. У травні 1950 року урядова рада видала постанову про охорону пам'яток. У 1961 році Державна рада оприлюднила «Тимчасове положення про управління захистом культурних цінностей». У тому ж році, ґрунтуючись на «спрощення» Лян Сичен, Державна рада оголосила про першу партію національних одиниць захисту ключових культурних цінностей. Одним з найбільш важливих досягнень в цей період стало створення системи підрозділів із захисту культурних реліквій. На нерухомі культурні реліквії, відповідно до різних цінностей, були визначені як різні рівні підрозділів із захисту культурних реліквій (національні, провінційні та муніципальні системи захисту культурних реліквій, а нині національні на рівні графства або вище, існує більше 60 000 одиниць захисту культурних реліквій, 7 000 на рівні провінцій та 1271 національна одиниця захисту ключових культурних цінностей. Однак в цей період адміністративні накази були основною основою і нормами охорони культурних реліквій, а розуміння культурної спадщини обмежувалося важливими культурними реліквіями і пам'ятниками.

Другий період був періодом реформ і відкриттів в 1980-х роках. З оприлюдненням і здійсненням Закону про захист культурних цінностей Постійним комітетом Національного народного конгресу в 1982 році захист культурної спадщини Китаю почала йти по шляху легалізації [25]. У цей період охорона культурних реліквій вступила в нову еру. З розвитком масштабного економічного будівництва держава сформулювала основну політику щодо захисту культурних реліквій в нову епоху. Після того, як Постійний комітет Всекитайських зборів народних представників оприлюднив і здійснив Закон про захист культурних цінностей, Державна рада, відповідні департаменти і місцеві органи влади також розробили серію законів та положень і спочатку сформували правову систему для захисту китайських культурних реліквій (матеріальну культурну спадщину). Хоча в цьому законі всього 33 статті, вперше з точки зору національного законодавства передбачені об'єкти і обсяг охорони культурних реліквій, стандарти, одиниці захисту культурних реліквій, археологічні розкопки, колекції культурних реліквій, приватні колекції культурних реліквій і культурні реліквії. Важливі принципи і системи.

Протягом цього періоду, з розвитком захисту культурних реліквій, також зростає поінформованість про їх захист. У ньому чітко визначені стандарти і масштаби захисту культурних реліквій, і починає звертати увагу на взаємозв'язок між культурними реліквіями і навколишнім середовищем, а також обмовляється «розмежування масштабів захисту» і «розмежування зон контролю за будівництвом», приділяється увага захисту історичних міських територій і створюється історичне і культурне місто. Концепції захисту і її включення в сферу правового регулювання, створення історико-культурної системи захисту міст з китайськими характеристиками. Очевидно, що в цей період масштаби охорони культурних реліквій значно розширилися як в законодавстві, так і в концепції.

Третій період - після 90-х років. З поглибленням реформ і відкритості, а також поглибленням розуміння охорони культурної спадщини Китай вступив в новий період створення і вдосконалення правової системи охорони культурної спадщини. На

додаток до охорони матеріальної культурної спадщини в цей період захист нематеріальної культурної спадщини поступово став предметом заклопотаності суспільства. З точки зору захисту матеріальної культурної спадщини основними проблемами є конфлікти між великомасштабним економічним будівництвом і перетворенням міст та захистом культурних реліквій, історичних і культурних міст і великих об'єктів, конфлікт між розвитком туризму та охороною культурних реліквій і розкопками стародавніх гробниць. Злочинна діяльність по крадіжці культурних реліквій та інших культурних реліквій стає все більш серйозною, тому ці питання повинні бути своєчасно вирішені відповідно до законодавства [58].

Кримінальний кодекс КНР зіграв життєво важливу роль в боротьбі зі злочинами проти культурної спадщини. Вперше вступив в силу в 1979 році, Кримінальний кодекс містив два розділи, які регулювали кримінальні злочини проти культурної спадщини [56].

В свою чергу у *Румунії* діють наступні нормативно-правові акти щодо охорони пам'яток культурної спадщини:

Наказ міністра культури і у справах релігій від 18.04.2008 про затвердження Методичних норм класифікації та інвентаризації історичних пам'яток; додаток: Методологічна норма від 18.04.2008 р для класифікації та інвентаризації історичних пам'яток; постанова № 2495 від 26 серпня 2010 р про затвердження Методичних норм атестації фахівців, експертів і технічних перевіряючих в області охорони історичних пам'яток; розпорядження № 2237 від 27.04.2004 про затвердження Методичних норм для виявлення історичних пам'яток; Розпорядження міністра культури і у справах релігій 2684/2003 про затвердження Методології розробки зобов'язання по використанню історичної пам'ятки і його вмісту; Закон № 422 від 18 липня 2001 р про охорону історичних пам'яток; Рішення № 230 від 4 березня 2003 р. про розмежування біосферних заповідників, національних парків та природних парків та складі їх адміністрацій; Закон № 5 від 6 березня 2000 року про затвердження Національного плану територіального планування - Розділ III - де охороняються райони. У сфері збереження і відновлення: Постанова Уряду № 1546/2003 за затвердження норм збереження і реставрації класифікованих рухомих культурних цінностей; Постанова Уряду № 216/2004 за затвердження норм, що стосуються розв'язання лабораторій і майстерень на консервацію і реставрацію; Наказ міністра культури і у справах релігій. 2008 / 2001 для затвердження норм по акредитації реставраторів [21].

У *Косово* відповідно до європейських стандартів вимоги щодо збереження були описані в наступних документах: Культурна стратегія для Косово (опублікована в 2003 році MCYS); План впровадження стандартів для Косово (UNMIK, 2004) і Комплексна стратегія збереження культурної Спадщини в Косово (проект пропозиції Незалежної Міжнародний комітет, 2005); Комплексне збереження в Косово - Керівництво з планування політики, Документ (2009) задуманий як «керівний інструмент» для стимулювання галузеві та багатосекторальні дослідження були розроблені в Стратегія комплексного збереження, 2011 року. Тим часом три основних юридичних документа до положень на розгляд спадщини в процесі планування розроблений: Закон про культурну спадщину (діє з 2006 г), Закон про особливі захисні зонах (діє з 2008 г). і Закон про просторовому плануванні (діє з 2003 року, і Внесення змін до Закону про просторовому плануванні, тобто Закон № 03 / L-106, внесено зміни до Закону про просторове планування № 2002/14). Закон про культурну спадщину (КХЛ) пов'язує збереження спадщини і просторове планування, посилаючись на захисні зони, охоронювані райони і особливі райони, концепції, які визначаються Закон про просторовому планування (SPL). У цьому контексті положення КХЛ в статтях 6.3. 6.4. і 6,5 (для архітектурної спадщини), 7.11. (Для археологічних заповідників), 7.16 і 7,19 (для археологічної спадщини, тобто її

захисної зони та охоронюваних районів), представляють чітку структуру для участі суб'єктів, компетентних в області спадщини, в Процесі планування. Ніякі інші правила або інструкції поки не були розроблені щодо елементів, умов і заходів, які повинні бути розроблені фахівцями з точки зору комплексного підходу до спадщини в плануванні. Закон про особливі захисні зони (SPZL), обмежений конкретними правилами охорони спадщини сербського співтовариства в Косово відкладає SPL з питань, що стосуються планування процесу [31].

У Японії перша спроба захистити культурну спадщину від пошкодження та знищення відобразилась в Прокламації про захист антикваріату і старих речей (1871-1897). Уряд Мейдзі почав охороняти спадщину ще в 1871 році з прийняття Прокламації з охорони антикваріату і старовинної власності. Це проголошення було першим законом, спрямованим на виявлення, реєстрацію та збір пам'яток в тридцяти одній конкретній категорії, які включили майже всі існуючі категорії культурної нерухомості Японії, крім нерухомої більше 200 000 найменувань були перераховані в ньому в той час. Ця прокламація була скасована в 1897 році.

У 1880-1894 рр. уряд Мейдзі виділив кошти на самотутні храми і святині, спонукаючи їх використовувати відсотки з цих фондів для ремонту своїх будинків. Проте, виявлення, та реєстрації, про які йшла мова в згаданій прокламації і урядове фінансування було недостатнє для захисту антикваріату і історичних будівель. Після перемоги у війні з Китаєм, процвітав націоналізм і покращилось усвідомлення важливості спадщини уряд посилив захист культурної та історичної спадщини. Це призвело до прийняття більш дієвих законів: Закону про спадкування: стародавні святині і храми; Закон про збереження. Згідно з цим законом, уряд міг би виділяти кошти на ремонт будівель храмів і святинь у відповідь на їхні запити, тим самим змусивши їх виділяти кошти з цих фондів на ремонти власних будівель. Та визнати згадані будівлі пам'ятками культурної спадщини, згаданий закон пропонував співпрацю між урядом і храмами, а саме: храми надавали частину пам'яток, яка їм належала в оренду уряду, з метою показу їх в музеях країни. Гранти надавалися лише для реставрації предметів в майбутньому виставлених для показу. Також було запропоноване покарання за незаконний продаж Національних скарбів і покарання за порушення вказаного закону. Згаданий закон був розцінений прообразу існуючої системи охорони спадщини в Японії.

Закон про збереження історичних місць, Місця сценічної краси і природних пам'яток (1919-1950) спрямований на захист історичних місць і пам'ятників, які були схильні до ризику погіршення технічного стану через модернізацію і вийшли за межі дії Закону про збереження. Відповідно до цього закону уряд може захищати Історичні місця, місця мальовничій краси і пам'ятники. Після того, як вони були взяті під охорону, фінансова підтримка була надана урядом, в той час як будь-які дії які можуть вплинути на їх стан можливі тільки з дозволу уряду і, при необхідності, уряд може заборонити або обмежити ці дії. Крім того, уряд може наказати провести дії необхідні для їх захисту. Управління цими історичними місцями та іншими може бути доручено місцевим органам влади. Проте, слід зазначити, що деякі з пам'яток були занесені до списку охорони з політичних причин, наприклад, місця, які відвідують імператори. Вони були виключені зі списку пізніше після Другої світової війни якщо їх академічні цінності не були визнані.

Збереження стародавніх святинь і храмів був замінений на Закон про збереження Національних Скарбів, але деякі позначення під колишній закон продовжував діяти відповідно до нового закону. Сфера охорони національної спадщини була розширена за межі храмів і святинь на палаци, що знаходяться в державній власності, володіння колишніх феодалів лордів та інші цінності.

Відповідно до цього закону уряд може надати статус пам'ятки будь-якій будівлі та скарбу історичного значення, речі, чия краса визнана як національним скарбом.

Багато заходів щодо захисту національних скарбів були уповноважені цим Законом; продаж, утилізація або зміна статусу було заборонено, якщо це не дозволено урядом. Експорт пам'ятки як скарбу нації було заборонено вперше. Цей закон також вимагає, щоб про зміну власника, дату та час ремонту, втрату або зіпсуття національних скарбів уряд повідомлявся. На ремонт надавалася фінансова підтримка, натомість власники національних скарбів повинні були виставляти своє майно в національних музеях (менше одного року), з компенсацією з боку уряду.

Закон про збереження важливих Предметів мистецтва (1933-1950). Через економічну депресію і девальвацію на початку 20-го століття, багато антикваріату, який не був позначений як національний Скарб було вивезено. Нещодавно прийнятий Закон про збереження важливих об'єктів Мистецтва націлене на тимчасову зупинку цього експорту поки ці предмети антикваріату не можуть бути позначені як національні Скарби. Власники важливих предметів мистецтва повинні були попросити дозволу в уряді перед експортом, і уряд мав прийняти рішення протягом одного року або призначити їм статус національного скарбу, або дати дозвіл на експорт. Однак ця тимчасова міра поступово змінена на акредитацію художнього значення.

Вищезгаданий закон було скасовано, коли закон про Захист культурних цінностей був прийнятий в 1950. Деякі важливі об'єкти мистецтва були визнані важливими культурними цінностями відповідно до нового Закону, але до 1950 року призначення статусу інших важливих Предметів мистецтва, які були призначені як культурні цінності відповідно до Закону про захист культурних цінностей, згаданих в Законі про збереження важливих Предметів мистецтва, залишається в силі навіть сьогодні, хоча це визнання було тільки номінальним.

Післявоєнна система охорони спадщини: Закон про охорону культурних цінностей. Під час і після Другої світової війни зусилля по захисту культурної спадщини майже повністю зупинилися. Але через певний час поступово почали відновлюватися. Проте, ці зусилля зіткнулися з великими труднощами через гіперінфляцію, великі податки і психологічне напруження від поразки, а також публічною втратою інтересу до традицій.

У 1949 році відбулася пожежа в храмі Монастир Хорю, найстаріша дерев'яна конструкція в Японії (зараз включена в Список всесвітньої спадщини), зруйнована видатна стіна, знищені розписи стін в Залі Будди. Ці культурні лиха викликали у громадян велике бажання захистити культурну спадщину, що призвело до прийняття Закону про охорону культурних цінностей в 1950 г. (далі як LPCP). Згідно LPCP, національному уряду і місцевим урядам пропонується вжити необхідні заходи щодо захисту спадщини. В той же час, власників і хранителів просять докласти зусиль для захисту спадщини, в той час як населення в цілому просять співпрацювати з урядом. Слід зазначити, що на відміну від довоєнної епохи, коли лише національний уряд може призначати об'єктам статус пам'яток культурної спадщини, місцеві органи влади також можуть призначати цей статус своїм культурним цінностям це сприяє демократизації та стабільності в питаннях культури. Однак через обмеження у фінансах, національний уряд грає головну роль в збереженні спадщини, хоча і з залученням внесків інших зацікавлених сторін.

LPCP об'єднує довоєнну матеріальну спадщину, артефакти, будівлі та історичні місця, і пам'ятники - з новою концепцією нематеріальних культурних цінностей визначені LPCP як культурні історичні твори, художня і / або академічна цінність, які для Японії мають велике значення. Вони важливі для розуміння історії і культури Японії і формують фундамент для культурного прогресу в Японії і світі (статті 1 і 2 LPCP). Відповідно до LPCP національний уряд призначає статуси культурної пам'ятки і національних скарбів об'єктам з високою історичною, художньою та / або науковою цінністю, і це накладає обмеження на ремонт, експорт

та переробку зовнішнього виду. Уряд також вживає заходи для захисту які включають в себе як збереження, так і використання. У наступних розділах деталі кожної категорії і заходи щодо захисту: культурні цінності - на момент занесення до категорії пам'яток у 1950 році три Міста були введені як культурно захищені LPCP. Перша категорія, матеріальні культурні цінності, складається з двох елементів: твори образотворчого мистецтва (Рухомі культурні цінності), такі як ремесла, скульптури та інші, і будівлі і споруди (нерухома культурна спадщина). Друга категорія культурних цінностей - пам'ятники, в тому числі історичні місця, такі як кургани, давні кургани та руїни стародавньої столиці, місця сценічної краси, такі як сади, ущелини і гори, і природні пам'ятники, такі як фауна, флора і геологічні мінерали. Крім того, нова концепція нематеріальної культурної спадщини мають такі властивості, як сценічне мистецтво і музика.

Деякі відмінності очевидні між поняттям культурних цінностей, як описано LPCP, який був прийнятий в 1950 році, і концепцією охорони культурної спадщини Конвенції про всесвітню спадщину (прийнятий на нараді ЮНЕСКО в 1972 і був заснований Японією в 1992 році). Культурна спадщина це всеосяжна і широка концепція, що включає не тільки матеріальну спадщину (як нерухоме, так і рухоме), але також нематеріальну спадщину, таку як театральна вистава, різноманітні мистецтва, а також природна спадщина, в тому числі видів тварини і рослини, геологічні мінерали, сади і гори [21].

Кожна країна (з розглянутих) розробила, прийняла та користується законодавчими актам, щодо збереження культурної спадщини (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Огляд законів зарубіжних держав щодо збереження культурної спадщини

Держава	Рік	Закон
США	1906	Закон про американські старожитності 1906 року з поправками
	1935	Закон про історичні місця
	1966	федеральний закон «Про охорону культурної спадщини»
	1966	Національний закон про збереження історії
	1974	Закон про археологічне та історичне збереження
	1979	Закон про захист археологічних ресурсів
Велика Британія	1979	Закон про «Старовинні пам'ятники і археологічні зони»
	1980	Закон про національну спадщину
	1984	Області археологічного значення (повідомлення про операції) (Виключення) Порядок
	1990	Закон про планування (перелічені будівлі та території для збереження)
	1996	Закон про скарби
	2001	Порядок історичних пам'яток (класу згоди) (Північна Ірландія)
	1994	Положення про повернення культурних об'єктів року
Китай	1982	Закон КНР про захист культурних реліквій
	1989	Положення Китайської Народної Республіки про адміністрування охорони підводної культурної спадщини
	2002	Постанова КНР про захист культурних реліквій
	2007	Закон Китайської Народної Республіки про захист культурних реліквій (внесено зміни 2002 та 2007 років)
	2006	Положення про охорону Великої стіни
Румунія	2001	Закон № 422 про охорону історичних пам'яток
	2001	Наказ міністра культури і у справах релігій. Для затвердження норм по акредитації реставраторів

	2003	Постанова Уряду № 1546 за твердження норм збереження і реставрації класифікованих рухомих культурних цінностей
	2004	Постанова Уряду за твердження норм, що стосуються розв'язання лабораторій і майстерень на консервацію і реставрацію
	2008	Наказ міністра культури і у справах релігій про затвердження Методичних норм класифікації та інвентаризації історичних пам'яток
Косово	2006	Закон про культурну спадщину
	2008	Закон про особливі захисні зонах
	2003	Закон про просторовому плануванні
Японія	1919	Закон про збереження історичних пам'яток, мальовничих місць
	1919	Правила збереження історичних пам'яток, мальовничі місця,
	1920	Класифікації історичних пам'яток, мальовничих місць, природної історії
	1920	Основні об'єкти, що мають бути збережені в цій класифікації: Мін. дому
	1936	Положення про слідчий комітет історичних об'єктів, Мальовничі місця, природно-історичні заповідники:
	1936	Положення про засідання Комітету Дослідження історичних місць, мальовничих місць, природної історії
Франція	2011	Кодекс законів про спадщину

5.4. Роль суб'єктів публічного адміністрування у збереженні пам'яток культурної спадщини

Кожна система публічного управління в зарубіжних державах ґрунтується на розумінні кожної з них Поняття «культурна спадщина», а також на те, що саме вони відносять до культурної спадщини. Сучасність демонструє зацікавленість як науковців, так і практиків відносно дослідження питання удосконалення систем охорони та збереження культурної спадщини. Першою європейською країною, в якій питання вивчення та охорони культурних цінностей почали вирішувати на державному рівні, стала Франція. У 1830 році у Франції з'явилася Генеральна інспекція з охорони пам'яток, а в 1983 році відповідальність за історико-культурну спадщину була передана безпосередньо у відання комун [2].

На теперішній час у Франції всі питання охорони культурної спадщини знаходяться у віданні Міністерства культури і комунікації. Охорона спадщини здійснюється одночасно на декількох рівнях: в ході міжнародного співробітництва, в рамках державної охорони пам'яток історії та культури, в практичній діяльності органів публічного управління. Міністерство культури і зв'язку відповідає за визначення державної політики щодо культурної спадщини, зокрема з питань захисту і розвитку. Що стосується збереження культурної спадщини, міністерство встановлює загальні правила з метою забезпечення узгодженості між політикою збереження науки та спадщини, встановленої в «Кодексі спадщини», який містить всі закони, що стосуються спадщини, в найширшому сенсі (будівлі, об'єкти, приватна або державна власність). з історичною, художньою, археологічною, естетичною, науковою або технічною цінністю. Дослідження в галузі збереження культурної спадщини підсилюють діяльність міністерства в цій області. Науково-технічний відділ Міністерства культури і комунікацій координує цю політику і підтримує зв'язки з міністерствами та іншими установами, такими як Національне агентство досліджень (ANR - Національне агентство досліджень), Національне агентство оцінки і досліджень. l'enseignement supérieur (AERES - Національне агентство з оцінки досліджень і вищої освіти) [29].

Згідно з принципами децентралізації влади, в кожному регіоні і в кожному департаменті Франції діють місцеві представництва Міністерства культури і

комунікації. Ці служби реалізують під керівництвом префектів регіонів і департаментів культурну політику, що проводиться державою. Існує два рівня таких представництв - регіональний і департаментський. На рівні регіонів діють Регіональні дирекції культурних справ (Direction Régionale des Affaires Culturelles (DRAC)). Всього регіонів у Франції (континентальна і заморська частини) налічується 27, одним з яких є Іль-де-Франс. Директор служби або його заступник дають свої висновки по всіх проектах і контролюють всі роботи, які вносять зміни в пам'ятниках, які є класифікованими, тобто мають вищий ступінь захисту.

Рішення, що стосуються пам'ятників, зареєстрованих в опису, тобто знаходяться на більш низькому ступені захисту, приймає Територіальна служба архітектури та спадщини (Les Services Territoriaux de l'Architecture et du Patrimoine (STAP)). Після останніх перетворень Франції налічується 101 департамент. Наприклад, регіон Іль-де-Франс складається з 8 департаментів, в тому числі місто Париж, в якому діє Територіальна служба архітектури та спадщини Парижа. Париж розділений на зони по округах, які знаходяться у віданні окремих архітекторів будівель Франції. Ця служба займається зареєстрованими пам'ятниками і тими, які знаходяться в 500-метровій охоронній зоні навколо класифікованих будівель [29].

В США діє хоча і складна, але в цілому ефективна система охорони пам'яток. Її відмінні риси - поєднання визнання суспільної цінності збереження національної спадщини з повагою інтересів власників будівель. Запорукою її успіху є традиційно сильна громадянська ініціатива, виражена в діяльності численних громадських організацій, заходи федерального уряду і урядів штатів по координації зусиль та матеріальної підтримки, а також на широкі повноваження муніципальних органів управління [2]. Загальна структура взаємодіючих органів охорони нерухомої культурної спадщини США керується органами публічного адміністрування:

1. Міністерство внутрішніх справ США (Department of the Interior) - головний Федеральний виконавчий орган, відповідальний за реалізацію державної політики в сфері охорони культурного спадщини, зокрема: відповідальний за зміст і ведення Національного реєстру і історичних місць; стверджує пам'яткоохоронні програми; розподіляє фінанси (субсидії) [9]. Будучи провідним національним керуючим федеральних земель, дикої природи та історичних місць Америки, міністерство внутрішніх справ США несе відповідальність за збереження і збереження цієї спадщини на благо нинішнього і майбутніх поколінь. Департаменту доручено зберігати, розуміти і демонструвати природну і культурну спадщину країни, що допомагає зміцнити їх самобутність, різноманітність і економіку. Внутрішні органи керують законами, щоб запобігти руйнуванню і розграбуванню археологічних ресурсів, і сприяти ідентифікації та репатріації певних культурних предметів, важливих для індіанських племен [32].

2. Служба національних парків (National Park Service), створена в 1916 році президентом Вільсоном. Сьогодні Служба знаходиться в складі міністерства і виконує велику частину його повноважень щодо культурного спадщини, здійснює взаємодію з Національним фондом США по охороні спадщини, органами охорони культурної спадщини штатів і місцевими органами охорони культурної спадщини. Служба займається збором інформації про пам'ятники природної і культурної спадщини країни, включаючи національні монументи, національні заповідники, національні рекреаційні зони та національні історичні місця [9]. Більше половини території системи національних парків зберігають історичні місця і нагадують людям, про події і заходи, важливі в історії країни. Вони варіюються від археологічних пам'яток, пов'язаних з доісторичними індіанськими цивілізаціями, до місць, пов'язаних з життям сучасних американців [40].

3. Консультативна рада по питань охорони культурної спадщини (Advisory Council on Historic Preservation) – незалежне федеральне відомство уряду США, що

не входить до складу жодного з міністерств, організоване Національним законом «Про охорону культурної спадщини» в 1966 р. з метою консультування президента і Конгресу США. Склад Консультативної ради затверджується президентом і включає в себе: голову (вибирається з широких кіл громадськості); міністра внутрішніх справ; архітектора при Капітолії; міністра сільського господарства; одного губернатора; одного мера; чотирьох керівників інших федеральних відомств, чия діяльність пов'язана з питаннями збереження нерухомого спадщини; директора Національного фонду США з охорони культурної спадщини; чотирьох експертів з галузі охорони культурної спадщини, компетентних в архітектурі, археології, історії; трьох членів з широких кіл громадськості [9].

4. Національний фонд США з охорони культурної спадщини (US National Trust for Historic Preservation) - приватна некомерційна організація, створена Конгресом США в 1949 р. з метою активного залучення широкого кола людей до охорони культурного спадщини. Основні напрямки діяльності Фонду: реалізація освітніх ініціатив з метою пропаганди і активного публічного захисту культурної спадщини; створення і пошук ресурсів для збереження і ревіталізації різноманітних американських історичних місць; організація національних пам'яткоохоронних конференцій; управління пам'яткоохоронними програмами; проведення моніторингу списку національних скарбів, які знаходяться під загрозою; ведення науково – дослідної діяльності.

Фінансова підтримка організації проводиться за рахунок членських внесків, пожертвувань, грантів, субсидій від федеральних органів. При Фонді працює наглядова рада, в склад якої входять в серед інших: міністр юстиції і, міністр внутрішніх справ, директор Національної галереї мистецтв.

5. Органи охорони культурної спадщини штатів разом з консультативними радами при них, були створені на підставі Закону «Про охорону культурної спадщини» 1966 р. з метою: розгляду номінації в Національний реєстр з усього штату; розподілу федеральних грантів серед муніципальної влади, приватних осіб і громадських організацій, додаючи до них власні субсидії; ведення програм по збереженню спадщини на рівні штату.

6. Місцеві органи охорони культурного спадщини мають високий ступінь автономності, займаючись пам'ятками місцевого значення, наділяючи самостійно вказаним статусом, незалежно від Національного реєстру історичних місць у той час як федеральний і штатний уряд здійснює тільки моральне і матеріальне заохочення збереження пам'яток, але не реалізує безпосередній контроль за станом об'єктів, в муніципалітети делеговані права регулювати і контролювати використання пам'яток.

7. Місцеві громадські неприбуткові (Non - profit) організації - це приклад важливості приватної громадянської ініціативи, що йде знизу. Вони складаються з захисників культурної спадщини, професіоналів і волонтерів, спираються на неурядову фінансову підтримку, стояли біля витоків руху в захист культурної спадщини США [9].

У *Великобританії* підходи до охорони культурної спадщини мають істотні регіональні відмінності, зафіксовані в рамках існуючих законодавчих систем для Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії. Відносно охоронюваних територій найбільш істотні відмінності між Англією та Шотландією. Англія. Відповідальність за культурну спадщину в Англії лежить на Міністерстві культури, засобів масової інформації та спорту (DCMS). Нещодавно він призначив головного наукового радника і Науково-дослідний консультативний комітет з наукових і технологічних досліджень, з якими DCMS повинна брати участь у виконанні своїх повноважень. Культура - це окрема відповідальність в Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії. DCMS «вважає, що вона більш ефективна для прийняття рішень про те, які навички і ресурси в області збереження або ІТ потрібні для делегування експертам в органах, які вона спонсує, і

в більш широкому культурному секторі». DCMS спонує широкий спектр невідомий державних органів (NDPB). Найбільшим є «Англійська спадщина», яка відповідає за збереження історичного середовища, в тому числі історичної морського середовища, археології та пейзажі в Англії. DCMS також спонує Національні музеї та галереї (NMG) [53].

«Історична Англія» є виконавчим позавідомчий державний орган з британського уряду під егідою департаменту по справах культури, ЗМІ і спорту (DCMS). У його завдання входить захист історичного середовища Англії шляхом збереження і перерахування історичних будівель, стародавніх пам'яток і консультування центральних і місцевих органів влади. Зазначений позавідомчий державний орган був офіційно створений відповідно до Законом «Про національну спадщину» і діяв з квітня 1984 року по квітень 2015 року під назвою «Англійська спадщина». У 2015 році, після змін в структурі англійської спадщини, які перенесли охорону колекції національної спадщини в добровільний сектор в Фонді англійської спадщини, що залишився орган був перейменований в «Історичну Англію». Історична Англія має такі самі повноваження і доповнює роботу Natural England, яка спрямована на захист довкілля [53].

Уряд Шотландії має міністра культури, який займається культурними установами в Шотландії. «Історична Шотландія» є організацією, еквівалентній Шотландії «Англійської спадщини», і несе відповідальність за турботу про забудову історичного середовища в Шотландії і фінансує дослідження в області знаходження спадщини та археології. Ця робота виконується за допомогою поєднання внутрішніх досліджень, спільних дослідницьких програм і фінансування досліджень. «Історичне середовище Шотландія» (HES0) є виконавчим невідомий державним органом, відповідальним за розслідування, турботу і пропаганду історичного середовища Шотландії. HES була утворена в 2015 році в результаті злиття державного агентства Historic Scotland з Королівською комісією по древнім і історичним пам'яткам Шотландії (RCAHMS). Серед інших обов'язків, «Історичне середовище Шотландія» підтримує більше 300 об'єктів державного значення, включаючи Единбургський палац, Скара-Бре і Форт-Джордж. Обов'язки HES раніше були розділені між «Історичною Шотландією», урядовим агентством, відповідальним за об'єкти національного значення, і Королівської комісією по древнім і історичним пам'яткам Шотландії (RCAHMS), яка збирала і керувала записами про історичному середовищі Шотландії. Canmore - це онлайн база даних, яка підтримується Historic Environment Scotland з 2015 року. Раніше вона підтримувалася Королівської комісією по древнім і історичним пам'яткам Шотландії [53].

В Уельсі ситуація схожа на ситуацію в Шотландії. Міністр уряду Уельсу по житловому будівництву, регенерації та спадщині курирує культуру, спадщину, мову і спорт в Уельсі. Cadw є історичним підрозділом уряду Асамблеї Уельсу, які відповідають за захист і доступ. Королівська комісія по древнім і історичним пам'яткам Уельсу веде облік, досліджує і інтерпретує історичне середовище і веде колекцію національного архіву; Національний архів пам'яток Уельсу (NMRW) - найменша з трьох національних колекцій для Уельсу; інші - Національна бібліотека Уельсу і Amgueddfa Cymru - Національний музей Уельсу. Всі троє є органами, які спонсорує урядом Уельсу; Cadw є спонсорським відділом для Королівської комісії та СуМАЛ, підрозділом уряду Асамблеї Уельсу по бібліотеках. Представники громадськості можуть стати членами Cadw, щоб отримати привілеї членства [53].

Північна Ірландія управляється на щоденній основі автономною адміністрацією, контрольованої регіональними зборами, розташованим в будівлях парламенту в Стормонт. Згідно з цією домовленістю, нагляд за культурною спадщиною є обов'язком двох міністерств. Департамент культури, мистецтва і дозвілля здійснює нагляд за рухомою спадщиною, перш за все через музейну службу

«Національні музеї Північної Ірландії». Це має пряму відповідальність за п'ять основних об'єктів, розташованих за адресою: Музей Ольстера, Музей народного і транспортного Ольстера, Американський народний парк Ольстера, Музей округу Арма. На відміну від рухомої культурної спадщини, нерухома культурна спадщина входить в компетенцію Відділу нерухомої культурної спадщини Агентства з охорони навколишнього середовища Північної Ірландії (NIEA), яке в свою чергу входить до складу Департаменту навколишнього середовища. Елемент захисту NIEA відшкодовується за рахунок контролю над процесом внесення в список будівель і пам'яток, включаючи моніторинг дотримання та забезпечення виконання дій, пов'язаних з будь-яким порушенням позначення. Два публічно призначених статутних консультативних ради стежать за цими діями разом із загальною стратегією підрозділу. Це Рада з історичним будівлям (HBC) і Рада з історичним пам'яткам (HMC). На підтримку своєї юридичної ролі NIEA надає консультації по будівлях через «керівництва власників», керівництво по обслуговуванню історичних споруд і технічні примітки [53].

Підтримка для збереження здійснюється через його Команду по збереженню, через угоди про управління та грантову допомогу. У це входить пряма відповідальність за управління державними структурами, в тому числі державними пам'ятками, і за допомогою цього NIEA прагне безпосередньо просувати передову практику в області технічного обслуговування і консервації. Ці послуги базуються на зборі інформації та управлінні нею, наприклад, за допомогою Записів про місця, пам'ятники і Створеної культурної спадщини в Реєстрі ризиків [53]. В Ірландії Департамент культури, є відділенням від уряду Ірландії. Місія департаменту полягає в просуванні та розвитку мистецтва, культури і спадщини Ірландії; просувати використання ірландської мови і сприяти сталому регіональному та сільського розвитку, включаючи розвиток Гельтахта і островів. Його очолює міністр культури, спадщини та гаельтахта, якому допомагає один державний міністр [39].

При виконанні свого мандата департамент виконує різні функції, в тому числі: розробка і оцінка політики і структур для заохочення практики і визнання творчого та інтерпретаційного мистецтва і для заохочення розвитку ірландської кіноіндустрії надання можливості національним культурним установам зберігати і захищати культурну спадщину і культурні цінності Ірландії, захист археологічної спадщини та ведення археологічної служби Ірландії, ведення Національної інвентаризації архітектурної спадщини і рекомендації з охорони будівель, регіонального значення, і створення умов, що дозволяють національним закладам культури процвітати за рахунок надання фінансових ресурсів і відповідних політичних рамок. Департамент відповідає за фінансування важливих ірландських культурних установ, таких як: Національна галерея Ірландії; Національна бібліотека Ірландії; Національний музей Ірландії і такі організації, як: Рада з мистецтва Ірландії (яка також виступає в якості «Культурної контактної особи» для доступу до фінансування культурної програми ЄС); Культура Ірландії; Рада у спадок; Служба національних парків і дикої природи [26].

Китай був одним з найважливіших напрямків цивілізації в стародавньому світі. Однак через незаконні розкопки і незаконного обороту артефактів, через неконтрольований розвиток міст і індустріалізації, через забруднення навколишнього середовища і надмірного тиску з боку туризму, значна частина культурної спадщини Китаю втрачена, а набагато більшому загрожує небезпека. В деякій мірі втрата об'єктів культурної спадщини залишила місцеву культуру в Китаї без контексту, а глобально значущі об'єкти - без цілісності [41]. Державне Управління з охорони пам'яток культури *Китаю* є найвищим органом країни щодо охорони і вивчення культурно-історичних пам'яток. У Шанхаї, Шаньсі, в місті Нанькін, в Дуньхуане провінції Ганьсу, в Хубей та інших провінціях, де безліч археологічних пам'яток і

пам'яток старовини, працюють підрозділи науково-технічного відомства, який спеціалізується на охороні пам'яток культури країни.

За останні роки китайський уряд, підписавши ряд Міжнародних конвенцій з охорони історичних пам'яток, активно співпрацює з міжнародними організаціями та зарубіжними країнами в галузі охорони пам'яток культури. У переважній більшості провінцій і міст Китаю розроблений ряд положень про охорону пам'яток культури місцевого значення. Підрозділ по захисту культурних реліквій - це збірна назва «нерухомих культурних реліквій», які материкова частина Китаю визначила в якості об'єкта захисту, а також області, в яких охороняється саме підрозділ по захисту культурних цінностей та прилеглі території. «Відділ захисту культурних цінностей» підрозділяється на три рівні: національні підрозділи по захисту основних культурних реліквій, провінційні підрозділи по захисту культурних реліквій і міські / повітові підрозділи по захисту культурних реліквій. Підрозділи по захисту культурних реліквій у відповідності зі своїми рівнями розмежовують обсяг захисту з боку Державної ради, уряду провінції і уряду на рівні муніципалітетів / округів, встановлюють знаки та інструкції щодо захисту культурних реліквій, встановлюють записи і створюють спеціальні агентства або спеціальний персонал для управління.

У Румунії Міністерство культури здійснює діяльність по захисту, збереженню, відновленню та вилученню вигоди з культурної спадщини, надаючи спеціалізовані консультації та впроваджуючи їх в цій галузі [27].

Дирекція культурної спадщини координує конкретні заходи в області культурної спадщини шляхом безпосереднього співробітництва з Інститутом національної спадщини, районними управліннями культури, відповідно муніципалітетом Бухареста і підвідомчими музейними установами. Саме цей департамент забезпечує методологічне керівництво, затвердження правил організації та функціонування, дотримання процедур і затвердження спеціалізованими комісіями конкретних документів про культурну спадщину. Сфери діяльності: археологія (місця, залишки, мобільні об'єкти, виявлені в результаті спеціальних або випадкових археологічних досліджень); будинки / об'єкти культурної спадщини (пам'ятники, ансамблі, об'єкти); мобільна спадщина (музеї, архіви, колекції і т. і.); матеріальна / нематеріальна спадщина (ремесла, ігри, ритуали, форми словесного вираження і т. і.). Загальні завдання: пропонує, розробляє, обґрунтовує або, в залежності від обставин, затверджує проекти нормативних актів, відповідно до закону, для області компетенції; формулює пропозиції і коментарі по проектам нормативних актів, ініційованих іншими органами, предметів яких також застосовується до області культурної спадщини; аналізує і розробляє відповіді на запити, петиції або звернення, в залежності від обставин; надає спеціалізовані консультації в галузі охорони національної культурної спадщини; співпрацює з установами, що діють в області національної культурної спадщини, підпорядкованими Міністерству культури, з метою розробки культурних програм і проектів по захисту культурної спадщини; пропонує повідомляти компетентні органи про застосування та вжиття заходів щодо захисту культурної спадщини відповідно до закону; пропонує спільні проекти і програми зі спеціалізованими установами, органами або організаціями з-за кордону; стверджує або допрацьовує, в залежності від обставин, правила організації та функціонування державних установ, підпорядкованих міністерству, відповідальному за захист культурної спадщини; забезпечує розробку та затвердження проектів положень про організацію та функціонування спеціалізованих комісій з культурної спадщини, які були організовані на рівні міністерства або на місцевому рівні, відповідно до закону; забезпечує розробку та затвердження проектів положень про організацію та функціонування спеціалізованих комісій з культурної спадщини, які були організовані на рівні міністерства або на місцевому рівні, відповідно до закону; оцінює і пропонує, у

співпраці з Економічним управлінням, для бюджету Міністерства культури суми, призначені для здійснення переважного права на придбання пам'яток і товарів історичної групи, що належать до національного культурного надбання, відповідно до закону; пропонує включити історичні пам'ятники в Список всесвітньої культурної і природної спадщини, а також до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [27].

Національна рада з спадщини *Польщі* є державним агентством, яке збирає і поширює інформацію про спадщину, встановлює стандарти його охорони та збереження і прагне підвищити громадську обізнаність про культурну спадщину Польщі, щоб зберегти його для майбутніх поколінь відповідно до стратегії сталого розвитку. Рада з національної спадщини Польщі є установою культури, заснованою міністром культури і національної спадщини. Його нинішня структура була сформована в 2007 році. Основне завдання Ради з національної культурної спадщини Польщі полягає в тому, щоб реалізувати державну політику щодо охорони культурної спадщини і його нагляду шляхом забезпечення найкращих і найбільш всебічних умов для його збереження для майбутніх поколінь. Діяльність Ради включає, зокрема: документування культурної спадщини шляхом реєстрації історичних пам'яток - їх цінностей і стану, в якому вони знаходяться; архівування документальних ресурсів, що відносяться до охорони історичних пам'яток; формування правил охорони історичних пам'яток шляхом визнання загроз і розробки стандартів поведінки, а також впровадження стандартів для консерваційних робіт; виховання і пропаганда культурної спадщини, що означає популяризацію знань про історичні пам'ятники і формування соціальних умов, що забезпечують їх ефективний захист.

При виконанні завдань, перерахованих вище, Правління веде Національний реєстр історичних пам'яток, формує цифрові інформаційні ресурси про матеріальну культурну спадщину і встановлює нові методи для наукової документації та дослідження пам'яток. Спеціалісти Ради також проводять перевірку реєстру пам'яток, щоб документація повністю відповідала дійсності.

Експерти Ради готують керівні принципи щодо збереження найбільш цінних історичних пам'яток, які знаходяться під загрозою зникнення, а також висловлювання і думки експертів щодо охорони історичних об'єктів, необхідні Генеральним інспектором пам'ятників. Вони також контролюють процес виключення з реєстру пам'ятників, які втратили свою цінність або більше не існують, а також займаються процедурами оскарження, що стосуються охорони археологічних пам'яток. Крім того, Рада надає підтримку місцевим інспекторам пам'ятників в нагляді за процесом археологічних рятувальних досліджень, що проводяться на місці будівництва автомагістралей і швидкісних доріг. Рада також розвиває тісне співробітництво з поліцією і аналогічними службами з метою запобігання злочинам проти історичних пам'яток.

Правління створює основи для доктрини консерваторії, розробляє і впроваджує єдину систему охорони і документування культурної спадщини, а також методологічні стандарти дослідження, документування і охорони пам'ятників. Воно контролює стан збереження культурної спадщини та оцінює загрози для пам'ятників. Воно контролює підготовку періодичних звітів про польських об'єктах і об'єктах, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Воно координує порядок подачі заявок на висунення Президентом Польщі конкретних об'єктів і об'єктів в якості Пам'ятників історії. Комітет стурбований широко поширеним соціальним утворенням і проводить тренінги для установ та окремих осіб, що займаються захистом культурної спадщини. Програма навчання охоплює дослідження, охорону, збереження і адміністрування пам'ятників. Воно також є співавтором аспірантури з управління археологічним спадщиною і планує запустити іншу.

Важливим напрямком діяльності Ради є координація Днів Європейської Спадщини та організація Міжнародного дня пам'яток і місць. Піклуючись про культурне виховання найменших, Правління організує в рамках програми EHD конкурси в області традицій та історії для дітей та молоді. Рада також просуває волонтерські роботи з порятунку пам'яток. Рада готує виставки і публікує ряд періодичних видань. Регулярно виходить наступне: щоквартальний «Ochrona Zabytków», щорічний «Muzealnictwo», інформаційний бюлетень «Kurier Konserwatorski» і, незабаром, серія «Studia i Materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków - Monument». Крім згаданих назв, Рада також готує інші публікації про національну спадщину. Доступ до спеціалізованих ресурсів Ради - бібліотеці, архіву документації консерваторії і фотоархіву - відкритий для всіх бажаючих. Рада також веде телефонний і адресний довідник польських музеїв, який доступний онлайн, і збирає інформацію про передовий практиці в цих установах.

Крім того, Рада керує програмою міністра культури і національної спадщини, яка підтримує проекти з оцифровування пам'яток і музейних об'єктів. Цілі і завдання Ради реалізуються як в його штаб-квартирі у Варшаві, так і в регіональних радах, які розташовані у всіх воєводствах. Рада співпрацює з державною адміністрацією, місцевими органами влади, неурядовими організаціями, національними, зарубіжними і міжнародними культурними установами, дослідницькими центрами, церквами і релігійними об'єднаннями, а також власниками і користувачами історичних пам'яток. Правління також присутній на міжнародному форумі, співпрацюючи з аналогічними установами в інших європейських країнах, а також з міжнародними організаціями та мережами, метою яких є пропаганда найвищих стандартів управління культурою [36].

У Японії Агентство у справах культури є спеціальним органом японського міністерства освіти, культури, спорту, науки і технології (МПКСНТ). Він був створений в 1968 році для просування японського мистецтва і культури.

Відділ захисту культурних цінностей був спочатку створений для спостереження за реставрацією після Другої світової війни. Станом на квітень 2017 року в його відомстві були за тисячу сімсот вісімдесят чотири історичні пам'ятки, в тому числі стародавні столиці Асука, Хейокё і Фудзівара, 402 мальовничих місця і 1024 національних пам'ятників, а також за таку місцеву фауну, як ібіс і лелеки. Крім того, близько 13 500 предметів мали меншу позначення важливих культурних цінностей, при цьому найбільшу частку становили образотворче та декоративно-прикладне мистецтво, причому більше 10 000 були позначені таким чином.

Уряд захищає об'єкти захоронення, з яких було виявлено близько 300 000. Протягом 1980-х років багато важливих доісторичних та історичних місць були досліджені археологічними інститутами, які фінансувало агентство, в результаті чого в 1989 році було проведено близько 2000 розкопок. Величезна кількість розкопаних матеріалів пролило нове світло на спірний період формування японської держави.

Поправка 1975 року до Закону про захист культурних цінностей 1897 року дозволила Агентству з культурних питань визначати традиційні райони та будинки в міських центрах для збереження. Час від часу в реєстр агентства додаються різні традиційні художні навички, що знаходяться під загрозою зникнення, такі як включення в 1989 році свого роду древньої ляльки.

Одна з найважливіших функцій Відділу по захисту культурних цінностей полягає в збереженні традиційного декоративно-прикладного мистецтва і виконавських видів мистецтва за допомогою їх живих зразків. Окремі артисти і групи, такі як танцювальна трупа або гончарна село, позначаються як *mukei bunkazai* (нематеріальні культурні цінності) в знак визнання їх майстерності. Основні представники традиційних мистецтв були позначені як Нинг Кокухо (живі національні скарби).

Узагальнення результатів проведеного дослідження дало можливість викоремити основні суб'єкти публічного управління та їх роль у збереженні пам'яток культурної спадщини (табл. 5.5).

Таблиці 5.5

Роль суб'єктів публічного адміністрування у збереженні пам'яток культурної спадщини

Країна	Суб'єкти	Роль у збереженні культурної спадщини
<i>Франція</i>	Міністерства культури і комунікації	охорона культурної спадщини проводить дослідження; встановлює загальні правила
	Регіональні і департаментські представництва	реалізують під керівництвом префектів регіонів і департаментів культурну політику
<i>США</i>	Міністерство внутрішніх справ США	реалізація державної політики в сфері, відповідальний за зміст і ведення Національного реєстру і історичних місць; стверджує пам'яткоохоронні програми; розподіляє фінанси (субсидії)
	Служба національних парків	збір інформації про пам'ятники природної і культурної спадщини
	Консультативна рада по питань охорони культурної спадщини	здійснює консультування президента і Конгресу США
	Органи охорони культурної спадщини штатів разом з консультативними радами при них	розгляд номінацій в Національний; розподіл федеральних грантів серед муніципальної влади, приватних осіб і громадських організацій; ведення програм по збереженню спадщини на рівні штату
	Місцеві органи охорони культурного спадщини	делеговані права регулювати і контролювати використання пам'яток
<i>Великобританія</i>	Міністерстві культури, засобів масової інформації та спорту	несе відповідальність за культурну спадщину в Англії
	«Історична Англія»	захист історичного середовища Англії
	«Історична Шотландія»	несе відповідальність за забудову історичного середовища в Шотландії і
	«Історичне середовище Шотландія»	відповідальним за розслідування, турботу і пропаганду історичного середовища Шотландії
	Королівська комісія по древнім і історичним пам'яткам Уельсу	веде облік, досліджує і інтерпретує історичне середовище
	Відділу нерухомої культурної спадщини Агентства з охорони навколишнього середовища Північної Ірландії	надає консультації по будівлях через «керівництва власників»
<i>Ірландія</i>	Департамент культури	розвиток мистецтва, культури і охорони культурної спадщини Ірландії
<i>Китай</i>	Державне Управління з охорони пам'ятників культури Китаю	охорона і вивчення культурно-історичних пам'яток

	«Відділ захисту культурних цінностей» підрозділяється на три рівні: національні підрозділи по захисту основних культурних реліквій, провінційні підрозділи по захисту культурних реліквій і міські	встановлює знаки та інструкції щодо захисту культурних реліквій, встановлюють записи і створюють спеціальні агентства або спеціальний персонал для управління
Румунія	Міністерство культури	діяльність по захисту, збереженню, відновленню та вилученню вигоди з культурної спадщини, надаючи спеціалізовані консультації та впроваджуючи їх в цій галузі
	Дирекція культурної спадщини	цей департамент забезпечує методологічне керівництво, затвердження правил організації та функціонування, дотримання процедур і затвердження спеціалізованими комісіями конкретних документів про культурну спадщину
Польща	Національна рада з спадщини	встановлює стандарти його охорони та збереження і прагне підвищити громадську обізнаність про культурну спадщину Польщі, щоб зберегти його для майбутніх поколінь відповідно до стратегії сталого розвитку
Японія	міністерства освіти, культури, спорту, науки і технології	
	Агентство у справах культури	визначати традиційні райони та будинки в міських центрах для збереження
	Відділ захисту культурних цінностей	збереженні традиційного декоративно-прикладного мистецтва і виконавських видів мистецтва за допомогою їх живих зразків

5.5. Неурядові організації як суб'єкти публічного управління у збереженні пам'яток культурної спадщини

Роль неурядових організацій у питаннях щодо збереження пам'яток культурної спадщини з кожним роком стає більш вагомим, в багатьох країнах першими на захист пам'яток стають саме ці організації. Оскільки деякі неурядові організації мають краще ресурсне забезпечення, завдяки цьому можуть залучати спеціалістів світових рівнів для вирішення тих чи інших питань, проводити детальні наукові дослідження та розслідування. Саме тому партнерство між органами публічного управління та неурядовими організаціями це важливий крок до розвитку пам'яткоохоронного законодавства та удосконалення пам'яткоохоронних систем країн світу.

У США служба національних парків випускає періодичне видання «Федеральні закони охорони культурної спадщини». В доповнення, Службою відпрацьовується і видається безліч детально вписаних документів, які містять постанови, роз'яснення і рекомендації про застосуванні правил і норм федеральних законів, реалізації їх положень на практиці для зручності використання законодавства не тільки органами

влади, але і науковими спільнотами, громадськими і приватними організаціями, простими громадянами.

Неурядова організація *Великобританії* «Історична Англія» успадкувала Історичний архів Англії від старої англійської спадщини, а також проекти, пов'язані з архівом, таким як Британія зверху, в рамках якого архів працював з Королівської комісією з древніх і історичних пам'яток Уельсу і Королівської комісією по древньому. і Історичні пам'ятки Шотландії для оцифрування, каталогізації та розміщення в мережі 96 000 найстаріших зображень аерофільму. В архіві також зберігаються різні національно значимі колекції і результати більш старих проектів, таких як робота Національного Будинку Рекордів, пізніше поглиненого Королівської комісією з історичних пам'яток Англії і зображень Англії. Проект, метою якого було створення вільно доступної онлайн-бази даних 370 000 перерахованих об'єктів нерухомості в Англії на момент часу на рубежі тисячоліть.

Національні колекції *Шотландії* зберігаються в Національних музеях, галереях, бібліотеці та архівах Шотландії. У кожному з них є власні консерваційні приміщення, в той час як в Національних музеях Шотландії є науково-дослідні установи, що застосовуються для кращого розуміння колекцій артефактів і природної історії [53]. Музеї Галереї Шотландія є членською організацією, що пропонує підтримку музеям і галереям по всій Шотландії. Це включає в себе управління Схемою визнання уряду Шотландії, мета якої полягає в тому, щоб відзначати, рекламувати і інвестувати в національно значимі музейні та галерейні колекції навколо Шотландії, що знаходяться поза національними установами.

Інститут консервації, ведуча група професійних консерваторів, вчених і реставраторів *Великобританії*, також визнає унікальне культурне минуле Шотландії завдяки створенню ICON Scotland Group [53].

У *Північній Ірландії* музей округу Арма є науково-дослідним центром з особливими освітніми повноваженнями, розташованим в комплексі Odyssey в Белфасті. Виділений дослідний персонал і об'єкти пов'язані з музеями і віддані як збереженню, так і кращому розумінню своїх колекцій. Крім того, уряд сприяє підтримці не централізовано фінансуються музеїв через Раду музеїв Північної Ірландії [53]. Поряд з діяльністю за призначенням, захисту та просуванню, Відділ вбудованої культурної спадщини Агентства з охорони навколишнього середовища Північної Ірландії (NIEA) має історію грантової допомоги, управління і безпосередньої участі в дослідженнях в галузі збереження забудованого спадщини. Це включає в себе роботу в якості консультанта по проектам і мереж, які фінансуються Дослідницькими радами Великобританії, включаючи поточне дослідження потенційних впливів зміни клімату на камінь. Одним з важливих результатів цієї ролі є перша всеосяжна онлайн-база даних про внесений до списку кам'яної культурної спадщини для будь-якого регіону в Великобританії. Це інноваційне співробітництво між урядом, промисловістю і вищою освітою пов'язує структури з матеріалами для історичних кар'єрів для оцінки вихідного стану. Однак, що найбільш важливо, він прагне інформувати процес прийняття рішень щодо майбутніх заходів по збереженню з боку власників культурної спадщини і тих, хто зобов'язаний дбати про них [53].

У *Ірландії* неурядова організація ICRI сприяє збереженню та відновленню культурної спадщини Ірландії. Місія ICRI полягає в сприянні збереженню і відновленню культурної спадщини Ірландії. Члени зазначеної організації можуть надати професійні консультації та підтримку широкої громадськості, музейним фахівцям і місцевим групам культурної спадщини з приводу того, як краще за все дбати про свої колекції або артефакти. Вони запроваджують практику збереження історичного та художнього матеріалу відповідно до міжнародних стандартів. Їх Кодекс поведінки займає центральне місце в роботі інституту. Кодекс направляє

реставратора в етичну практику професії. Члени ICRI зобов'язані дотримуватися його принципу і практики. Вони є активним і поінформованим голосом в розвитку культурної політики в Ірландії. За рахунок збереження культурного та мистецького доробку Ірландії їх члени вносять значний вклад в якість життя народу Ірландії. Вони прагнуть поліпшити інформованість громадськості й розуміння необхідності збереження та забезпечити форум для тих, хто професійно займається збереженням Ірландії і техногенного спадщини. Фінансова підтримка Ради Спадщини допомагає ICRI забезпечити професійну акредитацію, навчальні семінари та гранти CPD для членів і більш широкої спільноти культурної спадщини. Фінансування також підтримує проведення раз в два роки конференції «Діяльність по збереженню культурної спадщини в Ірландії». ICRI допомагає Раді підтримувати культурну спадщину, підтримуючи Програму музейних стандартів для Ірландії (MSPI). Вони надають замовлені семінари по догляду за колекціями для учасників MSPI, щоб забезпечити найкращу практику по догляду за культурною спадщиною Ірландії [34].

Національний архів зберігає записи про сучасний розвиток ірландської держави, які документують його історичну еволюцію і створення ірландської національної ідентичності. Він забезпечує збереження документів, що відносяться до Ірландії, які вимагають збереження в якості архівів, і зобов'язується вжити відповідних заходів для публічного доступу до архівів. Фонди архіву відносяться до всіх частин Ірландії і володіють величезним дослідним потенціалом, оскільки вони надають важливий першоджерело матеріалу для людей, які прагнуть зрозуміти політичні, економічні та соціальні сили, які сформували Ірландію. Записи також дозволяють вивчати державну політику і заохочувати більш широке використання архівної спадщини широкою публікою, доступ до якого можна отримати через читальний зал на місці [34].

Проект «Атлас ірландських історичних міст» (ІНТА) описує топографічний розвиток ряду ірландських міст, як великих, так і малих. Кожне місто публікується окремо як папка, що містить безцінну серію карт, що стосуються міста, доповнену докладним текстовим розділом, що описує історичну еволюцію і розвиток цього місця. Це важливий інструмент для будь-якого, хто займається вивченням місцевої історії або архітектурного розвитку міст Ірландії. Керовані Королівської ірландської академією (RIA) в рамках загальноєвропейського проекту, дослідження ІНТА випускаються у вигляді красивої друкованої серії, яку можна придбати безпосередньо в RIA і в більшості хороших книгарень. Проект оцифрування також поступово робить дослідження доступними в Інтернеті [34].

Бібліотека карт Глюксмана, Трініті-коледж, Дублін. Бібліотека карт містить понад півмільйона карт і атласів, що робить її найбільшою колекцією друкованих карт в Ірландії. В якості одного з відділів спадщини бібліотеки, він зберігає рідкісні старі матеріали, а також сучасне картографування. Колекції особливо сильні на картах Ірландії і Великобританії, включаючи серію «Обстріл артилерії», але вони також охоплюють охоплення Європи, Африки та решти світу в менш докладних масштабах. Бібліотека карт доступна студентам і співробітникам Трініті-коледжу Дубліна, які хочуть ознайомитися з картографічними матеріалами. Запрошені читачі можуть ознайомитися з картами, яких немає в інших місцях в Дубліні, але вони повинні зв'язатися з бібліотекою, щоб домовитися про зустріч. Карти зазвичай можуть бути отримані і підготовлені до їхнього візиту.

Університетський коледж Дублінської бібліотеки. Бібліотека UCD зберігає безліч карт Ірландії та інших частин світу. Особливо корисним ресурсом є його електронна оцифрована колекція історичних карт, яка включає в себе розділ «Історичні карти Дубліна» в надзвичайно високому дозволі. Це включає в себе карти збройового зйомок Дубліна з 1830-х і 1840-х років, які неоціненні як для цілей

порівняння, так і для поглибленого дослідження. Картографічне управління Ірландії 19- століття Історичні карти для всієї країни також доступні [34].

У Франції навчання науці про культурну спадщину, її збереження і реставрацію, викладання в області консервації-реставрації та в науці, яка застосовується до консервації, проводиться установами, що перебувають у віданні Міністерства культури і зв'язку, а також університетами, керованими Міністерством досліджень. В області консервації - реставрації, за винятком майстрів реставраційної консервації, пропонуваніх Університетом Парижа, викладання ведеться в основному в школах Міністерства культури і комунікації, на рівні майстрів (Institut National du Patrimoine) або еквівалент (écoles). від beaux-arts de Tour et d'Avignon) до доктора філософії, наданого архітектурними школами. Що стосується університетів, то деякі з них пропонують навчання магістрів по збереженню спадщини і докторантів з предметів досліджень, пов'язаних з питаннями збереження спадщини. Професійне навчання також може бути запропоновано цими установами. Служби Міністерства культури і зв'язку (лабораторії, реставраційні майстерні) також проводять короткі тренінги з питань, пов'язаних з їх компетенцією: дослідження; профілактична консервація, консервація - реставрація. Ці тренінги, відкриті для всіх учасників культурної спадщини, дозволяють проводити останні дослідні роботи.

З 19 національних архітектурних шкіл Франції 9 (Вища національна школа архітектури Париж-Бельвіль; Національна вища школа архітектури Парижа-Ла-Вілетт; Вища національна школа архітектури Париж-Малакка; Вища національна школа архітектури Гренобля; Вища національна школа архітектури в Ліоні; Вища національна школа архітектури Марселя; Вища національна школа архітектури Монпельєр; Національна вища школа архітектури Нанта; Вища національна школа архітектури Тулузи) є членами акредитованих докторських програм і мають повноваження видавати докторську ступінь в галузі архітектури самостійно або в партнерстві з університетами. Ці школи проводять навчання за чотирма основними спеціальностями: археологічна спадщина і відновлення; матеріал і техніка; містобудування та територія; гуманітарні та соціальні науки.

Також є можливість для вивчення і дослідження на докторському рівні, за винятком областей архітектурної, міський та історичної захисту навколишнього середовища: Центр реконструкції та відновлення музеїв Франції (C2RMF); Лабораторія історичних пам'яток (LRMH); Центр міжрегіональної охорони і відновлення Патрімуа (CICRP); Паризький Університет 1 Пантеон - Сорбонна, UFR 03 Історія мистецтва та археології; Національний інститут патріотичних мистецтв, Департамент рестораторів.

Довгі курси по архітектурній консервації пам'яток культурної спадщини: Школа Шайо, Департамент міста архітектури і національної спадщини (Cité de l'Architecture et du Patrimoine); Школа архітектури Париж-Бельвіль; Школа архітектури Гренобля; Короткі курси по консервації-реставрації – загальні - Національний інститут патріотів - INP (Національний інститут культурної спадщини) [29].

Основна роль Національної бібліотеки Канади полягає в придбанні, збереженні та популяризації опублікованого спадщини канадців. Бібліотека вважає, що вона володіє найбільшою колекцією канадських публікацій в світі і, таким чином, є одним з найбільш важливих довідкових центрів по канадським дослідженням. Крім того, він грає роль в розвитку колекцій та документальних послуг по всій країні і в об'єднанні ресурсів канадських бібліотек. У Національній бібліотеці зберігається понад 19,5 мільйона публікацій, в тому числі книги, журнали, компакт-диски, мікрофільми, звукозапису, програмне забезпечення та електронні документи. Він набуває свої публікації головним чином за допомогою обов'язкового депонування, механізму, створеного відповідно до законом про Національній бібліотеці, згідно якому канадські видавці повинні надавати Бібліотеці дві копії кожної нової публікації (одну копію для

збереження і одну для послуг доступу). Колекції Національної бібліотеки вирости з 13,3 мільйона до 19,5 мільйона документів з 1991 року із середнім темпом зростання 3,5 відсотка в рік [47].

У *Великобританії* широкий спектр установ, що підтримують широкий спектр видів діяльності, прямо або побічно займається дослідженнями культурної спадщини, від університетів і дослідницьких установ до національних і регіональних музеїв і галерей, бібліотек і архівів. Незалежні організації, що займаються питаннями спадщини, підтримують дослідження, надаючи колекції, будівлі та об'єкти спадщини, доступні для досліджень, або для підвищення рівня знань, або для кращого пояснення проблеми або визначення рішень. Дослідження культурної спадщини визначається не тільки його матеріалами і збірками, але і якісними дослідженнями, що стосуються цінності і значення спадщини для різних аудиторій.

У *Ірландії* ірландський архітектурний архів збирає і зберігає матеріали будь-якого роду, що відносяться до архітектури острова Ірландія, і робить їх доступними для громадськості. Як сукупний матеріал, фонди Архіву є найбільше джерело інформації про будівлі Ірландії і тих, хто їх спроектував. Читальний зал архіву, розташований в спеціально відведених для цього приміщеннях на площі Мерріон 45, має бути відкритим і містить докладні фотографії тисяч будівель і вулиць в Дубліні і по всій Ірландії. В архіві зберігається понад 2,5 мільйона окремих архітектурних креслень і відповідних записів про будівлі та архітектури Ірландії, а також рукописи і велика довідкова бібліотека, яка містить оригінальні публікації, такі як «Ірландський будівельник» [34].

Dublin Civic Trust є незалежною благодійною організацією, яка займається виявленням, збереженням і інформуванням про архітектурній спадщині Дубліна. Як освітнього фонду ми просуваємо передовий досвід ремонту та консервації історичних будівель і міських пейзажів - включаючи виявлення та запис забудованого спадщини міста, розробку політики і навчання навичкам, а також здійснюємо цільове придбання і реконструкцію історичних будівель в якості демонстраційних проектів. Вони прагнуть до сталого розвитку міст, розуміючи, що творче нове втручання і адаптація існуючих будівель має важливе значення для еволюції історичних міст всюди. Статус Дубліна як історичної європейської столиці характеру і відмінностей - це ресурс величезної соціальної та економічної цінності, який до цих пір не отримав належного розвитку. Робота тресту спрямована на збереження і примноження цього побудованого активу на благо всіх, з прагненням до Дубліну як до живого історичного міста, який охоплює цю унікальну побудовану ідентичність. Трест був заснований в той час, коли в Ірландії не було правового захисту історичних будівель, а базовий огляд будівельного фонду Дубліна ще не проводився. З тих пір трест провів новаторські дослідження великих ділянок центральної частини міста, розробив політику збереження і поліпшення для окремих вулиць і районів і зіграв важливу роль в збереженні ряду стратегічних історичних будівель. Вони також провели значні дослідження історичних будівель по всій Ірландії в таких місцях, як Мейо і Кілкенні. Тепер, коли національне законодавство та процедури місцевих органів влади забезпечують законодавчий захист архітектурної спадщини Ірландії, Фонд зосередив свої зусилля на розробці передових методів ремонту і консервації будівель за допомогою ряду курсів, семінарів, публікацій і публічних конференцій.

Національний Інвентар Архітектурного Спадщини (Ніах) NIAN є державним органом, відповідальним за реєстрацію архітектурної спадщини Ірландії, чинним в рамках Департаменту мистецтв, спадщини, регіональних, сільських і гельських справ. Роль NIAN полягає в тому, щоб проводити архітектурні та історичні ландшафтні дослідження окремих графств по всій Ірландії і давати рекомендації міністру щодо спадщини для доповнень в Записи охоронюваних споруд. Обстеження NIAN

привласнює охоронний статус структурам, оскільки це є зарезервованої функцією місцевих органів влади.

Більшість ірландських обстежень в даний час завершені і завершуються докладними обстеженнями районів міста Дубліна (2017-2018 роки). Окремі будівлі, споруди, вулиці і історичні сади можна переглядати за допомогою онлайн бази даних «Будинки Ірландії». Огляди округів і міст також стали доступні завдяки ряду публікацій, доступних в більшості хороших книгарень [34].

Узагальнена інформація щодо неурядових організацій наведена у таблиці 5.6.

Таблиця 5.6

Неурядові організації як суб'єкти публічного управління у збереженні пам'яток культурної спадщини

Країна	Суб'єкти	Роль у збереженні культурної спадщини
Франція	Національне агентство досліджень	Дослідження в галузі збереження культурної спадщини
		підтримує зв'язки з міністерствами
США	Національний фонд США з охорони культурної спадщини	реалізація освітніх ініціатив з метою пропаганди і активного публічного захисту культурної спадщини
	Місцеві громадські неприбуткові (Non - profit) організації	складуються з захисників культурної спадщини, професіоналів і волонтерів, спираються на неурядову фінансову підтримку
Великобританія	Національні музеї	В кожному з них є власні консерваційні приміщення та науково-дослідні установи
	Інститут консервації	ведуча група професійних консерваторів, вчених і реставраторів Великобританії
	музей округу Арма	науково-дослідний цент з особливими освітніми повноваженнями
Ірландія	організація ICRI	сприяє збереженню та відновленню культурної спадщини
	Dublin Civic Trust	є незалежною благодійною організацією, яка займається виявленням, збереженням і інформуванням про архітектурній спадщині Дубліна
Канада	Національної бібліотеки Канади	придбання, збереженні та популяризації опублікованої спадщини канадців

5.6. Форми і методи діяльності суб'єктів публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини

Європейська стратегія культурної спадщини на XXI століття переслідує інклюзивний підхід і залучає не тільки місцеві, регіональні, національні та європейські державні органи, але також всі зацікавлені сторони у збереженні спадщини включаючи професіоналів, (міжнародні) неурядові організації, громадський сектор і цивільне суспільство. Все це сприяє гарному та дієвому управлінню у сфері охорони культурної спадщини. Засноване на партисипативному управлінні, включає, перш за все і місцеві рівні. Оскільки саме місцева влада має пряме відношення до своєї спадщини.

Належне управління - це концепція, яка надихає на проведення державної політики та на тих, хто займає державні посади та виконують свої завдання. Він включає в себе такі принципи, як етична поведінка, відповідальність, відкритість і участь в управлінні державними справами, стійкість і довгострокові бачення, розумне

і відповідальне використання державних коштів і т. д. «Управління на основі участі» використовується тут в якості ярлика для відкритості управління ним на щоденній основі. Саме тому на цьому рівні громадян слід заохочувати до підвищення ролі в реалізації цієї стратегії в контексті суспільних дій і в більш тісній співпраці з роботою, виконуваної професіоналами і зацікавленими державними установами.

Концепція культурної спадщини значно змінилася за останні десятиліття, і її позиція продовжує варіюватися в залежності від суспільства, в якому вона знаходиться. Звичайні підрозділи зникають і дають шлях до цілісного підходу: культурна спадщина, яке охоплює нематеріальний вимір, ноу-хау, відносини, пам'ятки архітектури нерозривно пов'язані з її контекстом і її природним та культурною середовищем. Нові відносини що виникають між культурною спадщиною і сучасною творчістю, дозволяючи розширити можливості для творчості і інновації у сфері охорони культурної спадщини.

Відповідно до Рамкової конвенції Фару визнання спадщини розглядається як загальна відповідальність: спадщина більше не обмежується тими елементами, які офіційно визнані національними пам'ятками. Владою охороняється спадщина, але тепер включає такі елементи, які місцеве населення і місцеві органи влади. Це розвиток вимагає нового, більш активної участі і більш спільних управлінських підходів. Тому підвищення обізнаності, дослідження і навчання дуже важливі. Навчання необхідно підтримувати і передавати європейські знання та навички, які самі по собі становлять форма спадщини, на якому можна отримати вигоду. Цей підхід повинен ґрунтуватися на діалозі між державою, громадянами і фахівцями, з метою взаємного збагачення.

Спадщина є визначальною рисою Європи, і з огляду на її унікальні багатства і різноманітності, вона є важливим фактором ідентичності і привабливості континенту. Це свідчить про політичні, культурні, художні, наукові, духовні, філософські та комерційні обміни, які сформували нашу європейську ідентичність. Таким чином, це призводить до кращого розуміння себе та інших [28].

У питанні збереження пам'яток культурної спадщини США проводить політику федерального уряду, у співпраці з іншими країнами та в партнерстві з місцевими органами влади, індіанськими племенами, а також приватними організаціями і приватні особи здійснюють заходи, включаючи фінансову і технічну допомогу, для створення умов, при яких сучасне суспільство та їх доісторичні й історичні ресурси можуть існувати в продуктивній гармонії і виконувати соціальні, економічні та інші вимоги нинішнього і майбутніх поколінь; забезпечують лідерство в збереженні доісторичних та історичних ресурсів США. Держави і міжнародне співтовариство націй і в управлінні національними програмами збереження у співпраці з державами, індіанськими племенами, корінними гавайцями і місцевими урядами; надають допомогу державним і місцевим органам влади, індіанським племенам і корінним гавайським організаціям і Національному фонду історичного збереження в Сполучених Штатах, щоб розширити і прискорити їх історичні програми і заходи щодо збереження [38].

Для збереження пам'яток культурної спадщини в законі про охорону культурної спадщини США передбачено створення Казначейства Сполучених Штатів та заснований Фонд збереження історичних пам'яток (далі іменованій «фонд»). У такий фонд повинні бути включено 24 400 000 дол. США за 1977 фінансовий рік, 100 000 000 дол. США за 1978 фінансовий рік, 100 000 000 дол. США за 1979 фінансовий рік, 150 000 000 дол. США за 1980 фінансовий рік, 150 000 000 дол. США за фінансовий рік 1981 і 150 000 000 дол. США за кожен фінансовий рік з 1982 по 1997 рік з надходжень належні і підлягають виплаті Сполученим Штатам відповідно до Закону про землі зовнішнього континентального шельфу (67 Ст. 462, 469) з поправками (43 USC 338) і / або відповідно до Закону від 4 червня 1920 г. (41

Ст. 813) з поправками (30 USC 191), незважаючи на будь-яке положення закону, такі надходження повинні бути зараховані на різні надходження Казначейства. Такі грошові кошти повинні використовуватися тільки для виконання наших цілей Закону про охорону культурної спадщини та мають бути доступні для витрат тільки тоді, коли вони будуть асигновані Конгресом. Будь-які невикористані кошти залишаються у фонді до тих пір, поки вони не будуть асигновані для зазначених цілей: за умови, що асигнування, вироблені відповідно до цього пункту, можуть здійснюватися без обмеження фінансового року [38].

З моменту свого створення Конгресом Фонд послів США зі збереження культури виділені гранти на підтримку більше 650 проектів по збереженню культурної спадщини в більш ніж 120 країн, що розвиваються. Це досягнення є внесок більше 26 млн. Дол. США в збереження культурної спадщини в усьому світі і демонструє глибину поваги Америки до культурної спадщини інших країн. У 2010 році послы США в більш ніж 80 країнах звернулися до Фонду послів за підтримкою в проведенні зустрічі. нагальні потреби збереження культурної спадщини. Серед тих, хто отримав гранти в 2010 році, було Управління Генеральних цінностей в Лівані для збереження громадських лазень 8-го століття в місті Омейядів Анjar; Державний музей мистецтв в Узбекистані по збереженню колекції Колипа (дерев'яний шрифт) в Ташкенті і Fundación Conservartecuador в Еквадорі для відновлення історичної будівлі в Секція Тодос-Сантос в Куенці, об'єкт всесвітньої спадщини. Також в 2010 році Фонд послів виділив п'ять великих грантів для проектів в Афганістані, Іраку, Монголії, Пакистан і Туреччина. Серед одержувачів були Фонд Ага Хана по культурі, Всесвітній фонд пам'ятників, Рада з мистецтва Монголії і Департамент археології і музеїв Пакистану.

Фонд послів США зі збереження культури допомагає підвищити його цінність як життєво важливий і визначальний елемент спільнот і націй і допомагає забезпечити його подальше використання та актуальність і сьогодні, і для майбутніх поколінь. Цей фонд засновано 106-м Конгресом (Публічне право 106-553) і управляється Центром культурної спадщини, Бюро у справах освіти та культури, Державний департамент США, Фонд послів США для збереження культурної спадщини підтримує збереження культурних об'єктів, культурних об'єктів і форм традиційної культурного життя в більш ніж 120 країнах, що розвиваються по всьому світу. При створенні фонду Конгрес відзначив, що «Збереження культури пропонує можливість показати особливе американське ставлення до інших країн, які є некомерційними, неполітичними і невійськовими. Беручи провідну роль в зусиллях по збереженню культурної спадщини, вони проявляють нашу повагу для інших культур, захищаючи їх традиції» [52].

У Великобританії ведеться державна реєстрація пам'яток культури (в тому серед них - пам'яток садово-паркового мистецтва), в рамках якої для Англії (з Уельсом), Шотландії та Північної Ірландії складені державні списки історичних парків і садів. Територіальна охорона такого роду об'єктів, що передбачає створення охоронюваних територій, надана місцевим властям (на рівні графств і метрополітенських графств або більш дрібних територіально-адміністративних одиниць). Внаслідок цього роль державного (коронного) управління в охороні та використанні об'єктів культурної спадщини не є визначальною - основне значення мають громадські організації та місцева влада. Загальновідомий внесок приватної власності і приватних вкладень в систему спадщини Великобританії, управління якими здійснює громадська організація - Національний траст - найбільший власник історичних садів і парків, сіл, маєтків, ділянок щодо незайманої природи. Згідно з чинним законодавством, продаж власності трасту можлива тільки на основі утвердження подібного рішення обома палатами Парламентом і згоди Корони, передача трасту приватних маєтків залишає право довічного проживання в них колишніх власників (що запобігає їх продаж випадковим особам), а передача земельних угідь передбачає підтримку історичних форм фермерства.

Слід зауважити, що ці особливості багато в чому продиктовані загальним характером британської політичної і правової системи, значною роллю лендлордів в соціальній структурі Сполученого королівства. Ще більшого значення неурядові структури мають в організації досліджень об'єктів спадщини, і твори садово-паркового мистецтва є одним з основних напрямків для подібних робіт. В останні два десятиліття посилюється тенденція організації охорони культурної спадщини в контексті збереження природного та культурного середовища в сукупності таких, що особливо актуально для такого специфічного виду об'єктів культурної спадщини як твори садово-паркового мистецтва, у формуванні яких взаємодія природних і антропогенних факторів відбилася найбільш яскраво. Деякі їх паркових ансамблів в Великобританії входять до складу територій, що охороняються національного значення, правовий режим яких регулюється «Законом про навколишнє середовище» 1995 г. (з пізнішими поправками). Згідно з даним актом, одним із завдань національних парків є збереження культурної спадщини та культурних традицій. Територія повинна володіти такими культурними і природними особливостями, які створюють її характерний вигляд, виділяють її з усіх інших, що в певній мірі відображає особливості національного тлумачення поняття «предмета охорони» (переклад умовний) даного об'єкта (території). Велику роль в збереженні культурної спадщини, особливо культурного ландшафту, в Англії, Уельсі і Північній Ірландії поряд з національними парками грають «території виняткової природної краси», в Шотландії - «території національного пейзажу» (national scenic areas), території природної спадщини і регіональні парки. Національний парк "Lake District" ("Озерний край»), пов'язаний творчістю Сауті, Водстворта, Кольріджа і ін., Особливо виділяється як меморіально-значимий для англо-шотландської культури об'єкт, в зв'язку з духовним впливом його природних цінностей на поетів і художників епохи сентименталізму й романтизму [20].

У *Kumai* Місцеві органи влади на всіх рівнях надають великого значення заходам в області культурної спадщини. Відповідно до планування центрального уряду, місцевих органів влади на всіх рівнях включили захист культурних реліквій в свої плани економічного і соціального розвитку та постійно підвищували соціальний статус і загальні рівні заходів в області культурної спадщини. В результаті витрати на охорону культурних цінностей істотно зросли; спеціальний фонд захисту культурних реліквій, виділений з централізовано контрольованих державних доходів, Більш того, чудові досягнення були досягнуті в розвідці і інвентаризації ресурсів культурних реліквій в Китаї. Були запущені такі ключові проекти, як створення інвентаризацій для ключових державних охоронних об'єктів і першокласних музейних колекцій культурних реліквій. Спочатку були встановлені ресурси реліквій в країні, і в основному була отримана інформація про кількість, якість, розподілі та захисту державних нерухомих культурних реліквій і музейних колекцій рухомих культурних реліквій.

Основна робота по захисту культурних реліквій була ще більш прискорена. Державне управління культурної спадщини провело опитування про стан охоронних організацій і музеїв країни. Пріоритети були віддані проектам по відновленню і захисту ключових об'єктів захисту на державному рівні, таких як Палац Потала в Тибеті і Заборонене місто в Пекіні, а також велика кількість інших ключових об'єктів захисту на державному рівні. В результаті ключові об'єкти захисту на державному рівні були практично захищені від загрози руйнування. Система захисту та планування для великих останків була спочатку створена. Держава виділила спеціальний фонд для захисту великогабаритних останків, що значно полегшило розробку правил і проектів захисту, об'єктів і виставкових площ великомасштабних останків. Об'єкти охорони для останків Мавзолею Імператора Цинь і залишків Жіночого палацу в Шеньсі і Когурьо в Цзілінь і Ляонине знайшли форму, що

послужило прикладом для великомасштабного порятунку, захисту та використання інших великомасштабних останків.

Будівництво музеїв постійно прискорюється. По всій країні створено близько 2300 музеїв, які представляють близько 10 000 експонатів і виставок і щорічно приймають близько 150 мільйонів відвідувачів з Китаю і за кордоном. Було розпочато проект реконструкції і розширення Національного музею Китаю, а ряд великих музеїв був завершений і відкритий для публіки. Великі музеї, такі як Шанхайський музей, Столичний музей і Китайський музей науки, швидко відновили інфраструктуру, дослідження і експозицію, управління і експлуатацію, а також обслуговування широкого загалу, досягнувши або наблизившись до рівня розвинених музеїв за кордоном.

Обмін та співробітництво з іншими країнами і регіонами в області культурних реліквій підтримують хорошу динаміку. Щорічно за кордоном організовується близько 60 виставок, присвячених реліквіям культури, а також проводяться активні обміни і співробітництво в галузі археологічних досліджень і розкопок, захисту реліквій, навчання персоналу і спілкування. Китай активно брав участь і допомагав в захисті і відновленні Ангкор-Вата в Камбоджі і палацу Богд-хана в Монголії, а також успішно прийняв 28-ту Конференцію з всесвітньої спадщини і 15-ю Генеральну асамблею ІКОМОС.

Місцевий економічний та культурний розвиток отримує все більшу користь від зусиль по захисту культурної спадщини. У районах з багатими ресурсами культурної спадщини, таких як Пекін, Сіань, Ченде, Цюйфу, Пін'яо і Ліцзян, деякі з їх об'єктів спадщини та музеїв стали всесвітньо відомими туристичними напрямками - Заборонене місто, Дослідницький інститут Дуньхуан і Імператорська Цінська Терра. Музей воїнів і коней Кота. Все більше і більше об'єктів спадщини та музеїв розглядаються широкою публікою як ідеальні місця для набуття знань, відпочинку і подорожей. Прогрес в збереженні культурної спадщини в Китаї відображений в тривалій інвентаризації. Інвентаризація третього національної спадщини Китаю, запущена в останнє десятиліття і яка тривала чотири з половиною роки, була найбільшою з коли-небудь проведених в країні. В цей же час були проведені спеціальні дослідження Великої стіни, Великого каналу, Шовкового шляху і ресурсів підводної спадщини. В результаті цих обстежень число зареєстрованих нерухомих культурних цінностей зросла від 300 000 до 760 000, а число об'єктів, що охороняються державними пріоритетами, збільшилася з 750 в 2000 році до 4 296 в даний час. Крім того, число пріоритетних об'єктів, що охороняються на регіональному та місцевому рівнях також значно збільшилася.

Завдяки недавнім зусиллям було ефективно збережено велику кількість захищених пріоритетних об'єктів, а їх налаштування значно покращені. Цінний досвід в області захисту культурної спадщини в умовах економічного розвитку був придбаний завдяки здійсненню природоохоронних кампаній, що проводяться на національних майданчиках капітального будівництва, включаючи проект будівництва греблі «Три ущелини», проект відведення води з півдня на північ і проект транспортування газу від Захід на Схід. Багато важливих культурні цінності були врятовані за допомогою великих проектів по захисту Великої стіни, історичних будівель до династії Юань в південній провінції Шаньсі і важливих об'єктів спадщини в Тибетському автономному районі. Проекти з порятунку і захисту культурних цінностей після землетрусу в Веньчуань провінції Сичуань і Юйшу провінції Цинхай продемонстрували спроможність китайських консерваторів вживати екстрених заходів реагування на масштабні лиха. Проекти з надання іноземної допомоги, включаючи відновлення вхідної зони Палацу Богдана Хана в Улан-Баторі, Монголія і збереження храму Чау Сай Тевода і храму Та Кео Ангкор у Камбоджі,

продемонстрували професійні можливості Китаю в збереженні культурної спадщини. спадщина і прихильність нації грати роль в міжнародному збереженні.

Протягом цього періоду Китай зробив значну роботу по збереженню великих археологічних пам'яток та будівництва археологічних парків, отримуючи корисний досвід щодо взаємозв'язку між розвитком міст і охороною цих місць. Проекти щодо збереження та створення археологічних парків в Ін-Сюй в Аньяне, місто Лоян періоду Сунь-Тан в Лояне, Цзіньша в Ченду і Палац Дамін в Сіані представляють нові підходи до захисту, використання, інтерпретації та подання археологічні пам'ятники, що включають інтереси зацікавлених сторін, туризм і економічне зростання в збереження. Ці проекти привели до сталого розвитку археологічної спадщини та збереження культурної різноманітності [24].

В Ірландії Департамент культури, спадщини та Гелтахту щорічно пропонує фінансування місцевим органам влади для видачі грантових робіт для охорону споруд та будівель, розташованих в АСА. Програма грантів, відома як «Схема інвестування в нерухому спадщину», зазвичай відкрита для подачі заявок в січні місяці. Грантовий раунд на 2019 рік відкрито до 31 січня 2019 року. Грантова допомога зазвичай вимагає 50% відповідних коштів з боку власника / орендаря і коливається від 2500 до 15000 євро в залежності від характеру робіт. Всі роботи повинні проводитися відповідно до найкращої природоохоронної практикою і повинні мати всі необхідні дозволи на планування / сертифікати про винятки для отримання кваліфікації.

2019 рік - перший рік роботи нового Фонду історичних структур, керованого Департаментом, який замінив колишній Фонд структурних ризиків. Цей новий фонд допомагає великим природоохоронним проектам за допомогою двох потоків фінансування: гранти надаються в діапазоні від 15 000 до 50 000 євро на капітальний ремонт і захист капітальних робіт, а в діапазоні від 50 000 до 200 000 євро - на більш істотні проекти зі збереження та відновлення, які демонструють чітку благо для громадськості і суспільства [34]. Служба охорони плюс консультація. Більшість місцевих органів влади наймають співробітника по збереженню для нагляду за управлінням спадщини в їхньому районі. Офіцер по збереженню є важливим контактною особою для власників і орендарів охоронюваних споруд і будівель в АСА, а також для старих будівель, які не користуються встановленої законом захистом. Вони можуть надати безцінну і безкоштовну консультацію фахівця по догляду за старою будівлею, а також про те, як знайти правильний професійний рада та професії, пропонуючи виконувати роботи. У процесі попереднього планування вони також можуть надати рекомендації про те, як подати заяву на отримання дозволу на планування або подати заяву на оголошення про планування [34].

Румунська поліція через Управління карного розшуку постійно проводить заходи щодо захисту національної культурної спадщини як в повсякденних місіях, так і за допомогою організації тематичних заходів і контролю. В результаті поліцейської діяльності в 2016 році на цій лінії було здійснено більше 600 злочинів, вилучено близько 7300 предметів культурного призначення та вилучено понад 130 металошукачів. 2016 році дії, проведені співробітниками поліції через Відділ кримінальних розслідувань румунської поліції з розслідування і судового переслідування осіб, які вчинили злочини проти режиму національної культурної власності, дозволили виявити 624 злочини. Ці злочини полягають в крадіжці об'єктів спадщини або культури з археологічних пам'яток, церков, монастирів і скитів, із приватних помешкань і колекцій, з музеїв або громадських колекцій або з злочинних дій, пов'язаних з історичними пам'ятками або областями їх захисту. Із загального числа злочинів, зареєстрованих в цей період, більшість з них (58%) - це злочини, вчинені в рамках режиму дозволу на будівництво (перевиданий Закон 50/1991), 11,9% - це злочини, пов'язані з охороною археологічної спадщини і оголошенням

деяких археологічних пам'яток як райони, що представляють національний інтерес (ОГ № 43/2000 перевидано), і 10,8% - це крадіжки, з яких 37% - крадіжки, вчинені в місцях відправлення культу. За цей період поліція провела розслідування 279 осіб, які завдали шкоди національній культурній спадщини, зробивши кримінальні злочини.

Поліція карного розшуку по всій країні вилучила 7 268 мобільних предметів культури, з яких 3800 (приблизно 52%) є археологічними активами, а також стародавніми і середньовічними монетами, викраденими з археологічних пам'яток в Румунії. Крім того, після щоденних дій і тематичних перевірок, що проводяться румунською поліцією, було вилучено 809 мобільних предметів культури, в тому числі 88 картин, 2 предмета культу, 265 стародавніх і середньовічних монет і 278 предметів декоративного мистецтва. У той же час було вилучено 137 металошукачів, з яких 49 від юридичних осіб. В якості прикладу: у період з 7 по 11 листопада 2016 року румунська поліція через Відділ кримінальних розслідувань брала участь в операції «ПАНДОРА», що проводиться на європейському рівні, з метою запобігання і припинення злочинів, пов'язаних з крадіжкою, приховуванням, знищенням або вчиненням несанкціонованих втручань в місцях археологічних розкопок, а також незаконних операцій з торгівлі / експорту / імпорту рухомих культурних цінностей та інших актів, які зачіпають Національну і мобільну культурну спадщину. В рамках національної діяльності було конфісковано 14 будинків, 13 кримінальних справ, 132 санкції за порушення і 11 металошукачів. 24-26 лютого 2016 р. співробітники поліції Управління карного розшуку при координації прокуратури при Апеляційному суді Алба-Юлії вжили заходів в області охорони національної культурної спадщини.

Таким чином, в перший день акції, завдяки міжнародній співпраці судових органів, поліції вдалося стягнути з голландського комерційного агента золоту монету Лисимах, що зберігається в зберіганні Румунського національного історичного музею в Бухаресті. Згодом співробітники поліції провели обшук в двох художніх галереях в Бухаресті і в будинках деяких людей, які, як повідомлялося, викрали майно з охоронюваних румунських археологічних пам'яток. Кілька партій археологічних товарів були виявлені і зібрані для вивчення: 3 золотих монети Косонь, 1050 срібних монет (римські динари, тетрадрахми і т. Д.), 102 металевих артефакту (Дакійського сика, і т. Д.) І 12 керамічних статуєток і горщиків (в тому числі що належать до культури Кукутень). Активи спадщини були передані на зберігання в Національний історичний музей Румунії, Бухарест. Крім того, 2000. картин, виставлених на продаж аукціонними будинками, також були зняті з виробництва і знаходяться на розгляді.

Скарби, що є об'єктом кількох причин, розшукуються через Інтерпол: монетну скарб монет Лисимаха (30 кг), з яких 37 штук було знайдено; скарби золотих монет Косонь (25 кг .), з яких 1 038 штук були знайдені; скарбниця срібних монет Косонь, з яких 280 монет були знайдені; 5 королівських залізних щитів, 11 спіральних золотих браслетів, скарби римського денарія (наслідування даків) і т. і. Розслідування кримінальної справи проводиться співробітниками поліції Управління карного розшуку - Головної інспекції румунської поліції і прокуратури при Апеляційному суді Альба Юлія. В акції взяли участь поліцейські інспекції поліції округу Альба, Хунедоара і округу Сібіу. Протягом 2016 року румунська поліція здійснила на національному рівні проект «Знання та захист національного культурного надбання». У програмі «Школа інакше: знай більше, щоб стати краще». У заходах взяли участь понад 7000 студентів з майже 130 навчальних закладів. У румунській поліції співробітники поліції, які є фахівцями в цій галузі, які займаються справами, що стосуються захисту національної культурної спадщини на трьох рівнях, а саме нерухомості, мобільного майна і нематеріального майна, вивчають археологію, образотворче мистецтво, історію або архіви. У разі крадіжки або зникнення рухомих культурних цінностей поліція починає розслідування відповідно до правових

положень, однією з найбільш важливих заходів є переслідування товарів, які були предметом цих діянь. Діяльність по відстеженню товарів заснована на їх детальному описі відповідно до правил, встановлених на міжнародному рівні.

Описані таким чином товари реалізуються в базі даних «Об'єкти», що знаходиться у веденні румунської поліції, а товари в супроводі свідків будуть опубліковані на веб-сайті румунської поліції. Фотографії товарів, їх опис та синтетичні дані про крадіжку або зникнення передаються в Міністерство культури (внесено в Реєстр знищених, викрадених, зниклих або незаконно вивезених культурних цінностей), в Генеральну інспекцію прикордонної поліції, Національний митний орган і Генеральний секретаріат Інтерполу. через Міжнародний центр поліцейського співробітництва - Головну інспекцію поліції з метою міжнародного відстеження та розміщення на сторінці WEP Інтерполу OIPC.

Румунська поліція через Управління кримінальних розслідувань та територіальних структур спільно з громадянським суспільством провела профілактичні заходи, публікуючи інформацію про розглянутих справах і вжиті заходи, а також беручи участь в бесідах з цього питання. Для того щоб виховати учнів у дусі знань і захисту цінностей, що належать до національного і універсального культурної спадщини, поліцейські провели заходи в школах та музеях, які володіють і виставляють на прокат мобільні культурні товари, виявлені румунської поліцією. Молодим людям була надана інформація про національний культурний надбання, його права та обов'язки щодо його захисту, а також про важливість співпраці між представниками громадянського суспільства і владою / установами компетентного держави. Одним з основних поліцейських партнерів в цих профілактичних та освітніх заходах є Фонд Колегіум XXI. У співпраці з Фондом «Колегіум XXI» співробітники карного розшуку підготували інформаційне керівництво «MILLENIA OPES», в якому містяться найбільш важливі мобільні культурні товари, виявлені румунської поліцією, в період з листопада 2000 по 2015 рік, в листопаді минулого року, і ця робота була високо оцінена представниками. установи, що займаються зберіганням, збереженням та охороною національної культурної спадщини [44].

В Канаді зростання активів спадщини і фінансових ресурсів, наявних для їх захисту, є двома ключовими факторами, що впливають на захист культурної спадщини. Спадщина накопичується природним шляхом, але в останні роки це зростання мав тенденцію до прискорення, в тому числі з-за старіння будівель, посилення діяльності уряду, збільшення опублікованих матеріалів і розширення уявлення про концепцію спадщини. Раніше концепція спадщини була обмежена архітектурним і археологічним спадщиною і рухомими об'єктами. Ця концепція поступово розширювалася з плином часу і тепер включає в себе культурні ландшафти, історичні райони, поховані останки і інші нематеріальні елементи, такі як мова, звичаї і фольклор. Це розширення концепції спадщини допомогло визначити положення спадщини в його контексті і тим самим зробити більший акцент на його важливості. Однак це, в свою чергу, збільшило кількість елементів спадщини, які потребують охорони, і, таким чином, збільшило попит на ресурси для захисних заходів. Уряд Канади приймає участь в захисті нерухомої спадщини шляхом визнання і поминання значущих в історії історичних місць, визначення об'єктів федерального спадщини та управління поруч історичних місць і будівель спадщини. Станом на 31 березня 2003 року його визначив 891 національний історичний пам'ятник і класифікував 269 будівель як будівлі федерального спадщини. Він також визнав, що тисяча вісімдесят вісім інших федеральних будівель мають певними характеристиками спадщини, не визначаючи їх як класифіковані будівлі. Секретні будівлі мають відносно високу цінність спадщини. В принципі, вони отримують більш високий рівень захисту, ніж визнані будівлі. Ці національні історичні місця і історичні

будівлі розташовані в більш ніж 400 громадах по всій Канаді. Федеральний уряд здійснив великі інвестиції в інфраструктуру для захисту культурної спадщини в 1980-х і 1990-х роках. Він побудував нові об'єкти для Національної галереї Канади, Канадського музею природи, Канадського музею цивілізації, Канадського музею авіації та Національного центру збереження архівів в Гатіно. Зовсім недавно уряд ініціював велику програму по відновленню будівель парламенту, яка буде проходити протягом декількох років. У 2002 році почалося будівництво нового Канадського військового музею та реконструкція колишнього посольства США для розміщення нової портретної галереї Канади. Нещодавно було оголошено про створення Канадського історичного центру Два виду діяльності є ключовими для захисту культурної спадщини. Перша, відома як ідентифікація і відбір, включає визначення того, що заслуговує збереження, тобто цінності об'єктів, подій, об'єктів і документів. Ця діяльність заснована на знанні історії і включає в себе стратегії, плани, критерії вибору, а також дії по реєстрації та документування. Інша діяльність, відома як збереження, включає в себе збереження, збереження і відновлення обраного культурної спадщини при необхідності. Він заснований на знанні природи і стану культурної спадщини, правової бази захисту, загального планування і застосування визнаних природоохоронних стандартів, включаючи адекватні засоби і моніторинг майбутньої діяльності. Погане управління цими двома видами діяльності може означати, що вбрання спадщина не представлено, що накопичено занадто багато об'єктів для збереження, що елементи спадщини зіпсовані або втрачені, і що в кінцевому підсумку посилення на історію втрачена.

Інфраструктура управління Агентства включає в себе наступні інструменти планування і моніторингу: пам'ятні заяви про цілісність, плани управління, річні бізнес-плани і оцінки пам'ятної цілісності. Відповідно до свого законодавства, Агентство повинно кожні п'ять років готувати для кожного адміністративного об'єкта план управління, заснований на пам'ятному заяві про цілісність. В цьому плані описуються основні напрямки, яким Агентство планує слідувати протягом наступних кількох років в області захисту і оцінки діяльності об'єктів. Кожне з 32 підрозділів управління Агентства готує річний бізнес-план для забезпечення виконання вказівок, що містяться в плані управління. Агентство має на меті оцінювати пам'ятну цілісність кожного зі своїх історичних місць один раз в 10 років. Міністр канадської спадщини відповідає за забезпечення того, щоб основні напрямки організацій в портфелі підтримували цілі і пріоритети уряду. Міністр також несе відповідальність перед парламентом за ресурси, що виділяються організаціям. Департамент канадської спадщини відповідає за підтримку міністра у виконанні обов'язків Департаменту та в розробці політики, включаючи політику в області спадщини. Щоб забезпечити належну підтримку цієї ролі, Департамент створив Управління у справах портфеля з дорученням підтримати розробку більш узгоджених і комплексних перспектив для портфельних організацій. Це управління об'єднує, серед іншого, питання портфеля, пов'язані з політикою, плануванням, звітністю та комунікацією. Департамент також створив комітети, що складаються з старших посадових осіб кожної портфельної організації, для забезпечення узгодженості, зокрема, політики, в тому числі політики в області спадщини. Робочі групи в таких областях, як історія і спадщина, аудіовізуальні науки і мистецтво, підтримують ці комітети [47].

Найбільш важливою подією останнього десятиліття стало включення «мережових спільнот» в охорону пам'яток. Це був шанс почати процеси участі та побудувати громадянську суспільство. Це феномен, пов'язаний з розвитком «мережового суспільства». Приклади Діяльність цих груп: створення віртуальних інформаційних систем культурної спадщини, створення баз даних, «постійний обмін» інформацією і досвідом і постійний моніторинг збереження культурної спадщини. Істотні інновації в сфері культурної спадщини полягають в розширенні області

захисту оповідання. Таким чином, можливості розвитку розширені до сих пір, з невеликими або невикористаними ділянками. Це сучасні археологічні ресурси, підземні пейзажі, індустриальні ландшафти, художня переробка історичних технологічних елементів, військова спадщина, історичне транспорт і транспортне обладнання та ін., переробка креативних матеріалів, використання історичного потенціалу ресурси (найменування, події і традиції). Також приклади творчих форм адаптації можуть бути входить в сферу можливих дій, творчо відносяться до культурної спадщини. Спрямовані інновації в сфера культурної спадщини буде полягати в тому, щоб звернути увагу на поля. Це відноситься як до нових способів використання спадщини в туризмі, освіті, міжнародному співробітництво, комерційне і маркетингове використання, а також нові області, такі як альтернативні форми туризму, екстремальний спорт, багато сучасних форм проведення вільного часу і т. п. [54].

Узагальнення з даного розділу наведено в таблиці 5.7.

Таблиця 5.7

Діяльність щодо збереження пам'яток культурної спадщини

Країна	Що робить
<i>США</i>	З моменту свого створення Конгресом Фонд послів США зі збереження культури виділені гранти на підтримку більше 650 проектів по збереженню культурної спадщини
<i>Великобританія</i>	Ведеться державна реєстрація пам'яток культури (в тому серед них - пам'яток садово-паркового мистецтва), в рамках якої для Англії (з Уельсом), Шотландії та Північної Ірландії складені державні списки історичних парків, садів та об'єктів культурної спадщини
<i>Китай</i>	Відповідно до планування центрального уряду, місцевих органів влади на всіх рівнях включили захист культурних реліквій в свої плани економічного і соціального розвитку та постійно підвищували соціальний статус і загальні рівні заходів в області культурної спадщини. Інвентаризація національної спадщини Китаю, запущена в останнє десятиліття і яка тривала чотири з половиною роки, була найбільшою з коли-небудь проведених в країні; Проекти з порятунку і захисту культурних цінностей після землетрусу в Веньчуань провінції Сичуань і Юйшу провінції Цинхай продемонстрував спроможність китайських консерваторів вживати екстрених заходів реагування на масштабні лиха
<i>Ірландія</i>	Департамент культури, спадщини та Гелтахту щорічно пропонує фінансування місцевим органам влади для видачі грантових робіт для охорону споруд та будівель. Програма грантів, відома як «Схема інвестування в нерухому спадщину», зазвичай відкрита для подачі заявок в січні місяці
<i>Румунія</i>	Поліція через Управління карного розшуку постійно проводить заходи щодо захисту національної культурної спадщини як в повсякденних місіях, так і за допомогою організації тематичних заходів і контролю; Для того щоб виховати учнів у дусі знань і захисту цінностей, що належать до національного і універсального культурної спадщини, поліцейські провели заходи в школах та музеях, які володіють і виставляють на прокат мобільні культурні товари, виявлені румунської поліцією
<i>Канада</i>	Уряд Канади приймає участь в захисті нерухомої спадщини шляхом визнання значущих в історії історичних місць, визначення об'єктів федеральної спадщини та управління поруч історичних місць і будівель спадщини. Зовсім недавно уряд ініціював велику програму по відновленню будівель парламенту, яка буде проходити протягом декількох років; Найбільш важливою подією останнього десятиліття стало включення «мережових спільнот» в охорону пам'яток.

5.7. Вітчизняна практика публічного управління щодо збереження пам'яток культурної спадщини

Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини»: культурна спадщина - сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини; об'єкт культурної спадщини - визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [18].

Законом України «Про охорону археологічної спадщини» було урегульовано відносини, пов'язані з охороною археологічної спадщини України як невід'ємної частини культурної спадщини людства, вразливого і невідновлюваного джерела знань про історичне минуле, а також визначено права та обов'язки дослідників археологічної спадщини. Відповідно до статті 3 зазначеного закону, основними завданнями держави у сфері охорони археологічної спадщини є: регулювання суспільних відносин у сфері охорони, дослідження та збереження археологічної спадщини; забезпечення права громадян на пізнання археологічної спадщини України; забезпечення археологам права на проведення археологічних досліджень; визначення повноважень державних органів у сфері охорони археологічної спадщини; сприяння державній політиці у сфері охорони, дослідження та збереження археологічної спадщини; визначення видів об'єктів археологічної спадщини (археологічних об'єктів культурної спадщини); визначення відповідних прав та обов'язків осіб, у користуванні або володінні яких перебувають археологічні об'єкти чи предмети; створення необхідних умов для забезпечення охорони об'єктів археологічної спадщини; створення нормативно-правової бази з охорони, збереження, дослідження археологічної спадщини; визначення критеріїв щодо видачі кваліфікаційних документів та дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території археологічної пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею або водою; правове регулювання фінансування охорони і дослідження археологічної спадщини [16].

Не менш важливим елементом нормативної системи охорони культурних пам'яток та цінностей є Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», який не лише визначив процедури контролю та загальний порядок переміщення культурних цінностей за державний кордон України, але й надав перелік того, що відповідно до законодавства України є культурною цінністю і підлягає захисту з боку держави. Зокрема статтею 3 цього закону було встановлено, що культурними цінностями України є: культурні цінності, створені на території України громадянами України; культурні цінності, створені на території України іноземцями чи особами без громадянства, які постійно проживають або проживали на території України; культурні цінності, виявлені на території України; ввезені на територію України культурні цінності, придбані археологічними, археографічними, етнографічними, науково-природничими та іншими експедиціями за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей; ввезені на територію України культурні цінності, придбані в результаті добровільного обміну; ввезені на територію України культурні цінності, отримані в дарунок або законно придбані за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей; незаконно вивезені культурні цінності України, що перебувають за межами її території; культурні цінності,

евакуйовані з території України під час війн та збройних конфліктів і не повернуті назад; культурні цінності, тимчасово вивезені з території України і не повернуті в Україну; культурні цінності, переміщені на територію України внаслідок Другої світової війни як часткова компенсація за заподіяні окупантами збитки [13].

На підставі цього закону, Конвенції UNESCO «Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному вивезенню та передачі права власності на культурні цінності», прийнятій у 1970 році, та відповідних двосторонніх угод та урядових рішень з початку XXI століття до України було повернуто чимало об'єктів української культурної спадщини зі США, Великої Британії, Австралії, Канади, Німеччини та багатьох інших країн світу, як такі, що були незаконно переміщені на територію інших держав.

Перелік нормативних актів що діють у сфері охорони культурної спадщини [11]. Закони України, що діють у сфері охорони культурної спадщини: від 08.06.00 № 1805-III «Про охорону культурної спадщини»; від 10.12.03 № 1369-IV «Про ратифікацію Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (переглянутої)»; від 18.03.04 № 1626-IV «Про охорону археологічної спадщини»; від 20.04.04 № 1692-IV «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010; від 16.12.04 № 2245-IV «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини»; від 07.09.05 № 2831-IV «Про ратифікацію Європейської ландшафтної конвенції»; від 20.09.06 № 164-V «Про ратифікацію Конвенції про охорону підводної культурної спадщини»; від 20.09.06 № 165-V «Про ратифікацію Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи»; від 23.09.08 № 574-VI «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації»; від 14.12.2010 № 2778-VI «Про культуру».

Законодавчі акти України, норми яких регулюють суспільні відносини у сфері охорони культурної спадщини: від 07.12.84 № 8073-X Кодекс України про адміністративні правопорушення; від 05.04.01 № 2341-III Кримінальний кодекс України; від 25.10.01 № 2768-III Земельний кодекс України; від 16.01.03 № 435-IV Цивільний кодекс України; від 16.01.03 № 436-IV Господарський кодекс України; від 02.12.2010 № 2755-VI Податковий кодекс України; від 18.09.91 № 1560-XII «Про інвестиційну діяльність»; від 04.03.92 № 2163-XII «Про приватизацію державного майна»; від 10.04.92 № 2269-XII «Про оренду державного та комунального майна»; від 19.06.92 № 2482-XII „Про приватизацію державного житлового фонду”; від 02.10.92 № 2654XII „Про заставу”; від 17.02.2011 № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності»; від 20.05.99 № 687-XIV «Про архітектурну діяльність»; від 20.04.00 № 1699-III «Про планування і забудову територій»; від 05.07.2012 № 5073-VI «Про благодійну діяльність та благодійні організації»; від 07.02.02 № 3059-III «Про Генеральну схему планування території України»; від 03.04.03 № 661-IV «Про державну прикордонну службу»; від 05.06.03 № 898- IV „Про іпотеку”; від 10.07.03 № 1102-IV «Про поховання та похоронну справу»; від 06.09.05 № 2807-IV «Про благоустрій населених пунктів»; Укази Президента України; від 11.10.94 № 587 "Про національні заклади культури"; від 16.07.95 № 451 «Про положення про національний заклад (установу) України»; від 23.09.95 № 864 Про надання статусу національного Чигиринському державному історико-культурному заповіднику.

Україна ратифікувала такі міжнародні документи: Європейська культурна конвенція від 19.12.1954 р.; Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р.; Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 р.; Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи 03.10.1985 р.; Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) від 16.01.1992 р.; Європейська ландшафтна конвенція від

20.10.2000 р.; Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини від 24.10.2000 р.; Конвенція про охорону підводної культурної спадщини від 02.11.2001 р.; у 2008 році Україна приєдналась до Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (Закон України від 06.03.2008 № 132 «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини»); Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, ухвалена 33-ю Генеральною конференцією ЮНЕСКО (2005 р.) у Парижі й набула чинності в 2007 р. [1].

На сьогоднішній день до загальної схеми центральних органів виконавчої влади, наділених повноваженнями у пам'яткоохоронні галузі, входять такі міністерства й відомства: Міністерство культури України; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; Міністерство екології та природних ресурсів України; Міністерство надзвичайних ситуацій України; Міністерство аграрної політики та продовольства України; Міністерство юстиції України; Державна прикордонна Праці Центру пам'яткознавства. До цього переліку слід додати територіальні управління цих структур, їх відділи та державні установи. Компетенцію цих органів визначають закони України та положення про зазначені державні установи, затверджені відповідними указами Президента України та постановами Уряду України. Міністерство культури України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері кінематографії [14].

Відповідно до законів України у галузі архітектури та містобудування, а також положення про міністерство, на Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України покладені такі важливі завдання у пам'яткоохоронній сфері, як організація роботи, пов'язаної з охороною, обліком, використанням і реставрацією пам'яток архітектури та містобудування; координація та нормативно-методичне забезпечення діяльності місцевих підрозділів охорони пам'яток архітектури та містобудування. Міністерство екології та природних ресурсів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні і забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та у межах своєї компетенції біологічної, генетичної та радіаційної безпеки, поводження з відходами, пестицидами і агрохімікатами, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (надр, поверхневих та підземних вод, внутрішніх морських вод і територіального моря, атмосферного повітря, лісів, тваринного (у тому числі водних живих ресурсів, мисливських та немисливських видів тварин) і рослинного світу та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України (природні ресурси), відтворення та охорони земель, збереження, відтворення і невиснажливого використання біо- та ландшафтного різноманіття, формування, збереження і використання екологічної мережі, організації, охорони та використання природно-заповідного фонду, збереження озонового шару, регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату та адаптації до його змін і виконання у межах компетенції вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, розвитку водного господарства і меліорації земель, геологічного вивчення та раціонального використання надр, а також у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання, відтворення та охорону природних ресурсів [8].

Зі змінами у структурі органів центральної влади з 2011 р. до загальної системи охорони культурної спадщини долучилось Міністерство аграрної політики та продовольства України. Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінагрополітики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації: державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави; державної політики в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, земельних відносин та топографо-геодезичної і картографічної діяльності, лісового та мисливського господарства, нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі. Мінагрополітики України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України. Основними завданнями Мінагрополітики України є формування та забезпечення реалізації: державної аграрної політики, спрямованої на розвиток агропромислового комплексу та забезпечення продовольчої безпеки держави; державної політики у сферах сільського господарства, тваринництва, садівництва, насінництва, розсадництва, виноградарства, харчової і переробної промисловості (далі – галузі агропромислового виробництва), сільськогосподарської дорадчої діяльності; державної політики в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства; ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів та кормів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин; державної політики з питань земельних відносин, топографо-геодезичної і картографічної діяльності, лісового та мисливського господарства, якості та безпеки сільськогосподарської продукції, насіння і садивного матеріалу, біологічної і генетичної безпеки сільськогосподарських рослин і тварин, родючості ґрунтів [12].

Відповідно до чинного законодавства на Міністерство надзвичайних ситуацій України покладено виконання спеціальних повноважень у сфері охорони культурної спадщини. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності. Так, воно здійснює управління охороною культурної спадщини на території зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також на території України під час виникнення надзвичайних ситуацій.

У 2011 р. Міністерство юстиції України також набуло повноважень у галузі охорони культурної спадщини. Міністерство юстиції України здійснює свою роботу відповідно до Положення про Міністерство юстиції України (далі — Мін'юст), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. Мін'юст, зокрема, забезпечує формування та реалізацію державної правової політики, державної політики з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, формування та реалізації державної політики у сфері

безоплатної правової допомоги, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), пенітенціарної системи та служби апробації, державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб — підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності і т. ін. [5]. Задля реалізації цих повноважень до сфери управління міністерства у підпорядкування було передано Державну архівну службу України.

Новітнім у 2011 року в українському законодавстві стало долучення до пам'яткоохоронної справи Державної прикордонної служби України. На Державну прикордонну службу України покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Відтепер прикордонники отримали повноваження здійснення контролю у районах несення служби за збереженням підводної культурної та археологічної спадщини/ Підсумовуючи, зазначимо, що пам'яткоохоронні повноваження різних обсягів у сучасній системі центральних органів влади мають 7 міністерств і відомств України. Відтак, здійснення впродовж 2000–2011 років практики державного управління у сфері охорони культурної спадщини центральними органами влади України не узгоджувалося з вимогами базового пам'яткоохоронного Закону України «Про охорону культурної спадщини» (2000), відповідно до якого це завдання має виконувати окремий і єдиний центральний орган виконавчої влади, а не декілька міністерств і відомств. Зазначена неузгодженість залишилася й після прийняття Президентом України у грудні 2010 р. рішення про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади з метою усунення дублювання повноважень центральних органів виконавчої влади, а також підвищення ефективності державного управління й створення оптимальної системи центральних органів виконавчої влади та після постанови уряду 2011 р. про ліквідацію окремих урядових органів державного управління.

Фахівці наголошують, що попри наявність сучасної нормативно-правової бази та врегулювання багатьох питань на державному рівні, існують системні проблемні питання, не вирішення яких набуває ознак системної кризи у сфері охорони культурної спадщини: – існуюча система державного управління в сфері охорони культурної спадщини та практика застосування пам'яткоохоронного законодавства потребує реформування системи державного менеджменту цієї галузі й створення єдиного дієвого спеціального уповноваженого органу виконавчої влади в центрі та на місцях; недосконалість і неузгодженість нормативно-правової бази призводить до недостатньої взаємодії силових відомств із органами охорони культурної спадщини та землепорядними організаціями з попередження та припинення правопорушень і протиправних посягань стосовно об'єктів культурної спадщини, насамперед археологічних [18].

До специфічних повноважень органів охорони культурної спадщини місцевого самоврядування належать такі важливі моменти, як популяризація справи охорони культурної спадщини на відповідній території, організація науково-методичної, експозиційно-виставкової та видавничої діяльності в цій сфері, організація досліджень об'єктів культурної спадщини, участь в організації підготовки, перепідготовки та підвищенні кваліфікації працівників у сфері охорони культурної спадщини. Також органи місцевого самоврядування зобов'язані створити умови для розвитку культури, сприяти відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів та ремесел. Отже до повноважень органів публічної влади належать: організація розроблення

відповідних програм охорони культурної спадщини; призначення відповідних охоронних заходів щодо пам'яток місцевого значення; укладення охоронних договорів щодо пам'яток; подання пропозицій органу охорони культурної спадщини вищого рівня про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру тощо.

Як наголошують спеціалісти, налагодження ефективної взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства (громадських організацій, професійних і творчих спілок, організацій роботодавців, благодійних та релігійних організацій, недержавних ЗМІ та ін. установ) має базуватися на зміцненні партнерства у досягненні цілей. Найбільш потужною і структурованою серед всеукраїнських громадських інституцій вважається Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (далі - УТОПІК), яка є добровільною масовою громадською організацією, що має на меті сприяння державним органам у здійсненні заходів по охороні пам'яток історії та культури, використання їх у цілях розвитку науки, освіти і культури, формування високого почуття патріотизму, ідейно-морального й естетичного виховання. Основними завданнями УТОПІК є залучення широких верств населення до активної і безпосередньої участі в охороні пам'яток, здійснення пропаганди пам'яток і законодавства про їх охорону та використання, активне сприяння роботі державних органів охорони пам'яток, здійснення громадського контролю за схоронністю, використанням, ремонтом і реставрацією пам'яток. Для поглибленої розробки окремих напрямів роботи УТОПІК була створена низка наукових та культурно-просвітницьких центрів як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях [6].

І. Комарницька проаналізувала роль окремих громадських організацій у відновленні пам'яток храмового зодчества; проблеми використання споруд релігійними конфесіями, - та зазначає, що об'єкти архітектури та містобудування стають найчастіше предметом полеміки, громадських обговорень на сторінках преси, на засіданнях місцевих органів самоврядування; вказує на порушення під час наданням документації на забудову і руйнування пам'яток задля продажу землі, на якій вони розташовані; звертає увагу на розмитість визначення "історико-культурний заповідник", відсутність у заповідників прав органів охорони пам'яток, як на своїх територіях, так і в охоронних зонах, невирішеність питання про надання преференцій та пільг заповідникам при оподаткуванні, нерегульованість відносин між органами виконавчої влади й управлінням майном і діяльністю заповідників [10].

В. Мещеряков проаналізував світовий досвід збереження пам'яток та наголошує на необхідності створення некомерційної національної трастової організації в Україні. Положенню про цю організацію необхідно законодавчо закріпити, а саме: створення заохочувальної системи для меценатів, які жертвують фінансові кошти для збереження об'єктів спадщини; заборона ділити отриманий трастом від використання об'єкта спадщини прибуток серед своїх засновників і членів; дотримання принципу невідчуженості, тобто гарантування того, що об'єкт спадщини передається у вічне користування в інтересах усіх громадян; звільнення трасту від податків на майно, оскільки об'єкт спадщини перебуває у довірчому управлінні і використовується в інтересах суспільства, куди доступ до нього гарантується; передача прав на довірче управління об'єктами спадщини. Також В. Мещеряков слушно зазначає, що існує нагальна потреба в переосмисленні підходів до розуміння та аналізу взаємодії органів влади, громадськості та приватного сектору у сфері збереження та охорони історико-культурної спадщини і пам'яток архітектури [19].

Відповідно до Концепції державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини Одним із пріоритетних завдань органів державної влади щодо охорони культурної спадщини та інтеграції України до світової спільноти є впровадження інформаційного ресурсу об'єктів культурної спадщини та культурних

цінностей. Метою Концепції є створення ефективної системи захисту культурної спадщини в державі, виявлення, використання її економічного, культурно-просвітницького, туристичного та іншого потенціалу та забезпечення провадження комплексної, послідовної та скоординованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань із її реалізації. Концепція базується на таких принципах: публічності та прозорості формування політики у сфері охорони культурної спадщини; децентралізації системи управління й охорони культурної спадщини; забезпечення державно-приватного партнерства у сфері охорони культурної спадщини; доступності культурної спадщини; сприяння міжнародному співробітництву у сфері охорони культурної спадщини; міжкультурної співпраці з метою ознайомлення з надбанням різних культур і забезпечення національної злагоди; збереження культурної спадщини та заохочення її розвитку; дерегуляції; розумного використання культурної спадщини як ресурсу сталого розвитку та якості життя в постійно мінливому суспільстві шляхом якнайменших змін і доповнень об'єкта.

Реалізація Концепції здійснюється трьома етапами. На першому етапі (2018-2020 роки) передбачається: створення сприятливих умов для виявлення і використання економічного, культурно-просвітницького, туристичного та іншого потенціалу об'єктів культурної спадщини; розроблення і прийняття змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» та інших законів України; удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення реалізації державної політики реформування сфери охорони культурної спадщини; розроблення та затвердження регіональних програм у сфері охорони культурної спадщини; запровадження інформаційної системи обліку культурної спадщини; інвентаризація об'єктів культурної спадщини.

На другому етапі (2020-2025 роки) передбачається: розроблення та затвердження Державної програми охорони культурної спадщини на 2020-2025 роки; створення дієвої системи охорони культурної спадщини; формування сприятливого інвестиційного клімату з метою поліпшення охорони культурної спадщини; Очікуваними результатами реалізації Концепції є: створення якісної нової, дієвої системи охорони і збереження культурної спадщини; створення механізмів для виявлення, розширення та використання культурно-просвітницького, туристичного, економічного та іншого потенціалу об'єктів культурної спадщини; активізація участі громадських інституцій у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини; створення умов для поліпшення збереження історичної пам'яті [3].

Підсумовуючи зазначимо, що аналіз джерельної бази продемонстрував, що в зарубіжній літературі є велика кількість підходів до розуміння культурної спадщини к поняття. Теоретичні нароби є основою методичних рекомендацій і алгоритмів практичних дій. Узагальнення визначень дало можливість виокремити основний зміст цих визначень, зокрема культурна спадщина розуміється як: групи будівель і об'єктів, що становлять культурну цінність (ІКОМОС); результат роботи наших попередників, який забезпечує основи соціальної ідентичності (Японія); культурна спадщина, яка на теперішній час в основному використовується в якості емоційної і символічної основи для товариств і націй, а також є основою ідентифікаційних, естетичних, семантичних і інформаційних цінностей (Чехія); зміцнення соціальної та територіальної згуртованості Європейського Союзу, економічної діяльності і робочих місць; засіб ведення переговорів та ідентифікації своєї особистості; потужний фактор соціально-економічного розвитку; безцінний ресурс в сферах освіти, зайнятості, туризму та сталого розвитку (ЄС); непоновлюване загальне благо, збереження, захист, відновлення і поліпшення якого лежить на відповідальності суспільства в цілому, в тому числі в політичній, правовій та адміністративній сферах (ЄС); культурний

капітал (ЮНЕСКО); матеріальні ілюстрації людського досвіду (Канада); такі позначені або зареєстровані матеріальні або нематеріальні елементи культурної спадщини, які мають культурну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки (Китай); природний капітал (Всесвітній банк). Тлумачення культурної спадщини тісно пов'язано з питаннями фінансування процедур і дій щодо її відновлення та збереження. Поняття «збереження культурної спадщини» також має різні підходи і тлумачення у різних державах. Все залежить від того, як тлумачиться поняття «пам'ятка культури». В документах ЄС зазначається, що саме фінансування дозволило державам-членам вжити заходи щодо відродження своєї національної або місцевої спадщини, зберегти свої традиції і ремесла.

Процесу збереження пам'яток культурної спадщини сприяють міжнародні документи. В державах світу ратифіковано міжнародні документи, які відображено у державних правових актах. В державах світу сформовані певні особливості публічного управління та адміністрування, які мають свою історію.

Аналіз літературних джерел, законодавчих актів, інформаційних матеріалів дають можливість зробити висновки, що роль неурядових організацій у питанні щодо збереження пам'яток культурної спадщини з кожним роком стає більш вагомим, в багатьох країнах першими на захист пам'яток стають саме ці організації. Оскільки деякі неурядові організації мають краще ресурсне забезпечення, завдяки цьому можуть залучати спеціалістів світових рівнів для вирішення тих чи інших питань, проводити детальні наукові дослідження та розслідування. Саме тому партнерство між органами публічного управління та неурядовими організаціями це важливий крок до розвитку законодавства щодо охорони пам'яток та удосконалення пам'яткоохоронних систем країн світу. Збереження пам'яток культурної спадщини тісно пов'язане з питаннями фінансування.

Вітчизняне законодавство та діяльність суб'єктів публічного управління мають певні відмінності як у змісті і формах роботи. Однак в Україні бракує таких управлінських практик у сфері охорони культурної спадщини, які б орієнтувалися на потреби галузі й виклики часу. Органи публічної влади (органи державної влади і місцевого самоврядування) нині працюють на засадах адміністративного управління та бюджетного утримання закладів культури, що перебувають у державній та комунальній власності, а це не дає позитивного результату.

Проведений аналіз дав можливість сформулювати пропозиції щодо запровадження зарубіжного досвіду:

- на прикладі США потрібно залучати громадськість до процесів управління та контролю в галузі охорони культурної спадщини, формування позитивної громадської думки щодо необхідності бережливого використання культурного надбання (детально прописати партнерство з громадськістю у законодавчих актах, які стосуються сфери охорони культурної спадщини);

- приклад Румунії показав, що необхідно стале партнерство з органами поліції та прокуратури у вирішенні пам'яткоохоронних питань щодо порушення пам'яткоохоронного законодавства (прописати таке партнерство у положеннях та законодавчих актах);

- для поліпшення дій та покращення результативності органів публічної влади необхідно розробити програму навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів, саме в сфері охорони пам'яток, так як це робиться в Франції, Англії, Ірландії (відкрити спеціальні інститути, які б займалися питаннями збереження культурної спадщини) ;

- для кращого сприймання громадськістю самого поняття культурна спадщина необхідно проводити у школах та дитячих садочках дні культурної спадщини з залученням висококваліфікованих спеціалістів, дієвість цієї пропозиції демонструє Франція.

- Необхідно полегшити процедуру інвестування для юридичних та фізичних осіб в реставрацію культурних пам'яток, та надати можливість інвесторам заробляти на культурній спадщині України, покращить захист пам'яток та прискорить їх реставрацію, таке партнерство між бізнесом та державою дає можливість США зберігати свою культурну спадщину в належному технічному стані.

Список використаних джерел до розділу 5

1. Аналіз програм збереження культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kultura.org.ua/?p=1509>. – центр культурного менеджменту.
2. Досвід зарубіжних країн в галузі збереження і використання культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <https://studfiles.net/preview/4646182/page:37/>. – Досвід зарубіжних країн в галузі збереження і використання культурної спадщини.
3. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat_id=244993460. – Міністерство культури України.
4. Кулакова Н.В. Генезис міжнародного законодавства щодо охорони об'єктів культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pis_2015_2_38. – Генезис міжнародного законодавства щодо охорони об'єктів культурної спадщини.
5. Мандат Міністерства юстиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/pages/mission>. – Міністерство юстиції України.
6. Мещеряков В. Взаємодія органів публічної влади та громадськості у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури на рівні регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dus.nayka.com.ua/?op=1&z=23>.
7. Миколаєнко Я.Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4741/1/%D0%93%D0%90%D0%90%D0%97%D0%AC%D0%9A%D0%86%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%92%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%86%D0%87%201899%20%D0%A2%D0%90%201907%20%D0%A0%D0%A0>. – Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок.
8. Місія та стратегія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua/content/misiya-ta-strategiya.html>. – Міністерство екології та природних ресурсів України.
9. Охорона нерухомої культурної спадщини в Сполучених Штатах Америки на прикладі м. Саванна (штат Джорджія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academia.edu/24220128/%D0%9E%D1%85%D1%80%D0%B0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B8%D0%B6%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%8F_%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%A8%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%85_%D0%90%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B5_%D0%B3_%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0_%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%82_%D0%94%D0%B6%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D1%8F_. – ACADEMIA.
10. Охорона та збереження пам'яток історії та культури в Україні 1991 - 2012 рр. : історіографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ephshair.phdpu.edu.ua:8081/xmlui/handle/8989898989/149>.
11. Перелік нормативних актів, що діють у сфері охорони культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://prostir.museum/files/mcu/6.2._%EF%E5%F0%E5%EB%EA_%ED%E0_%F3_%F1%F4%E5%F0i_%E%E%EA%F1.pdf.
12. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України: затверджене Указом Президента від 23 квітня 2011 р. № 500/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/108>. – Міністерство аграрної політики та продовольства України.
13. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1068-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.
14. Про затвердження Положення про Міністерство культури: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 495 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244908502&cat_id=244908427.
15. Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту : Конвенція від 14 травня 1954 р. № 995-157 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157?lang=uk.
16. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1626-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15>.

17. Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини: Конвенція ратифікована від 04 жовтня 1988 р. № 995-089 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089/print.
18. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08 червня 2000 р. № 1805-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.
19. Рибчинський О. Аналіз програм збереження культурної спадщини України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf>.
20. Система збереження об'єктів культурної спадщини в Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-sohraneniya-obektov-kulturnogo-naslediya-v-anglii>. – Cyberlinka.
21. Acte normative privind patrimoniul cultural [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://cimec.ro/legislatie/legislatie-culturala.html>. – Acte normative privind patrimoniul cultural.
22. Activities of the Monument Care Department [Electronic Resource]. - Mode of access : <https://www.mkcr.cz/activities-of-the-monument-care-department-232.html?lang=en>. – Activities of the Monument Care Department.
23. Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979 [Electronic Resource]. – Mode of access : https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Monuments_and_Archaeological_Areas_Act_1979. – Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979.
24. China principles revision undertaken [Electronic Resource]. – Mode of access : http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/newsletters/25_2/gcinews3.html. – the Conservation Institute.
25. Cultural Heritage Preservation Act – Article Content [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=H0170001>. – Cultural Heritage Preservation Act.
26. Department of Culture, Heritage and the Gaeltacht [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Department_of_Culture,_Heritage_and_the_Gaeltacht. – Wikipedia.
27. Despre Patrimoniul [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.cultura.ro/directia-patrimoniul>. – Ministerul Culturii și Identității Naționale.
28. EUROPEAN CULTURAL HERITAGE STRATEGY FOR THE 21ST CENTURY [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <http://www.patrimoniocultural.gov.pt/static/data/noticias/strategy21.pdf>. – European Cultural Heritage Strategy for the 21st century.
29. France national profile [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <http://m.heritageportal.eu/Resources/EU-Countries/France.html>. – France.
30. Government of Japan [Electronic Resource]. – Mode of access: URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Government_of_Japan. – Government of Japan.
31. Guidelines on cultural heritage technical tools for heritage conservation and management, september 2012 [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <https://rm.coe.int/16806ae4a9>. – Guidelines on cultural heritage.
32. Heritage [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://www.doi.gov/international/what-we-do/heritage>. – International Affairs.
33. International Charter for the Conservation and Restoration, ICOMOS [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <https://www.icomos.org/charters/charters.pdf>. – ICOMOS.
34. Irish architectural archive [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.dublincivictrust.ie/learn/architectural-heritage-resources->. – dublin civic trust.
35. Kakiuchi E. Cultural heritage protection system in Japan: current issues and prospects for the future. Tokyo, Japan, July 2014 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.grips.ac.jp/r-center/wp-content/uploads/14-10.pdf>. – Cultural heritage protection system in Japan: current issues and prospects for the future.
36. MISSION [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <https://www.nid.pl/en/>. – Heritage board of Poland.
37. National Historic Preservation Act of 1966 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : https://en.wikipedia.org/wiki/National_Historic_Preservation_Act_of_1966. – National Historic Preservation Act of 1966.
38. National Historic Preservation Act of 1966 as amended through 1992 Public Law 102-575 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://www.nps.gov/history/local-law/nhpa1966.htm>. – National Historic Preservation Act of 1966.
39. National Monuments Act, 1930 1979 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1930/act/2/enacted/en/print>. – ISB.
40. National Parks [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://www.nps.gov/subjects/heritagetravel/national-parks.htm>. – National Parks.
41. On the Protection of China's Cultural Heritage [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://www.archaeologychannel.org/audio-main-menu-cat/audio-commentaries/301-on-the-protection-of-chinas-cultural-heritage>. – On the Protection of China's Cultural Heritage.
42. Papaioannou K. The international law on the protection of cultural heritage, University of Patras, Greece [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://ijasos.ocerintjournals.org/download/article-file/298438>. – The international law on the protection of cultural heritage.
43. Preserving our heritage, improving our environment Volume I 20 years of EU research into cultural heritage, European Commission, 2008 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : https://www.si.edu/mci/downloads/CHRESP%202008/Cultural%20Heritage_Volume1_20081105_web.pdf. – Preserving our heritage, Improving our environment.

44. PROTEJAREA PATRIMONIULUI CULTURAL, MISIUNE A POLITIEI ROMÂNE [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://politiaromana.ro/ro/stiri/protejarea-patrimoniului-cultural-misiune-a-politiei-romane>. – POLITIA ROMÂNĂ.
45. Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : https://translate.google.com/translate?hl=ru&sl=en&u=http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID%3D13085%26URL_DO%3DDO_TOPIC%26URL_SECTION%3D201.html&prev=search. – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
46. Regional and minority languages in the European Union, September 2016 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589794/EPRS_BRI\(2016\)589794_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589794/EPRS_BRI(2016)589794_EN.pdf). – Briefing.
47. Report of the Auditor General of Canada 2003 November [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://www.oag-bvg.gc.ca/internet/English/parl_oag_200311_06_e_12929.html. – 2003 November Report of the Auditor General of Canada.
48. Szmelter I. New Values of Cultural Heritage and the Need for a New Paradigm Regarding its Care [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://journals.openedition.org/ceroart/3647>. – New Values of Cultural Heritage and the Need for a New Paradigm Regarding its Care.
49. The Urban Development Series discusses the challenge of urbanization and what it will mean for developing countries in the decades ahead. The series delves substantively into the core issues framed by the World Bank's, 2009 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://documents.worldbank.org/curated/en/727651468340186831/pdf/730720PUB0EPI001200pub0date01001012.pdf>. – The Economics of uniqueness.
50. The Institute of Conservator-restorers in Ireland (ICRI) [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://www.heritagecouncil.ie/our-work-with-others/the-institute-of-conservator-restorers-in-ireland-icri>. – The Institute of Conservator-restorers in Ireland.
51. The protection of cultural heritage in China [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://www.icomos.org/xian2005/icomos-china.pdf>. – The protection of cultural heritage in China.
52. The U. S. Ambassadors Fund for Cultural Preservation [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : https://eca.state.gov/files/bureau/afcp_2010_annual_report.pdf – The U. S. Ambassadors Fund for Cultural Preservation.
53. United kingdom national profile [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://m.heritageportal.eu/Resources/EU-Countries/United%20Kingdom.html>. – United kingdom.
54. Wagner T. Searching for Innovations and Methods of Using the Cultural Heritage on the Example of Upper Silesia, 2017 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/245/4/042088/pdf>. – Searching for Innovations and Methods of Using the Cultural Heritage on the Example of Upper Silesia.
55. With the involvement of student designers methods of implementation of social programs for cultural heritage development [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/Design/article/download/11891/15863>. – methods of implementation of social programs for cultural heritage development with the involvement of student designers.
56. 中华人民共和国刑法（修订） [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://www.npc.gov.cn/wxzl/gongbao/2000-12/17/content_5004680.htm. – 中华人民共和国刑法（修订）.
57. 国务院关于文化遗产工作情况的报告 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://www.npc.gov.cn/npc/xinwen/2017-12/23/content_2034497.htm.
58. 国务院关于文化遗产工作情况的报告2017年12月23日在第十二届全国人民代表大会常务委员会第三十一次会议上 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://www.npc.gov.cn/npc/xinwen/2017-12/23/content_2034497.htm. – 国务院关于文化遗产工作情况的报告.

Наукове видання

Драгомирецька Наталія Михайлівна
доктор наук з державного управління, професор

Дружинін Сергій Сергійович
магістр державного управління

Думинська Світлана Віталіївна
магістр державного управління

Жилавська Руслана Петрівна
магістр державного управління

Ковальова Юлія Вячеславівна
магістр державного управління

СУЧАСНИЙ СТАЛИЙ РОЗВИТОК В СФЕРІ КУЛЬТУРИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Монографія

Відповідальний за випуск *О.В. Патик*
Оформлення обкладинки *А.К. Знаменок*

Підписано до друку 22.03.2019.
Формат 60x84/16. Папір друкарський.
Гарнітура «Times». Друк цифровий. Обл.-вид.арк. 22,3.
Тираж 300 прим. Зам. № 67/03.

Видавництво
Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України
Свідоцтво ДК № 1434
від 17 липня 2003 р.
65009 м. Одеса, вул. Генуезька, 22
тел. (048) 705-97-48
www.oridu.odessa.ua

